

СПИСАНИЕ ЗА БИБЛИОТЕЧНИ И ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ,
КНИГОЗНАНИЕ И ЛИТЕРАТУРНА ИСТОРИЯ

БИБЛИОТЕКА

ISSN 0861-847X (Print) • ISSN 2738-845X (Online)
година XXX (LXIX)

5•2024

РЕДАКТОР д-р ИВЕТА РАШЕВА
КОРИЦА БОРИСЛАВА ГЕОРГИЕВА
ПРЕДПЕЧАТ И ДИЗАЙН БОРИСЛАВА ГЕОРГИЕВА
ПЕЧАТНИ КОЛИ 14.5 ФОРМАТ 70/100/16. ТИРАЖ 200
НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“. 1037 СОФИЯ,
БУЛ. „ВАСИЛ ЛЕВСКИ“ 88
ТЕЛЕФОНИ НА РЕДАКЦИЯТА: 9183 220, абонамент и продажби 9183 136
E-mail: sp.biblioteka@nationallibrary.bg; ivkira_2001@yahoo.fr
ПЕЧАТНИЦА НА НБКМ. СОФИЯ, 2024
РЪКОПИСИ НЕ СЕ ВРЪЩАТ

Превод и редакция на резюметата Деница Спасова

На корицата: Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Снимка – Стефан Рангелов

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

доц. д-р Анна Ангелова
Антоанета Лесенска
гл. ас. д-р Бояна Минчева
д-р Ваня Аврамова
доц. д-р Васил Загорев
проф. дин Вера Бонева, днк
проф. Владимир Ключев
Десислава Иванова
д-р Елизабета Георгиев
д-р Иван Александров
гл. ас. д-р Ивета Рашева
проф. д-р Красимира Александрова
Кристиана Димчева
д-р Мария Бранкова
проф. Роман Мотулски
Савина Цонева
д-р Силвия Найденова
ас. Силвия Филипова
доц. д-р Християн Атанасов
Юлия Карадачка-Симеонова
д-р Яница Радева

Авторите на статиите носят пълна отговорност за тяхната обоснованост, достоверност и оригиналност.

Всеки автор получава по 1 брой от списание „Библиотека“, в който е поместен негов текст.

Списание „Библиотека“ се издава от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.

Марката „Библиотека“ е регистрирана и има рег. № 99063 от 05.09.2017 г.

Съдържание

6-7	И. Рашева Думи на редактора
8	В. Червенков Слово-поздрав за откриването на сградата
9-11	К. Калайджиева Цел и задачи на Бюлетина
12-17	С. Хисарлъшка Оформяне на азбучния читателски каталог
18-20	М. Стоянов Специалните сбирки на Народната библиотека като база за краеведчески проучвания
21-25	С. Драганов За практични, красиви и евтини библиотечни мебели
26-30	И. Унджиев Великото значение на Кирило-Методиевото дело
31-33	П. Динеков 120 години от рождението на Иван Вазов
34-36	Т. Янакиева Една препоръчителна библиография за Вазов
37-40	С. Коларов Поезията на Л. Левчев
41-43	М. Куманов Навременно и полезно библиографско издание
44-47	А. Басмаджиян Екслибрисът в националната библиотека
48-52	П. Караанзов Основни насоки за работата на окръжните дирекции „Библиотеки“ и на окръжните библиотеки през 1985 г.
53-57	А. Куманова Майсторството на литературоведа в труда на библиографа
58-64	С. Кендерова Балканският полуостров в „Географията“ на ал-Идриси

65-71	Д. Караджова Орнаментиката на ранната българска книга
72-74	Д. Правдомирова Димчо Дебелянов като преводач
75-76	А. Гергова Писмената култура – спасителен кораб на нравствеността
77-81	Б. Райков Национална археографска комисия
82-85	А. Стоилова „Каза, когато сърцето му повели...“
86-89	А. Тотоманова Допълнения и изменения към Таблици на десетичната класификация
90-91	М. Максимова Преводите на „Бай Ганьо“ в световната литература
92-94	В. Ганчева Среща в Осло
95-99	П. Величков Райна Костенцева – Дамата с наргилето
100-102	Е. Мусакова Изложба от преписите на Паисиевата „История славянобългарска“ в Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“
103-104	В. Грашкина Европейска конференция за публични библиотеки в Копенхаген 1999
105-109	Б. Яврукова Формат MARC 21
110-111	З. Ефтимова Спомени за библиотечарския институт
112-118	Г. Ганчев Да уважаваме миналото, да изграждаме бъдещето. Интервю със ст.н.с.-д-р А. Дипчикова
119	Р. Ковачев Международна кръгла маса „Османските регистри - извор за историята на Балканите XV - XIX век.“

120-126	Б. Минчева, Л. Георгиев Магическият танц на печатното слово
127-131	В. Загорев Статистически аспекти и проблеми на българското историческо книгознание
132-141	С. Денчев Ученият като мениджър
142-148	М. Миланова Електронно публикуване
149-157	Р. Спасов Българите заточеници в крепостта Акра /Акия/ и британската външна политика
158-172	М. Тафрова, Р. Иванов Посветен на Отечеството. За една пътуваща изложба
173-176	С. Филипова Достойно продължение на една добра традиция
177-187	К. Александрова Новите технологии, традиционната роля на Библиотеката и COVID - 19 - пресечни точки
188-199	Х. Атанасов Обзор на османотурските документи за Казанлък и околността, съхранявани в отдел „Ориенталски сбирки“ на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“
200-208	Ю. Карадачка - Симеонова Живот, посветен на книгите. 120 години от рождението на Т. Боров
209-217	В. Аврамова Изследване на опита на българските библиотеки в създаването на персонални библиографски указатели
218-224	В. Бонева „Най-народният мъж българин“ Георги Ст.Раковски във възрожденското публично пространство (1868-1878)
225-227	М. Бранкова Първата дигитална колекция български библиографи и библиотекари
228-230	Я. Радева Изданията на НБКМ през 2022

Д-р И. РАШЕВА

Уважаеми читатели, скъпи колеги,

Точно преди 70 години, по повод откриването на новата красива сграда на бул. „Васил Левски“, която прилича на древногръцки храм, т.е. днешната сграда на Националната библиотека, се появява едно ново заглавие в периодичния ни печат – „Бюлетин на Държавна библиотека „Васил Коларов“, от което през 1954 г. излизат 10 броя. През 1955 г. са издадени вече 12 книжки, но с променено заглавие: „Библиотекар“. Тиражът е 1000. Техен приемник е днешното сп. „Библиотека“.

В началото Бюлетинът е списван от Методичния кабинет, а последващият го „Библиотекар“ става единствената държавна възможност за обмен на идеи и различни решения за развитието на мрежата от библиотеки в страната. На неговите страници могат да бъдат прочетени публикации на някои от патриарсите на библиотечното дело в България. Нещо повече - чрез тези публикации може да се проследи изцяло развитието на модерното библиотечно дело и на библиографията в България. „Библиотекар“ има добре определено подзаглавие - „Списание за оказване на помощ на библиотеките“, то е безплатно и излиза годишно в 12 книжки.

Първи главен редактор е Георги Добрев, веднага след него „застъпва“ Костадинка Калайджиева. През годините в редакцията работят Цветана Матеева, Снежина Тошева, Божана Траянова, Здравко Дафинов, Галина Лазова, Димитър Сироманов, Анелия Вълчева, Данко Димитров, Гена Павлова, Никола Червенков, Мария Милошева, Юлия Байчева, Мила Чуклева и др. През 1990г. главен редактор става Веселин Стоянов, в редколегията са Антоанета Гинкина, Ани Гергова, Елит Николов, Иван Джаджев, Огнян Сапарев, Радка Колева, Татяна Янакиева, Юлий Хаджиев, Божидар Райков, Боряна Христова, Петър Величков, Генчо Алексиев... Директори на изданието са Александра Дипчикова, Кирил Топалов и др.

През 50 - те, 60 -те и 70- те години на миналия век се предпочита общата отговорност - т.е. работи редколегия, но всеки брой има свой отговорен редактор. Рубриките за състоянието на народните библиотеки в социалистическите държави се водят от колеги, които наистина пребивават за няколко дена в СССР, ГДР, Югославия и т.н., а после разказват и сравняват. За състоянието на библиотеките в капиталистическите страни се ползват преводи от руски език.

Прави впечатление краткостта – статиите са до 5-6 страници, общият обем на книжките е около 50 страници за брой. През 60 – те години има много полезна инициатива - публикуват се портрети на известни български и чужди писатели, като приложения, те могат да се откъснат и да се рамкират. Вероятно това е особено полезно за читалищните библиотеки в страната.

През 1978 г. списание „Библиотека“ е награждено с орден „Кирил и Методий“ втора степен - по случай 25 години от първия му брой. От 1983 г. то има нова визия – на корицата е съдържанието му в резюме, появява се лого, а мотото е: „В началото бе слово... Словото се подреди в книги. Книгите съхранихме в библиотеки. За библиотеките е отредено списание „Библиотека“. (Библейският цитат е замаскиран с липса на членуване - България е страна на комунисти и атеисти). През 1984 г. годишният абонамент струва 4,20 лв., а отделната книжка е на стойност 0,35 лв. Материалите вече увеличават обема си.

От 1996г. започват да излизат по 6 книжки на година, а подзаглавието е „Месечно списание за проблемите на книгата“. Поддържа се високо професионално ниво на публикациите, пише се по съвременни проблеми. За 30-годишнината на списание „Библиотека“ е разработен „Тематичен показалец на публикациите от 1953–1983 година“, продължен от „Тематичен указател на публикациите от 1984–2005 година“, съставени от Нина Шуманова. Във връзка с празнуването на 65-годишния юбилей е разработен „Тематичен указател на публикациите от 2006–2018 г.“, под ръководството на Анелия Иванова. От 2004г. списанието излиза и онлайн на сайта на НБКМ. Благодарение на проф. д-р Красимира Александрова, от 2017 г. „Библиотека“ е със запазена марка. Макар и в ограничен тираж спрямо началните 1000 броя, то продължава да бъде гласът ни, затова и носи подзаглавието „Списание за библиотечни и информационни науки, книгознание и литературна история“. Ще дам всичко от себе си, като негов сегашен редактор, да бъде и заслужено реферирано.

Настоящият брой №5 за 2024 г. на списание „Библиотека“ е юбилеен и фототипен. Той е обмислен и създаден с уважение и респект към тези, които са работили и писали за него седем десетилетия. Ето защо (по избор на Редколегията) включва подборка от интересни статии от периода 1954 - 2024 г. В тях, разбира се, не можахме да включим всички материали, на които първоначално се бяхме спрели. Надяваме се искрено, че онези от Вас, които не открият свои текстове тук, ще ни простят, знаейки колко страници може да носи едно книжно тяло. Но всъщност всички броеве на списание „Библиотека“ са запазени и подвързани грижливо и словото Ви (ни) няма да изчезне.

Словото е вечно. Пишете! Чакаме Вашите „ръкописи“!

Честит 70-ти рожден ден и да продължим напред!

БЮЛЕТЕН

НА ДЪРЖАВНА БИБЛИОТЕКА

★ << ВАСИЛ КОЛАРОВ >> ★

МЕСЕЧНО БЕЗПЛАТНО ИЗДАНИЕ, С ПРАВО НА РЪКОПИС!

Година I

брой 1

януари 1954 г.

ПРИВЕТСТВЕНО ПИСМО ДО КОЛЕКТИВА НА НА- РОДНАТА БИБЛИОТЕКА „ВАСИЛ КОЛАРОВ“ ОТ ДР. В. ЧЕРВЕНКОВ

Позволете ми, драги другари и другарки от колектива на Народната библиотека „Васил Коларов“, да Ви поздравя с днешното значително тържество — с официалното откриване на новото великолепно здание на Народната библиотека. Новото здание дава възможност на труженическият колектив на библиотеката да я направи един от най-богатите извори за истинска просвета в страната, така да усъвършенствува работата си, че да ускори максимално постоянния бяг на правдивата и хубавата книга от библиотеката до читателя и от читателя до библиотеката. Библиотечните работници носят голяма отговорност за правилното използване на книгата, за правилната насока на читателя, за правилното удовлетворяване на неговите духовни потребности. На полиците на Народната библиотека не могат да имат място произведенията на мракобесите, на разтлението и упадъка. И библиотечните работници у нас не могат и не бива да се ръководят от гнилите, непреодолими още, за съжаление, буржоазни понятия за „обективност“ — те трябва да бъдат убедени и пламенни борци за напредъка, за действителната култура и просвета, а действителна култура и просвета е само тази, която е била и е с народа, движела е и движи човечеството напред по пътя на прогреса.

Пожелавам Ви от все сърце успех в това безшумно, но велико дело. Моля Ви да ме извините, че в този радостен за нас момент аз не мога да бъда между Вас.

16. 12. 53 г.

Ваш: В. Червенков

ЦЕЛ И ЗАДАЧИ НА БЮЛЕТИНА

К. КАЛАЙДЖИЕВА

Завеждащ Методическия кабинет при ДБВК

В икономическия и обществен живот у нас се извършиха и се извършват коренни промени. С невиджани темпове нашата страна се индустриализира, дребното и разпокъсано преди 9. IX. 1944 г. селско стопанство сега се развива по пътя на колективизацията и механизацията. На културния и идеалогически фронт бяха постигнати сериозни успехи в областта на народното образование, науката, книгоиздателското дело, литературата, театъра, радиото и пр. С бързи темпове в страната изникнаха стотици нови библиотеки.

„Но нашата икономика стремително скача напред . . . Не с такива темпове върви напред нашият идеологически фронт. Той изостава, значително изостава, в сравнение с бурния темп на икономическото и обществено развитие.“ Тези думи на др. Червенков важат с особена сила за развитието на нашето библиотечно дело.

Нашите масови библиотеки, особено в селата, не набавят достатъчно и качествена литература, недостатъчно разпространяват ценната книга, която, по думите на Горки, е най-главното и могъщо оръдие на социалистическата култура, не задоволяват нарастващите културни изисквания на читателите, все още не разгъват достатъчно всички форми на културно-масова работа, чрез които широкото да пропагандират книгите, да оказват помощ при самообразованието на читателите, при разширяването на техния културен кръгзор, при повишаването на тяхната производствена квалификация.

Организацията на нашето библиотечно дело все още не е поставена напълно на социалистически релси и далеч изостава, не само в сравнение с библиотечното дело в СССР, което заема първо място в света, но и в сравнение с библиотечното строителство в редица народно-демократични страни — Чехословакия, Полша, Унгария, — където масовите библиотеки са организирани вече в държавна библиотечна мрежа и към по-големите библиотеки са изградени методични кабинети, които подпомагат развитието на по-малките библиотеки.

В нашата страна, където целият държавен, стопански и културен живот върви решително по пътя на социализма, се чувства остра нужда от решително подобряване работата и организацията на културно-просветните институти и по-специално на библиотеките.

Чувствува се необходимостта да се създадат методични кабинети към по-големите библиотеки, които да оказват помощ на масовите библиотеки, да подпомагат тяхното укрепване. От 1953 година към Държавна библиотека „Васил Коларов“ се създаде методичен кабинет, чиято основна задача е да подпомага методичната работа на окръжните и околийски библиотеки в страната, както чрез изясняването методите и обсега на работата на методистите, така и чрез изготвяне на инструкции, методични писма, библиографски прегледи и други материали, които методистите да могат да използват във всекидневната си работа. Поради липса на достатъчен персонал, методичният кабинет на Държавна библиотека „Васил Коларов“, за съжаление, не ще може да поддържа постоянна жива връзка с библиотеките чрез редовно посещение на място. Издаването на настоящия Бюлетин ще помогне за установяването и редовното поддържане на тези необходими връзки.

Бюлетинът цели да създаде постоянна връзка между Държавна библиотека „Васил Коларов“, от една страна, и окръжните и околийски библиотеки от друга и е предназначен предимно за библиотечните методици. Вероятно поместваните материали ще се посрещнат с интерес и от останалите библиотечни работници от масовите библиотеки, поради обстоятелството, че в България все още не се издава библиотечно списание, което да помества теоретични и методични материали по библиотекознание, но основната задача на Бюлетина ще се свежда предимно до подпомагане работата на методичните кабинети.

Бюлетинът ще се стреми да популяризира сред нашите библиотекари богатият опит на съветското библиотечно дело, което стои на първо място в света по постижения, по темпове на развитие и по стройната организация на своята държавна библиотечна мрежа. Популяризирането богатия опит на съветските методични библиотеки ще допринесе извънредно много за изясняване и подобряване работата на нашите методици и на нашето библиотечно дело изобщо.

Бюлетинът ще води безпощадна борба с апатичността и бездушието, с формализма и обективизма в библиотечната работа, с преклонението пред западноевропейското библиотекознание и упадъчната буржоазна култура.

Първата и най-важна задача на Бюлетина е да съдействува за повишаване идейно-политическия и културен уровень в работата на нашите библиотеки, за подобряване организацията и методиката на работата с читателя. Време е вече нашите библиотеки активно да се включат в социалистическото преустройство на страната. Чрез правилна насока на четенето те могат да съдействуват за комунистическото превъзпитание на трудещите се, за повишаване активността на народните маси при решаването на стопански и политически задачи. Бюлетинът ще се стреми да подпомага методистите при решаването на тези отговорни задачи като разработва инструктивни материали, статии и библиографски прегледи.

Задълбочено трябва да се разгледа методиката на библиотечната работа с произведенията на марксизмо-ленинизма, да се посочват формите, чрез които библиотекарят може да съдействува за политическата просвета на масите.

Във всеки брой редовно ще се поместват инструктивни материали във връзка с провеждането на важни правителствени и партийни мероприятия. Конкретно разработените методични указания ще помагат на библиотечните работници планоно и целеустремено да се включват при провеждане на избори и др. важни мероприятия, да мобилизират трудещите се за изпълнението на нашата втора петилетка, да разясняват чрез библиотечните форми на работа по-важните правителствени постановления.

Бюлетинът трябва да оказва всеобща методична помощ на библиотекаря при работата с читателя, да разработва формите и методите, чрез които библиотеката ще възпитава своите читатели в дух на пламенен патриотизъм, и любов към СССР, да помага при изграждането моралния облик на новия човек — гражданин на социалистическото общество.

Библиотеките трябва да участвуват най-активно в укрепването на нашето селско стопанство по пътя на социализма, чрез широко популяризиране на агробиологическа и селско-стопанска литература, чрез пропагандиране опита и постиженията на първенците на ТКЗС. В тази насока методичният кабинет на Държавната библиотека „Васил Коларов“ ще изготвя разнообразни и конкретно разработени материали, които ще се прилагат в работата на селските и градски библиотеки.

Диференцираното обслужване на различните категории читатели, изучаването на читателските интереси, използването различните форми на нагледна и индивидуална пропаганда, оказване помощ на самообразо-

ващите се, изобщо методиката при ръководенето на четенето е основен въпрос, който трябва всеобщно да се разработва, за да превърнем нашите библиотеки в истински огнища на културата.

Същевременно Бюлетинът ще подпомага библиотечните работници да овладеят техниката на библиотечната работа. В него могат да се поставят на широко обсъждане библиотечните помагала като „Минимум библиотечна техника“, „Единни правила за описание“ и различните видове библиотечни формуляри. Предстоят сериозно да се обсъдят въпросите за комплектуването, организацията на библиотечните фондове, планирането и нормирането на библиотечната работа и различни други проблеми, от които живо се интересуват стотици библиотекари в страната. Добрата техника на работата в библиотеките ще гарантира лесното, правилно и бързо обслужване на читателите.

Методичният кабинет при Държавна библиотека „Васил Коларов“ чрез своя Бюлетин е задължен да обобщава опита на най-добрите библиотеки у нас и по този начин да съдействува за неговото широко разпространение. Научното обобщаване на опита е трудна и отговорна задача, при която е необходимо критически да се анализира, да се изтъкне най-важното, правилно да се систематизират фактите, да се направят изводи и дадат препоръки. При популяризирането на опита трябва да умеем да видим новото, което ще се развие и ще окаже съдействие за правилното развитие на библиотечното строителство у нас.

Същевременно Бюлетинът трябва да подлага на сериозна критика недостатъците в работата на отделните библиотеки, да анализира причините на недостатъците, да посочва пътя за преодоляване на трудностите и за подобряване на работата.

Правилното осветление на опита е възможно само при най-близкото участие в списването на Бюлетина от страна на методистите и библиотечните работници по места, които във всекидневната си дейност достигат до нови интересни форми на работа.

Да се отрази опита вярно, правдиво и интересно не е лека задача. Методистите от „ДБВК“, които нямат възможност често да бъдат между библиотечните работници по места, и които работят в голяма научна библиотека, има опасност да теоретизират повече отколкото е необходимо и да не съумеят да обобщават ценния опит на библиотеките в страната. От друга страна, библиотечните работници-практици, които са създатели и носители на нови, ценни инициативи и прояви, когато пристъпят към

описването на живата действителност, се препъват и не могат да намерят форма, за да я предадат и понякога се получава суха фразеология.

Необходимо е да се обединят усилията за да може Държавна библиотека „Васил Коларов“ да се опира на широк актив от библиотечни работници от различните краища на нашата Родина. Работниците по места трябва да попомагат редакцията на Бюлетина и обратно — необходимо е редакцията

да държи непрекъсната връзка с методистите и библиотекарите по места, да праща подробни бележки върху изпратените ръкописи и да дава съвети как по-добре да се осветли този или онзи въпрос. Без обединените усилия на библиотечните работници и особено на методистите, Бюлетинът не ще може да изпълни големите си задачи и да оказва жива и конкретна помощ за всестраниното укрепване на нашите библиотеки и на библиотечното дело у нас.

ОФОРМЯНЕ НА АЗБУЧНИЯ ЧИТАТЕЛСКИ КАТАЛОГ

ИЗ ОПИТА НА ДЪРЖАВНА БИБЛИОТЕКА „ВАСИЛ КОЛАРОВ“

Едно от основните средства на библиотеката да разкрие книжните си фондове и да пропагандира най-ценната литература са библиотечните каталози. Н. Крупска, на II Всероссийски конгрес, така очерта задачите на каталозите: „Трябва да се създадат условия, при които сам читателят да може да се ориентира в каталозите и да си избере книгата, която му е нужна“.

Тъй като съдържанието на каталозите и тяхната организация са неразрывно свързани с идейно-политическите задачи на библиотеката, всяка библиотека трябва да се стреми най-целенасочено да отрази в тях своето книжно богатство. Особено голямо значение при това имат читателските каталози. Идейно-политическият уровень на читателските каталози зависи преди всичко от представената в тях литература. Отражаващи най-новата и ценна литература, те активно съдействуват за комунистическото възпитание. Поради това в читателските каталози не трябва да се включва остаряла агитационно-политическа и научна литература, литература с религиозно съдържание, стари учебници, закони, уставы, правилници и др.

Важно място в системата от читателски каталози заема азбучният каталог. Едно от най-големите качества на азбучния каталог е това, че той, наред с отделните произведения наредени в азбучен ред, представя произведенията на един и същ автор събрани заедно и по този начин представя на читателя в цялост творчеството на даден писател. Така читателят има възможност да го опознае от една страна и от друга — да го чете системно и да добие отношение към него, да направи преценка. Това е особено важно за творчеството на класиците на марксизмо-ленинизма, за произведенията на видни учени, на ръководителите на комунистическите партии и на

правителството, на лауреати на Димитровски и други награди и особено за материали издавани от колективи като КПСС, БКП, СССР, Министерски съвет, Национален съвет на ОФ, ДСНМ и др., които само в азбучния каталог биха се намерили събрани на едно място.

В азбучният каталог, наред с произведенията на даден автор, са дадени и произведенията, в които той взима участие като съавтор, съставител, преработвач, автор на по-значителен предговор, редактор, преводач и др. Непосредствено след всички тези произведения в азбучния каталог се дава и цялата литература за него.

За да изпълни своето предназначение — да пропагандира най-добрата литература и да възпитава читателя, азбучният читателски каталог трябва по възможност да разкрие и богатството вложено вътре в самите книги т. е. да отрази статии и други материали включени в различни сборници. Така ценни произведения на класиците на марксизмо-ленинизма, ценни научни статии, рецензии, значителни предговори се представят в каталога чрез тъй наречените аналитични фиши. По този начин в азбучния каталог се представя попълно творчеството на даден автор или литературата върху него.

Въпреки че азбучният каталог е предимно авторски каталог, в него са отразени и редица произведения по заглавия. Описват се и се отразяват по заглавия книги публикувани без указания за автора, книги написани от четирима и повече автори, сборници с различни материали и др. Тези описания се нареждат в каталога в общия азбучен ред.

Все с цел да се ориентира читателя по-правилно, в каталога се включват и редица препратки от по-малко известна форма на име или заглавие към по-известната, която е взета за редна дума в каталога.

Имената на български автори дадени с инициали се развиват за да се съберат произведенията на един и същ автор на едно място.

Външното оформяне на азбучния каталог и съответното подреждане на фишите му допринася също за придвижване към читателя най-добрите книги. По този въпрос твърде малко е работено; твърде оскъдни инструкции са давани на нашите библиотекари — той като че ли се подценява и от самите библиотекари. Върху този въпрос ще се спрем, като изнесем тук опита който имаме в Държавна библиотека „Васил Коларов“. Един важен принцип за оформяне на каталозите е делението по езици. Това деление се прави, за да се изтъкне съответната литература. Така всяка библиотека трябва да има следните азбучни каталози: каталог на книгите на български език, каталог на книгите на руски, сръбски и други езици, които ползват кирилица, и каталог на книгите на останалите чужди езици, които ползват латинската азбука. Отделянето на книгите на български език се прави, с оглед и на това, че те са най-много търсените книги в библиотеките.

Нареждането на фишите става съобразно „Правила за описване на книгите в големите библиотеки“ изработени от Държавна библиотека „В. Коларов“, Университетска библиотека и библиотеката при БАН.* Този начин на подреждане на фишите в азбучния каталог е добър и удобен за читателите, тъй като в него е отразен както опитът на нашите най-големи библиотеки, така и опитът на Съветските библиотеки.

Всички фиши — основни, аналитични, допълнителни, серийни и пр. се нареждат в общия азбучен ред, съобразно изискванията на съответния език. Фиши с авторска редна дума се нареждат по фамилното име

на автора или по първото име от названието на колективния автор, а описания под заглавия — по първата дума от заглавието.

Фишите на книгите на един автор се нареждат както следва: най-напред пълно събрани съчинения, събрани съчинения, съчинения и избрани съчинения в обратен ред на годините на изданието; после отделните произведения по азбучен ред на заглавията, като между тях се включват и произведения, в които авторът сътрудничи с други лица; произведения които е редактирал, превел и др. и най-накрая произведенията писани върху автора.

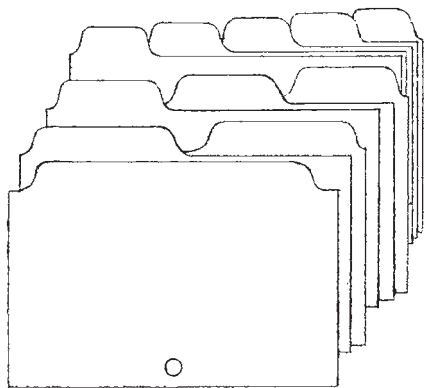
Нареждането съобразно тези правила дава възможност на читателя да намери между множеството фиши авторът или произведението, което търси. Читателят, обаче, трябва да бъде улеснен и в търсенето в дадена буква, име и пр. Например да намери „Ве“ — в буква „В“, или „Димитров, Георги“ при името „Димитров“ и пр. За тази цел е необходимо да се поработи повече върху външното оформяне на каталога — да се поставят разделители, да се номерират и надпишат чекмеджетата на каталога и да се поставят ориентировачни надписи и плакати над него. Това, както ще видим по-долу не е само техническа работа, тъй като каталогът трябва да се оформи идейно-политически, и да изтъква пред читателя най-ценните и важни книги.

Най-голяма помощ на читателите при търсенето в каталога оказват разделителите. Това са картички, които се поставят пред група от фиши с общи признаци (буква, сричка, име). Те имат размера на фиша и езиче издадено 1 см. над височината на фиша. Според ширината на езичето разделителите биват цели, половинки (лява и дясна), третинки (лява, средна и дясна) и петинки (крайни лява и дясна, средни лява и дясна и средна (фиг. 1).

Тези размери $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{5}$ се вземат от общата ширина на фиша, а не от

* Правила за описване на книгите в големите библиотеки. С приложение правила за нареждане на фишите в азбучния каталог. С. Наука и изкуство (1953) 132 с.

ширината на езичето на целия разделител.

Фиг. 1

Материалът, който се използва за разделители, трябва да бъде по възможност от дебел цветен картон, за да не се огъват и късат лесно езичетата. За да се заздравят езичето и да не се изтрива надписът, добре е то да се облее с целулоид. За тази цел биха могли да се използват тънки стари фотоленти, които предварително се измиват добре и се правят прозрачни. Библиотекарят може да направи това сам, като употреби химикал (натриева основа) или като натопи фотолентите в топла вода с оцет и ги остави да киснат по-дълго време, докато се смъкне желатина от тях. След това фотолентите се промиват хубаво с чиста вода. Този начин на използване стари фотоленти се практикува и в Държавна библиотека „Васил Коларов“ с добър резултат.

Цветът на картоната не е от значение; не бива да се употребяват тъмни цветове. За разделители в азбучния каталог не се препоръчва да се използват много различни цветове; по-голямо разнообразие на цветовете се практикува в систематичния каталог.

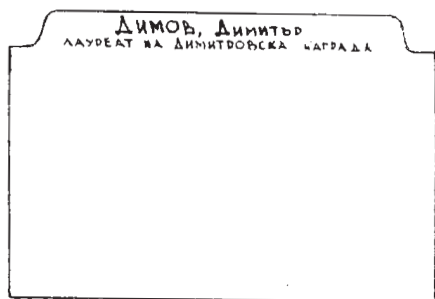
Надписите на самите разделители могат да бъдат печатани, написани на пишуща машина или ясно и четливо на ръка.

От познатите няколко вида разделители — разделители за ориентиране в азбучния ред, разделители от справочен вид и библиографски разделители, най-прегледни и отговарящи за нуждите на нареждането в азбучния каталог са разделителите от първия вид, а именно — разделителите за ориентиране в азбучния ред. Те от своя страна са: 1. буквени — поставят се в началото на поредица от фиши почващи с една буква — А, Б, В и т. н. 2. слогови или сричкови — ограничават фиши с един и същи слог или сричка — „Аг“, „Анан“ и т. н. и 3. именни — цяла редна дума, като имат за цел да изтъкнат пред читателя по-бележити автори, индивидуални или колективни (Вазов, Иван; БКП), бележити личности, за които е писано много (Левски, Васил; Бетовен, Л.) и дори заглавия на отделни произведения, особено ценни или издавани много пъти (Комунистически манифест, Под игото и пр.).

Тук именно при избора на имената на бележити автори и личности, или на заглавията на отделни произведения, които ще се напишат на разделителя, библиотекарят трябва да прояви голяма осведоменост, както и педагогическа и политическа зрялост. Той трябва да е на ясно кое като най-ценно и най-важно може и трябва да изтъкне пред своите читатели. По този начин чрез оформяването на каталога се постига пропаганда на книгите и авторите и се постига онзи идейно-политически облик и целенасоченост към която библиотекарят трябва да се стреми.

За буквени разделители се използват средни петинки, с едри и ясно написани букви; за слогови и сричкови — третинки, като се спазва поредността им — лява, средна, дясна, средна, лява, средна, дясна и т. н. На цели разделители се пишат имената на класиците на марксизма-ленинизма, класиците в литературата, видни дейци на комунистическите

партии, видни представители на науката, лауреати на Димитровски и други награди. Например:

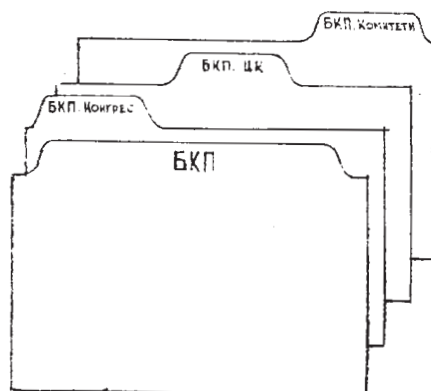

Голям разделител се употребява и пред група фиши на книги от автори с еднакво фамилно име, напр. Иванов, в който случай след името не се пишат инициали и пред фиши на книги от колективен автор, като БКП, КПСС, СССР, Министерски съвет и др.

Когато фишите зад разделител с името на един автор са повече, явява се необходимост да се поставят допълнителни разделители, които да разграничат събраните от отделните произведения на автора и от фишите „за него“. В този случай се използват малки разделители-третинки. На тях с изключение на разделителя „за него“ името на автора не се повтаря. Тези допълнителни разделители са особено необходими за колективи като БКП, КПСС, ДСНМ и ВЛКСМ при които се събират много фиши. Тук допълнителните разделители се слагат на следните групи издания на партията, материали за партийни конгреси и конференции, издания: издания на ЦК, на пленуми на ЦК, на отделите на ЦК и на края издания на местни конференции и комитети по азбучен ред. При това на тези разделители се повтаря името на колектива. (Фиг. 3).

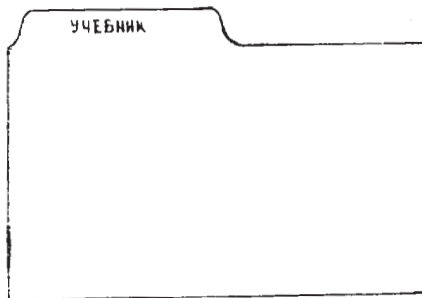
Когато имаме много фиши на автори с еднакви имена, добре е да се използват помощни разделители, които да отделят фишите на отделните автори. На тези разделители се повтарят фамилните имена и се допълват инициалите или малките

имена. При тези случаи може да се използват третинки, с шрифт по-дребен отколкото на големия разделител.

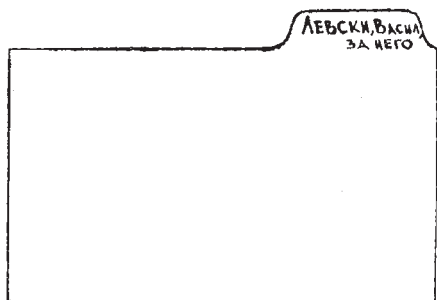
Фиг. 3

За български автори, които не са най-изтъкнати, или за чужди, от които библиотеката има по-малко произведения, е добре да се използват половинки разделители. Напр. Ламар, Пуйманова, Мария и др. Половинки разделители се слагат и пред група от фиши с еднаква редна дума, като учебник, инструкция, програма и др. (Фиг. 4).

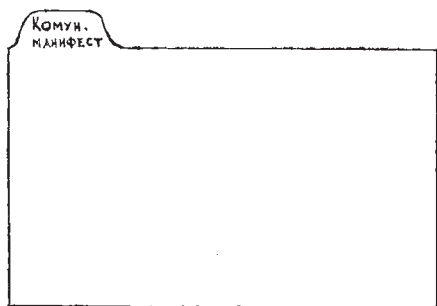
Фиг. 4

В азбучния каталог могат да се изтъкнат и имената на лица, от които изобщо няма произведения, но за живота и делото на които библиотеката притежава книги. За тези случаи пред фишите на книгите писани за даденото лице се слага разделител с обозначение „за него“. Тук се използват разделители — третинки. (Фиг. 5).

Фиг. 5

За изтъкване отделни произведения на видни автори се използват разделители петинки с надписи — заглавията на самите произведения. Тези разделители, както казахме, са извънредно полезни при пропаганда на отделните книги и при напътване на читателите. (Фиг. 6).

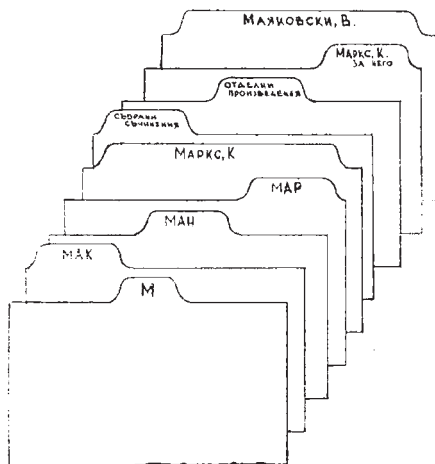

Фиг. 6

И така оформяването на каталога чрез използване на различни разделители улеснява читателя при търсенето на книги и го насочва към дадена книга, автор или литература, която библиотеката пропагандира. Общият вид който каталога добива е следният: (Фиг. 7).

На последно място трябва да обърнем внимание и на цялостното външно оформяване на каталожните шкафчета. Фишите съдържащи се в едно чекмедже не трябва да заемат повече от 2/3 от чекмеджето, за да може читателят свободно да чете всеки фиш. Всяко чекмедже трябва да носи надпис с номер и сведения

за включения в него материал, при това редът на буквите и съответно

Фиг. 7

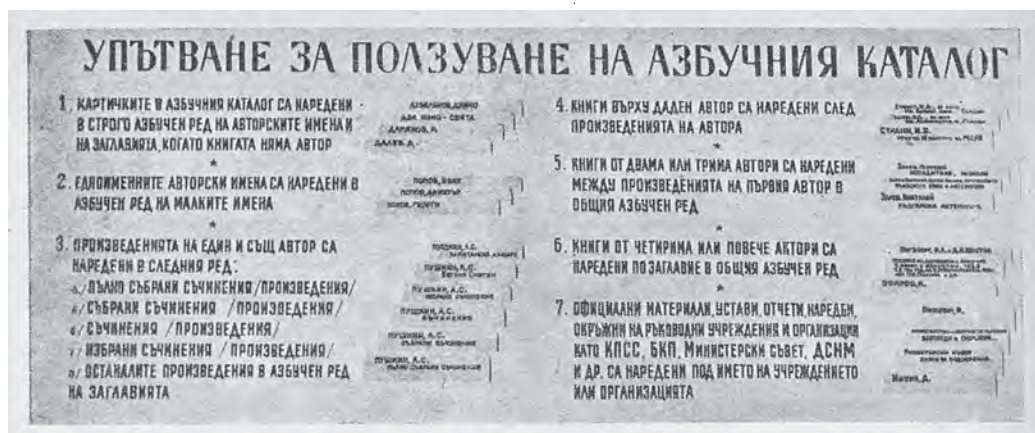
номерата на чекмеджетата се смятат отдолу нагоре, както е в Държавна библиотека „Васил Коларов“ или от ляво надясно, както е в други библиотеки.

Върху надписите на чекмеджетата за предпазване, също се поставя целулоид.

За правилното ориентиране на читателите към търсене в каталога, се налага, да се постави надпис, който да посочва вида на каталога, дали е азбучен или систематичен. Как един неправилен ладен надпис може да обърка читателите показва следният факт: при едно разместване на каталозите в Държавна библиотека „Васил Коларов“ беше поставен временно един набързо написан надпис — „Каталог на българските книги“. Веднага след поставянето читателите почнаха да питат всеки служител, къде да търсят преведените от чужди езици книги на български. Това показва, че надписът не бе формулирал правилно съдържанието на каталога и веднага наложи поставянето на друг надпис — „Каталог на книгите на български език“.

Голяма помощ на читателя оказват и плакатите съдържащи най-важните

правила за нареждането на фиши на надписите и вмъкване на нови разделители. (Фиг. 8).

Фиг. 8

Понякога е нужно да се сложат надписи с цел за охрана на каталога, като: „не късайте фишите“, „не вадете чекмеджетата“ и др. Разбира се, трябва да се внимава да не се претрупва каталога с надписи, за да не се омаловажат те и да не се изморяват читателите.

Така оформен каталогът е вече прегледен и може лесно да се използва от читателите. Но с това грижите за него не привършват. Трябва също постоянно да се следи за отстраняване на остарелите и скъсани фиши и разделители и да се заменят с нови. Непрекъснатото нарастване на каталога изисква разширяване в нови чекмеджета, а заедно с това и постоянно сменяване

Не бива да се забравя обаче, че основната грижа по подържането на един добър читателски каталог си остава задължението на библиотекаря да отразява веднага в него всички нови постъпления, като вмъква веднага всички фиши и като изнемва фишите на книгите, които се отчисляват от фонда.

Само подържаният по такъв начин читателски каталог може да изпълни своята основна задача да отрази правилно библиотечното имущество и да пропагандира най-ценните книги от книжното богатство на библиотеката.

Спасина Хисарлъшка
Отговорник на азбучните
каталози в ДБВК

КРАЕВЕДЕНИЕ

Специалните сбирки на НБВК като база за краеведчески проучвания

Изучаването на миналото на нашите селища е една полезна и благородна задача. По нейното изпълнение се е работило и в миналото, но особено много работата в тази област се засили в последните години, когато тя намери подкрепа и насърчение и от правителството. Докато по-рано тя се вършеше от отделни лица, повече на любителски начала, днес в страната има над 120 музея, чиято задача е именно да събират, съхраняват и проучват материали за историята на селищата. В тези музеи, както и при градските народни съвети, работят няколкостотин, малко или повече школувани сътрудници, които в много случаи могат вече да се похвалят с добри успехи. В същата насока похвална дейност развиват и някои читалища и окръжни библиотеки.

Много от събраните материали в музеите са археологически. Те са градиво за най-старата история на нашите градове, много от които водят началото си от преди две хиляди и повече години. Други материали са етнографски. Те документират бита в нашите селища през средновековието и в по-ново време. Има обаче и множество писмени материали, едни печатани, други в ръкопис. Най-много подобни материали са събрани в Народна библиотека „В. Коларов“ в София, в нейните специални сбирки.

Още от създаването си през първите години след Освобождението Народната библиотека е почнала да събира българските печатани и ръко-

писни книги, вестници, списания, архивни и други материали, които се отнасят до историята на нашия народ. Днес в Библиотеката са събрани с малки изключения почти всички български вестници и списания — от първите до днес — и голямо количество архивни документи. Една част от тях са на турски език — изхождат от някогашните турски учреждения в България. Съхраняват се в Ориенталския отдел на Библиотеката. От тези турски архиви могат да се извлекат всевъзможни сведения за миналото на много наши селища, за техните имена, за данъци, съдебни процеси, занаятчийско производство, търговия, обществени сгради и пр.

За нашите селища през Възражданската епоха и след нея много, твърде много сведения има в архивните документи, които се събират и пазят в Архивния отдел на Библиотеката. Повечето от тях са лични архиви на български книжовници, търговци и други обществени дейци от началото на Възраждането чак до наши дни. Не са малко и архивите на разни обществени организации, дружества, читалища, училищни и църковни настоятелства, революционни комитети и разни учреждения от времето преди и след Освобождението. Освен биографични данни за отделни лица тук изучаващият историята на родния си край ще намери сведения за стопанските отношения, за обществените борби, за културни прояви, за стачки, за партизанското движение и за какво ли не. За да

направи тези материали достъпни на повече читатели, Библиотеката е започнала и публикуването им.

През Възрожденската епоха започва и българският периодичен печат. До Освобождението са излизали около 90 вестника и списания, в които са намерили отражение общественият, културният и стопанският живот в нашите селища. Най-добре това е представено в многобройните дописки в тогавашните вестници, в които местни дейци, най-често учители, описват обществения живот на своите селища, напредъка на просветното дело, борбата срещу гръцките владци и българските чорбаджии, терора и експлоатацията, на които е било подложено населението, и пр. В отдела Ръкописи и старопечатни книги, гдето са събрани всички възрожденски периодични издания и книги, тези дописки са издадени и систематизирани по селища и години, тъй че всеки може да намери това, което го интересува за дадено селище. За улеснение на научните работници тези дописки са дадени с кратки анотации за съдържанието им и в двата тома на репертоара „Българска възрожденска книжнина“, по които могат да се правят предварителни проучвания и после да се потърсят самите вестници. По този начин твърде успешно работят вече мнозина историци и събирачи на краеведчески материали. Само тази година група ученици от Второ средно училище „Гео Милев“ в Стара Загора под ръководството на своите учителки Росица Русева, Ирина Шивачева и Славка Игнатова през зимната и пролетната ваканция работиха по една седмица в Ръкописния отдел на Библиотеката и преписаха всички дописки за родния си град. За историята на София по същия начин работи вече няколко години Филип Димитров.

Така би трябвало да постъпят и всички други наши градове и по-голе-

ми села — да възложат на групи или на отделни лица, които да издирят и препишат всички данни за родните им селища във възрожденските вестници и другите материали, съхранявани в специалните отдели на Народна библиотека „В. Коларов“. Събраните материали, преписани на пишеща машина на оригиналния им правопис, е най-добре да се подреждат хронологически за всяка година в отделни папки. Тези материали, допълнени и с други, ще образуват основната документална база, по която ще се напише пълната история на съответното селище. Те ще служат и като справочна основа за всевъзможни справки. За това е необходимо да им се изработи и азбучен указател за лица и предмети.

Ценни сведения за отделни селища и райони се срещат и в разните преписки и допълнителни бележки към старите ръкописни книги, събрани в Народната библиотека и в други някои библиотеки, като Народната библиотекеа в Пловдив, Библиотеката на Рилския манастир, на Църковноархеологичния музей и др. Те са особено ценни, защото повечето изхождат от XVII и XVIII в., за което време няма български архивни и печатни материали. За по-голямата част от тези ръкописни книги има издадени научни описи — за сбирките на народните библиотеки в София и Пловдив от проф. Беню Цонев, а за сбирките на Църковния музей и Рилския манастир от Евт. Спростанов. В тези описи са дадени всички допълнителни бележки за разните селища и събития, които се срещат в ръкописите и които съдържат ценни исторически данни. Самото създаване на ръкописите в разни места и пренасянето им от едно селище в друго говорят за културните интереси на хора от тези места. Подобни ръкописни книги, били те църковнобогослужебни или търговски тефтери и други подобни, все още се намират по западналите вече манасти-

ри и частни домове. Необходимо е те да се издирят и приберат. Местните музейни и читалищни дейци биха могли и тук да помогнат.

По места трябва да се издирват и събират и портрети и други снимкови материали за разни лица и събития, които също са важни за документирането и илюстрирането на историята на нашите селища. В Народна библиотека „В. Коларов“ има доста голяма сбирка от подобни материали, към която за услуги прибегват не само историците на селищата, но и всички дейци, които се занимават с онагледяването и пропагандирането на нашето културно наследство. Подобни снимки има публикувани и в много вестници и списания, а съ-

що и в разни книги. И те трябва да се издирят и преснимат или най-малко да им се направи съответен указател за лесно намиране.

Изобщо по издирването и събирането на материали за проучване миналото на нашите селища въпреки постигнатите значителни успехи има още много да се работи, защото задачата е голяма, обхваща всички наши селища и области, и то във всяко отношение. Тя изисква по-тясно сътрудничество между институтите и работниците в тази област, на първо място, между специалните отдели при Народна библиотека „В. Коларов“ и музеите и библиотеките в цялата страна.

Маньо Стоянов

Из изложбата на българската книга в НБВК — шанд на Издателството на БКП

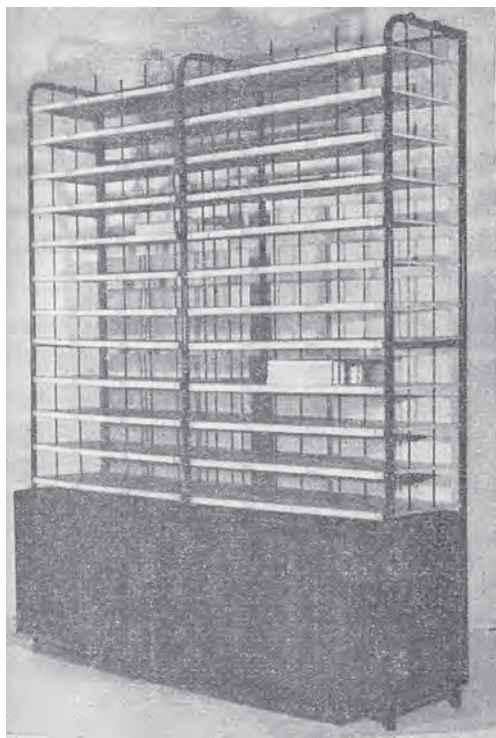
*БИБЛИОТЕЧНО СТРОИТЕЛСТВО***ЗА ПРАКТИЧНИ, КРАСИВИ И ЕВТИНИ
БИБЛИОТЕЧНИ МЕБЕЛИ**

През последните години преустройството на масовите библиотеки за свободен достъп до книгата ни накара да обърнем повече внимание на мобилировката им. Отварянето на книгохранилището, превръщането му от книжен склад в зала за общуване на читателя с книгите показва на първо място непригодността на стелажите, с които досега разполагахме, нуждата от ново третиране на библиотечния стелаж. Оттук съвсем естествено се стигна до необходимостта да се прегледат схващанията ни за повечето от би-

блиотечните мебели, да се съобразят те с новите изисквания, както и с постиженията в това отношение зад граница.

Върху проектирането на новите библиотечни мебели подробно съобщение публикуваха Здравко Дафинов и арх. Камен Георгиев в кн. 5-6, 1961 г., на списание „Библиотекар“. Проектите за библиотечни мебели са част от по-голяма поредица типови мебели за читалищни сгради, разработена по инициатива на Националния съвет на Отечествения фронт. Също по инициатива на Националния съвет на Отечествения фронт по голямата част от проектите бяха изработени модели и от тях през м. юли т. г. беше устроена изложба във фойето на Народна библиотека „Васил Коларов“. На 13 юли около петдесетина души работници на Националния съвет на Отечествения фронт, Министерството на просветата и културата, Държавна планова комисия, Центъра за нови асортименти на стоките, Библиотекарския институт, от производствените предприятия, библиотечни работници, архитекти, конструктори на мебели и т. н. се събраха на обсъждане на моделите. Особено ценно беше участието в обсъждането на работници от някои библиотеки, обзаведени вече с нови мебели, които споделиха опита от използването им, сравниха ги с изложените модели, посочиха предимствата и недостатъците им.

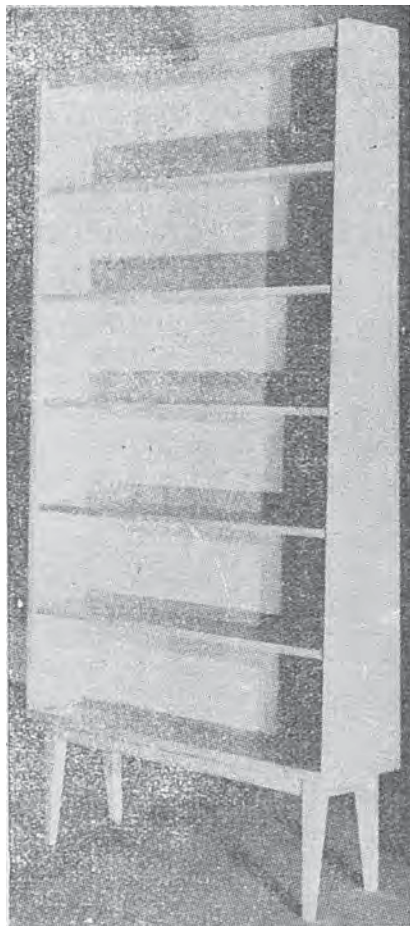
Типизирането на мебелите за библиотеки е първата категорична необходимост, която трябва да се изтъкне. Големият брой на библиотеките, от една страна, заетостта на проектантските организации, от друга, и липсата на опит у повечето проектанти не ни позволяват да проектираме обзавеждането, всеки мебел поотделно,

за всеки отделен случай. Още по-важно е обаче, че евтино може да се произвеждат и продават само типизирани мебели. Следователно не можем да удовлетворим някои библиотечни работници, които искат на всяка цена „нещо оригинално“, „нещо, каквото няма другаде“ за своята библиотека — в смисъл специални, индивидуални проекти за мебели за всеки отделен случай. Ако тръгнем по този път, нито техните библиотеки, нито другите библиотеки в страната ще имат скоро подходящо обзавеждане. Същевременно не бива да гледаме на поредиците от типови мебели като на нещо установено веднъж за винаги — трябва отсега нататък непрестанно да ги обогатяваме, да добавяме нови видове мебели и отстраняваме тези, които са се оказали непригодни, да създаваме нови поредици — ако си послужим с езика на търговията — да попълваме и разнообразяваме асортимента. Това, от една страна, от друга, възможностите да използваме различни фурнири (при дървените мебели) и различни цветове (при оцветените с нитроцелулозни лакове метални мебели) ще ни предпази от еднообразие в библиотеките ни. Не бива да се забравя също, че в зависимост от характера и големината на библиотеката, от големината, пропорциите, осветлението и взаимната връзка на помещенията ѝ тя, макар мобилирана с типови мебели, ще има във всеки случай индивидуален, неповторим облик.

На изложбата бяха показани две поредици мебели — от дърво (фурнировани дървесни плоскости) и от метал (тръби и черна ламарина). Перспективно погледнато, металните имат редица преимущества: по-ниска цена, практически неограничена трайност, по-лесно поддържане, по-малко тегло (по-лесно преместване при почистване) и т. н. Оцветяването им с нитроцелулозни лакове предлага също добри възможности в естетическо отношение. Преценява се обаче, че засега дър-

вото по дефицитност у нас отстъпва на метала, че масовото производство засега трябва да се насочи към дървени мебели. Очевидно, това положение ще бъде временно, в неда-

леко бъдеще възможностите ни да използваме метал ще бъдат много по-големи. Не може да се каже обаче, че дървени мебели за библиотеки няма да се произвеждат — в редица сгради характерът на архитектурата или съществуващата мебелировка ще ни карат и в бъдеще да предпочитаме дървени мебели пред металните.

Може да се спори върху предпочитането, което някои библиотекари оказват на библиотечни мебели (по-специално стелажи), издържани в съчетание на дърво и метал. Наистина такова решение прави впечат-

ление с артистичността си. От гледна точка на конструкторска логика обаче и на организация на производството в голям мащаб смятаме, че комбинираните мебели (от дърво и метал) нямат бъдеще. Нелогично е например в мебели от метални тръби да заменяме ламаринените полици с плоскостите от дървесни частици, които имат далеч по-малка носеща способност (някои конструктори дори смятат, че не трябва да използваме тези плоскостки като полици при дължини, по-големи от 0,80 м). До комбинация на дърво и метал според нас следва да се прибегва само в случай че засега не можем да произведем качествено от метал някоя съставна част на мебел — напр. шкафовете при стелажите за периодика, библиотечните бюра и др. Дърво ще се употреби,

разбира се, и за плотовете на читателските маси и при столовете.

Тук трябва да се отбележи, че досега нямаме проекти за практични, красиви и трайни столове за библиотечни помещения. Създаването на такива проекти се оказва сложна проблема, върху която трябва да се работи и в бъдеще. В поредицата на металните мебели се чувства липса и на проекти за библиотечарски бюра, подставки за каталог, витрини за книги, гардероб за читатели и т. н. Следователно още от сега може да набележим нова програма за проектантска работа върху библиотечните мебели.

Редица библиотечни работници намират, че последните, горна и долна полица на стелажите за възрастни (на височина 8,5 и 182 см от пода) не трябва да се предвиждат по проект, понеже са неудобни за ползване. Безспорно, много по-удобен за читателя би бил стелаж с 6 или 5 полици (в задграничната литература се сочат дори 4). На изложбата бяха показани и такива стелажки — върху крачета. Когато се разглежда въпросът обаче, трябва да се имат пред вид площите на помещенията, с които разполагат и ще разполагат нашите библиотеки. Ако премахнем горната и долната полица на стелажите, на площта, с която разполагаме за уреждане на заемна със свободен достъп, ще поберем 40% по-малко книги (при премахване само на долната полица — 20%, или за излагане на книжния фонд ще ни бъде необходима 40% повече площ. Въпросът има и финансова страна — при дървени стелажки със 7 полици е необходимо средно 0,25 лв. на 1 том за стелаж, докато при стелажки на крачета разходът за стелаж е 0,32 лв. на том. Съобразно средствата и помещенията, с които разполагат, библиотечарите могат да изберат единия или другия вид стелажки. При сравнително ниски помещения за препоръчване е да се употребяват и за отдела за възрастни стелажки с височина 160 см (за детски отдел). В

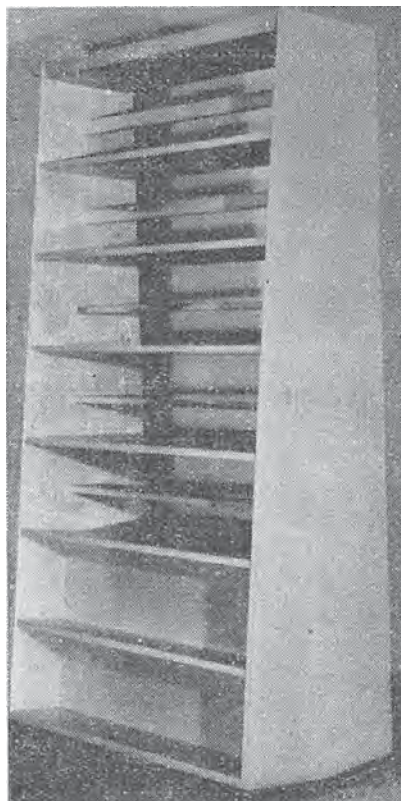
някои задгранични примери (между другото и в най-новите типови стелажки за библиотеки в ГДР) може да се види и друго решение — със затворена долна полица (за дублетни екземпляри и под.). То според нас има психологически недостатък — в заемна със свободен достъп до книгата не би трябвало да има нищо затворено, читателят трябва да запази чувството, че всичко е изложено пред него, че всичко е достъпно.

Участващите в обсъждането поставиха и въпроси, по които засега не можем да имаме окончателно становище. Някои библиотечни работници напр. намират, че е необходимо да се предвидят нарочен тип читателски маси и столове за детските читални, макар че читателските маси за възрастни имат твърде нисък плот (на 73 см от пода). От друга страна, наблюдения от една читалня, обзаведена с мебели за възрастни и деца, показват, че учениците предпочитат да използват масите за възрастни. Различни са мненията и по новия тип библиотечарско бюро — с подвижни стелажки за читателски карти. За някои библиотекари бюрата с прорези в плота и подвижни части от него трябва да се предпочитат пред изложения модел, тъй като при използването им не се нарушава осезаемо контактът между библиотекар и читател, както става при новите модели. С оглед на това възражение моделът на библиотечарско бюро беше предаден за изпитване на читалищна библиотека, която разполага и с бюро от по-стария тип.

Какво предстои да се направи в най-близко бъдеще по проектирането и производството на типови библиотечни мебели?

На първо място — Комитетът по строителство и архитектура ще издаде каталог на одобрените типови мебели. Каталогът е замислен така, че да бъде възможно допълването му с нови листове; той ще съдържа чертежи, обяснителен текст и снимки на моделите. Предлага се тиражът

на каталога да бъде 3000 — 4000 екземпляра. Тук трябва да се обърне внимание, че в проектите на отделните мебели, след изработката и обсъждането на моделите, са направени по-

добре; с оглед на това публикуваните в кн. 5—6, 1961 г., на „Библиотекар“ проекти не бива да се използват от библиотечните работници за поръчка на мебели. До отпечатване на каталога в такива случаи да се изискват хелиографни копия на проектите от Комитета по строителство и архитектура, сектор „Печат“, бул. „Дондуков“ 2.

Както пролича и от изказванията при обсъждането, различните производствени предприятия, които изпълняват отделни поръчки за библиотечни мебели, не предлагат качествена изработка, правят некомпетентно изменения в проектите, не могат да предложат постоянни и приемливи цени, да спазват сроковете за доставка. Понастоящем в целодържавен мащаб

се подготвя специализиране на мебелните предприятия. Във връзка с това се очертава възможност да се специализират две или три предприятия или части от предприятия (в трите района на страната: западен, североизточен и югоизточен) за производство на библиотечни мебели. Сериозното производство от специализирани предприятия би осигурило освен другите предимства и намаление в цените примерно с 30%. Има основание да вярваме, че за 1963 година въпросът за специализирано производство на библиотечни мебели ще бъде решен.

Преобзавеждането на библиотеката обаче може да се осъществи през следващата година само при условие, че отсега се предвидят средства за целта при съставяне на финансовия проектоплан. За да могат библиотекарите сами да направят груба сметка за основното обзавеждане на библиотеките си, поместваме таблица на разходите за основни видове мебели при библиотеки с различна големина (взети са за основа читалищни библиотеки). Таблицата е съставена по моделните цени на промкомбинат „Мебел“ при СГНС и може да служи само за ориентировъчно планиране на средства.

Разходи за основни видове библиотечни мебели
(от дървени плоскости, фурнировани)

	Библиотеки с фонд до				
	3000 тома	7000 тома	14 000 тома	20 000 тома	над 20 000 тома
Стелажи за фонда за възрастни, за свободен достъп (вкл. справочната сбирка)	780(960) ¹	1820(2240)	3640(4480)	5000 (6400)	× 0,25 (0,32) лв. на том
Стелажи за детския отдел, за свободен достъп	—	—	520	780	× 0,26 лв. на том
Библиотечарско бюро	100	100	100 + 100 ²	142 + 100 ²	142 + 100 ²
Полнца за върнати книги	74	74	74 + 53 ²	74 + 53 ²	74 + 53 ²
Маси за читалня за възрастни	120	200	320	400	× 20 лв. (място)
Столове към тях	120	200	320	400	× 20 лв. (брой)
Читателски маси в детския отдел	—	—	120	200	× 20 лв. (място)
Столове към тях	—	—	120	200	× 20 лв. (брой)
Стелаж за периодика в читалнята	162	162	162	219(122) ³	× 219(122)
Подставка за каталог	47	47	1 или 2 бр. × 47	2 × 47	по мярка
Маса за заемната	40	40	2 × 40	2 × 40	2 × 40
Витрина за книги (стояща)	54	54	54	1 или 2 бр. × 54	1 или 2 броя × 54

¹ В скоби са поставени средствата при стелажи върху крачата — с 5 или 6 полици.

² По един брой в заемната за възрастни и в детския отдел.

³ Цената в скоби — без шкаф.

Великото прогресивно значение на Кирило-Методиевото дело

*Че и ний сме дали нещо на светът
и на вси словене книга да четат.
И. Вазов*

Двамата славянски просветители заемат изключително място със своето безсмъртно дело не само в славянската, но и в общочовешката културна история. Още приживе тяхната дейност, техният подвиг получават висока оценка, техните съвременници още в древността са виждали величието на Кирило-Методиевото дело и вярно са оценявали неговото огромно историческо значение. Още в зората си българската литература се свързва с живота и безсмъртното дело на създателите и най-смелите защитници на славянската култура, величието на техния подвиг хвърля сияние върху цялото нейно по-нататъшно развитие. Преди 11 века за Кирил и Методий биват сътворени изключително интересни произведения, подвигът им се превръща в легенда. На този подвиг са посветени и първите български стихотворения, неговият дълбок исторически смисъл е разкрит и в забележителния полемически труд на Черноризец Храбър „О писменѣх“.

Дейността на Кирил и Методий се развива през средата и втората половина на IX век. По това време славянските народи тръгват по пътя на феодализма и приемат християнството като средство за закрепването на новия обществен строй. Голяма опасност за младите славянски народи представляват чуждите асимилаторски стремежи и домогвания на Византия и немските завоеватели. Делото на двамата солунски братя се явява да задоволи назрелия стремеж към обща защита срещу тези домогвания. То допринася за сплотяването и държавното организиране на славяните срещу византийските и немските завоеватели.

През 862 година двамата братя биват натоварени с най-отговор-

ната си мисия — сред западните славяни, която завинаги ги свързва с развоя на славянската писменост и култура. Започва най-важният период от живота и обществената дейност на Кирил и Методий. През този период те проявяват напълно борческия си характер, а делото им придобива революционно значение за развитието на славянските народи и тяхната култура.

За повод на тази мисия послужва молбата на моравския княз Ростислав да му бъдат изпратени от Византия подготвени лица, които да знаят славянски език и да организират славянско богослужение и славянска просвета в моравската държава. Началото на феодализацията и приемането на християнството съвпадат за западните славяни с борбата срещу политическото влияние на немската държава и заплахата от немска агресия на Изток. Немските феодали и духовенство насочват вниманието си към славянските племена и използват християнизацията като доходно предприятие, което осигурява на тяхната държава и черква нови земи, нови данъци и политическо влияние. За да се освободи напълно от немското влияние, Ростислав установява връзки с Византия и потърсва нейната помощ. Той иска изпратените мисионери да създадат славянска писменост, да дадат на народа книжнина на познат, на славянски език, като единствено сигурно оръжие за защита на независимостта на славянските народи. Несъмнено, двамата братя се нагърбват с извънредно сложна и трудна задача като мисионери на византийската държава, която също използва религията за затвърдяване на своето политическо влияние сред съседните народи. Обективно обаче делото на Кирил и Методий е имало за съдбините на славянството изключително историческо съдбоносно значение. Създаването на славянската азбука и превеждането на първите книги на славянски език, както и решението да се употреби в мисията сред западните славяни народният език, представляват изключително по своята важност прогресивно явление в историята на средновековието, решителна крачка напред в развитието на средновековната култура.

Кирил, защитавайки своето дело, проявява необикновена историческа далновидност, която го издига високо над средновековните консервативни умове, защитници на теорията, че културата и християнството може да се разпространяват само на трите осветени от религиозна традиция езици — еврейски, гръцки и латински. Тази теория, поддържана упорито през вековете, се превръща в огромна пречка за широкото разпространение и демократизиране на културата и спъва цели столетия разгръщането на творческите сили и възможности на редица европейски народи. Воювайки срещу този реакционен възглед, Кирил и Методий издигат високопрогресивната идея за народностно и културно равноправие между народите. „Бог не праца ли дъжд еднакво на всички?“ Обръща се с укор Кирил към привържениците на триезичната теория. — Също тъй и слънцето не свети ли на всички? И не дишаме ли еднакво всички въздух? И как вие не се срамувате, като признавате само три езика и като повелявате всички други народи и племена да бъдат слепи и глухи (за културата)? Така братята разкъсват веригите на католическото мракобесие и откриват широк и светъл път за културното развитие на отделните народи. И в този смисъл тяхното дело има истински революционен характер.

В Моравската столица Кирил и Методий биват приети с голяма чест, но веднага те се сблъскват с много трудности и врагове: от страна на Римската черква, на привържениците на триезичната тео-

рия, на немското духовенство, което действа като агент на германската експанзия сред славянските народи. Срецу всички трудности двамата братя се борят с изключително упорство и самоотверженост, със съзнание за историческото значение на тяхното дело. Твърд докрай на своя пост, Кирил се разболява и умира през 869 година. Умирайки, той съветва братя си да продължи делото и да посвети живота си на активна народополезна дейност. „Ето, брате — казва той, — ние бяхме като два вола, впрегнати да орем една бразда. След като завърших своя ден, аз падам на нивата. Ти много обичаше планината, (т. е. манастира на Олимп, монашеския живот и уединение) но заради планината недей оставя своето учение, защото с него по-лесно ще се спасиш.“

И действително *Методий* продължава упорито и последователно дейността си за затвърдяването на славянското богослужение и писменост в Моравия и Панония. А пречките стават все по-големи, немската агресия се засилва, немското духовенство си служи с подмолни средства, с клевети, стига и до открит терор. В резултат на това *Методий* бива затворен, подложен на обиди и мъчения и съден от немското духовенство. Съдебният процес се води от самия крал. Обвиняват го: „В наша област учиш“, а той отговаря: „Ако да беше ваша, аз бих се махнал“. И тогава *Методий* изрича сурова присъда над феодалните и черковните мракобесници, която има значение на историческо предупреждение: „Немци, ако вие поради ревност и лакомия, пристъпите старите граници... то пазете се да не би като искате да пробие желязна стена с костен череп да си разпръснете мозъка!“ Тази участ сполетя през най-ново време германските фашисти. Жалките съдии са безсилни с лъжливите си обвинения и заплахи да накарат *Методий* да замълчи. Най-после кралят се опитва да го унижи с подигравателните си, пренебрежителни думи: „Не измъчвайте *Методия*, защото се изпито като пред пеиц“. Но доблестният славянски просветител не премълчава на тази кралска ирония и достойно отговаря: „Господарю, веднъж някои хора, като срещнали един изпозен философ, запитали го: защо се потиш? А той отговорил: препирах се с прости хора“. Дръзкият проповедник е хвърлен в затвора, където престоява две години и половина.

Този процес от далечното минало буди аналогия с друг процес от най-ново време, когато на подсъдимата скамейка бе изправен от свирепите германски фашисти великият син на нашия народ, безсмъртният

народен вожд и учител Георги Димитров. Фашистите, безсилни да го сломят чрез закупени свидетели и лъжливи обвинения, за да го унижат и оскъбят, обиждат българския народ, а него наричат „тъмен балкански субект“, „див българин“. Но пламенният пролетарски трибун, патриот и комунист смело и достойно заяви: „Аз се гордея, че съм българин, че съм син на българската работническа класа.“ И добави: „Много дълго преди времето, когато германският император Карл V е казал, че на немски той е беседвал само с конете си, а германските дворяни и образовани хора пишеха на латински и се срамуваха от немската реч, във „варварска България“ Кирил и Методий създадоха и разпространяваха древнобългарската писменост.“

Целото на двамата солунски братя е достоен пример на предана служба на народа, на непоколебима вяра в неговата сила, на готовност за саможертва в името на неговото преуспяване.

Въпреки мракобесническата, агресивна политика на немските феодали и духовници Методий проявява докрай необикновена воля и твърдост, истинска апостолска енергия и всеотдайност. Обаче неблагоприятните условия за развитието на славянската култура все повече се увеличават и след смъртта на Методий в 885 година тя бива бързо ликвидирана. Но делото на двамата солунски братя не загина. То бе пренесено от най-близките им ученици в България и тук намери благоприятна почва за развитие и процъфтяване, тук то пребъдна във вековете. Азбуката, която изнасят, става азбука на българската писменост, книгите, които превеждат лягат в основата на българската литература.

В какво се изразява огромното значение на Кирило-Методиевото дело.

Кирил и Методий са основатели на славянската култура, създатели на славянската азбука и книжнина, които приобщават славянските народи към една по-висока цивилизация и проправят пътя на тяхното културно развитие. Тяхното дело е високохуманно и прогресивно дело.

Целото на Кирил и Методий има общославянски характер и значение. То засяга всички славяни — южни, западни и източни. То е общославянско, защото е възхновено и ръководено от една основна идея — да създаде славянска култура чрез създаване на славянска азбука и писменост, на славянски книжовен език. Ако ние, българите, има защо и трябва да се гордеем с Кирил и Методий, то е, че тъкмо у нас славянската писменост най-напред се развива, от нас тя бе пренесена и в Русия. По този начин ние сме направили съществен принос в общославянското съкровище.

Целото на Кирил и Методий изтръгна нашия народ и славянството от невежеството и варварството, откри възможности за развитието на отделните народи, издигна преграда за защита на славянството от немската и всяка друга чуждестранна агресия, сближи славяните, утвърди дружбата между българите и руси.

Върху основата на делото на Кирил и Методий наред със старата гръко-римска и по-новата романо-германска култура се създава и най-новата прогресивна славянска култура. И в световната културна история влизат имена, увенчани с неувяхваща слава — Ломоносов, Пушкин, Гогол, Чернишевски, Толстой, Горки, Мицкевич, Чайковски, Шопен, Дворжак, Вазов, Ботев, Смирненски, Вапцаров...

Целото на Кирил и Методий има дълбоко демократичен характер. Двамата братя издигат прогресивния и демократичен принцип на равенство между езиките и народите. Всеки народ има право да твори

култура на своя роден език. И тоя език трябва да бъде народният, разбираемият за всички език, езикът на който говори народната маса. Това е революционен принцип за средновековието, който разкрива далновидността на братята и вярата им във възможностите на народа — единствения творец на истинска култура, на прогреса.

На края трябва да подчертаем и въздействието на Кирило-Методиевото дело върху по-късното обществено развитие на славянските народи и по-специално върху развитието на нашия народ. Във всички трудни времена от живота на народа делото на славянските просветители се превръща в символ на славянска солидарност и братско единство, в стимул за борба и напредък. В историята на нашето национално възрождение култът към делото на Кирил и Методий е изиграл голяма положителна роля. Техният празник се превръща в символ на възхождащата българска култура, на славянската солидарност, на любовта и привързаността към великия руски народ, във възплъщение на надеждите за свободно, културно и политическо развитие. Христо Ботев нарича братята „гении“ и „представителите на славянския братски, равноправен и свободен съюз“. Той предава дълбок революционен смисъл на всенародното чествуване паметта на двамата славянски просветители. „24 май скоро ще бъде празник на нашата революция и на нашата свобода“ — пророчува Ботев.

Делото на Кирил и Методий — както казва Ботев — сложи началото на оная знаменита в старо време славянска култура, за която възпоминанията днес сближават и възодушевяват с взаимни симпатии почти всички славянски племена. Както през турското иго, така и по времето на немскофашисткия гнет на светлия празник — 24 май — нашата народна младеж, нашият народ дава израз на най-чисти, патриотични чувства и стремежи, манифестира дълбоката си признателност и любов към руския народ и към всички славянски народи.

Българският народ се гордее с безсмъртното дело на Кирил и Методий, което е велик принос в общочовешката култура. Сега, когато ще чествуваме 1100 години от тяхното епохално дело, нашият народ ще вложи всичките си сили и цялата си енергия за пълното тържество на комунистическото общество, което единствено може да осигури братския съюз, мира и щастието между всички народи. В това отношение на библиотечните работници се пада отговорната задача да вложат своите усилия за комунистическото възпитание на трудещите се. Чрез книгата да доведат до знанието на народа най-новите постижения на науката и техниката, необходими за осъществяване на начертаната от VIII конгрес на БКП генерална перспектива. В работата на библиотекаря най-дълбоко трябва да залегне Кирило-Методиевата традиция — да проникнат широко сред народа знанията, неотстъпно да се воюва за усвояване на все повече и повече технически и икономически познания, за повишаване съзнателността на трудещите се. На библиотекарите се пада голям дял и в популяризиране на постиженията на славянските и други народи, на чело с великия СССР, в построяването на социалистическото общество, в тяхната борба за мир в целия свят.

Възможностите за това в нашите библиотеки са големи: книжните фондове са сравнително добре комплектувани, кадрите също са добре подготвени. Нужно е само повече горене в работата и повече умение и такт в провеждане на всяко библиотечно мероприятие. Библиотечните работници, в това не може да има никакво съмнение, ще дадат своя ценен принос за пълното тържество на социализма и комунизма в нашата страна.

Иван Унджиев

120 ГОДИНИ ОТ РОЖДЕНИЕТО НА ИВАН ВАЗОВ

По случай 120 години от рождението на народния поет Иван Вазов, Комитетът за изкуство и култура, Комитетът за приятелство и културни връзки с чужбина и Комитетът за всенародното чествуване на патриарха на българската литература организираха в Народната библиотека „Кирил и Методий“ изложба. Подредени са 50 портрета на Иван Вазов, 27 факсимилета и 30 илюстрации на български и чужди художници към произведенията на големия наш писател. Особен интерес представляват 450-те негови книги - от най-старото събрание на съчиненията му през 1911 година до 20-томното пълно събрание на неговите творби през 1955 година. Гордост предизвикват многобройните издания на руски, полски, немски, чешки, английски, норвежки и други езици, оценки за неговото литературно творчество от български и чуждестранни писатели и критици.

При откриването на изложбата на 9 юли т. г., произнесе слово проф. Петър Динеков.

СЛОВО НА ПРОФ. ПЕТЪР ДИНЕКОВ

Другарки и другари,
Вазов е пред нас — със своите многобройни книги и издания на български език и преводи на чужди езици, със своя образ, запечатан във

фотографии, портрети и рисунки, с изображения, които ни въвеждат в епохата, в обществената и личната атмосфера.

От големия брой инициативи, с които тези дни нашият народ така тържествено и така искрено чествува 120-годишнината от рождението на великия поет, струва ми се, че изложбата, уредена от Народната библиотека „Кирил и Методий“, е една от най-интересните.

Наистина, помещението, определено за тази изложба, е скромно; скромни са и нейните мащаби; и подредбата не се отличава с някакъв особен външен блясък. Но затова пък има нещо много интимно в нея — посетителят веднага попада сред книгите на Вазов, докосва се почти непосредно до неговите творби. И колко хубаво е, че тази изложба е тук, в Софийската народна библиотека, в съкровищницата на българската книга и литература, на българската мисъл и култура. Тук Вазов е у дома си — между Ботев и Каравелов, между Михайловски и Антон Страшимиров, между двамата Славейковци, които не го обичаха, но единия от които — бащата — той дълбоко почиташе и го наричаше свой учител, „родолюбец горещ“ и „поет даровит“, „първ със своя майсторски чук издялал из грубата скала на българския език статуи с изящни линии и форми“. Тук Вазов съседствува не само върху библиотечните лавици, но в неуволнимия свят на безсмъртните сенки с Кирил Христов и Яворов, с Елин Пелин и Йовков, с Д. Дебелянов и Стаматов, с Христо Смирненски и Вапцаров, с Димитър Димов и Талев.

И колко е хубаво, че Вазов е тук, където всеки ден минават стотици влюбени в книгата хора, и че огромната част от тях са млади, — младите, които ние понякога гълчим (да употребя Вазовия израз), но които в същност дълбоко обичаме и на които възлагаме всички свои надежди. Те се докосват до Вазов; избледнелите стари корици и примамливите за око нови издания ги пренасят в духовната епоха на Вазов — епоха, която далече надхвърля границите на един човешки живот, та макар и продължил седемдесет години. Тая епоха започва в далечните векове, със славата и упадъка на старите български столици, преминава през страданията и героизма на Възраждането, преживява възторга на Освобождението и разочарованията от чиновническо-властническата нова държава, за да достигне до големите национални изпитания през първите две десетилетия на нашия век.

Но епохата, която се възплъщава в творчеството на Вазов, не спира дотук. Със своя хуманизъм, със своите чисти възрожденски идеали, със своята дълбока любов към народа, със своята вяра в правдата и в човека тя преминава съвършено естествено и съвършено законно и в нашето време на големи социални преобразования. По този начин Вазов, съвременникът на Левски и Ботев, на Бенковски и Кочо Честименски, на руските воини-освободители и българските опълченци, на дядо Йоцо и на Стоянчо от Ветрен, на Василица и на старата нещастна жена с новороденото внуче, която писателят среща край София в студения февруарски ден, този Вазов става и наш съвременник.

Не е тук мястото нито да очертавам историческата роля на Вазовото дело, нито да изтъквам неговата дълбока връзка със съдбата на нашия народ. Това не е нужно — толкова думи са казани на тая тема, че те вече почват да губят първичното си значение. Достатъчно е само едно — да разтворим която и да е от тези многобройни книги, които сега лежат пред нас, за да почувствуваме, че Вазов не ни е напуснал, не се е отдалечил в мрака на годините, че той е с нас — по-жив от живите и продължава да

въплъщава внушително и неотразимо онова, което ние наричаме български народ, българска родина, български език, българска земя, България.

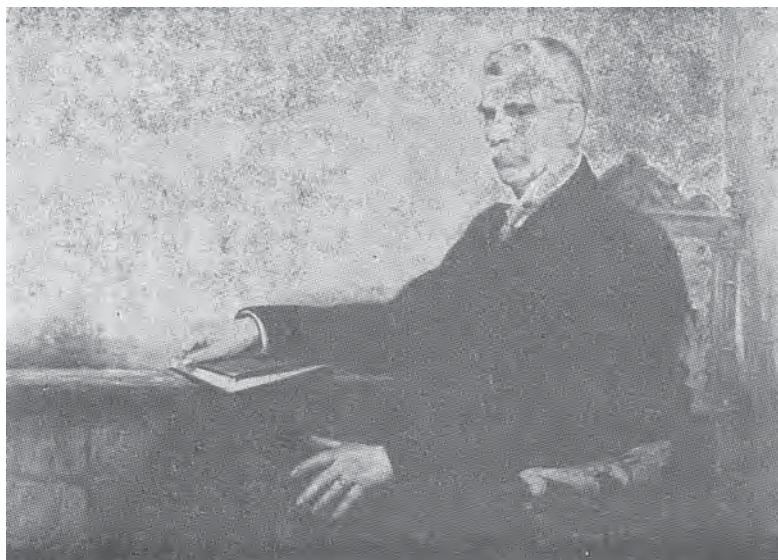
Като се прекланям с признателност пред ония, които са подготвили с грижа, с вецина и любов тази Вазова изложба — хубав дар за 120-годишнината от рождението на писателя, аз искам да изкажа една своя мечта. Бих искал да видя в бъдещето една Вазова изложба в много зали, с много документи, ръкописи, книги, вестници, списания, снимки, портрети, картини, табла — една изложба, където ден по ден и година по година да е показано удивителното дело на човека и писателя, на поета и романиста, на общественика и публициста, на приятеля на К. Величков и Ив. Шишманов, на участника във великите и трагични събития от историята на нашия народ през повече от половин век, на певеца на „Моите песни“, които „все ще се четат“, на великолепия майстор на българския език, на бащата на българската национална литература.

Нека това пожелание не се сметне, че е плод на примамно, но празно въображение. Преди три години видях в Париж една огромна, почти невероятна изложба за Бодлер. Тя бе разположена в безбройните зали на „Пти Пале“, в центъра на френската столица, великолепно подредена, изключително богата. Изложбата трая шест месеца. Наблюдавах нейните посетители — непрекъснат поток от поклонници на Бодлер от цяла Франция и от почитатели на френската литература от цял свят. Идваха любопитни разглеждаха я удивени, отиваха си дълбоко развълнувани.

Нашият Вазов заслужава да дочака такава изложба.

Другарки и другари,

Обявявам днешната Вазова изложба за открита, а за бъдещата — нека помечтаем.

Иван Вазов. Портрет от Никола Михайлов

ЕДНА ПРЕПОРЪЧИТЕЛНА БИБЛИОГРАФИЯ ЗА ВАЗОВ

За всенародното чествуване 120-годишнината от рождението на патриарха на новата българска литература — Иван Вазов Народната библиотека „Кирил и Методий“ издаде препоръчителна библиография, адресирана за учещи и пропагандисти¹. След излезлия през 1950 г. в чест на Вазовата стогодишнина указател „Какво да четем от Вазов и за Вазов“ това е вторият значителен опит в тая област, който задълбочава и развива по-нататък някои от добрите страни на първата библиография — най-вече по отношение на структурата.

Съставителят на библиографията Величко Вълчев е директор на къщата-музей „Иван Вазов“ и един от добрите познавачи на Вазовото творчество. Самият факт, че дългогодишен Вазов изследовател съставя и библиография за него, ни задължава да се отнесем сериозно към работата му.

Вълчев пристъпва към изработването ѝ с ясно съзнание, че след Девети септември Вазоведението е преодоляло много от старите възгледи, осветлило е нови моменти от творчеството на писателя и се е придвижило значително напред. От друга страна, той е убеден, че онази група читатели, към която се е насочил — ученици, пропагандисти, които водят литературни кръжоци и учители в тяхната всекидневна учебна практика, — е лишен от едно надеждно библиографско пособие.

Отчетливо изразеното целево предназначение на библиографията е помогнало на съставителя да организира материала по нов начин, преодолявайки в известна степен класическите методи на традиционната препоръчителна библиография. Отделните глави Вълчев е обогатил с интересен документален материал и литературни бележки. Този начин на работа е направил библиографията по-близка на литературното изследване, „по-четивна“, ако можем така да се изразим. В нея читателят намира нещо повече от обикновения библиографски списък на литература по темата, получава известни методически насоки в работата си, изгражда си обща представа за тематическото богатство на Вазовото творчество и разширява познанията си за него чрез една умерено представена, но значителна по стойност литература. В това отношение особено приятно впечатление оставя главата, посветена на „Под игото“.

Тя е придружена от Вазовия предговор към петото издание на „Под игото“, от негови изказвания за прототипове на герои от романа, от оценки на наши и чуждестранни изследователи за това класическо в нашата литература произведение, от кратък анализ на творбата, направен от самия съставител, и от списък на литература за „Под игото“.

Определено може да се каже, че библиографският указател е сполучлив. Но според една стара истина ние сме винаги по-взискателни към добрите неща. Затова и аз ще се спра по-подробно върху някои недостатъци в работата на съставителя, които биха могли да бъдат избягнати. На първо място, що се отнася до цялостната структура на указателя, ще отбележа като пропуск липсата на авторски показалец. Считам, че необходимостта от него не се нуждае от доказателства. Очевидно е, че отсъствието му намалява значително справочните качества на изданието. Азбучният показалец на авторите, чиито материали са посочени в библиографията, щеше да даде освен това и ясна представа за широкия кръг изследователи на Вазовото творчество — косвено свидетелство за вниманието, което му отделя нашата литературна история. При указатели от такъв род в авторския показалец не би било излишно да се дадат и кратки сведения за литературната активност на отделните Вазови изследователи. Това би разширило културата на читателите и в известна степен би ги насочвало и ръководело при избора на материал.

Първата глава от библиографския указател съдържа летопис на по-важните дати от живота и творчеството на Вазов, освежен с извадки от спомени на писателя и негови близки. Но някои от календарните бележки не са съобразени с конкретния читателски адрес на библиографията и, според мен, представляват интерес за специалисти. Излишно е например съобщението, че в 1882 г. Вазов изгорил започнатата още в Свищов поема „Черно лято“, защото останал недоволен от постигнатото, или пък че на 15. X. 1890 г. бил обявен годежът на Вазов с Атина Болярска. Вместо тях, като се има предвид какво място е отделено в учебната програма на „Епопея на забравените“, Вълчев би могъл да отбележи появяването на всяка една от песните в „Епопеята“.

Във втория дял на указателя са представени произведенията на Вазов. Авторът правилно се е насочил най-напред към последното по ред цялостно издание на „Събрани съ-

¹ Вълчев, В. Иван Вазов. Препоръчителна библиография по случай 120 години от рождението му и 80 години от първото издание на „Под игото“. С., НБКМ, 1970. 52 с.

чинения". Изданията на отделните Вазови творби той е посочил едва от 9. IX. 1944 г. насам, което е приемливо в случая. Но що се отнася до „Под игото“, такова решение е неправилно. Библиографията е посветена специално и на 80-годишнината от първото издание на романа, за него е обособен и самостоятелен раздел в указателя и това още повече задължаваше съставителя да представи всичките му издания от 1890 г. насам.

Последният раздел от библиографията обхваща в 15 теми различни аспекти от Вазовото творчество. Първата засяга жизнения и творчески път на писателя. Следващите четири разкриват жанрово Вазовото творчество, а останалите — основните мотиви, теми и идеи в него. Темите са подбрани сполучливо, но разработката на някои от тях буди възражения. Имам предвид темите, в които Вълчев разглежда отделните жанрове в творчеството на Вазов — лириката, поемите, белетристиката и драмите. Своята основна задача съставителят вижда в разкритие на тематичното богатство на всеки един от тях. Но при такъв подход той е бил изправен пред заплахата да дублира много от следващите теми. Това е принудило Вълчев значително да обедини тематиката на някои от жанровете. Например Вазовата лирика той изчерпва в следните подтеми: патриотизъм, националнореволюционни борби, интимни и общочовешки мотиви. Изброените лирически творби, които служат за илюстрация към темата, са крайно недостатъчни и дават твърде ограничена представа за богатството на Вазовата лирика. За погледа на читателя една голяма част от тематиката на жанра остава скрита. От друга страна, той не е могъл да избегне и известни дублирания. Темата за националнореволюционните борби е включена в тематичния анализ на всеки жанр, а после е отделена и като самостоятелно под номер осем и в нея се разглеждат само две Вазови творби: „Епопея на забравените“ и „Немили-недраги“. Щеше да бъде по-добре, ако тези произведения бяха разгледани към съответния жанр. Така би се избягвало излишното разкъсване на материала по тази тема на шест места (в раздела за „Под игото“, във I, III, IV, V и VIII тема).

Въпросът за подбора на литературата в една препоръчителна библиография е един от най-важните и същевременно от най-трудните. Величко Вълчев се е ръководил навсякъде от принципа, че читателите трябва да си изградят сигурен критерий за литературните ценности въз основа на значителни, вече утвърдени изследвания за Вазов. Затова той съзнателно се е стремил да избягва спорното или популярното, предпочитайки установеното и сигурното. Счита, че в такъв подход има сериозен предимства и че съставителят по същество е прав. Но на практика са се получили някои нежелателни неща. Преди всичко голяма част от материалите, които В. Вълчев посочва, са доста стари. От 76 заглавия, посочени към петнадесетте теми, 12 са написани преди

9. IX. 1944 г. (голяма част от тях около 1920 г.), 40 заглавия през периода 1944—1950 г., 15 за времето от 1950—1960 г. (при това 5 от тях са писани в 1951—1952 г.) и едва 9 за времето от 1960—1969 г. Почти две трети от литературата, която е посочил Вълчев, не прекрачва 1950 г., а това вече говори за сериозни слабости в подбора.

Ако В. Вълчев е насочил своята библиография наистина в помощ на ученици, учители, пропагандисти, които водят литературни кръжоци, и на граждани, проявяващи интерес към творчеството на Вазов, той би трябвало да вземе предвид факта, че в повечето библиотеки, към които биха се обрънали читателите, посочената литература до 1950 г. в по-голямата си част ще липсва. При такъв читателски адрес на библиографския указател естествено е да зададем въпроса: целесъобразно ли е било да се изостави материалът, който дава списание „Родна реч“. Статните в това списание се пишат тъкмо за тези читатели, към които се е насочил и Вълчев, и при това често от най-изтъкнати наши литературоведи.

Признавам, че във всеки подбор има известен елемент на личен подстъп към темата, но все пак необяснимо е защо от сп. „Родна реч“ съставителят е избрал само статията на А. Пайташева „Какви мисли будят у мен стихотворенията на Ив. Вазов от „Епопея на забравените“, а е пренебрегнал други материали, като статията на Стефан Попвасилев „Вазовите пътеписи“ (кн. 9 от 1968 г.), или на М. Цанева „Разказите на Вазов“ (кн. 3, 1969 г.), на Ив. Спасов „Вазов — майстор на късия разказ“ (кн. 4, 1961 г.): на Димо Минев „Немили-недраги“ и „Под игото. Потекло и извори“ (кн. 4, 1962 г.); на Иван Попиванов „Сиянието на свободата“ (кн. 2, 1968 г.); на Д. Енскиев „Интимни мотиви в лириката на Иван Вазов“ (кн. 10, 1961 г.).

Ако допуснем, че съставителят съзнателно е избягвал публикациите в „Родна реч“, тъй като е решил, че списанието и без това е достатъчно популярно сред читателите и че е предпочел само значителните изследвания за Вазов, то тогава също ще се изправим срещу въпроса, защо пък не е включил други именно от този порядък. Например към темата „Жизнен и творчески път“ би трябвало да се включи и книгата „Ив. Вазов“. Сборник от спомени, материали и документи“. Под ред. на Н. Лилиев, издаден от БАН в 1949 г. Сборникът съдържа интересни спомени на близки Вазови роднини, приятели и почитатели, както и изследвания, които биха помогнали на читателя да си изгради по-цялостна представа за Вазов-творец и човека. Тук би трябвало да се посочи и книгата „Иван Вазов в спомени на съвременниците си“. Под ред. на Георги Димов и Христо Йорданов“, издадена от „Български писател“ през 1966 г. Можем да зададем въпроса защо в литературата към първата тема е посочено твърде частното изследване на Ст. Димитров „Вазов като учител в Свиленград“, при това публикувано в посве-

тения на Вазов сборник от 1921 г., а не е посочена книгата на Елисавета Консулова-Вазова „Иван Вазов. Детство и юношество“ (2 изд. 1965), която би трябвало да има предимство пред работата на Димитров в библиография от такъв род. Към темата „Лириката на Иван Вазов“ Вълчев не е посочил и студията на Г. Цанев „Лириката на Иван Вазов“, поместена както в книгата му „Страници от историята на българската литература“ (2 изд. 1956), така и в т. I (1955 г.) от „Събрани съчинения“ на Вазов. Към темата „Прослава на националнореволюционните борби“ не е посочена и статията на акад. П. Дилевков „Епопея на забравените“, включена в книгата му „Писатели и творби“ (1958 г.).

В библиографията липсват и някои изследвания върху Вазов от по-ново време: очеркът на Г. Константинов в книгата му „Писатели-реалисти“ (т. I, 1956), изследването на Димо Минев „Иван Вазов. Проучвания и извори на творчеството му“ (1967), или пък интересното изследване на Вазовото творчество, направено от акад. Пантелей Зарев в нашумялата му книга „Панорама на българската литература“ (1966). Според мен съставителят не си е изяснил докрай принципите, въз основа на които е трябвало да направи подбора и в резултат на това той не навсякъде е принципен и последователен.

Ще направя и някои забележки за техническото изработване на библиографията. На

с. 32—36 В. Вълчев е дал извадки от изказванията на 15 наши и чужди изследователи за „Под игото“, без да посочи от кои техни съчинения е цитирал, кога са били публикувани и т. н., без да даде сведения за чуждите автори, което щеше да открий тежестта на направените преценки в очите на българския читател. Пропуски от такова естество се забелязват и на други места, където Вълчев е цитирал спомени, изказвания и др. Той не би трябвало да забравя, че една от задачите на препоръчителната библиография е да приучи читателите към точност и изчерпателност на библиографските податки, да повиши библиографската им грамотност. Затова съставителят трябваше да бъде особено внимателен към тази страна от своята работа.

В заключение трябва да кажа, че въпреки някои недостатъци, указателят „Иван Вазов. Препоръчителна библиография в чест на 120 г. от рождението му и 80 г. от първото издание на „Под игото“ е значително явление в областта на препоръчителната библиография по литература. Той носи в себе си зрънце на новаторство и със своите качества се очертава като надеждно помагало във всекидневната работа на ученици, учители, пропагандисти и граждани, които желаят по-системно да се запознаят с творчеството на народния поет и писател.

Татяна Янакиева

ЛИТЕРАТУРНООБЗОРНИ

Стефан КОЛАРОВ
к. филолог. н.

ПОЕЗИЯТА на ЛЮБОМИР ЛЕВЧЕВ

Любомир Левчев дойде преди двадесет години в нашата поезия с категоричността на едно ярко авторско присъстъжание, с богатството на идейно-образното виждане и изобретение, с красотата и поривите на младостта. В неговата поетическа дързост бе отразен априлският повеи в нашия обществен и културен живот. Заглавието на първата му книга — „Звездите са моят“, беше показателно за настроенията на младия автор, за мащабността на неговите търсения. Левчев носи съзнанието, че е поет от „земята на убитите поети“, крадец на огън, в гърдите му напират прометеевска жажда и сила. Не случайно той се провиква: „Ярост, ярост е нужна“. Той може да се измъчва, да страда, по не напуска арена — „няма място за мълчание“.

Постоянен е неговият интерес към големите събития, към динамичните и сложни съвременни процеси на живота. Той не ценя нищо, което е „полу“, воюва докрай за пълното постигане на победата, за дълбочината на своето житейско и творческо познание:

Полуистините се купуват и продават.
Можеш да си избереш
според парите —
полусладки
и полугорчиви.
Само истините не търпят цените.
Истините се откриват.

(„Истина“)

Сериозността на неговите намерения, дълбочината на възлненията му са повече от ярки, категорични, нетърпящи възражения. Може би затова в поетическите реакции на Левчев може да се улови желание то да дразни и да се съпротивлява. Той е непримирим, носи „сърце от болка взривено“.

Сам заявява, че „дръзките мечтатели“, „безумните желания“ са му най-близки и затова така настоятелно се провиква: „О, не завързвайте крилата на сърцето!“.

От полесражението излиза винаги с подчертано достойнство и чест, дълбоко вътрешно е убеден в правотата на идейните си и творческите си скрижали, затова воюва страстно, независимо от получените рани и поражения.

„Всеки има своя връх свещен, който трябва да бъде докрай защитен“ — казва поетът и умее да воюва със словото, да отвърща на отправените удари. Категоричността на избраната позиция подчертава поетическата му своенравност. В своя „Послеслов“ към книгата си той пише:

Моите стихове
имат една такава слабост:
всички те
приличат на остъдени,
пронсящи последна дума...
И вече няма смисъл от защита!

Динамиката на времето го учи на бързина в отреагирането на събитията. Затова стихотворенията на Левчев са така задъхано-насечени, резки, атакуващи. Този поет не признава успокоението, обмисленото решение за отговор, предпочита страстната полемика, бойното емоционално движение. Още със заглавията на книгите си той разкрива силния идейно-емоционален заряд на своето поведение, на изповедите си — „Позиция“, „Пристрастия“, „Но преди да остарея“, „Рецитал“, „Дневник за изгаряне“, „Свобода“, „Самосъд“, „Изход“.

Дързостта на Любомир Левчев не е някакво случайно настроение, отчаян опит за самоотбрана, а ярко и категорично очертаване на нова позиция, на оригинално естетическо виждане и отношение, изява на ново съзнание, на съвременни емоционално-нравствени нормативи, които се формират при нови обществени условия, отразяват социалистическата действителност в нейното многообразие. Те се захранват от соковете на младостта, от едно революционно минало и настояще, което е утвърдило нравствено-политическия идеал на нашето време, извикано е от бурния неспокоен XX век. Именно в това морално-етическо самоопознаване на новата социалистическа личност откриваме много от достойнствата на Левчевото поетическо наствяпление.

Затова и така дейно поетът общува със своя съвременник, търси допир с неговия свят и отношение, не отделя поезията си от вълненията и поривите на човека-строител с неговата обществена самоличност. Във въвеждението към последната си книга „Изход“ Любомир Левчев пише:

Скъпи читателю,
за мен
поезията винаги била е
и ще бъде —
ИЗХОД.
Изход,
който води
от моето сърце
към твоето.

Този своеобразен монолог подчертава съкровеното желание на автора да бъде близък до проблемите на живота, изразява неговото умение да долавя сложните човешки реакции, разкопката на съвременно-

то мислене, разкъсвано от десетки въпроси. Юношеската романтика на ранните му стихове постепенно преминава в едно съсредоточено анализиране на сложния свят около нас. Фриivolността на някогашните младежки желания и амбиции в късните стихове на поета е заменена със сурова равностметка:

Страшното е
да те предаде приятел —
много чист,
кристално чист
и светъл...

А най-страшното е
да се примириш със всичко
и да се прегърнеш с враговете си.

(„Стиховидение“)

Констативните и въпросите в неговите стихове сега са израз и на жизнена мъдрост, и на идейна извисеност, и на непрегарящо желание да бъде всред първите, вечно да търси и открива нещо ново, непознато. Той се бои от застоя, смущава го примирението и бързото рухване на мечтите. Вътрешният килеж е постоянно негово състояние. Правдив и точен е неговият портрет в стихотворението „Вечерен гладиатор“:

Аз съм човекът,
който търси нова дума!
Аз съм човекът,
който търси нова гама!
Аз съм човекът,
който търси нов залеж...

Творческото начало в човека привлича вниманието на поета и той го възпява с искреност и гражданска сила. Такива неговии стихотворения като „Сол“, „Невестулка“, „Север“, „Автостоп“, „Спомен за един учебник по история“ и др. са страстна защита на порива за откривателство, на смелостта, на творческата всеотдайност. Левчев възпява съзидателното начало на нашия живот, мащабността на замислите в нашето движение напред. Дълбоко свързан със своето съвремие, той търси неговия образ в трудовото вдъхновение, в героическото наствяпление към бъдещето. Затова рисува героите на социалистическото строителство в стихове като „Колко струва билета за Кремиковци?“, „Балада за уморените жени“, „Големият човек“, „Изход“ и др.

Поетът възпява безименните строители, онези, които със своя плодотворен труд придвижват нашето общество напред, откриват нови хоризонти с неуморното си търсачество. Него го възнува не евтиния оптимизъм, външната парадност, а дълбочината на човешкото изживяване, идейно-философското осмисляне на явленията, тяхната обществена сила. Той се възхищава от завоеванията, от грандиозността на мечтите. Пред новите корпуси поетът не скрива усетената гордост и гражданското си

самочувствие, което акумулира неговата комунистическа вяра и преданост:

Строежи,
предишни и днешни,
всички ние сме ваши деца —
романтици,
малко смешни,
с вечно жадни за полет сърца.
Строежи.
Все нови строежи.
Виждам вашия строг ешелон.
И ето
но детски разнежен
аз ви правя дълбок поклон.

На някогашния строителен патос — „Шом класата ме води на атака, да бъдат дръзки моите мечти, по-дръзки от мечтите на Спартака“, сега отговаря значителна сдържаност, но примесена с дълбоко човешко възмущение, което подсилва психологическата характеристика. Левчев е доловил и изразил нещо много съществено и важно — органичното сливане на хората с плодовете на техния труд, взаимната всеотдайност в името на бъдното. Промените в битието са променили и съзнанието, оформили са едно ново отношение и поведение, изпълнени със съвременен социалистическо съдържание. В стихотворението „Зимно палто“ метафоричното изображение достига до дълбоко художествено внушение:

Тъй горяха
електрожените на Първа доменна.
Тъй горят сега на Първа атомна...
И там, под левия ревер,
все още нещо доваряват...

В привлекателните трудови делници Любомир Левчев намери ярки и силни образи, смисъла на много от своите търсения, усети реализирани много от своите мечти и копнежи. Всичко това подсили жизнената плътност на неговите изповеди, даде земна сила на романтичния му полет.

Героничното в нашия ден поетът свързва с героиката на борбата, в която свети подвигът на безсмъртното, осветил и настоящето. В партизанската землянка той идва с гордото самочувствие, че дългът към падналите в съпротивата се осъществява чрез верността към техните завети и твърдото отстояване на техните идеали. Идеята за революцията и нейната непреходна сила прозвучава в партийния патос на стихотворението „Землянка“:

Не за скривалище,
а за светилище.
В теб нека моята съвест заседава!...
Изсочината ти ме упоава,
И тези коренчета
по стените
не са ли корените на звездите?
Сверявам си сърцето.
Време е

да бъда като тебе — земен
и едновременно небесен.
Да бъда твой песен!...

Гражданско-класовата непримиримост на поета засили заостреното политическо виждане в неговата поезия. Показателни в това отношение са и неговите последни стихосбирки — „Дневник за изгаряне“, „Свобода“, „Изход“. Той откликва на най-парливите и сложни въпроси, които стоят в центъра на идеологическите спорове днес. И сега, както винаги, той не може да не вземе страна, да не бъде изцяло на барикадата и с комунистическа настъпателност да отстоява своята позиция. Конфронтацията на съвременния свят минава и през неговото сърце. Това е същата онази „пукнатина“, за която лихеше някога Х. Хайне и която според неговите думи трябваше неизменно да премине през поетовото сърце.

Намерил силен обобщаващ образ, в своята „Песничка за Мамаев Курган“ Любомир Левчев го налага с рязкостта на внушението:

Талантът —

това е Мамаев Курган!
Бездарнието е фашизъм.

Това е и лозунг, и поетическо верую, проникнато от социално-политически заряд, от неразрушимо класово чувство. За поета е повече от ясно, че „не е ръждясала историята — ясен е щемпелът на сърпа и чука...“, както пише той в стихотворението си „Възпоминание“. Проблемът за таланта не е поставен случайно в тези ярки политически песни, проникнати от актуалността на времето, извисени от несъкрушимия ход на революцията напред.

Този страстен революционен порив откриваме и в „Разговор с Димитров“, както и в „Свобода“, „Истина“ и др. Те са и една своеобразна равностетка на твореца, израз на непрестанното му желание да бъде верен на себе си и на своите идеали, на комунистическата правда.

В стихотворението „Безследност“ Левчев е показал нещо много съкровено от своята същност, земната чистота на своите идеали, неповторимото човешко обаяние на копнежите и вярата в бъдещето. Цялата негова последна книга „Изход“ с проникана от този порив да свърже своите възмущения с хората, да им открие непосредствено и просто сърцето си.

Поетът, който някога започна с „Песен за Гарсия Лорка“, който се учеше от примера на вдъхновените певци на словото, постепенно показва силата и оригиналността на своето дарование, домогна се до ярки поетически открития и постижения, намери верните тонове на своя глас. Любомир Левчев отрази много от възмущенията на съвременния човек, неговия сложен и неизчерпаем вътрешен свят, красотата на

мечтите му и жаждата за творчество и откривателство.

В съвременната ни лирика стиховете на

Левчев се открояват като едно ярко самобитно завоевание, пронизано от динамичната тръпка на епохата и живота.

Литература

ДАНЧЕВ, П. Любомир Левчев. — В: Данчев, П. Избрани произведения Т. I. С., 1975. 287—323.

ЗАРЕВ, П. Любомир Левчев. — В: Зарев, П. Панорама на българската литература. Т. V. С., 1976. 483—500.

КОЛАРОВ, Ст. Любомир Левчев. — В: Коларов, Ст. Класа и литература. С., 1976. 111—140.

КОЛАРОВ, Ст. Остротата на съвременното светоусещане. — В: Коларов, Ст. Съвременни силуети. С., 1972. 168—183.

КОЛЕВСКИ, В. С поглед към голямата поезия. — В: Колевски, В. Литература партийна, народна. С., 1975. 335—342.

СПАСОВ, Ив. Човешко вдъхновение, окрилай ме! — В: Спасов, Ив. Безкраен свят. С., 1976. 85—106.

РЕЦЕНЗИИ И ОТЗИВИ

Навременно и полезно библиографско издание*

ст. н. с. Милен КУМАНОВ

Преди около седем десетилетия бащата на българската библиография академик Никола В. Михов по повод излизането на първия том от неговите библиографски източници за историята на Турция и България писа: „Без предварителния труд на библиографа, работата на историка се усложнява и става извънредно трудна. По липса на библиографски данни, наместо да влезе в своята задача, историкът ще харчи по необходимост големи усилия и време за подготвителна работа... А това е еднакво вредно и за историята, и за библиографията, тъй като техните (на историците — б. м. М. К.) издирвания почти винаги носят случаен и ограничен характер. Ето защо за нашата история е необходимо да се създаде, както това е било за чуждите истории, разделение на научния труд...“¹

Воден от тези свои разбирания, изтъкнатият наш библиограф сам посвети най-хубавите години от своя живот, за да издирва в продължение на много време осъдени сведения за родната ни история, които се съхраняват в най-големите европейски библиотеки. Неговото дело намери своите истински следовници едва след победата на социалистическата ре-

волюция и особено в последните едно-две десетилетия. Днес родната ни библиография е направила чувствителна крачка напред в издирването на чуждестранни източници по българска история. Един от ярките примери в това отношение е излезият наскоро том първи от библиографския указател „България в руската дореволюционна литература“.

В ръцете на читателя е един сериозен библиографски труд, който е резултат на дългогодишна издирвателска дейност от наши и съветски опитни библиографи. За целта съставителите правилно са насочили своя поглед към научните периодични издания, излизали в Русия от началото на XVIII в. до победата на Великата октомврийска социалистическа революция. Но тъй като и техният брой през посочения период е изключително голям, наложило се е да бъде извършен известен подбор и на тези издания. По този начин обект на внимание са останали около 300 заглавия на различни периодични издания, излизали по това време в Петербург и другите по-значителни славистични центрове на Русия, в които се съдържат и най-много, и най-ценни материали за българската история.

Извършеният подбор на източниците не е недостатък, а съществена положителна страна на справочника. Спирайки се на най-значимите руски периодични издания, съставителите са имали прекрасната възможност да извлекат от тях всички материали, отнасящи се до миналото на нашия народ. В това се състои и главната заслуга на разглеждания библиографски указател. Задача да се покажат най-значимите постижения на руската дореволюционна историография по проблемите на българската история, е вече изпълнена. Оттук нататък могат да се правят само допълнения. Никой изследовател на родната ни история за периода до края на Първата световна война не ще може да изпълни докрай свои-

* България в руската дореволюционна литература. (XVIII — началото на XX в.). Библиогр. указател. Т. 1 — Ред. колегия Ан. Хр. Вълчева, И. А. Калоева. София, Нар. библ. „Кирил и Методий“; Москва, Инст. за науч. информ. по общ. науки при Акад. на науките на СССР, 1981 —

Кн. е съвместен труд на бълг. и съв. авт.

Т. 1. Материали от научни периодични издания. Състав. Н. В. Буссе и др. 1981. 598 с.

Други състав.: Г. И. Ильинова, И. А. Калоева, З. Г. Цимбаева, Г. А. Маньковская.

¹ Михов, Н. М. Библиографски източници за историята на Турция и България. Т. 1. С., 1914, с. 6.

те задачи, без използването на този справочник.

Богатият и разностранен материал е изложен в шест големи раздела. Първият от тях съдържа общи материали за славистиката и за по-важните научни институти и дружества в Русия от XVIII до началото на XX в., които са се занимавали с проучвания по българска история като Дружеството за история и руски древности при Московския университет; Руското географско дружество в Петербург, отделение „Етнография“; Московското археологическо дружество; Петербургският историко-филологически институт; Историко-филологическото дружество при Харковския университет; Дружеството на любителите на древната писменост в Петербург; Руският археологически институт в Цариград; Дружеството за славянска култура в Москва; Историко-филологическото дружество при Новорусийския университет и др. Наред с това извлечени са много статии и други материали за живота и дейността на някои от най-видните руски слависти — Ю. И. Венелин, В. И. Григорович, В. И. Ламански и др.

Едва ли има нужда да се доказва необходимостта от обособяването на такъв раздел в библиографския указател. Включените в него материали позволяват да се обогатят още повече нашите представления както за най-значителните центрове на руската дореволюционна славистика, така и за една немалка част от нейните изтъкнати представители.

Следващите четири раздела — от втори до пети включително, обхващат проучванията на руските слависти по проблемите на българската история от най-древни времена до началото на XX в. Статии, рецензиите, отзивите и пр. са подредени по специално изготвена от съставителите класификационна схема, която е съобразена в основни линии с възприетата у нас периодизация на българската история. В отделни места в нея се правят отклонения, но за тях ще стане дума по-надолу в настоящата работа. Едно от големите достойнства на посочената схема е, че позволява на читателя да има пред себе си изследванията на руските слависти за всеки даден период от родната ни история. Приятно впечатление прави и фактът, че за някои особено важни събития в българската история са дадени отделни рубрики и подрубрики. Така се получава практическа възможност да се систематизират всички материали, съдържащи се в прегледаните библиографски източници за делото на славянските просветители и основоположниците на българския книжовен език Кирил и Методий, за руско-турските войни до средата на XIX в. и пр. Особено голя-

мо внимание е отделено на Руско-турската освободителна война от 1877—1878 г. Тук са включени не само материалите, отнасящи се до дипломатическата подготовка на войната, нейният ход и резултати, но също така и за дейността на повидните руски военачалници, взели участие в нея.

Последният раздел на справочника е посветен на проблемите на българската демография, етнография и фолклор. Тези въпроси също са занимавали руските слависти твърде много и поради това тяхното отделно обособяване е също така напълно основателно.

И така, възприетата от съставителите структура е позволила да се представят най-съществените постижения на руската дореволюционна славистика върху цялостното обществено-икономическо, политическо и културно развитие на българския народ до началото на XX в. Събраният обилен фактически материал позволява да се направят редица заключения за характера и особеностите на руската историопис през посочения период. Преди всичко прави впечатление, че проблематиката по българска история намира с всяко изминало десетилетие от края на XVIII в. до началото на настоящия век все по-голямо място в изследванията на руските слависти. В резултат на това през XIX и началото на XX в. руската славистика се нарежда на челно място в проучванията по родната ни история сред славистите от другите европейски страни. Друг важен извод, който се налага от съдържанието на разглеждания библиографски указател, е големият интерес, който руските слависти са отделяли на постиженията на родната ни историческа наука. Няма по-значително изследване, дело на наш историк, което да не е намерило своєвременен отзив в някое от многобройните руски славистични издания. Освен това, не на последно място следва да се отбележи и фактът, че на най-изтъкнатите наши представители на историческата наука с охота са били предоставени страници на най-сериозните научни издания на руската дореволюционна славистика. Всичко това е помогнало в немалка степен за укрепването на българската историческа мисъл от края на миналия и началото на този век. Не е без значение и обстоятелството, че в Русия получи своето образование един от най-крупните български историци — проф. В. Н. Златарски. А проф. Марин Дринов работи като преподавател три десетилетия в Харковския университет.

Със своята задълбочена и разностранна разработка на българската история руската дореволюционна славистика изпълни и друга неocenима заслуга. Тя привлече погледа и на редица други видни

слависти от Европа към миналото на българския народ.

В същото време библиографският указател показва и някои от слабостите на руската дореволюционна историческа мисъл — бягството от проблемите на революционното работническо движение в България от края на XIX и началото на XX в. Това се дължи не на някакво особено нейно отношение към българския народ, а е проява по-скоро на класовия и мироглед.

Голямото положително достойнство на разглежданото издание с и справочният апарат към него — съставените списъци и системата от показалци към основния корпус. В резултат на това ни е предоставена възможност да се запознаем и с пълния списък на прегледаните научни периодични издания, от които са извлечени материалите за указателя. При изготвянето на именния показалец съставителите са положили значителни усилия, за да разкрият една немалка част от инициалите, с които са подписвани много от включените в изданието публикации.

Наред с тези положителни черти библиографският указател не е лишен и от някои слабости. Най-много бележки могат да се направят по предложената от авторите класификационна схема. В много отношения възприетата от тях периодизация на българската история не съвпада с тази, която съществува в нашата историография. Редно би било при тези отклонения съставителите да изложат своите съображения за съответните отстъпления от нея, но такива липсват в предговора към изданието. Не само това, но с подобни отклонения се затруднява, в известна степен, и ползването на самия справочник. Ще си послужи с някои примери от възприетата периодизация. Така, в раздел втори, т. 3 липсва рубрика за траки и прабългари. В същия раздел, който обхваща материалите за периода до създаването на българската държава, е включена и рубриката за Волжско-Камска България, която, както е добре известно, е създадена през X в. и съществува до XIII в. Не е било необходимо обособяването на отделна рубрика за така наречената „Дунавска България“. Такова понятие не съществува в българската историография, а и материалите, включени в тази рубрика, са твърде оскъдни.

Много възражения предизвиква следващият раздел, посветен на периода на феодализма от VII до първата половина на XVIII в. В него по същество са групирани четири отделни исторически епохи от българската история, а именно: Първа българска държава (681—1018 г.), периодът на византийското робство (1018—

1185 г.), Втора българска държава (1185—1396 г.) и периодът на османското владичество от края на XIV до първата половина на XVIII в. Големият хронологически обхват е затруднил до голяма степен съставителите по какъв начин да подредят издирените от тях материали от руските слависти за посочения период. Допуснати са неколкостепенни повторения на едни и същи рубрики, но за различни епохи — например за общественно-икономическото и политическото развитие на българската държава до византийското владичество и след него, за българската култура и църква през тези периоди и пр. В същото време липсва не само раздел, но и рубрика даже за периода на византийското иго, за съпротивата на българския народ против византийските поробители (въстанията на Петър Делян, Георги Войтех и пр.). Недостатъчно място е отделено и на въпроса за борбите на българския народ против османското иго — въстанието на Константин и Фружин (1404 г.), двете търновски въстания (от 1598 и 1686 г.), Чипровското въстание от 1688 г., Карпошевото въстание от 1689 г. и пр.

В раздела за историята на България през периода на капитализма липсват рубрики за националноосвободителното движение на българското население в Македония и Одринско, за Илинденско-Преображенското въстание и пр.

Формулирането на заглавното на раздел четвърти не е много сполучливо. Вместо „България през периода на кризиса (излишен русизъм — б. м. М. К.) на феодализма и зараждане на капиталистическите отношения. Възраждане на българския народ (втората половина на XVIII в. — 1878 г.)“ направо би могло да се каже само „България през периода на Възраждането“, тъй като началото на възраждането на българския народ започва от момента на кризата в турския феодализъм и зараждането на новите капиталистически отношения в него и продължава до освобождението му от османско иго през 1878 г.

Известни пропуски се наблюдават и в някои от показалците. Например, в именния показалец на отделни лица са посочени само фамилните, което затруднява читателя да се ориентира за кой от тях става дума. Така например персоналията Филев извиква въпрос — Димитър или Богдан (?) и пр.

Посочените дотук бележки не намаляват като цяло общата положителна оценка на разглеждания библиографски указател. И ако все пак се спираме на тях, то с цел да подпомогнем работата на съставителите при изготвянето на следващия том от това издание.

Екслибрисът в националната библиотека

Арманд БАСМАДЖИАН

Една от най-интересните области на науката за книгата е историята и теорията на екслибриса, който дълги векове е бил и остава най-верният спътник на писмения паметник. Той носи в себе си най-непосредственото отношение на човека към библиотеката в дома му или към обществената библиотека.

Защо Народната библиотека „Кирил и Методий“ трябва да се занимава с проблеми, които стояха досега встрани от нейните основни функции?

Според нас, вече е настъпило времето библиотеката, като водещ национален институт, да поеме върху себе си не само задачите по съхраняването и предоставянето на информационни материали и техните носители на ползвателите си, но и да разшири обсега на задълженията си към тях — в смисъл да обогати и разнообрази своята дейност.

В подкрепа на тази позиция ще цитираме статията на К. Хъмфриз „Функциите на националната библиотека“, отпечатана

в „Бюлетень ЮНЕСКО для библиотек“ (1966, № 4, стр. 170—181): „Политиката на комплектуване не е еднаква в различните страни... Болшинството европейски национални библиотеки поемат задължението да съхраняват гравюри, монети и медали, но в страните, където националните библиотечни служби едва сега се развиват, тези предмети е по-добре да се намират в националните музеи или художествени галерии“.

Едва ли можем да приемем България за страна, където „... националните библиотечни служби едва сега се развиват...“ Съвременната българска национална библиотека трябва да поеме изпълнението и на някои дейности, които не са присъщи и не са по възможностите на другите обществени библиотеки. Така тя ще разшири не само обсега на своята дейност, но и ще привлече нови читатели — най-вече из културните среди, което неминуемо ще се отрази положително общо върху някои основни библиотечни показатели.

Тук трябва да посочим, че в тази област до сега в България не са подготвяни изследвания и няма публикации не само на научно, но и на популярно ниво. Ние ще се базираме не само на някои чужди теоретични разработки, но и на собствения си опит в областта на колекционирането и съхраняването на екслибриси.

Създаването на колекция от екслибриси в националната библиотека е свързано с изпразждането на специализирана представителна сбирка. Тя е необходима не само като материал за научни изследвания, но и като редка и ценна колекция с всички произтичащи от това определение задачи и функции. Не на последно място поставяме и високата историческа и културна стойност на експонатите от тази колекция, която те имат за познавачите и ценители на книгата.

Екслибрисът е тясно свързан с книгата. Той се използва като знак за притежание, своеобразна запазена марка на притежателя на книгата. Но днес, фактически, екслибрисът е детайл към същата тази книга, неин неотменен елемент от оформлението. Още от времето на своето появяване книжният знак е станал предмет на колекциониране. Той се явява вече и в качеството си на обменен материал не само в определен регион, но и като обмен на културни ценности между отделни нации. Той носи в себе си културата на един народ, неговите традиции и настояще в изкуството.

Много дълга е историята на екслибриса. В редица страни на него се гледа като на обект на отделна наука. Той има своите изследователи и търсачи, своите популяризатори. В сравнение с другите европейски страни България има съвсем малък принос към тази история. Единствено книгите

на Стоян Шиклев и проф. Евтим Томов правят преглед на развоя на екслибриса у нас. Останалите публикации имат предимно популяризаторски характер, въпреки че в някои от тях се поставят и въпроси, които са обект на проучвания и оформяне на определена позиция — основно теоретична.

Вина за това, че българският книжен знак няма цялостна история едва ли имат библиотекарите, но е факт, че първите национални екслибриси са или безвъзвратно унищожени, или са в неизвестни архиви и библиотеки. Но днес, при наличието на добре изградена и функционираща национална библиотечна мрежа е време да се помисли сериозно и да се действа активно за запазването на тези национални ценности наред с книжната продукция. Защото екслибрисът е най-важният външен компонент на библиотечното оформление на книгата, който я допълва, вдъхва ѝ живот и ѝ придава индивидуалност.

Своята връзка с библиотеката екслибрисът носи и в названието си — „из книгите“, т. е. от библиотеката. Затова и неговото място е сред книгите, т. е. в библиотеката. В сравнение с останалите духовни центрове на България, Народната библиотека „Кирил и Методий“ има най-големи лични (персонални) и обществени (авторитет, популярност и т. н.) възможности, за да изгради една сбирка от книжни знаци с национално значение. Затова и въпросът за екслибриса не е проблем, който стои встрани от дейността и развитието на националната библиотека.

Най-общо целите, които се преследват при изграждането на сбирка от екслибриси са следните:

1. Съхраняване достиженията на българските художници в областта на екслибриса.
2. Издирване и съхраняване на български екслибриси, които да служат за база на научни изследвания.
3. Издирване, събиране и съхраняване на екслибриси от чужди автори, изработени за българи.
4. Съхраняване на екслибриси от чужди художници, постъпили във фондовете на библиотеката.
5. Активно популяризиране на екслибриса като графично изкуство, свързано с книгата.

Първите две задачи от изброените по-горе не могат да бъдат оспорени. Те са свързани с историята на българската култура в миналото и днес и отговарят на интересите на библиотеката.

В подкрепа на останалите ще приведем следната аргументация, която вероятно не е позната на повечето читатели.

От около 40 години датира съществуването на Международната федерация на любителите на екслибриси (FISAE). Тя обединява националните центрове на ек-

слибриса (библиотеки, музеи и пр.), дружества на колекционери и творци на екслибриса от цял свят. На всеки две години в различни страни се организират международни конгреси и изложби, като често експозициите пътуват между отделните страни, членове на федерацията, за да представят световните достижения на миниатюрната книжна графика. През 1980 г. конгресът беше в Линц, Австрия, през 1982 г. в Оксфорд, Великобритания, а през 1984 г. ще бъде във Ваймар, ГДР. В цитираните изложби бяха показани и български екслибриси. На практика това беше и първото активно участие на България в тези световни форуми.

Между членовете на федерацията се осъществяват редовни дружески контакти, при които се разменят екслибриси. Често художници от една националност създават творби за художници или колекционери от друга националност.

Фондовете на Народната библиотека „Кирил и Методий“ не са еднородни по начина на комплектуването им. Голяма част от книгите (имаме предвид следосвобожденския период и след 9. IX. 1944 г.) са постъпили по реда на дарение от фондовете на други библиотеки, често пъти и частни. Така при нас са попаднали книги, в които са залепени екслибриси от чужди художници. Редно ли е да отчисляваме, бракуваме и унищожаваме тези книги? И ако самите книги са остарели по своето съдържание, трябва ли да унищожим екслибрисите в тях? Нека не забравяме, че всеки екслибрис се създава за определена библиотека (независимо дали е частна или обществена). Книгата с екслибрис може да промени своя притежател по най-различен повод, но запазвайки книжния знак винаги можем да проследим пътя ѝ или което е по-ценно — чрез екслибрисите можем да възстановим определена библиотека. Тази практика широко се използва в СССР, когато се касае за идентифицирането на библиотеките на бележити личности.

В световната практика е утвърдено и друго негласно правило. То се отнася до взаимодействието на твореца с библиотеката. Когато художникът гостува на дадена библиотека със своя изложба, той предоставя след приключването ѝ експонатите на библиотеката за попълването на нейния фонд. В замяна на този жест библиотеката отпечатва каталог към изложбата. По този начин в Народната библиотека постъпиха вече дарения от колекцията на Стоян Шиклев и изложбата на Митко Бакалов. Народната библиотека „Кирил и Методий“ със своята развита печатна база има нужния опит и възможности в това отношение.

Присемайки за задача популяризирането на екслибриса, ние имаме предвид, че На-

родната библиотека има всички възможности да допринесе за творческото и научно израстване на българските художници и по-специално графиците. През последните две-три години у нас много се писа за малката книжна графика. Причина за това беше активната дейност на библиотеката — тя организира от 1980 г. до сега повече от пет изложби на екслибриси. Едва ли друга библиотека в България би могла да се похвали с подобна дейност.

Посочените факти, както и наблюденията ни върху интереса, с който бяха посрещнати от културните среди и средствата за масова информация тези изложби ясно очертаха ролята на националната библиотека като продължител и създател на национални традиции.

Както споменахме по-горе, българският екслибрис има сравнително кратка история (имаме предвид модерния екслибрис). Написването на неговата истинска и окончателна история е дело на бъдещето, но за да се създаде тази история е необходимо да се притежава възможно най-пълна и богата сбирка от материали, които днес са разпръснати из цялата страна. У нас съществуват известни опасения, че част от оригиналните творби на българските графици дори са изнесени зад граница по исторически, а което е и по-печално, по комерчески причини. Затова е наложително изграждането на един национален център, който да поеме задачите по издирването, опазването, изучаването и публикуването на български екслибриси.

Считаме, че мястото на този център е в Народната библиотека „Кирил и Методий“, защото тук съществуват всички предпоставки за неговото създаване и развитие:

1. Библиотеката ръководи цялостната дейност на библиотечната мрежа в страната и поради това може да черпи информация практически от всички регионални библиотеки.

2. Библиотеката притежава подготвени вече кадри, които могат освен да се занимават със задачите по издирването и съхраняването на екслибриса, но и да оказват пряка методическа помощ.

3. Библиотеката има възможност за изграждането на подобен фонд сравнително бързо и с добра материална база. По-голямата и активно работеща в областта на екслибриса част от художниците са групирани в София. Освен това в специализираната читалня на направление „Графични и картографски материали“ екслибрисите ще могат да се ползват при необходимия надзор на служителите. Начинът на съхраняване на материалите е близък до този на графичните произведения.

4. Библиотеката притежава относително най-голям и полезен за информацията си фонд по въпросите на екслибриса в сравнение с останалите регионални библиотеки.

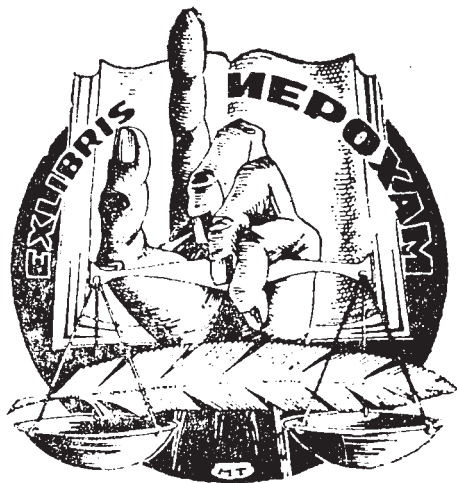
Ако до сега комплектуването на подобна специализирана литература се е водило неравномерно, вече има възможност този процес да се канализира и регламентира. Получаваната в библиотеката периодика ни осигурява тази възможност. Не е за подценяване и пътя на книгообмена с националните библиотеки в чужбина.

5. Библиотеката има възможността чрез книговезницата да подготви отлични условия за съхраняване на екслибрисите. (Разбира се, че това съхраняване трябва да бъде в съответствие с нов стандарт, свързан и с описанието на книжния знак).

6. Освен всичко това, което може да даде книговезницата, печатната база на библиотеката може с лекота да поеме отпечатването или размножаването по оф-

сетов път на собствени издания, които ще намерят, вярваме, добър прием всред нашите книгообменни партньори. Тиражи между 500 и 1000 екземпляра с техния специфичен формат и обмен, няма да се отразят съществено върху изпълнението на издателския план на библиотеката, а напротив — биха допринесли за неговото разнообразяване. Те ще се пласират лесно и ще допринесат още повече за популяризиране делото на Народната библиотека.

Въпросите, свързани с комплектуването и създаването на сбирка от екслибриси съвсем не се ограничават с тези редове. Принципите на комплектуването, съхраняването и описанието на екслибриса са проблеми, всеки сам за себе си интересен и изискващ допълнително осветляване.

Художник *Михаил ТОШКОВ*

Основни насоки за работата на окръжните дирекции „Библиотеки“ и на окръжните библиотеки през 1985 г.

з. д. к. Петър КАРААНГОВ

Изтече една напрегната плодотворна година за нашето библиотечно дело. Окръжните дирекции „Библиотеки“ и окръжните библиотеки постигнаха значителни успехи. Те са отражение на големите постижения на нашата страна по пътя на изграждането на развитото социалистическо общество. Бяха положени много сили за успешното превръщане в живота на решенията на XII конгрес на Българската комунистическа партия. Направено бе много за изпълняване указанията на др. Тодор Живков, изразени в лекциите му пред преподавателите и слушателите от Академията за обществени науки. Библиотеките успешно изпълняват решенията на IV конгрес на българската култура и насоките, които бяха дадени на Националното съвещание по библиотечно дело. Чрез рязкото повишаване на библиотечното, библиографското и информационното обслужване за нуждите на социалното управление, производството, образованието и трудовете се, ние активно участвуваме в изпълнение на решенията на Националната партийна конференция, посветена на качеството.

През следващата година — последната година от петилетката — трябва да насочим усилията си за повишаване социалната роля на библиотеките, да воюваме за тяхното обществено утвърждаване.

За повишаване на общественото значение на библиотеките през следващата година ще продължи активното им участие в изпълнение на решенията на XII конгрес на БКП, решенията по качеството и решенията на IV конгрес на българската култура. Трябва да продължат търсенията на организационни форми и методи за приближаване на библиотечното обслужване до потребностите на политическия и икономическия живот на страната.

С чувство на дълг и нов прилив на отговорност библиотечните работници приемат повелата да расте участието на библиотеките в процеса на превръщането на културата в реална сила, за ускореното и всестранно развитие на социалистическото общество. От нас се изисква да положим всички усилия за още по-действено функциониране на Единната библиотечна система, като помогнем да се решат във възможно по-кратки срокове наболелите проблеми на библиотечното дело, отнасящи се както до насоките и съдържанието на работата на библиотеките, така и до усъвършенствуването на организацията им в отделните мрежи и системи.

Възможно и наложително е навсякъде да се работи още по-качествено, още по-добре, за да се постигнат по-високи резултати. Докрай

трябва да бъдат използвани възможностите и с наличните книги, библиотеки и кадри да постигнем още по-висока обществена ползотворност в работата с читателите.

Приносът на библиотеките в общия подем на социалистическата ни родина до голяма степен се определя от дейността на териториалните библиотечни системи. Националното съвещание по проблемите на библиотечното дело и взетите след него решения на Председателството на Комитета за култура очертават предстоящите им задачи.

Под организационното и методическото ръководство на окръжните дирекции „Библиотеки“ и на окръжните библиотеки трябва да продължи процесът на обединяване на библиотеките на територията на окръга в система, която да функционира рационално в съответствие с особеностите и перспективите на развитие в региона. Това ще бъде система, в която отделните библиотеки и библиотечни мрежи ще се развиват планово и при най-тясна координация помежду си.

След като се разработят и приемат съвместни решения на Комитета за култура, Министерството на народната просвета и ЦК на ДКМС за библиотечно обслужване на учещите се до 14 години, след като се обсъдят в Председателството на Комитета за култура концепциите за развитието и задачите на читалищните, профсъюзните и училищните библиотеки, окръжните дирекции „Библиотеки“ и окръжните библиотеки с представители на съответните ведомства ще трябва да разработят конкретни програми за подобряване дейността на този вид библиотеки. Необходимо е също така окръжните дирекции „Библиотеки“ и окръжните библиотеки да усилят непосредствените си връзки с окръжните съвети за народна просвета и окръжните съвети на Българските професионални съюзи.

При програмиране дейността за развитието на отделните мрежи особено внимание трябва да се обърне на централните библиотеки в селищните системи, които все още не са намерили своето място като средища за библиотечно обслужване и методическо подпомагане на библиотеките в района. Докрай трябва да се изпълни решението за назначаване на главни библиотекарски във всички селищни системи.

Бъдещото развитие и укрепване на териториалните библиотечни системи не е възможно, ако не се реализира задачата за разширяване на централизацията като важно условие за качествено и ефективно библиотечно обслужване. Необходимо е да се вземат практически мерки за централизирането на основните библиотечни процеси в училищните и профсъюзните библиотеки. Паралелно с това да се утвърждава в практиката челният опит на централизираните библиотечни системи по отношение на справочно-библиографското и информационното обслужване на читателите, организацията на каталозите, научната организация на труда и др.

Разгръщането и утвърждаването на общественно-държавното начало в ръководството на библиотечното дело помага за активизиране и насочване грижите на ведомствата и организациите, които имат библиотечни мрежи, за най-правилно решаване на проблемите, съпътстващи тяхното развитие. Наложително е през следващата година да се актуализират задачите на окръжните библиотечни съвети в съответствие с утвърдените задачи на Съвета по библиотечно дело към Комитета за култура. Все още не действуват пълноценно общинските библиотечни съвети, които имат своето място в усъвършенстването на библиотечното обслужване на териториален принцип. Тяхното утвърж-

даване също трябва да приключи в посочения срок (1985 година). Обществено-държавният принцип трябва по-активно да се прилага и по отношение на качеството в библиотечното обслужване.

Окръжните дирекции „Библиотеки“ трябва да продължат да се утвърждават като специализирани органи на окръжните съвети за култура за ръководство на териториалните библиотечни системи. Съвместно с окръжните библиотеки те трябва да увеличат помощта и да засилят взискателността и контрола си върху дейността на всички видове библиотеки от териториалната библиотечна система. Същевременно е нужно да се положат усилия за реализиране на практика координацията в дейността на библиотеките на територията на окръга.

Важно е мястото на библиотеките в системата за разпространяване на културни ценности сред всички социални и възрастови групи на населението у нас. Те все повече работят за преодоляването на все още съществуващата неравномерност в културното развитие на някои райони, на отделни социални и възрастови групи. В програмите, които разработват окръжните дирекции „Библиотеки“ и окръжните библиотеки, трябва да се посочат мерките, които ще помогнат да се доближат най-ярките постижения на социалистическата ни култура до всяка селищна система, до всеки завод, до всеки дом и до всеки човек.

Осигуряването на пълноценно библиотечно обслужване в националните и промишлените обекти е задача, която не търпи повече отлагане. В отговор на направените бележки и препоръки от Комитета за държавен и народен контрол след извършената проверка на културната дейност на промишлени обекти, окръжните дирекции „Библиотеки“ и окръжните библиотеки трябва да оказват по-действена помощ при създаването и функционирането на библиотеките. Там, където няма условия за стационарно библиотечно обслужване, трябва да се открият филиали или да се прилагат формите на книгоносене чрез подвижни библиотеки.

През следващата година е необходимо да се отдели особено място на укрепването на окръжните библиотеки — да продължи работата по утвърждаването им като основни библиотечни и библиографско-информационни институти на окръга; да се отстоява водещата им роля в осигуряване на библиографска информация за органите на социалното управление; решително да се подобри работата им по привличането и обслужването на специалистите; да се разширят и укрепят координационните и творческите връзки на окръжните библиотеки със специалните научни и с вузовските библиотеки на територията на окръга; да се създадат координационни съвети за съвместната им дейност.

Необходимостта от повишаване ролята на библиотеките в нашето общество налага да се изучава спецификата на читателските интереси към литературата от различните отрасли на знанието, към художествената литература, към различните типове и видове издания. Необходимо е по-пълно да се удовлетворяват читателските търсения, ефективно да се използват библиотечните фондове за целите на по-нататъшния икономически, социално-политически и духовен прогрес, за възпитаване на трудещите се и младежта в духа и принципите на зрелия социализъм. Все още ние нямаме реална представа за това как библиотеките съдействуват за повишаване на професионалните знания, за развитието на социалната активност, за творческото участие в трудовия, обществен и политическия живот. В това направление

могат много да помогнат масовите библиотеки под ръководството на окръжните библиотеки и Научно-методическия център на Народната библиотека „Кирил и Методий“.

Усъвършенствването на стила в работата на библиотеките е също актуална задача. Главното внимание трябва да бъде съсредоточено върху читателя — човекът, който е дошъл в библиотеката : да му се помогне в избора на литературата, да се развият неговите интереси; да се усъвършенствува механизмът на обратната връзка; щателно да се разглеждат предложенията и бележките на читателите. Нарастващите интереси на съвременния читател изискват нов подход и към традиционните форми на пропаганда на книгите, преустройство на взаимоотношенията с читателите.

Участието в комунистическото възпитание, във формирането на многостранно и хармонично развита личност е тема, която през последните години до голяма степен определя съдържанието на работата с читателите. Окръжните дирекции „Библиотеки“ и окръжните библиотеки и през тази година трябва да имат готовност да реализират богати по съдържание и форма прояви. За насочването на тази дейност е необходимо да се набележат конкретни задачи, свързани с чествването на бележитите дати:

— 800 години от въстанието на Асен и Петър, с кулминация през есента на 1985 година;

— 100 години от Съединението (с кулминация — през септември 1985 година в Пловдив);

— 40 години от победата над фашизма. Тази програма обхваща цялата страна и цялата година със следните акценти:

— 23 февруари — Ден на Съветската армия;

— 11 април — Международен ден на борците против фашизма и капитализма;

— 9 май — Ден на победата;

— 18 април — Г. Димитров — знаме на антифашистката борба;

— 1 септември — Международен ден на мира;

— 9 септември — Ден на победата над фашизма в България;

— 23 септември — Ден на Септемврийското въстание — първото антифашистко въстание в света.

Ще бъде необходимо да се открият и инициативите на библиотеките, свързани с чествването на бележити личности:

— 1100 години от смъртта на Методий;

— 100 години от рождението на Асен Златаров (с кулминация — през февруари в Хасково и Ботевград).

Това са национални комплексни културни програми, които се отнасят до целия комплекс „Култура“ и цялата страна. Някои от изявиите ще имат и международен характер:

— 23-та сесия на ЮНЕСКО, която ще събере 3500 делегати от 165 делегации за 49-те дни в нашата страна.

Основна културна програма с еднократен характер е Третата асамблея „Знаме на мира“, която ще се състои от 10 до 20 юли. Дейността на библиотеките за разгръщането на движението все още не съответствува на техните възможности. Интегрирането на усилията между окръжните дирекции „Библиотеки“ и окръжните библиотеки, от една страна, и новосъздадените окръжни и местни центрове и клубове „Знаме на мира“ — от друга, както и укрепването на организационно-методическата основа на съвместната дейност на библиотеките

с комсомолските организации ще допринесат за по-активното присъствие на библиотеките в развитието, обогатяването и осъществяването на идеите и целите на движението „Знаме на мира“ като цялостна система за развитие и реализация на творческите заложби у децата и юношите.

Във връзка с изпълняване на мероприятията, свързани с всенародното движение за естетическо възпитание и движението „Знаме на мира“ особено важно е да се изпълни докрай решението на Председателството на Комитета за култура от 1975 г. за създаване на комплексни отдели „Изкуство“ в окръжните и големите градски читалищни библиотеки, както и утвърждаването на детските отдели на окръжните библиотеки като методически центрове за работата с децата в окръга.

Във връзка с една от главните насоки, поставени от Четвъртия конгрес на българската култура за овладяването на съвременната тема, окръжните дирекции „Библиотеки“ и окръжните библиотеки да насочат дейността на библиотеките за пропагандиране най-добрите произведения на съвременната българска художествена литература. Също така те трябва да организират окръжните читателски конференции „Работническата класа — главен герой в живота и литературата“.

Изпълнението на посочените задачи изисква голяма организаторска работа от ръководителите на библиотечното дело на територията на окръга, от всички библиотечни работници, изисква повседневен контрол върху тяхното изпълнение. С повече доверие и творческа изискателност трябва да се създадат условия за пълна изява на всички библиотечни работници. Наша най-голяма грижа е да се утвърди благоприятна атмосфера на вяра в ръководството на библиотечното дело, защото само в такава среда се раждат идеи и дела, които водят напред.

Майсторството на литературоведа в труда на библиографа

Александра КУМАНОВА

Библиографът, както и литературоведът, е ярък носител на съвременно културно-ценностно съзнание и в същото време е непосредствен участник в историческия диалог на настоящето с културата на миналото. Тази значима обществена позиция придобива особено актуален нравствено-философски смисъл, когато обект на библиографския труд е такъв непреходен общочовешки художествен и социален феномен като руската класическа литература. Богатите традиции на руското и съветското ли-

тературознание — основа за библиографиране съчиненията на руските писатели, са важна дан в състава на нейното битие днес паралелно с непрестанно увеличаващия се ръст на самите издания на руските класици.

Обединяването на тези изходни позиции представлява основният замисъл на справочно-библиографското помагало „От Кантемир до Чехов“¹, подготвено от съветския литературовед и библиограф Ерик Езрович Найдич.

Преди всичко следва да отбележим своевременността, необходи-

¹ Найдич, Э. Э. От Кантемира до Чехова. Основные советские издания сочинений русских писателей XVIII начала XX в. : Справочное пособие. Под ред. Л. С. Шепеловой; Предисловие Г. П. Бердникова. — М., Книга, 1984. 224 с. (Госуд. Публ. б-ка им. М. Е. Салтыкова-Щедрина).

мостта и ползността на този труд както за специалистите-филолози, историци на литературата, изследователи на книгоиздателската традиция в СССР, преподаватели във висшите учебни заведения и в средните училища, така и за библиографите, библиотекарите и издателските работници. В разглежданото издание е обобщен колосалният опит на руската и съветската историко-литературна наука в изучаването и публикуването на текстовете на руските писатели.

Високите научни качества на този строг по замисъл и прецизен по изпълнение справочник са резултат от съчетанието на редица компоненти. Без съмнение на първо място трябва да изтъкнем, че авторът се опира на традициите на съветската библиография по представянето на изданията на руските класици, като отчита в своя труд най-новите завоевания на литературната наука. От сродния по замисъл указател на Е. И. Рискин „Основные издания сочинений русских писателей XIX в.“, публикуван във вид на учебно помагало на Московския държавен библиотечен институт (дн. Московски институт на културата) под редакцията на А. Д. Эйхенголец през 1946 г., и неговото второ преработено издание през 1948 г. ни отделият повече от три десетилетия. През този период съществено се развива съветската издателска дейност на литературното наследство на руските писатели. Главно поради успехите на съветската текстология и литературната наука като цяло се внасят ценни допълнения и уточнения в новите съветски издания.

Благоприятна предпоставка за достойнствата на представяния справочник на Е. Е. Найдич са упоритите и дългогодишни търсения на автора като литературовед и един от изтъкнатите съвременни лермонтоведи, посветили голям брой публикации на лермонтовско-

то литературно наследство. Е. Е. Найдич сам е участвувал в подготовката на някои от произведенията на М. Ю. Лермонтов² или е съставител на коментарните бележки към тях³. Специално трябва да изтъкнем и дългогодишния опит на автора като библиограф в Държавната публична библиотека „М. Е. Салтиков-Шчедрин“ в Ленинград, работата му над редица библиографски указатели като техен съставител или редактор. Особено интересно съчетание на научните интереси на литературоведа и библиографа е участието му в подготовката на знаменитата Лермонтовска енциклопедия⁴ (той е един от нейните редактори), превърнала се в изключително събитие за културния живот.

Справочникът „От Кантемир до Чехов“ представя историко-литературния процес в Русия от края на XVIII до началото на XX век в неговата цялостност. Тук е разликата в справочниците на Е. И. Рискин⁵, където вниманието е съсредоточено изцяло върху „хронологичния“ XIX в., и изданието, редактирано от

² Вж. напр.: Лермонтов, М. Ю. Герои нашего времени (Изд. подг. Б. М. Эйхенбаум и Э. Э. Найдич, М., Изд-во АН СССР) 1962. 228 с. 3 л. ил. (Лит. памятники).

³ Вж. Лермонтов, М. Ю. Избранные произведения: В 2-х т. (Сост. и подготовка текста Б. М. Эйхенбаума; вступительная статья П. Г. Антакольского; примеч. Э. Э. Найдича. М. — Л., Сов. писатель, 1964. (Б-ка поэта. Большая серия. 2-е изд.).

⁴ Лермонтовская энциклопедия. (Ин-т Рус. лит. АН СССР /Пушкин дом/). М., Сов. энциклопедия, 1981. 784 с.

⁵ Рыскин, Е. И. Основные издания сочинений русских писателей XIX в. Учебное пособие. (Под ред. А. Д. Эйхенгольца. М., Госкультпросветиздат, 1946. 95 с. Моск. госуд. библиот. ин. т. им. В. А. Молотова); Рыскин, Е. И. Основные издания сочинений русских писателей. XIX в. 2. прераб. и доп. изд. М., Госкультпросветиздат, 1948. 258 с.

Б. Я. Буцаб⁶, обединяващо (и диференцирано в съответни раздели) движението на литературата от времето на руското народно творчество до революционната руска литература на XX в. Историко-културната перспектива на руската литература от края на XVIII до началото на XX век в концепцията на Е. Е. Найдич за единство на историко-литературния процес мотивира обосноваване включването в труда на персоналии за автори, оказали се предтечи на класическата руска литература — А. Д. Кантемир (1708—1744), В. К. Тредиаковски (1703—1768), М. В. Ломоносов (1711—1765), А. П. Сумароков (1717—1744), Д. И. Фонвизин (1744 или 1745—1792), А. Н. Радищев (1749—1802). При това в общия обзор на персоналиите вниманието правилно е насочено към представителите на руския историко-литературен процес от XIX в., който съставлява преобладаващото съдържание на изданието. Връхната съдържателно-хронологична граница на включените персоналии достига до литературните движения на XX в. — А. И. Куприн (1870—1938), И. А. Бунин (1870—1953) и Л. Н. Андреев (1871—1919).

В справочника са включени издания на руските писатели, появили се през периода 1917—1981 г. Обхватът на издателската дейност на съчиненията на руските писатели за повече от шест десетилетия е позволило на Е. Е. Найдич да пресъздаде цялостно динамиката на появата на различни публикации и съответно дългия и често труден път към поднасянето на автентичния авторски оригинал. На страни-

ците на справочника интензивността и размахът на съветските издания, отразяващи съчиненията на руските писатели, се разглеждат като приобщаване на нашето съвремие към непреходните художествени ценности. Неизменното сравнение на съветските издания с качеството на дореволюционните издания, тяхната оценка отразява вярно приноса на социалистическата литературна наука и издателското дело при поднасяне съчиненията на руските писатели.

Същностно-съдържателният подход на автора към изданията на произведенията на руските писатели обяснява неговия отказ от праволинейното следване на чисто формални критерии при анализиране на отделните материали. Така за разлика от изданието на Е. И. Рискин, където се дава обзор само на пълните и избрани съчинения на руските писатели, като не се включват публикации на отделни произведения, сборници с философски, педагогически, икономически и други съчинения, в разглеждания справочник се вземат пред вид и други типове издания. По този начин Е. Е. Найдич изтъква с ново съдържание понятието „основни издания“. Фундаменталността на „От Кантемир до Чехов“ се определя не само от формалната академичност на пълните и избрани издания. Основни за автора са и други научно подготвени издания, които по различен начин, предимно с коментарните си бележки, допълват и обогатяват научното знание за съответния писател. В случаите, когато даден писател не е представен достатъчно добре в т. нар. „академични“ форми, Е. Е. Найдич намира за целесъобразно да привлече сборници от отделни произведения, важни тематични сборници, съдържащи изказвания на писателите за литературата и изкуството и пр.

⁶ Основные издания произведений художественной литературы на русском языке. Справочное пособие по курсу „Библиография художественной литературы“. Выпуск I. Русская литература дореволюционной эпохи. (Под ред. Б. Я. Бухштаба. Л., 1958. 88 с. Ленинград. гос. библиот. ин. т. им. Н. К. Крупской).

Авторът спазва строгата научна възискателност при разширяване основността на даденото издание. Издание на едно произведение се помещава в обзора при случаите, когато то е академично (напр. в серията „Литературные памятники“ на АН СССР, уникална в своето научно значение) и именно поради това то е основно. В необходимите случаи са дадени и характеристики на изданията на писмата, ако последните не са включени в състава на събраните съчинения на даден писател, но представляват особена научна ценност.

Представата за изданията на отделните писатели се разширява от съдържащите се в справочника сведения за публикациите на преписки предимно в сборниците „Литературное наследство“ или в т. нар. сборници — „спътници“ към пълните събрани съчинения, напр. на И. С. Тургенев, на Ф. М. Достоевски и пр.

Принципно важна, водеща позиция в концепцията на автора за подбора на включените издания, както сам той определя в своите уводни бележки, представлява текстологическата характеристика на оригинала на произведенията, отразена в изданието (с. 4). Подчинено значение при подбора имат някои допълнителни критерии, като напр. научната значимост на изданието (наличие на коментар, предисловие и пр. в него), уникалността на изданието (напр. публикация на писма) и т. н.

Последователното съединяване на текстологическата характеристика на изданията на руските класици с тяхната историко-литературна характеристика е основен принцип на съветската текстология. Според мнението на видния съветски учен академик Д. С. Лихачев „историята на текста на произведението по най-тесен начин е свър-

зана с историята на литературата, с историята на обществената мисъл, с историята като цяло и не може да се разглежда изолирано“⁷.

Подходът към подбора на включените в справочника на Е. Е. Найдич издания на основата на техните текстологични характеристики отразява адекватно основния принцип на съветската текстология и издателското дело в СССР. Именно този подход придава дълбоко съдържателна и научно-мотивирана достоверност на литературоведско-библиографското изложение на представения тук материал, с което той се явява образец на библиографска препоръчителност. С изградената стройна система от способности да ориентира читателя сред многобройните и разнородни издания на руските писатели и да насочва вниманието върху определен, принципно важен, основен техен кръг, Е. Е. Найдич се проявява като възискателен пропагандатор на произведенията на класиците, с висок естетически вкус и научни критерии към художествено-литературните ценности. За осъществяването на този прецизен подбор авторът е използвал не само обширен арсенал от справочно-библиографска литература и каталозите на фундаменталните библиотеки в Ленинград, но преди всичко самите издания на съчиненията на руските писатели (в това число предисловията, издателските анотации, коментарите към тях), персонални литературни семинари, съдържащи раздели по история на издаване съчиненията на писателя, обзорни статии по литературното наследство и текстология на отделните писатели, рецензии и др. (с. 5).

⁷ Лихачев, Д. М. Текстология. На материале русской литературы X—XVII веков. Л., 1983, с. 57.

Осъществяването на подбора на включените издания по тексто-логичен принцип е от изключително значение за издания от разглеждания тип. Като се има пред вид фактът, че този справочник ще стане документална и библиографска база на редица други библиографски, литературоведски и учебни работи, възискателността на съставителя ще умножава във времето достоинствата на този добросъвестен труд.

Интерес представлява и съответствието между подбора на отделените от автора персоналии и програмата на курса по руска литература в хуманитарните вузове на СССР. Поради това справочникът става и неотделима част от справочно-библиографското осигуряване на учебния процес, основа на неговото задълбочаване, допълнение в съответствие с най-напредничащите открития на литературната наука, което е особено актуално днес.

С необходимата прецизност материалът е разположен във всяка глава-персоналия на изданието. Изложението му е обмислено конкретно за всяка персоналия поотделно и е съобразено с характера на установените издания на съчиненията на всеки писател по съдържание. В качеството на съпровождащи принципи на изложението в персоналните обзори са привлечени хронологичният принцип и групировката на материала по типове издания. Посочените принципи се съчетават плавно, помагат да се разкрие в единство издателската традиция на отделните руски писатели в СССР.

Сред несъмнените достоинства на обзора на изданията, предста-

вени в справочника, специално трябва да изтъкнем езика на автора. Отчетливостта на неговата мисъл, породена от внимателното оглеждане във фактите и аргументите за тяхното вярно интерпретиране, създава яснота, естествен тон и нагледност в общия текст на изложението.

Трудът е снабден със справочен апарат, който доизгражда неговия цялостен вид и позволява бързо ориентиране в основния корпус: „Списък на основните издания, включени в справочника“ е систематизиран по азбучен ред на персоналиите, а вътре във всяка персоналия — хронологично по година по появата на изданията; „Показалец на основните серии“ и „Именен показалец“, изграден на основата на обзора.

Представяйки възловите конструктивни моменти в методиката на справочното помагало „От Кантемир до Чехов“, без да го анализираме детайлно, бихме искали да обърнем вниманието на съставителите на аналогични издания у нас към комплексния подход на този труд при решаването на сродни библиографски задачи.

Несъмнено разглежданото издание като научно добросъвестно явление в своята област ще заинтересува изследователите на руския историко-литературен процес в нашата страна, а така също и редакционно-издателските работници, чието внимание е насочено към преводите и издаването на български език на съчиненията на руските класици, ползващи се с особена популярност и любов сред читателската аудитория в България.

КНИЖОВНО НАСЛЕДСТВО

Балканският полуостров в „Географията“ на ал-Идриси

Стоянка КЕНДЕРОВА

Трудът на Абу Абд Аллах Мухаммад ибн Мухаммад ал-Идриси (1099 или 1100—1165) „Книга за развлечение на копнеещия да преброди страните“, завършен през

1154 г., заема особено място сред най-известните паметници на средновековната арабска географска литература. Картите, съпровождащи текста и илюстриращи описанията в него географски обекти, очертават третия и последен етап в развитието на арабската картография (1).

В структурата си съчинението следва системата на гръцкия учен Клавдий Птоломей (II в. от н. е.) за деление на Земята на седем климата, т. е. седем пояса, успоредни на екватора и разположени на север от него. По отношение на съдържанието, особено за арабските страни, сведенията са почерпани предимно от произведенията на арабските географи, предшественици на ал-Идриси.

„Книга за развлечение на копнеещия...“ поднася и богата актуална за времето си информация, която определя съчинението като един изключително ценен извор преди всичко за стопанската история на описаните в него земи през XII в. Това се отнася и за Балканския полуостров, слабо представен в трудовете на арабските географи до ал-Идриси, но в сравнение с други европейски земи, значително подробно отразен тук. Сведенията за Балканите, които предлага „Географията“, не се срещат във византийските и латинските извори, създадени по времето на ал-Идриси, поради което имат уникален характер и в много отношения тяхното потвърждение или отричане е свързано единствено с резултатите от археологическите разкопки.

Съществено значение при анализиране данните на ал-Идриси има въпросът за изворите, използвани от автора: писмени или устни; антични или средновековни; почерпани от търговци, моряци, пътешественици, участници в кръстоносните походи, военни или други. Трудът е тясно свързан с политическата и културно-историческата ситуация в Сицилия и Южна Италия през средата на XII в., единствена за времето си както в Европа, където Ренесансът все още не е настъпил, така също и за арабския свят, в който епохата на най-висок културен разцвет е вече преминала (2).

„Книга за развлечение на копнеещия...“ се създава в продължение на 15 години в Палермо по желание и инициатива на норманския крал Роджер II (1130—1154). В предговора на съчинението си ал-Идриси възхвалява научните интереси на краля и желанието му да получи повече знания не само за своите владения, но и за земите, разположени извън тях. За целта той изпраща специални хора да

посетят различни страни и области, като си водят бележки.

Действително не трябва да се отрича научният за времето си характер на „Географията“. Но като се имат предвид политическите интереси на норманските владетели към Балканите и стремежа им да стъпят твърдо на Константинополския престол, може да се каже, че със своето произведение ал-Идриси поднася една доста полезна информация за тях, особено за стопанското положение на балканските селища. Например показано е наличието на храни и продоволствия — факт, който се оказва особено важен за изхода на някои сражения между норманите и балканското население (3).

Ал-Идриси живее и твори в една среда, която му позволява да получи и събере подобни сведения. На първо място, това е благоприятното географско положение на Сицилия и значението ѝ за търговията в Средиземноморския басейн. Тук се срещат търговци от северноиталианските градове Пиза, Генуа и Венеция с утвърдени позиции в Константинопол, Тесалоники и други византийски селища. Те играят съществена роля в осъществяването на търговските връзки между сицилианското кралство, Византия, Изтока и Западна Европа. В границите на норманската държава влизат градове като Амалфи, Салерно, Неапол, Бари и др., имащи също значение за реализиране на търговските ѝ контакти.

В Южна Италия, а така също и в Сицилия норманите заварват гръцко население, което контактува със самата Византия и от което ал-Идриси може да обогати познанията си за империята. В двора на Роджер II творят и учени-византийци, между които заслужава да бъде споменат архимандрит Нилс Доксапатър, автор на църковна география за Балка-

ните, създадена само десет години преди завършването на труда на ал-Идриси. В Южна Италия (преди идването на норманите) се преселват и славяни от Балканския полуостров, особено от Далмация, която поддържа оживени търговски връзки с Апулия. На Адриатическото крайбрежие възникват и немногочислени славянски колонии. В армията на Роджер I и Роджер II, действаща на Бал-

Средиземноморското крайбрежие и говорещи езиците на народите, които го населяват. Богатата библиотека на норманските владетели, архивите на кралството, документацията, издавана в първите години от управлението им на три езика (латински, гръцки и арабски) и отразяваща политическите им връзки с другите европейски страни, са също така на разположение на ал-Идриси.

Част от Балканския полуостров и една от картите на ал-Идриси —
Софийски препис

каните, вземат участие и араби, владеещи Сицилия до идването на норманите, от които, както и от другите участници в норманските нашествия ал-Идриси е могъл да получи също така необходимата му информация. Самата флота на краля се командува и от гръцките адмирали Христодулос и Георги Антиохийски, добре познаващи

Не бива да се пропуска и фактът, че през Сицилия и Южна Италия минават и някои от участниците в Първия и Втория кръстоносен поход на връщане от светите места. На път за Ерусалим кръстоносците са пресекли Балканите, поради което могат да споделят впечатленията си за тези земи. На места описанията на ал-Идриси за

някои български селища наподобяват тези на кръстоносците.

Цялата тази обстановка, характерна за Сицилия по времето на ал-Идриси, предоставя възможност на арабския автор да получи богата информация за балканския район.

„Географията“ на ал-Идриси става достойни на научната мисъл благодарение на немногото преписи, запазени днес в различни библиотеки в света, част от които не са пълни. Най-ранни са двата преписа, съхранявани във Френската национална библиотека: единият пълен препис от XIII в., съдържащ и географски карти, и вторият — от 1344 г., също така пълен препис, но без карти.

Ръкописът, който се намира в ДПБ „Салтиков-Шчедрин“ в Ленинград, е от XIV в. и представя само втората половина на съчинението, включително и данните за Балканския полуостров. Изследвания за Балканите могат да се извършат и по два други пълни преписа на „Географията“: оксфордски от 1456 г., запазен в Бодлеанската библиотека, и истамбулски от 1496 г., намиращ се в библиотеката „Кьопрюлю“. Те показват поне за разглежданата от нас област много общи моменти. В Народната библиотека „Кирил и Методий“ се пази най-късният също така пълен препис на съчинението на ал-Идриси — от 1556 г. (4).

През 1836—1840 г. е публикуван превод на френски език на целия труд на арабския географ, който позволява да се разкрият и данните за Балканския полуостров (5). Допуснатите грешки и неточности при разчитането и идентифицирането на много от географските обекти (в т. ч. и на такива, разположени на Балканите) ясно показват, че по-нататъшните изследвания на труда трябва да се поемат от специалисти, добре запознати с отделните географски райони. Превод на

част от сведенията за Балканския полуостров, съпроводен от историко-географски коментар за идентифицирането на срещаните географски обекти, представлява трудът на Б. Недков (6). Той предоставя възможността за нови изследвания, посветени на балканския район (7). Значителен принос в изучаването на картите в съчинението на ал-Идриси (включително и тези за Балканите), има трудът на К. Милер (8). Днес обаче названията, предложени от автора, се нуждаят от една правилна научна транскрипция и уточнение на някои от идентификациите. Освен това необходимо е информационният материал от картите да се разгледа в тясна връзка с този, представен в текста на съчинението (9).

Сведенията за Балканския полуостров в „Книга за развлечение на копнеещия...“, както и за останалите райони на света, се отнасят преди всичко за селища, страни или области, реки, планини, езера, острови и някои други географски обекти. В текста на съчинението са описани (в различна степен на подробност и пълнота) или само споменати общо 182 балкански селища, за които авторът употребява единствено термина „град“ (10). В общи линии съдържащата се информация за тях отразява следните основни моменти:

1. Данни за посоката, в която е разположено селището по отношение на предходно описаното вече (на „изток“, „запад“, „североизток“ и т. н.).

В самия текст на съчинението посоката е отбелязана в 52 случая, което предоставя информация за месторазположението само на 66 града. Тя е посочена преди всичко за селищата, намиращи се днес на територията на СР Македония в Югославия, в източна Сърбия, България (особено източната ѝ част, където са преминавали важни военни пътища) и в север-

ната и североизточната част от европейската територия на Турция. При съпоставка на сведенията, представени в текста с данните за месторазположението на градовете, отразени на картите на ал-Идриси и на съвременната карта на района, се вижда, че в по-голямата част от случаите не се наблюдава съвпадение между тях. Така че тези описания не могат да бъдат надеждна основа при идентификацията на селищата в района на Балканите.

2. Данни за разстоянието между отделните градове, изразено в „мили“ (в 140 случая), „дни път“ (в 77 случая) или „преход“ (в 10 случая).

Анализът на тези сведения показва, че те също не могат да бъдат определящ фактор при идентификацията на отделните населени места. В случая по-голямо значение има топонимията. Причината за неточността на автора може да се търси в разнородния характер на събраната от него информация или в самите особености на балканския терен.

3. При характеристиката на градовете в „Географията“ често се привеждат и сведения за тяхното месторазположение по отношение на други географски ориентири („недалеч от река“, „на брега на морето“, „в подножието на планина“, „в низина“ и т. н.). Данни от подобен род има за 138 града, което позволява (за една голяма част от балканските селища) да се съпостави текстът с картите на ал-Идриси, от една страна, и текстът и картите на арабския географ с действителното месторазположение на градовете, от друга. Така се установява, че тези сведения от описателен характер се оказват един от критериите при идентификацията и локализацията на балканските селища. Авторът обаче често обърква названия на обектите и данните за

тяхното местоположение. Това се отнася в частност за реките Марица, представена под наименованията „Ахайлу“ (палеографско изменение от „Ахабру“ — Хеброс) и „Марису“, Ергене, Струма, Вардар, Морава и др.

4. Описание на самото селище (жилища и други сгради, улици, пазари, занаяти, търговия и други особености) и околността му (градини, ниви, лозя, пасбища, насаждения и др.). Сведенията от този характер имат особено значение за стопанската история на балканския град през XII в. и част от тях са използвани в изследванията на наши учени (11).

Както отбелязахме по-горе, данните на автора за отделните градове не се характеризират с еднаква степен на пълнота. Едно от най-подробните описания е това за град Охрид (Ахрида): „Между него (Батарла — дн. Петреля в Албания) и Ахрида има четири дни (път). Ахрида е великолепен град с многобройни сгради и обширна търговия. Той е разположен върху една красива планина. Близо до него (се намира) голямо езеро, в което рибата се лови с лодки. Това езеро е от южната страна на града. Обиколката му е три дни (път). Покрай езерото (са разположени) някон селища.“

Привеждаме и описанието на София (Атралиса): „Между град Истубуни (Ихтиман) и Атралиса има един ден (път). Атралиса е град (разположен) в низина с многолюдни квартали и многобройни сгради, с непрекъснато следващи обработени полета и (овощни) дървета.“

Географските карти към „Книга за развлечение на копнеещия...“ отразяват общо 160 от описаните в текста балкански селища. Това показва една по-висока степен на съгласуваност между двата съставни елемента на съчинението. Броят им обаче към отделните ръкописи

значително се различава. Най-пълни са картите на парижкия препис, които съдържат названията на 159 селища. На картите на ленинградския препис са нанесени общо 131 града, на оксфордския — 130 и едно кръгче без надпис, на истамбулския — 114 и едно кръгче (12), а на софийския — 119 и девет крепостни кули без означение на наименованието на селището.

На картите са отбелязани и названията на страните или областите, за които има данни в текста, като и в това отношение картите към парижкия препис са най-пълни.

Интерес представлява означението на историко-географската област „Македония“ върху всички карти с изключение на картата от софийския препис. Същото е нанесено между селищата Скопие, Кратово, Острово, Струмица и Мордовис и по този начин отразява част от територията, включена в понятието „Македония“, срещано у античните автори. В случая е необходимо да се припомни, че между 799 и 803 г. с цел осигуряване отбраната на столицата Константинопол във Византийската империя се организира нова тема — „Македония“, обхващаща главно басейна на р. Марица в антична Тракия. Постепенно името на тази военно-административна единица се превръща в географско областно понятие, а предишното антично значение на названието „Македония“ се заличава напълно в съзнанието на византийци,

българи и други балкански народи и техните книжовници. Такова е положението и през XII в. Името „Македония“ запазва древното си географско и политическо значение само в старите ръкописи и карти, а така също и в епархийските списъци, които дълго време се съобразяват с несъществуващата вече римска и ранновизантийска административна организация на провинции (13). Наименованието „Македония“ в картите на ал-Идриси е почерпано най-вероятно от карта с античен произход. Това е едно от малкото географски понятия за района на Балканите в неговото съчинение, първоизворът на което не се търси сред писмената или устната информация от XII в.

По своето местоположение и политически, икономически и културни връзки и отношения със сцилинанската норманска държава Балканският полуостров значително се откроява от останалите страни и области в света, намерили място в „Географията“ на ал-Идриси. Ето защо изказаните мисли и направените изводи са характерни единствено за този район. Представянето му в „Книга за развлечение на копнеещия...“ отразява в по-малка степен онаследената антична географска традиция и влиянието на арабските географи, творили до XII в. Поднесената информация е в повечето случаи съвременна на епохата на ал-Идриси, което определя труда като един от основните средновековни извори за Балканите.

Литература

1. Повече за автора и съчинението му вж. **Оман, G.** Al-Idrisi.—In: *Encyclopédie de l'Islam*. Nouv. éd. T. III. Leyde — Paris, 1975, p. 1058—1061.

2. **Мец, А.** Мусулманский Ренессанс. М., 1966.

3. По-подробно за военните походи на норманите на Балканския полуостров вж. **Тончев, Ал.** Италианските нормани и бал-

канското население под византийска власт (1081—1100). — *Истор. преглед*, 1975, кн. 2, 24—45; **Тончев, Ал.** Италианските нормани на Балканите през XII в. (1100—1187). — *Истор. преглед*, 1977, кн. 3, 23—38.

4. Повече за историята и особеностите на софийския препис вж. **Недков, Б.** България и съседните ѝ земи през XII в. спо-

ред „Географията“ на Идриси. С., 1960, с. 21—29.

5. Jaubert, P. A. *Géographii d'Edrisi traduite de l'arabe en français d'après deux manuscrits de la bibliothèque du roi et accompagnée de notes par P. A. Joubert*. I—II. Paris, 1836—1840.

Благодарение на усилията на учени-арабисти от няколко страни бе направено ново критично издание на арабски език на целия труд. Вж. Al-Idrisi. *Opus geographicum*. Fasc. I—VIII. Neapoli etc. 1971—1978.

6. Недков, Б., цит. съч.

7. Clhodaru, C. *Litoralul de apus al Mării Negre și cursul inferior al Dunării în cartografia medievală (secolele XII—XIV)*. — *Studii Revista de Istorie*. București, t. 21, 1968, № 2, p. 217—241; Шкриванин, Г. А. Идрисијеви подаци о југословенским земљама (1154). — В: *Monumenta cartographica Jugoslaviae*. II. Средњовековне карте. Београд, 1979, с. 40—28.

8. Miller, K. *Mappae arabicae*. Arabische Welt — und Länderkarten des 9. — 13. Jahrhunderts. I—VI. Hrsg. von K. Miller. Stuttgart, 1926—1927.

9. Предстои издаването на монографичен труд, посветен на три от картите на ал-Идриси, в които е изобразен Балкан-

ският полуостров, подготвен от Ст. Кендерова и Б. Бешевлиев.

10. Северната граница на разглежданата от нас област започва от устието на р. Соча (Изонцо), продължава по течението на р. Сава до вливането ѝ в Дунав и по р. Дунав — до Черно море (Вж. КБЕ, Т. I, С., 1963, с. 177). Поради тази причина селищата, отразени в текста и картите на „Географията“ и разположени на север от тези реки, не са взети под внимание в настоящата работа.

11. Вж. Кендерова, Ст. Значението на труда на ал-Идриси „Китаб нузмат ал-муштак“ за стопанската история на Балканите през XII в. — В: Научно-техническият прогрес и челият опит — територия на младежко дръзновение. Сборник реферати от Първа научно-техническа конференция с участието на български аспиранти и студенти в Ленинград, проведена през м. май 1983 г. С., 1983, с. 7.

12. В случая не е включен броят на селищата в една от картите на този ръкопис, тъй като не притежаваме фотокопие от нея.

13. По-подробно вж. Коледаров, П. Македония в историческата география. Автореферат за получаване на научната степен „доктор на историческите науки“. С., 1983.

КНИЖОВНО НАСЛЕДСТВО

Орнаментиката на ранната българска ръкописна книга

к. ф. н. Дарина КАРАДЖОВА

Малко европейски народи могат да се похвалят с толкова ранна книжовна култура, каквата е българската. Възникнала през втората половина на IX в. и свързана с духовния подвиг на двамата солунски братя, тя прави България люлка на древната славянска писменост. Старобъл-

гарската книга бързо се превръща в първостепенен фактор за сближаването на славянските народи в създаването на общи духовни ценности и в тяхното приобщаване към постиженията на световната култура.

Старите български книжовници са ни оставили ценни образци на илюстративното и приложното изкуство — многобройни миниатюри, орнаменти и обкови от злато и сребро. Поради превратностите на нашата историческа съдба обаче огромно количество ръкописни паметници са унищожени или отнесени извън граница. Но въпреки че голяма част от старите български ръкописни книги са пръснати в редица европейски музеи и библиотеки, щастливи обстоятелства са помогнали да се спасят и съхранят и у нас някои ценни художествени паметници на нашето книжовно наследство.

Старобългарската книга винаги е била едновременно източник на познание и естетически обект, а нейната украса — сви-

детелство както за предназначението ѝ, така и за художествения вкус през съответната епоха. Появата на декоративната система в ръкописите е предизвикана и от още едно обстоятелство, а именно желанието на книжовниците текстът да стане по-достъпен за читателя. По тази причина украсата на старобългарската книга има едновременно и художествено, и функционално предназначение. Тази декоративна система включва следните основни художествени елементи — миниатюри, заставки, инициали, концовки и маргинални орнаменти.

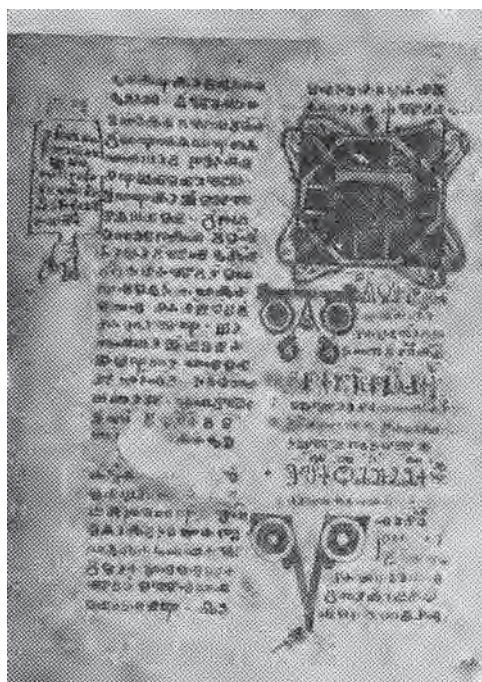
Заставка или „заставица“ е термин, който в славянската ръкописна традиция се среща още в Архангелското евангелие (руски ръкопис от 1092 г.) и представлява според определението на известния руски палеограф Вячеслав Н. Щепкин „украшение, стоящо по ширината на страницата пред началото на по-голям раздел от текста“ (1). Заставката като декоративен елемент е служила още в древността и за рамка на вписано в нея заглавие, а по-късно във византийската и славянската ръкописна традиция се забелязва и появата на заставки-рамки, заемащи цялата повърхност на заглавния лист (т. нар. „фронтисписи“).

Другият основен декоративен елемент е инициалът — украсена буква, разположена в началото на даден раздел от текста. Сравнително по-рядко се среща концовката, която представлява завършителен орнамент, поставян в края на съответния раздел, глава или финална част на самата книга. Маргиналните орнаменти, наричани още „указалки“, са украшения от страни на текста в полето.

До нас не са достигнали най-ранните паметници от Кирило-Методиевата епоха, за да съдим какъв е бил характерът на украсата на първите славянобългарски ръкописи. Най-старите български паметници, запазени до днес, са глаголическите ръкописи от X — XI в. Тяхната украса е изключително графична, а основните орнаментни мотиви са ремъчната плетеница, лентата, кръгът, свастиката и квадратът, които преминават и в ранните кирилски ръкописи (2).

Най-старата глаголическа и кирилска украса няма стилова определеност. Трудността при установяването на общите ѝ стилистични белези може би се дължи и на факта, че запазените глаголически книги от този период са малко и случайно оцелели — Асеманиево и Зографско евангелие от X в., Маринско евангелие от X—XI в., Синайски псалтир и Синайски требник от XI в., Клоцов сборник от XI в. и др. При това те не се отличават с единство в художествено отношение. Разбира се, тези ръкописи съвсем не са достатъч-

ни, за да се добие пълна представа за източниците на тяхната украса, както и да се даде точно определение за стила им. Напълно е възможно неговото окончателно обособяване в глаголическите ръкописи да е било възпрепятствувано от кирилското писмо, което много рано, още от края на X в., започва да измества глаголицата. Основните орнаментни мотиви

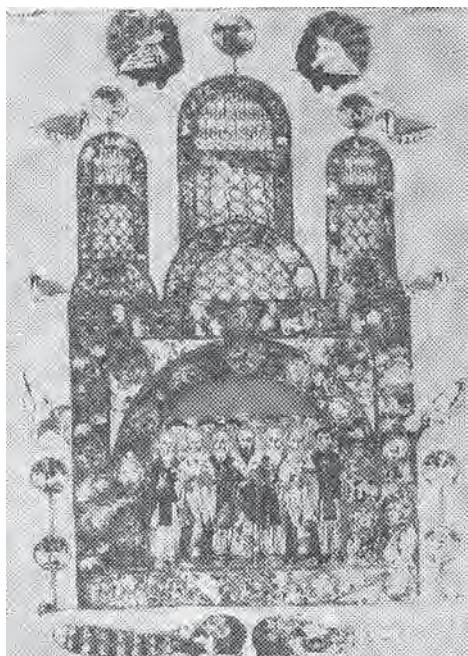

Асеманиево евангелие — глаголически ръкопис от втората половина на X в. Ватиканска апостолическа библиотека

ви — геометричните — и особено най-повтарящите се от тях — лентата и ремъчната плетеница — показват стилова близост с украсата на книжовните паметници, създадени в северозападните области на Мала Азия и Кападокия, местата, с които Кирил и Методий са били свързани по време на своята ранна културно-политическа дейност. Най-близко до глаголическата традиция на орнаментиране стоят ранните кирилски ръкописи Енински апостол и Хилendarски листове от XI в., Добромировото евангелие и Охридският апостол от XII в. и др.

Наред с тази по-скромна орнаментика, характерна предимно за провинциалните

ръкописи, в Симеоновия кръг и Преславския книжовен център в края на IX и през X в. възникват паметници, издържани в духа на старовизантийския художествен стил. За тях обаче съдим от запазените по-ранни изящни руски ръкописи от XI—XII в., за които със сигурност се знае, че са копия от недостигнали до нас български оригинали: Светославовият (или Симеонов) изборник (1073), Остромировото евангелие и Иполитовият сборник (1076), Мстиславовото евангелие (1113—1117) и др. В украсата на тези ръкописи се оглежда византийската художествена традиция чрез т. нар. цветен византийски стил (3). Неговите ръкописни представители съдържат върху цели страници миниатюри, обградени в богато украсени квадратни и правоъгълни рамки, които понякога имат формата на многокуполни църкви. В този изящен старовизантийски стил преобладава мозаечната структура на орнаментиране с богато използване на злато и изображения на реални човешки фигури и животни. В инициалите също се наблюдава включване на животински и растителни мотиви, които не нарушават конструкцията на буквите, напомнящи умалени антични колони.

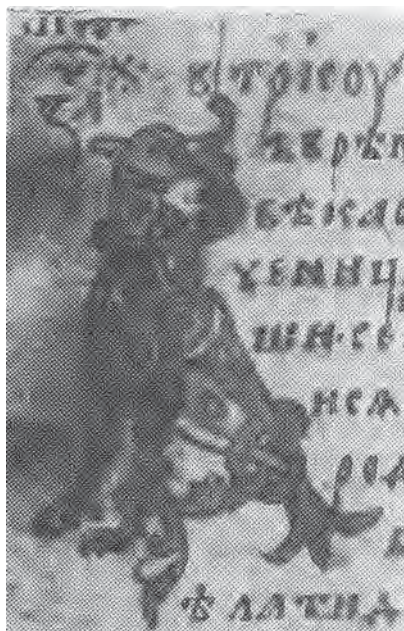
Миниатюра от Симеоновия (Светославов) изборник от 1073 г. Държавен исторически музей, Москва

От споменатите по-горе ръкописни паметници особено внимание заслужава Светославовият (Симеонов) изборник — свидетелство за големите художествени постижения на Първата българска държава и по-конкретно на Симеоновата епоха. Този забележителен паметник на българо-руските книжовни връзки през Средновековието е познат в над двадесет руски преписа. В сборника е поместена изключително ценна стихотворна похвала за цар Симеон и за богатствата на неговата библиотека. Съперник на Византия в културно-политическо отношение, Симеон е създавал библиотека с преводи на изтъкнати византийски писатели и оригинални български творби, които през войните за съжаление са изгубени или унищожени, а част от тях са били пренесени в руските земи по време на походите на киевския княз Светослав в България. Симеоновият изборник, който наскоро беше фототипно издаден, представлява копие именно от старобългарски оригинал (4). Той има не само литературно-историческа, но и художествена стойност — украсен е с цветни миниатюри на царската фамилия, с красиви орнаменти и интересни илюстрации към пасажите от текста.

От XII в. нататък и особено през XIII в. в българската ръкописна орнаментика постепенно се настанява нов орнаментен стил — тератологичният. Произходът на термина „тератологичен“ идва от гръцката дума „терас“ („чудовище“). В историята на изкуството е въведен от руския учен Феодор И. Буслаев (5). Според В. Н. Щепкин (6) най-същественният признак на тератологията се състои в това, че старите орнаментни мотиви в ръкописната украса, като „живо същество“, плетеница и растения, използвани по-рано отделно едни от други, сега са се слели, образувайки фантастичен, чудовищен образ. Така например инициалът „В“ може да изобразява в долната си петлица тялото на птица с глава на чудовище, което се опитва да захване собствената си шия, като по този начин се образува горната петлица на тази буква.

Въпросът за генезиса на тератологичния стил е сложен и все още не напълно изяснен. Изглежда, два са пътищата, по които тератологията се настанява в българската ръкописна украса. Обяснението, от една страна, трябва да се търси в самозараждането на този стил на българска почва. Още в старобългарските ръкописи е налице това явление — без предварителна идея художникът-орнаментатор да добавя към геометричния скелет на буквата различни зооморфни елементи — очи, уши, муцуна и пр. „Без съмнение — изтъква известният български археограф Христо Кодов — подобен род рисунки трябва да бъдат преценени като първи за-

чатъци на тератологичните мотиви в орнаментиката на старобългарските ръкописи. Личи много добре, че рисуващът по моментна идея, т. е. без никаква предварителна художествена концепция, е пожелал... да одушеви, да анимизира мъртвия геометричен рисунок чрез едно наивно загатване на главните животински елементи (очи, уши, човка), като, разбира се, е използвал за това съществуващи у него примитивни художествени представи, заети било от народното творчество, било от други писмени или декоративни образци" (7). И тъкмо това примитивно наивно загатване на разни природно несъчетаеми и нереалистично предадени животински елементи (глава с птича човка, птица с дълга змиевидна опашка и др.) сочи най-

Тератологически инициал „В“ от Добрейшовото евангелие — първата половина на XIII в. Народна библиотека „Кирил и Методий“

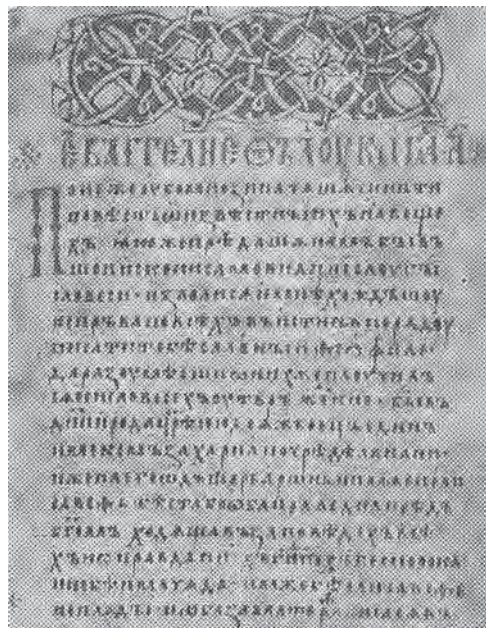
добре произхода на онзи тератологичен стил в орнаментиката на нашите стари ръкописи, който по-нататък добива широка и твърде усложнена сюжетна и техническа разработка и се пренася в орнаментната практика на руските и на сръбските книжовни центрове.

Що се отнася до развитата техническа тератология, в нея се наблюдава модификация, от една страна, на зооморфния ви-

зантийски стил, а, от друга страна, на влиянието на византийската тератология. Според преобладаващото мнение народната тератология е свързана по всяка вероятност със западните български средища, а техническата — с източните средища, където от инициалите тератологичните орнаментно-художествени мотиви преминават в заставките. Характерни представителни ръкописи на българската народна и техническа тератология от XII в. са Григоровичевият паримейник и Слепенският апостол, а от XIII в. — Добрейшовото евангелие, Драгановият миней, Болонският псалтир и др.

Към края на XIII в. тератологията започва вече да отмира, като на нейно място се настанява нов художествен стил — балканският стил (8). Той е също от византийски произход, но е много по-характерен за българските, сръбските и влахо-молдавските ръкописи, поради което носи названието „балкански“. Покъсно този стил преминава и в Русия.

Още през втората половина на XIII в. в плетеничните инициали и в рамките, обграждащи евангелистите в миниатюрите, откриваме наченките на балканския стил, който през XIV в. се усложнява, а в ръкописите от епохата на робството става

Страница със заставка в балкански стил от Търновското евангелие от 1273 г. Югославска академия на науките, Загреб

предпочитан, като достига най-продължително развитие — близо шест века. Балканският стил често се определя като плетеничен, тъй като основният разработван в него елемент е плетеницата, включена в определени геометрични форми — кръг, квадрат, многоъгълник, ромб, правоъгълник и елипса. В колоритно отношение заставките и инициалите от този тип представляват разработване предимно на синия, зеления и червения, а по-късно — и на жълтия цвят.

Независимо че балканският стил става господстващ през XIV в., неговият разцвет се отнася предимно в XV, XVI и дори в XVII в., когато основните му художествени мотиви се усложняват и рафинират.

Много характерен за ръкописната украса от времето на Второто българско царство е неовизантийският стил (9), който продължава традициите на византийския стил от X—XI в. Неовизантийският стил се характеризира със строга очертаност на заставките и инициалите, като включва в себе си различни мотиви — геометрични, плетенични (с елементи на арабеска), както и растителни и

кръгли мотиви с византийската палмета. Той е характерен предимно за разкошните търновски ръкописи от XIV в., като най-ярки представители са Лондонското евангелие и Томичевият псалтир и отчасти Иван Александровият песнинец.

В неовизантийски стил са например заставките и инициалите от четвроевангелието на Видинския митрополит Даниил от XIV в. (съхранявано сега в Лондон), инициалите от известния Видински сборник (1360), притежание на библиотеката в гр. Гент (Белгия), от Томичевия псалтир (60-те години на XIV в.) и др.

Този орнаментен стил личи най-вече в богато илюстрираните ръкописи, създадени в средата на XIV в. в двора на търнов-

Заставка и инициал в неовизантийски стил от Томичовия псалтир от около 1360 г. Държавен исторически музей, Москва

Миниатюра от Ватиканския препис на Манасиевата летопис от 1344—1345 г.

ския цар Иван Александър (1331—1371), с чието име се свързва вторият голям разцвет на българската книжовност (10). В царския скрипторий се създават няколко великолепни, запазени до днес ръкописни представители. Трябва да се предположи, че тяхното първоначално количество ще да е било много по-голямо. Два от оцелелите ръкописи са били предназначени за самия владетел — това са Манасиевата летопис и Лондонското евангелие.

Манасиевата летопис (1344—1345) много рано попада във Ватиканската библиотека и вече близо пет века се съхранява там (11). Ръкописът съдържа преведената на среднобългарски стихотворна летопис на византийския писател от XII в. Константин Манасий и повестта за Троянската война. Това е единственият препис на Манасиевата летопис така богато илюстриран — с 69 миниатюри. За да се оцени правилно значението на тези миниатюри, трябва да се има предвид, че паметниците на византийската историческа живопис от този период са твърде редки. С българския ръкопис във Ватиканската библиотека могат да се сравнят по своите миниатюри само гръцкият ръкопис на Йоан Скилица, който сега се съхранява в Мадрид (12), и руският ръкопис с хрониката на Георги Амартол в Москва. Ето защо миниатюрите на Ватиканския ръкопис представляват голям интерес преди всичко за историята на българското илюстративно изкуство от XIV в. Доказателство, че ръкописът е бил предназначен за Иван Александър, са неговите изображения в три миниатюри и поясненията под тях — Иван Александър между Христос и летописеца Манасий, Иван Александър до смъртното ложе на сина си Иван Асен и Иван Александър заедно с тримата си синове. Ръкописът добива особена научна стойност и със своите 19 добавки (т. нар. „глоси“), свързани с българската средновековна история и също илюстрирани. Например победата на хан Крум над византийския император Никифор, покръстването на българите, победата на цар Симеон във войната с византийския император Константин VII през 917 г., ослепяването на Самуиловата петнайсетхилядна войска от Василий II през 1014 г. и смъртта на българския цар Самуил и др.

Макар че не всички миниатюри в Манасиевата летопис възпроизвеждат историческата действителност, в някои от тях и особено в сцените с български сюжети е предадена съвременната на миниатюриста българска действителност от XIV в., което се потвърждава и по археологически път от някои запазени търновски фрески от същото време.

Прочутото Лондонско евангелие (1356) е открито в атонския манастир „Св. Павел“ от английския колекционер и пътешественик Роберт Кързон (13). То е изключително ценно със своите многобройни миниатюри, илюстриращи отделни евангелски сцени. Двете начални миниатюри от евангелието, представящи Иван Александър и семейството му, както и изображенията на владетеля в края на всяко евангелие, поместени до съответния евангелист, заслужават особено внимание за това, че принадлежат към редките, запазени до

днес изображения на български владетели. В послесловието на ръкописа става дума и за богатата позлатена подвързия, която за съжаление не се е запазила. В текста на приписката към паметника четем: „Този христолюбив цар Иван Александър... не само отвън със златни дъски го обкова, не само отвън го украси с багрило или злато, или с усукан шнур, или с камъни и бисер, но и отвътре — с излиянието на божественото слово...“

Още едно доказателство за отдавна изказаното предположение на някои наши учени, че в България е съществувала специална илюстративна школа с център Търново, е Томичевият псалтир — забележителен образец на това изкуство, сега съхраняван в Държавния исторически музей в Москва (14). Ценността на ръкописа съставляват неговите добре запазени 109 миниатюри, изпълнените в злато цветни инициали и други орнаменти в неовизантийски стил. Византийското влияние в орнаментиката обаче никак не намалява неговото значение за историята на българската средновековна култура. В Томичевия псалтир липсват каквито и да било белези, указващи пряка поръчка от страна на царя, както и приписки, начални или текстови миниатюри, но въпреки това той по всяка вероятност е бил създаден за някой от търновските боляри.

Сложната и богата иконография на Томичевия псалтир включва редица елементи на Палеологовото изкуство, а стилът ѝ отразява характерния за периода процес на влияние от страна на стенната живопис като пластично изграждане на обемите и подчертаване на движението, което особено нагледно е изразено в миниатюрата „Танцът на Мариама“.

В края на XIV в. след смъртта на Иван Александър и вероятно под влияние на идеите на исихазма неовизантийският стил изчезва и господстващ остава балканският орнаментен стил. В края на XIV и в началото на XV в. във връзка с миграцията на българските ръкописни паметници в резултат на османското нашествие и двата стила — балканският и неовизантийският — преминават на север във влахо-молдавските земи и в Русия, където получават широко разпространение. Това е епохата на т. нар. Второ южнославянско и преди всичко българско културно влияние, което се проявява не само в литературно и правописно-езиково, а и в художествено отношение.

Украсата на българската ръкописна книга през Средновековието претърпява сложна еволюция и въпреки че нашата представа за нея е обеднена и непълна, българското средновековие ни е завещало забележителни образци на ръкописната украса, свидетелстващи, от една стра-

на, за възможностите на българските илюстратори и орнаментатори да възпроизвеждат и интерпретират чуждия художествен опит, но и да създават, от друга страна, свой собствен художествен стил и маниер.

Познала епохи на разцвет и векове на робство и изпитания, българската ръкописна книга винаги е била първостепенен фактор в създаването на нови духовни ценности и доказателство за творческия гений на българския народ, а нейната хилядолетна история е ярко свидетелство за древността и жизнеността на българската култура.

ЛИТЕРАТУРА

1. Щепкин, В. Н. Русская палеография. М., Наука, 1967, с. 59.
2. Джурова, А. 1000 години българска ръкописна книга. Орнамент и миниатюра. С., Септември, 1981, с. 17; вж. и Иванова-Мавродинова, В. Украсата на старобългарските глаголически ръкописи. — Изкуство, 15, 1965, № 7, 10—16.
3. Джурова, А. Цит. съч., с. 27.
4. Изборник Святослава 1073 года. М., Книга, 1983, 89 с., коментар и пълно фототипно възпроизвеждане на оригинала.
5. Буслаев, Ф. И. Исторические очерки по русскому орнаменту в рукописях. Спб., 1917.
6. Щепкин, В. Н. Цит. съч., с. 66.
7. Мирчев, К. и Хр. Кодов. Енински апостол. Старобългарски паметник от XI в. С., БАН, 1965, с. 199.
8. Мошин, Вл. Орнаментика неовизантийског и „балканског“ стила. — Godišnjak, № 1, Balkanološki institut. Sarajevo, 1956, 259—351.
9. Мошин, Вл. Цит. съч.; вж. и А. Джурова. Цит. съч., с. 33.
10. Щепкин, В. Н. Болгарский орнамент эпохи Иоанна Александра. — Сборник статей по славяноведению, посвященных профессору М. С. Дринову его учениками и почитателями. Харьков, 1908, 152—158.
11. Летописца на Константин Манаси. Фототипно издание на Ватиканския препис на среднобългарския превод. Увод и бележки, от Иван Дуйчев; С., БАН, 1963. XXXVIII, 416 с. с факс.; вж. и Дуйчев, И. Миниатюрите на Манасиевата летопис. 2 изд. С., Бълг. художник, 1964. 140 с. с репрод.
12. Божков, А. Миниатюри от Мадридския ръкопис на Йоан Скилица. Изследване върху миниатюрите от ръкописа на Йоан Скилица от XII—XIII в. в Мадридската национална библиотека. С., БАН, 1972. 262 с.
13. Филов, Б. Миниатюрите на Лондонското евангелие на цар Иван Александра. С., Държ. печ., 1934, XII. 56 с. и 139 табл. В ново време вж. изданието на Л. Живкова в две версии — на немски и български език: Живкова, Л. Четвероевангелието на цар Иван Александър. С пълно черно-бяло възпроизвеждане на оригинала и шестдесет и четири цветни факсимилета. С., Наука и изкуство, 1980. 228 с.
14. Вж. Щепкина, М. В. Болгарская миниатюра XIV века. Исследование псалтыри Томича. М., 1963. 166 с. Вж. и Джурова, А. 24 миниатюри от Томичовия псалтир. С., Бълг. художник, 1982. 24 с. с 12 л. цв. репрод.

Димчо Дебелянов като преводач

Донка ПРАВДОМИРОВА

На 27 март т. г. се навършиха 100 години от рождението на Димчо Дебелянов. По този повод бяха публикувани редица материали, които засягат някои неизвестни моменти от неговия живот или осветляват от нова гледна точка неговият му по обем творчество. Преводаческата му дейност обаче — „една друга страна на неговото дарование“, отново остана някак встрани. Тя не е засегната и в последното, цялостно изследване на Ст. Илиев („Димчо Дебелянов. Между греха и разкаянието“, 1985 г.), не беше обект и на нито един от около 30-те доклада, прочетени на Националната научна сесия, организирана от Института за литература към БАН и проведена на 26 и 27 март т. г. в аулата на Софийския университет „Кл. Охридски“.

Общо взето, преводите на Дебелянов са известни, но за съжаление те са почти неизследвани специално и в детайли. Литературната критика анализира обикновено влиянието на френските и руските символисти върху творчеството му, като подчертава, че Дебелянов сам е изучавал руски и френски език, за да четете творбите им в оригинал, но фактът, че е превеждал от тези два езика, само се споменава (с изключение на две-три кратки статии, написани мимоходом). Единствено в статията за живота и творчеството на Дебелянов Ангел Тодоров (сп. „Септември“, 1957, № 4) подчертава значението на неговите преводи, като отбелязва, че „те са съществена част (Д. П.) от литературното (му) дело... Те не са случайни (разр. Д. П.), а са тясно свързани с литературните му възгледи и указания за тях.“

Благоприятно влияние върху интереса на Дебелянов към френските „модерни поети“ оказва обстоятелството, че Н. Илиев, един от най-добрите му лични и литературни приятели, следва в Париж. По онова време (1909—1912 г.) двамата изтънчени поклонници на изязната словесност се осведомяват за литературния живот (съответно в София и Париж), редовно си препращат книги. С каква жажда е очаквал Дебелянов пратките от Париж, се вижда от писмото му до Н. Илиев от 23 март 1910 г.: „Завчера получих „Les sonnets d'Amour“ и още не мога да им се нарадвам. Пред мнозина аз вече се похвалях с драгия за мен подарък,

като им казах от къде иде той. Изразението по лицата на всички говореше едно: Колко е хубаво да има човек такъв слаб другар.“ По-нататък бележи: „Днес от твоето писмо, и от „Les Temps“ аз научих за смъртта на Мореас. Написах още снощи нещо за него и неговите станси, но днес като че ли няма да се поместят... Ще прочета още веднъж стансите, за да видя какво е загубила Франция с него, ако разбира се, мога да видя аз това.“ Два дни след отбелязаната в писмото дата във в. „Ден“ се отпечатва статията „Жан Мореас“ без подпис. (Авторството на Дебелянов е установено от М. Петров. Вж. сп. „Лит. мисъл“, 1976, № 5.) Статията започва така: „Със смъртта на Жан Мореас, починал се в Париж на 18 т. м., френската поезия претърпява такава загуба, каквато не е претърпявала от 1895 г. насам, когато умря Верлен.“ А за стансите отбелязва, че са „неговият шедьовър, достойнствата на който никой не може да откаже“. Смъртта на френския поет, както изглежда, е подтикнала Дебелянов към първия му превод, защото не изминават и два месеца и в сп. „Съвременник“,

№ 10, се отпечатва преводът на две стихотворения от Мореас: „Кога ли ще мога далеч от мъглите...“ и „Тъй дълго лукавата нощ ме гнет...“ — прев. от френски Д. Дебелянов. За словесното изящество, с което са преведени тези стихотворения, говорим сам по себе си фактът, че във всички Дебелянови книги (с изключение на „Съчинения“ от 1983 г.) те са представяни като негови оригинални творби. Грешката тръгва от Вл. Русалиев, който ги включва за първи път в „Съчиненията“ от 1937 г., т. 1-ви. Нанстина навсякъде под заглавието на цикъла „Станси“ стои името на Жан Мореас, но то се възприема в смисъл, че са написани в негов стил. Решението на Русалиев би могло да се обясни чрез посочената по-горе публикация на М. Петров, в която той пише: „Невероятният символист Мореас попада на Дебелянов. Едно по-отблизо разглеждане на оригиналните и преводните станси ще ни разкрие жизнено-психологическо родство между автор и преводач. В тези станси Дебелянов е виждал, открил нещо много свое и в превода е показал не само авто-

ра, но и себе си. В известен смисъл той е претворил оригинално лично два лирически къса."

През 1910 г. Дебелянов превежда от френски книгата „Притчи и параболи“ на холандския писател Мултатули (с истинско име Едуард Даус Декер, 1820—1887), чиято духовна драма прилича от невъзможността да се осъществят в Нидерландия демократичните му идеали. Книгата излиза два пъти: веднаж от книгоиздателство „Ив. Г. Игнатов“ като № 3 на „Малка библиотека“ и още веднаж от името на книгоиздателство „Знание“ като № 3 на „Нова библиотека“. В списъка на предстоящите издания на „Нова библиотека“ е посочено и заглавието „Пан“ от Чарлз Лерберг в превод на Д. Дебелянов. Изданието не е осъществено, но че Дебелянов е работил над такъв превод се доказва от писмото му до Иванка Дерменджийска от 4 август 1910 г., в което ѝ пише: „Да ти се похваля: аз вече преведох оная книга (има пред вид „Притчи и параболи“), за която ми пожела ти успех, и тя е на свършване в печатницата. Достигнах до половината на друга — „Пан“, но не от Хамсуна, а от един белгийски поет — Charles van Lerberg, която ще четеш, когато се отпечата, и ще видиш какво значи истинска любов при еснафски условия."

Явно преводачеството се удава с лекота на Дебелянов и го увлича, защото през следващите години той продължава това си занимание. В негов превод излиза хумористичният разказ „Диалог“ от Сергей Позняков (в. „Шантеклер“, № 27, 20 март 1911). Вижда се, че поетът започва да превежда и от руски език, но остава неизвестно какъв е този автор. Името му не се откри нито в руските, нито в другите литературни енциклопедии. Друго от него на български не е преведено (имаме предвид книги), а в периодичните издания не сме дигрили, тъй като този въпрос не е от значение за настоящата публикация. От руски Дебелянов превежда още един разказ — „Изчезналите гори“ от датския писател Йоханес Вилхелм Йенсен (1873—1950). Публикуван е в сп. „Съвременна илюстрация“, 1911, № 4—5. (Личното име на автора неправилно е изписано „Йохансен“.) За него руският критик Г. Поляков отбелязва, че „по своя литературен маниер се доближава до немския експресионизъм“ и че най-оригиналното в неговото творчество е езикът, който съединява шлифования датски литературен език с ютландския говор (прев. Д. П.). През 1921 г. от Йенсен у нас излиза романът му „Ледник“ в превод на С. Дринов, а в 1931 г. — „Изчезналият рай. Из историята на човека в ледниковия период“, превод на Ел. Багряна.

През 1911 г. Дебелянов превежда и романа „Афродита“ от френския писател Пиер Луис (1870—1925) — поет и прозаик, който навлиза в литературния живот на Франция по времето на „разцвета на символизма“. Ето какво пише Н. Лилиев за автора и преводача в предговора си към второто издание от 1918 г.: „Литературното дело на Пиер Луис се разкрива с няколко изящни поеми, от които лъха свежата вълна на древността... но Пиер Луис става известен на френското общество с „Афродита“ — тоя „роман на антични нрави“, който постави своя творец между най-добрите писатели на Франция и прослави неговото име във пределите на републиката... В „Афродита“, както и във всички свои книги Пиер Луис е преди всичко поет — и там именно, трябва да се търси тайната на неговото магическо слово. Малко книги са имали такъв щастлив превод на нашия роден език. Димчо Дебелянов поднася в богати изрази капризните извивки на тънката френска мисъл и ние трябва да се поклоним пред сянката на тоя голям покойник за бляскавото тържество, на което ни кани."

Както се вижда, всеки нов превод на Дебелянов представя отделен автор. Неговият преводачески порив е неспокоен и търсещ. През 1912 г. в сп. „Смях“, № 49 и № 69, излизат няколко прозаически фрагмента от австриец Петер Алтенберг (1859—1919) — типичен представител на виенската литературна бохема и на импресионизма. Подписани са с един от псевдонимите на Дебелянов — „Frau Sorge“ (Госпожа Трижа).

През 1913 г. поетът „мълчи“ като преводач, но че преводаческите му занимания не са прекъсвали, се доказва от издадените през 1914 и 1915 г. два превода: „Изворът Света Клара“ (сборник разкази от Анатоли Франс) и драмата на Шекспир „Крал Ричард III“. Те са и последните приживено издадени преводи на Дебелянов. (Поетът е убит на 2 окт. 1916 г.). „Крал Ричард III“ е прозаичен превод от руски.

След смъртта на Дебелянов са публикувани още „Скъперникът“ от Молниер (1917 г.) и романът-памфлет „Любовни писма“ от Мултатули (1918 г.).

В кратката статия „Преводите на Дебелянов“ (Димчо Дебелянов. Тридесет години от смъртта му. Ед. лист. С., 1946) Н. Тодоров споменава и „Тартарен Тарасконски“ от Алфонс Доде. Такъв превод наистина излиза през 1914 г., но за преводач е отбелязан Григор Пасков. С него Дебелянов превежда „Скъперникът“ и би могло да се допусне, че има участие и в „Тартарен Тарасконски“, но съобщението на Н. Тодоров е несигурно, а други податки не се откриха. Това не дава

основание да се приеме твърдението на Н. Тодоров.

Останали настрана от погледа на литературната критика, преводите на Дебелянов с малки изключения липсват и в изданията му. В „Съчиненията“ от 1937 г. Вл. Русалиев с предвиждал т. 3-и да съдържа преводи, но за съжаление се печатва само т. 1-ви. Ново издание на съчиненията се появява едва през 1968 г.

В него е включен „Изворът на Света Клара“, а „Съчиненията“ от 1983 г. само отделят „Стансите“ на Жан Мореас като преводни.

Както се вижда, библиографският преглед напълно потвърждава цитираната в началото мисъл на А. Тодоров, че преводите на Дебелянов са „съществена част“ от неговото литературно наследство и неоправдано са отминавани досега от специалистите.

Книгознание

АНИ ГЕРГОВА

ПИСМЕНАТА КУЛТУРА — СПАСИТЕЛЕН КОРАБ НА ПРАВСТВЕНОСТТА

Четенето носи усещане за съпричастие в стремежа за човешко извисяване. Съприкосновението със записаната мъдрост, с красиво поделените вълнения и въздействия дава неопенима възможност на читателя да ги преосмисли и да ги съпребивее. Чингиз Айтматов отбелязва: „Сега е по-важна от всякога способността на литературата да направи познаваеми преживяванията на другия човек, да научи всеки от нас да мисли за другия като за самия себе си, да го застави да види, че той, другия човек, също обича живота, ненавижда смъртта, вълнува се, отстоява своето място под слънцето“ (Новый мир, 1977, № 12, с. 259). Четенето е човекопознание, което върви за ръка с човеколюбие.

Като навлиза в света на литературната фикция, като сплита нишките между себе си и другите, читателят се самоопознава. Той осъзнава своята трайна връзка със съотечествениците и с чужденците, с предците и със следовниците. В емоционалната си среща с миналото и с бъдещето на човечеството зажаднява да защити справедливостта, да протестира срещу нейното потъпкване. Четенето поражда стремеж към самоусъвършенстване.

Който разбира изкуството на словото, постига най-човешката радост — радост-

та на художествените и на нравствените открития. Като опознава душевността и поведението на хората, читателят се включва в похода към нравствеността. Проникновеното съпребивяване със съдбата на литературния герой го кара да си поставя и да решава житейските дилеми, да я съизмерва със собствения опит и с опита на окръжаващите го. Така по витата стълба на човекопознанието човек отново достига до книгата. Хуманизмът поражда книголюбие.

Скептиците веднага ще възразят, че тръгваме в погрешна посока, тъй като има книги, които не заслужават вниманието на обществото, а има и полезна литература, която съвсем не постига предначертаните ѝ цели, че днес хората имат малко време, пък и желание да листят печатни страници, че припламващата светлина на телевизионния екран дава стократно по-бързо възможност да се разбере за случилото се по света, че някои несложни умения, необходими за командването на компютъра, хилядократно по-резултатно доставят необходимите данни и сведения, че по нагласа съвременникът тегне към практическите ползи, а не към вгълбеното осмисляне на проблемите... Тези възражения не бива да се омаловажават от дейците на книжовното дело. Те трябва да ориентират съвременната им подготовка и професионална реализация. Усилията днес трябва да се насочат към онова ново русло, което отвежда книжовността по-близо до душевността на хората, до неовладяната шир на нравствената им извисеност.

Ако издателят създава печатни издания само с мисъл за тяхната по-бърза разпродажба, ако не мисли за възпитателния, за облагородяващия ефект на своята работа, той действа в полза на нейното отрицание.

Ако книготръговецът живее с убеждението, че той е само продавач, ако не осъществява човешки контакт и единение с онези, които отиват при него, то той остава твърде далеч от своето призвание.

Ако библиотекарят е само страж на поверения му фонд, ако не подпомага и не ръководи широкото оползотворяване на книжовните ценности, то той се самообрича на социална изолация и се превръща в ненужен анахронизъм.

Книжовниците-професионалисти, свързани със съвременната писмена култура, посвещават своя труд преди всичко на хората, които четат и които трябва да четат. Наложително е те да бъдат подготвени и по-сетне да работят не само с книгите и за книгите, а и с хората, които ги четат, за да изживеят радостта от самопознанието и самоусъвършенстването. Неслучайно в последно време са поставени на преценка моралните принципи, водещи професиите, свързани с печатното слово. Такива задачи си поставя издаденият в Съветския съюз през 1985 г. сборник със статии, озаглавен „Нравственото възпитание на читателите“. Такава е насочеността и на дискусиите в Американската асоциация на библиотекарите, разгледани в специално изследване на Джонатан Линдси и Ан Прентис (Lindsey, J., A. Prentice. *Professional Ethics and Librarians*. 1985).

Практическите стъпки към премахването на всичко антихуманно в печатното слово, към приобщаването на повече читатели, към издигането на естетическите и етическите им критерии могат да бъдат резултат само от конкретния опит, натру-

пан от всяка отделна страна. Те зависят от исторически и политически условия, от общата образователна и културна ориентация. Общовалидното обаче, онова, с което би трябвало обезателно да се съобразяваме, би могло да се систематизира в няколко основни постулата:

1. Към професиите, свързани с печатното слово, да се насочват само лица с призвание и със специална подготовка. Да се изграждат и постоянно да се усъвършенствуват образователни форми за обучение на издатели, журналисти, книжари, библиотекарите, библиографи, информатори.

2. В процеса на подготовката на книжовниците-професионалисти да бъдат следвани такива учебни програми, които да създават и усъвършенствуват уменията за нравствено въздействие върху читателите, върху обществото.

3. Да сплотяват и координират усилията си всички дейци на книжовното дело с цел да постигат единомислие и единодействие, домогващо се до общокултурен просперитет.

4. По-тясно и по-резултатно да се обвързват науките за писмената култура и съответните практически дейности, тъй като отдавна е осъзнат взаимно плодотворният резултат от този съюз.

5. Международните двустранни и многостранни връзки, обменът на публикации и на специалисти, сравнителното изучаване на опита биха спомогнали да се предотвратят лутанията и грешките и биха довели до ползотворно сътрудничество в осъществяването на международната програма „Към четящо общество“.

НАЦИОНАЛНАТА АРХЕОГРАФСКА КОМИСИЯ

ст. н. с. I ст. Божидар РАЙКОВ

През 1977 г. с решение на Комитета за култура към Народната библиотека „Кирил и Методий“ бе създадено едно ново научно звено — Българската археографска комисия.

Основаването и организирането на комисията бе продиктувано от необходимостта от специализиран национален център, който да концентрира дейността по издирването, научното разкриване и популяризирането на старите български ръкописи. Добре известно е, че България е класическа страна на славянската писменост и култура, а създадените в нея ръкописни паметници от X до XVIII в. са едни от най-ценните извори за проучването на нейното минало, език, литература и изкуство.

За съжаление поради превратната историческа съдба на България повечето от нашите най-древни ръкописи са безвъзвратно унищожени, а и тези, които са запазени, както от Средновековието, така и от по-късната епоха, в най-добрата си част днес са пръснати в множество чужди, предимно европейски книгохранилища. Причините за този културно-исторически феномен са доста сложни. На първо място, тук трябва да се изтъкне ролята на средновековна България в европейския югоизток и нейното широко културно и литературно въздействие върху православния славянски свят, особено през X—XI и XIV—XV в. — епохите на Първото българско и Второто южнославянско влияние. Към това следва да се прибави преминаването на значителен брой стари български ръкописи в румънските, сръбските и руските земи по време на османското нашествие на Балканите. И най-сетне множество български ръкописни книги са изнесени от родината им и в по-ново време (XVII—XIX в.) (1). Въпреки тази безпримерна миграция на нашите книжовни паметници не малко ръкописи са запазе-

ни и на територията на страната, поради което грижата за цялостното установяване, научното разкриване, събирането, съхраняването и пропагандирането на старото българско ръкописно наследство се очерта като важна и актуална научна и културна задача от национално значение.

През 1977 г. след един необходим подготвителен период председателството на Комитета за култура, изхождайки както от постиженията, така и от нерешените проблеми в областта на нашата стара книжнина, реши към Народната библиотека „Кирил и Методий“ да бъде създадена национална Археографска комисия с основна задача описване, опазване и популяризиране на българските ръкописи от X до XVIII в. и на първопечатните български книги от XVI—XVIII в., съхранени в страната и зад граница. При това решение се изхождаше както от съображението, че Народната библиотека пази най-голямата и значима славянска ръкописна сбирка в България, така и от факта, че както в миналото, така и в най-ново време тя бе център и съсредоточие на археографската дейност у нас. Комисията бе изградена на принципа на обществено-държавното начало, включвайки едно щатно ядро от археографи на основата на Ръкописния отдел на библиотеката, както и широк кръг външни сътрудници — специалисти по славянска палеография, старобългарска литература, история на българския език, средновековна история и изкуство — от Българската академия на науките, Софийския университет и други научни институти. Дейността на комисията бе регламентирана със специален статут и правилник, като за неин председател бе избран видният наш медиевист акад. Иван Дуйчев (1907—1986).

Българската археографска комисия бе създадена с известно законение от 15 до

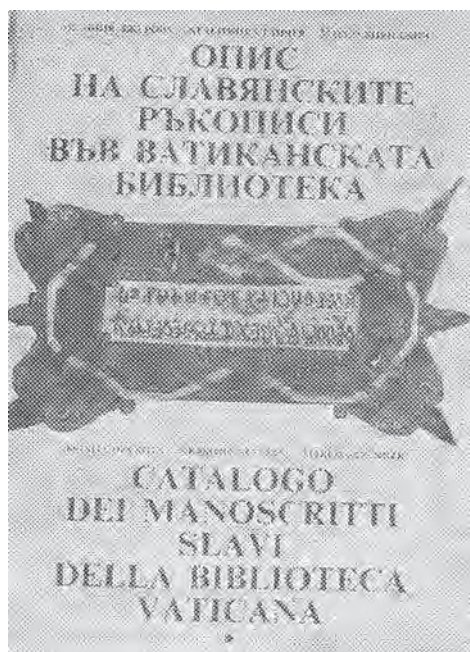
Издания на Археографската комисия

20 години в сравнение с аналогичните археографски звена в други славянски страни (СССР, Югославия) (2), което наложи още от самото начало на нейното съществуване да се пристъпи към интензивна паралелна работа в отделните археографски области и на различни равнища. С оглед на това бяха формулирани две основни задачи: 1) пълна каталогизация на всички славянски ръкописи на територията на България; 2) научно описване на български ръкописи, намиращи се в задгранични книгохранилища.

През своята вече десетгодишна история Археографската комисия към Народната библиотека разгърна широка и разностранна методическа, събирателска, научноизследователска, издателска и популяризаторска дейност. Бяха разработени ръководни методически правила за описване на старите славянски ръкописи (3). Значително постижение за изминалия период е публикуването на Сводния ката-

лог на българските ръкописи, намиращи се на територията на страната (4). Подготвени и обнародвани бяха описи на славянските ръкописи в Пловдивската народна библиотека „Иван Вазов“ (5) и на библиейските и богослужебните ръкописни книги от Рилския манастир (6). Описани бяха и някои по-малки колекции от Варна, Пловдив, Елена, Търново, Габрово, Шумен и др.

Успоредно с проучването на ръкописното наследство в страната Българската археографска комисия разгърна активна изследователска дейност и в чужбина. От наши археографи със съдействието на Църковния историко-архивен институт в София и Института за патристика проучвания в Солун бе организирана експедиция в Света гора (Атон) за подготвяне на научен опис на ръкописите от Зографския манастир, първият том от който бе публикуван през 1985 г. (7). Важно постижение в същата насока е издаденият

Издание на Археографската комисия

на български и италиански език опис на славянските ръкописи от Ватиканската библиотека (8). В сътрудничество със съветски специалисти се подготвя обстоятелен каталог на българските ръкописи, пазени в Държавната обществена библиотека „Салтиков-Шчедрин“ в Ленинград. Освен с Археографската комисия на СССР полезни научни връзки в областта на археографията бяха установени и с други европейски страни (Югославия, Франция, Великобритания), в чиито книгохранилища се пазят стари български ръкописи. Комисията активно сътрудничи и на международната организация СИБАЛ в работата по разкриване на наративните извори за Балканите.

Наред с дейността по установяване и описване на нашите стари писмени паметници от страната и чужбина Археографската комисия пристъпи и към издаването на някои от най-ценните български ръкописи и първопечатни книги. Осъществени бяха фототипни коментирани издания на такива изключителни по своята важност паметници като глаголическото Асеманиево евангелие от X — XI в. (9),

Енишкия апостол от XI в. (10), служебника на патриарх Евтимий Търновски от края на XIV в. (11), Рилската грамота на цар Иван Шишман от 1378 г. (12), Житието на деспот Стефан Лазаревич от Константин Костенечки от XV в. (по по-късен руски препис) (13), както и на първопечатните български книги „Абагар“ на Филип Станиславов от 1651 г., „Стематографията“ от 1741 г. и „Описание на Ерусалим“ от 1748 г. на Христофор Жефарович (14). Предстоящо е издаването по техните оригинали на Паисиевия автограф на „История славяноболгарская“ от 1762 г. и на знаменитата творба на Софроний Врачански „Житие и страдания грешного Софрония“ от 1805 г. Неотдавна бе обнародвана фототипно богато илюстрираната с миниатюри „Софийска Александрия“ от XV в. (15) — съвместно издание с Народната библиотека на Сърбия в Белград. Предвижда се на рещи-прочно основа да бъде публикуван от наши и сръбски археографи т. нар. Кръчки или Висарионов патерик от 1346 г. — ценен български книжовен паметник от епохата на цар Иван Александър.

Към казаното дотук трябва да се добави, че в научноизследователската работа на Археографската комисия специално внимание се отделя на разработването на историята на водещите книжовни центрове от Средновековието и епохата на робството. Все повече се разширява комплексното изучаване на старите литературни школи в палеографско-кодикологическо, правописно-езиково и художествено отношение, което дава възможност за много по-сигурно хронологизиране и локализиране на писмените паметници (16). Направени са и първите приноси в областта на филигранологията (17). В резултат на дългогодишната археографска работа е подготвен и предаден за печат широко замисленият корпус „Приписки от българските ръкописи, X — XVIII в.“ (18).

Когато се оценява досегашната дейност на Българската археографска комисия към Народната библиотека, необходимо е да се изтъкне и нейната активна роля в редица вътрешни и международни научни проекти и инициативи, респекти-

ращото участие на нейните членове в научни конгреси, симпозиуми и конференции; приносът ѝ за подготвяне чрез аспирантури, специализации, семинари и други форми на квалификация на нови кадри в областта на археографията и палеографията. Благодарение на създадените и поддържани обменни връзки с аналогични центрове в чужбина са събрани над 800 микрофилма от ценни български, византийски и отчасти латински ръкописи, както и значително количество цветни диапозитиви и копия от уникални писмени паметници.

Важни резултати Археографската комисия постигна и в пропагандирането на старата българска книжнина и култура у нас и в чужбина най-вече във връзка с чествуването на 1300-годишнината на българската държава. Особена стойност и смисъл придобиха организираният от Комитета за култура и Археографската комисия изложби на стари български ръкописи, разкриващи ролята и приноса на България в европейската и световната цивилизация. С изключителен успех премина в София, Москва, Ленинград, Киев и Токио изложбата „Българска ръкописна книга“. В СССР тя бе съпроводена от специална българо-съветска научна сесия, материалите от която бяха публикувани в отделен сборник (19). Със съответни партньори от чужбина бяха организирани подобни изложби на ръкописи, карти и документи за българската история от Австрия, Великобритания, Ватикана, показани у нас и споменатите държави, като във връзка с експозициите бяха издадени и богато илюстрирани каталози на български и чужди езици (20). Подходящи изложби бяха устроени и във връзка с 1100-годишнината от смъртта на Методий, 225-годишнината на Паисиевата история, X световен славистичен конгрес в София през 1988 г. и др.

Накрая, за да бъде завършена представата за разностранната дейност на Археографската комисия, трябва да се добави, че въпреки ограничените капацитетни възможности на Лабораторията за реставрация и консервация и на фото-репрографската база на Народната библиотека, са положени значителни усилия и

за възстановяването, съхраняването и документирането на нашето ръкописно наследство.

Като приключвам този кратък обзор за постиженията в досегашната дейност на Българската археографска комисия, не бих искал да бъдат оставени на заден план и нейните основни проблеми. Обективната оценка на изминатия път и на нейното сегашно положение показва, че все още съществуват редица сериозни затруднения и нерешени въпроси от организационен, кадрови, материално-технически и научно-издателски характер. Комисията все още не разполага със свой специализиран научен орган. При липсата на централна за страната лаборатория за консервация и реставрация с особена острота продължава да стои проблемът за опазването на многобройните ръкописи, пренасяни в провинциалните библиотеки, музеи и архиви. Поради затруднения от различно естество бавно и трудно върви работата по цялостното микрофилмиране и документиране на запазеното в страната и чужбина българско ръкописно-документално наследство. Сериозни трудности комисията среща и при реализирането на своите сложни в полиграфическо отношение издания въпреки действената помощ и разбиране, проявени главно от страна на издателство „Наука и изкуство“.

За едно новосъздадено научно звено десет години са едновременно и кратък, и дълъг срок. През изминалото време Българската археографска комисия доказва чрез цялостната си дейност, че със своето създаване и съществуване е отговорила на важни обществено-културни и научни потребности. През своята все още кратка история тя завоюва научен авторитет в страната и в чужбина. Оценявайки по справедливост резултатите от досегашната ѝ работа, неотдавна Комитетът за култура одобри нов актуализиран статут и правилник за нейната дейност; избрано бе и ново ръководство, в което бяха привлечени изтъкнати специалисти в областта на ръкописната книжнина. Сега, когато Българската археографска комисия навлиза в своето второ десетилетие, пред нея ще стоят за решаване още

по-сложни задачи от национална важност, тъй като се отнася за един изключително ценен дял от многовековното духовно наследство на България.

ЛИТЕРАТУРА

1. Подробно вж. у Куев, К. Съдбата на старобългарската ръкописна книга, 2 изд. С., 1986.
2. Съветската археографска комисия е създадена през 1956 г. с постановление на Президиума на АН на СССР (вж. Бем, Ю. О. Деятелност Археографической комиссии при Отделении исторических наук АН СССР. — Археографический ежегодник за 1957 год. М., 1958, с. 481). Сръбската археографска комисия пък е образувана през 1959 г. при Съвета за култура на НР Сърбия, като нейните функции от 1961 г. са поети от Археографския отдел на Народната библиотека на Сърбия в Белград (вж. предговора на Д. Богдановић към труда на Мошин, Вл. Ѓирилски рукописи у Повијесном музеју Хрватске. Београд, 1971, V—VII).
3. Кодов, Хр. и Б. Райков. Принципи и методи на описване на славянските ръкописи с оглед на съставяне каталог на българските ръкописи от X до XVIII в. — Изв. на Нар. библ. „Кирил и Методий“, 14 (20), 1975, 55—82.
4. Христова, Б., Д. Караджова и А. Икономова. Български ръкописи от XI до XVIII век, запазени в България. Своден каталог. I, С., 1982.
5. Станчев, Кр. Опис на славянските ръкописи в Пловдивската народна библиотека „Иван Вазов“, постъпили след 1920 год. С., 1982.
6. Райков, Б., Хр. Кодов и Б. Христова. Славянски ръкописи в Рилския манастир. I, С., 1986.
7. Кодов, Хр., Б. Райков и Ст. Кожухаров. Опис на славянските ръкописи в библиотеката на Зографския манастир в Света гора. I, С., 1985.
8. Джурова, А., Кр. Станчев и М. Япунджич. Опис на славянските ръкописи във Ватиканската библиотека. С., 1985.
9. Иванова-Мавродинова, В. и А. Джурова. Асеманиевото евангелие. Старобългарски глаголически паметник от X век. С., 1981.
10. Кодов, Хр. Енински апостол. Факсимилно издание. С., 1983.
11. Коцева, Е. Евтимиев служебник. Софийски препис от 80-те години на XIV в. С., 1985.
12. Дуйчев, Ив. Рилската грамота на цар Иван Шишман от 1378 година. С., 1986.
13. Куев, К. Житието на Стефан Лазаревич от Константин Костенечки (Кирилобелозерски препис). С., 1983.
14. Абагар на Филип Станиславов. Представен от Б. Райков. С., 1979; Жефарович, Хр. Стематография. Факсимилно издание коментирано от А. Василев. С., 1986; Жефарович, Хр. Описание на Ерусалим. Факсимилно издание, представено от Хр. Дерменджиев. С., 1986.
15. Софийска илюстрирана Александрия. Фототипно издание, Белград, 1987.
16. Христова, Б. Рилският книжовен център през XV век (кандид. дисертация). С., 1983; Караджова, Д. Котленският книжовен център през XVII век (кандид. дисертация). С., 1984.
17. Атанасова, Н. Филиграноложки проблеми на българските ръкописи от XIV и XV век. (кандид. дисертация). С., 1981; Велков, А. и Ст. Андреев. Водни знаци в османотурските документи. I. Три луни С., 1983.
18. Христова, Б., Д. Караджова и Е. Узунова. Приписки от българските ръкописи, X — XVIII век. С., 1988 (под печат).
19. Русско-българские связи в области книжного дела. М., 1981.
20. Българска ръкописна книга. X — XVIII в. Каталог. С., 1976; Болгарская рукописная книга. X — XVIII вв. Каталог. выставки. Ленинград — Москва — Киев. М., 1978; Exhibition of Old Bulgarian Manuscripts. Tokyo, 1981; Славянобългарска ръкописна традиция и карти в сбирките на Австрийската национална библиотека. С., 1977; Славянски ръкописи от Британския музей и библиотека. С., 1977; Славянски ръкописи, документи и карти за българската история от Ватиканската апостолическа библиотека и Секретния архив на Ватикана (IX — XVII век). С., 1978.

КНИЖОВНОСТ

Анка Стоилова

„КАЗА, КОГАТО СЪРЦЕТО МУ ПОВЕЛИ. . .“

В много езици морето образно изразява представата за нещо безбрежно, необхватно, загадъчно, примамливо. Първото дошло до нас системно изложение на арабската граматика в „Книгата“ на Сибавейхи (ум. 796) е наречено „огромно море“ заради богатствата от знания и трудностите при овладяването им. „Огромно море“ — океан. Океан на арабски е „камус“. Така тълковните речници, по-късно и двуезичните, назовават и всеки голям словник.

Пред безкрая на морската шир човек сякаш се губи, но когато морето е една книга или област от знанието — морето на арабистиката, то тогава човек е съизмерим със своето творение, дори обратното — морето е съизмеримо с творците. Словата на двама от тях нека припомним следващите странички, за да прозвучи отново техният глас в живата човешка реч, в морето, което ги пази от пясъците на забравата. . .

Теодор Адамович Шумовски (род. 1913) е световноизвестен учен арабист, историк и географ. Кандидатската му дисертация, озаглавена „Три неизвестни лоции* на Ахмад Ибн Маджид, арабският лоцман на Васко де Гама, в уникален ръкопис — Институт востоковедения АН СССР“, изследва арабски навигационни ръководства от XV в., неизвестни дотогава на науката. По-късно този труд е издаден на португалски и арабски.

* Лоция -- 1.Название на книга, която съдържа сведения за особеностите на плавателните места; 2.Систематическо описание на морета, реки и океани и техните крайбрежия за нуждите на мореплаването.

Шумовски превежда още езин трактат, написан от Ибн Маджид, който определя като „арабска морска енциклопедия от XV в.“ -- „Книга на ползите: за основите . . и правилата на морската наука“. Да споменем някои от дванадесетте ѝ „полезни части“ : „Етични и професионални изисквания към лоцмана (2) . Предишни географи и астрономи. Летоброене. Планети и звезди (5) . Признаци на приближаването към земя в открито море (8) . Крайбрежието на Африка и Азия. Три групи лоцмани (9) . Мусоните (11) . Лоция на Червено море (12)“.

Морето изпълва творчеството на Т. А. Шумовски, но не по-малко стойността е друга книга -- „На брега на морето на арабистиката. По страниците на паметта и неиздадените документи“. Нейните редове се следват, преливайки мисли, образи и чувства едни в други и неизбежно извикват представата за вълни, за прибор. При всеки прочит черпя отново и отново толкова много красота, доброта и знание. Още при първото ми запознаване с автора и неговата книга открих това, което може да се определи като научен подвиг, въпреки че ни пренася в света на художествената литература, на поезията, където се заличават географските граници, а преводачите снемат езиковите бариери. Самостоятелна част от книгата на Т. А. Шумовски разкрива удивителната съдба на един ръкопис, на една поезия, а с тях и съдбата на поета.

През 1936 г. по време на предпоследната си студентска ваканция Теодор Адамович е в древния азербайджански град Шемаха, който сам нарича „обител

на моето детство и люлка на увлечение-то ми към Изтока". В стара, полуразрушена джамия, разположена извън града, той попада на три арабски ръкописа. Единият от тях взема със себе си. В него е преписан поетически сборник от стихове на никому неизвестен автор. Справките с „История на арабската литература“ на К. Брокелман, с Енциклопедията на исляма, консултациите с академик Крачковски не дават отговор кой е авторът на дивана. Повечето от кратките стихотворения са четиристишия — рубаи, добре известна от Омар Хаям форма, други са написани по правилата на древната арабска касида. Следвайки традицията на средновековната книжнина, въведението към стиховете започва с думата „каза“: „Каза Атаалах, наречен Шируани, родом от Арран, поет и учен от Шируан, когато сърцето му повели. . . Нали умът, оглеждайки обстоятелствата, опазва живота и поради това, виждайки силен враг, заповядва на сърцето: мълчи! Но как да бъде, когато животът е по-кратък от времето, през което е нужно да се мълчи?! Умът е страхлив, а сърцето — безстрашно. . .

Много са тези, които са съчинили по много книги, изучавани от много поколения. Аз, един от синовете на благословената столица на поетите, съставих само една книга, която дали ще прочете поне едно поколение? В моя живот се вместиха изток и запад, мраз и плам, тлен и благоухание. Родих се под жестоко небе, изпращало над мен бури и порои, но слънцето, повдигащо просторите на небесата, отгледа в мен тази книга. . .

Ако е желателно да ѝ се даде име, какво да избира? Тюрките биха назовали моите стихотворения „коне на златогрив табун“, персите — „листенца от златна роза“, индийците — „звезди от перлена огърлица“, а арабите — „бисерни капки от извор в пустинята“. Какво

да избира? Ти, който търсиш, ти ще намериш тук всичко това, ако Аллах — да се възвисява Той — подтикне твоя ум към диренето и го отклони от самодоволството. . .”

За около година и половина по-голямата част от дивана на ширванския поет е преведена от Шумовски, който му отдава всяка минута, свободна от изучаване лоциите на Ибн Маджид и от студентските занятия. През февруари 1938 г., преминал към заключителната част на книгата, младият учен е принуден за дълго да напусне Ленинград. Започва войната. Ръкописът, преводите, конспектите, лекциите и останалите книги изчезват безследно. Както предполага авторът, те, както и арабско-руският речник на Гиргас от неговата библиотека са изгорени в печката по време на ленинградската блокада. . .

Отново е в Ленинград, 1946 година, когато решава въпреки всичко да възстанови по памет „Листенцата“. С истинско мъжество и мъдрост Шумовски продължава да работи, убеден, че „отчаянието не създава“ и „който иска да достигне своята цел, не бива да позволява на безполезните чувства да тържествуват над разсъдъка“. Към стихосбирката на Аррани Теодор Адамович се връща три години по-късно, след като е защитил и дипломата си, и дисертацията, но отново се оказва на „неориенталистична работа“. . . Колко много се крие зад думите „въпреки всичко“ и „неориенталистична работа“. . . Когато е писана и отпечатвана книгата на Шумовски — 1975 година — не можеше да се назовават с истинските им имена фактите. А сега откриваме името му в списъка на репресираните от Сталиновия режим. . . Въпреки че са оскъдни фразите, с графична точност те очертават контура на репресията, която застава не един човек да съществува в „чужда сфера“, чието влияние е „размиващо“. Шумовски оцелява. Нещо повече,

КНИЖОВНОСТ

той се съхранява! Той е един от многото, които „с уморено, замислено лице по навик изпълнява установения режим на живот“. Но за него този живот „е външен, неистински, призракен. Истинският живот, с действителните радости и печал, този, заради който единствено си струва да се живее, тече дълбоко скрит, преливайки от месец в месец, от година в година. Постепенно главната част от преведеното, най-ярките стихотворения са възстановени. Не е нужно да се казва с каква цена е достигнато това, каква акумулация на волята бе нужна, тук е важен само резултатът.“

Научният подвиг на Т. А. Шумовски пресътворява дивана на шируанския поет Атаала, чието име също означава Божидар. . . Тридесет и пет години ученият арабист опазва мечтата си да съживи стиховете на Аррани. И както сам споделя: „тази мечта съумях да скътам и тогава, когато моят тесен земен път се хлъзгаше към бездната, и затова тя, мечтата, ме запази. Запази ме, за да мога, осъществявайки я, да донеса радост на своите съвременници. И ако листенцата на златната роза на поезията, съхранили своята свежест в продължение на векове, станат спътници на размислите и преживяванията на различни хора по целия свят, това ще бъде най-добрата награда за труда на преводача“.

Който прочете и преживее стиховете на Атаалах Аррани, ще се убеди, че Шумовски не е само езиковед, който изтънко и задълбочено владее руски, арабски и персийски. Той е надарен с рядък поетичен талант, успял да извае руска метрична форма за арабското съдържание на стиховете на шируанския поет. Съумява със завидно майсторство, вискателност и трудолюбие, убеден, че преводът „представлява не изложение, а пренасяне на друг език -- в пълното и точно значение: на тази дума, само тогава, когато събужда у читателя същите чувства, както и оригиналът“.

Преводачът Шумовски посвещава близо сто страници на Аррани и повежда от изповед към изповед, дарявайки ни стих след стих. Да зачетем:

*Ронеха
розите
рубинови сълзи
или може би благоуханна кръв сълзи.
Венците с нежа,
цветовете с печал,
не ще спят сега
техния бокал.*

*След словото
слово
Свежо и ново
роня
в мавзолея на стиха.*

*Отронени песни
ти, сърце вдигни,
но не можеш, уви
да върнеш отминалия сън.*

Да се вслушаме в гласа на поета, живял през далечния петнадесети век. Той ни разкрива сърцето си, мъдростта, събирана с годините, излята в откровението на стиха! Откровението на Аррани, комуто е „скъп всеки ден от земните скитания“, защото „неповторим е животът и кратък“, а „безбрежен е океанът на природата“, ширнал се пред него — „той е призван да твори и да го опознава“.

Нека подредим няколко от бисерите, да им се полюбуваме спокойно. Да се доверим на преводача виртуоз, който ни предупреждава, че ако бързаме, по-добре да не четем стиховете на Аррани. „Като старо вино тях трябва да отпиваме бавно, на малки глътки, наслаждавайки се на музиката на думите и на причудливата игра на заключенията в нея чувства, пренасяйки се мислено в далечното и чуждо време, старайки се да си представим въздуха, в който е расла тази поезия“.

*„Обичам!“ и „обичан!“ Онемей Аррани,
ти в тези думи себе си откри!
Като слънце в тъмница и венец на царица,
те блестят както небето в зори!*

* * *

„Богиньо! Окъана на моята любов ти
пресуши!“
„Богиньо! От своите окови надей ме
лиши!“
Да натрапваш любов или да просиш
взаимност —
От тази по-голяма де ще видиш глупост!
Какво по-безцепно, нали, какво
по-безумно, кажи!

* * *

Сълзи лей и викай: „Не смей!“,
но от всички най-мил съм за теб!
Надменна бъди, непристъпна бъди,
Но моя ще си — кълна се! — ти.

Животът има като всяка чаша дъно,
Какво в той — изриво и лукаво вино?
С омайващ разцвет и горчив махмурлук,
който с годините остава ни тук?
Ако много са те, бързай... и надей —
с мъдрост тиха спокойна пиши,
сърдечният стих е балсам-чародей
за ранените ни от спения ум души!

Този златен миг ще запомним навек!
Този ден ни за десет ще дам, ни за век:
топли и светли ръце ти плахо на раменете
ми сплете,
толкова дълго чакани устни несмело в моите
вплете...

* * *

Опазете любовта като първо цвете!
Опазете любовта като крехко дете!
От очите спокойни, от ръце равнодушни,
опазете я от лезвието на ума бездушни!

* * *

Не се кълни в любов към мен! Кълни се!
Не се кълни, че в огън ти гориш! Кълни се!
Не мен обичаш ти, но на любовта словата...
Не мен все да мълвиш — кълни се, кълни се!

Арабите, наричани от европейците още маври, сарацини... непознавани, далечни, но повлияли осезателно върху средновековна Европа... „И ето пред нас е един от изворите на това влияние“ — влиянието, което „са оказали маврите върху европейската поезия, внушавайки й нежността и изстъпление то на любовта“ — това пише Пушкин, правнукът на „арапа на Петър Велики — Ибрахим Ганнибал, син на абисинския

княз, който бил заложенник в Константинопол, и доведен в Русия от нейния посланик“.

Единствената следа от живота на поета Атаалах Аррани са неговите стихове, съхранили като мавзолей мисли и чувства...

Обичах те! И любовта ми може
да тлее още в моята душа,
но нека тя не те тревожи —
не искам с печал да те смутя!

Обичах те! Безмълвно, безнадеждно,
ту плахо, ту от ревността сломен,
Обичах те тъй искрено, тъй нежно,
Дай боже, друг да те обича като мен!

Отново звучи одата на любовта. Да обича и да бъде обичан не е ли най-свящото за поета, за Човека, не е ли най-голямото признание, че е на тази Земя...

Атаалах Аррани — Божидар от Арран — и толкова много въпроси, които на глас задава Теодор Шумовски: „Ако не бе оцеляла, може би единствена, тази ръкописна книга с неговите стихове? Ако не бе попаднала в ръцете на арабиста? Ако след толкова години уморената памет не бе възстановила това, което намериха и изгубиха очите? Тогава хората не биха узнали за удивителния човек, който отдавна блестящо е изминал своя път“, въпреки злобата и капризите на царедворците, на преситените безделници и палачите. За доблестта и гордостта, за силата и борбата на поета, за неговата любов разказват четиристишията, достигнали до нас в думите на преводача.

Дано и друг като мен открие в Аррани своя нов поет, та нали „всичко хубаво у нас се подхранва именно с такива примери“.

Още един стих на Атаалах, който, когато сърцето му повели, каза:

В живота се лутаме като в мъгла без
книгите.
Връз челата не виждаме борбата на мислите.
О, книги, книги, вий по-доброто сте
от туй де
до днес на Земята било е, е и ще пребъде!

ПОМАГАТЕЛ*Антоанета Тотоманова***ДОПЪЛНЕНИЯ И ИЗМЕНЕНИЯ КЪМ „ТАБЛИЦИ
НА ДЕСЕТИЧНАТА КЛАСИФИКАЦИЯ“. 1985–1991****61 МЕДИЦИНА**

<p>61–05 Лица и личностни характеристики в областта на медицината
Подразделя се като —05
(Табл. Iк) Общи определители с дефис</p> <p>611.08 Експерименти. Изследвания. Наблюдения
Подразделя се като 57.08</p> <p>611.1 Сърдечно-съдова система
611.11/.14 се подразделя като 616.11/.14 напр.:
611.13 Артерии. Аорта
611.14 Вени</p> <p>611.16 Капилярни съдове</p> <p>611.2 Дихателна система
611.21/.26 се подразделя като 616.21/.26 напр.:
611.21 Нос. Синуси</p> <p>611.3 Храносмислателна система
611.3 се подразделя като 616.3, напр.:
611.32 Фаринкс. Хранопровод. Сливизи</p> <p>611.82 Гръбначен мозък</p> <p>611.83 Периферна нервна система</p> <p>611.839 Симпатикова и парасимпатикова нервна система</p> <p>611.84 Органи на зрението. Око</p> <p>611.85 Органи на равновесието и слуха. Ухо</p> <p>611.86 Органи на обонянието</p> <p>611.87 Органи на вкуса</p> <p>611.88 Органи на осезанието</p> <p>611.89 Нервни възли (ганглии)</p> <p>Специални определители</p> <p>612.014.1 Физиологична химия на клетката</p>	612.014.2 Хисто-морфологични характеристики на клетката 612.014.3 Обща физиология на клетката 612.014.5 Влияние на конституцията 612.15 Скорост на движението на кръвта в артериите, вените и капиллярите. Измерване на скоростта 612.16 Пулс 612.18 Вазомоторни нерви 612.19 Влияние на различните органи върху кръвообращението 612.28 Влияние на нервната система върху дишането 612.29 Влияние на различните органи върху дишането 612.38 Абсорбция през кожата, белите дробове и др. Имбибиция. Осмоза. Диализа. Дифузия 612.64 Развитие на организма и тератология 612.65 Постнатално развитие и растеж 613.73 Физическо пренапрежение. Тренировка 613.87 Навици и привычки от гледна точка на хигиената, напр.: ръкуване, целуване и др. 613.94 Евгеника 614.22 Предписания и санитарни правила, засягащи патологоанатомичните аутопсии и вивисекции 614.27 Да се изключи: Продажба на отрови и наркотици 614.28 Продажба на отрови и наркотици 614.29 Официални медицински съвети

- и комисии
- Специални определители
- 614.8—05 Нещастни случаи, свързани с личността на пострадалия
Подразделя се като —05 (табл. 1к) Общи определители с дефис
- 614.8—06 Последствия от нещастни случаи
- 614.9 Да се добави: Ветеринарна хигиена
- Специални определители
- 615.011 Физически, физико-химически и химически свойства на лекарствените средства
- 615.017 Общи и неспецифични действия на лекарствените средства
- 615.08 Усложнения при лечение. Странични действия
- 615.07 Анализ. Стандартизация. Идентификация
- 615.15 Фармацевти. Аптекари
- 615.19 Други професии свързани с фармацията. Билкари. Търговци на билки и др.
- 615.213 Антиепилептични средства. Антikonвулсивни средства
- 615.216 Средства, действащи на соматичните нерви и напречно набраздената мускулатура
- 615.217 Средства, действащи на вегетативната нервна система и гладката мускулатура
- 615.218 Хистамин. Антихистаминни и антиалергични средства
- 615.479 Облекло за медицинския персонал и пациентите
Вж и 685, 687
- Специални определители
- 616—001.7 Навяхване. Диастази. Отделяне на епифизата
- 616—002.8 Болести, причинени от растителни паразити
- 616—002.9 Болести, причинени от животински паразити. Паразитни кисти
- 616—003.2 Ексудат. Трансудат. Инфилтрация. Течение. Отделяне
- 616—993.4 Обикновена ретенционна киста
- 616—007.6 Анормални състояния, свързани с увеличаване на телото, ръста и др.
- 616—007.8 Уродства (сложни, двойни и др.)
- 616—007.9 Уроди-паразити, автозитарни уроди и др.
- 616—051 Медицински персонал
- 616—052 Болни (пациенти)
- 616—053 Заболявания и тяхното лечение в зависимост от възрастта
- 616—056.4 Диатези. Заболявания, причинени от нарушаване обмяната на веществата. Дискразии. Темперамент. Телосложение. Конституция.
- 616—056.8 Болести, причинени от навици и склонности
- 616—06 Усложнения, последствия и тяхното съотношение. Наличие на няколко заболявания. Предшестващи заболявания. Предшестващо състояние. Антагонизъм между две болести
- 616—072.1 Ендоскопия
- 616—072.5 Пробна пункция. Вземане на проба (кръв и др.)
- 616—072.7 Функционална диагностика. Измерване остротата на възприятията. Изследване на проходимостта, проникваемостта и др.
- 616—079 Специални диагностични методи

- 616-079.2** Топографска диагностика.
Локализация на поразената част
- 616-079.4** Диференциална диагностика
- 616-079.7** Ретроспективна диагностика
- 616-082** Медицинска помощ. Организация на лечението
- 616-089.2** Безкръвно лечение. Апарати за такъв вид лечение
- 616-089.4** Превръзки. Бандаж. Тампониране
- 616-089.5** Хирургическо обезболяване
- 616-089.8** Оперативно лечение
- 616-089.81** Малка хирургия
- 616-089.82** Евакуираща пункция. Парацентеза
- 616-089.84** Хирургически шев. Съединяване. Разширяване. Трансплантация. Имплантация. Присаждане
- 616-089.85** Разрез. Органотомия
- 616-089.86** Образуване на фистули. Анастомоза. Органостомия
- 616-089.87** Отстраняване. Резекция. Екстракция. Екстирпация. Разделяне на части. Трепанация
- 616-089.888** Акушерски операции
- 616-093/-098** Микробиологични и паразитологични изследвания
- 616-7** Медицински инструменти. Медицинско оборудване. Отделни инструменти и апарати се класират в съответните подотдели на 615.8 и 616.618
Вж и 615.4 и 616-072
- 616-72** Хирургически и терапевтични инструменти
Прилага се само като специален определител, напр.:
616.314-72 Стоматологични инструменти
618.4-72 Акушерски инструменти
- 616-74** Закрепващи и възстановяващи материали и оборудване. Превръзки, пломби, трансплантанти. Използва се само като специален определител, напр.:
616.314-74 Зъбни пломби
- 616-76** Коригиращи и защитни апарати и приспособления. Използва се само като специален определител, напр.:
616.28-76 Слухови апарати
616.314-76 Зъбни мостове
- 616-77** Материали за протези и отделни части на протези. Изкуствени органи и др.
Използва се само като специален определител, напр.:
616.314-77 Изкуствени челюсти
617.7-77 Очни протези
- 616-78** Машины и механични прибори
Използва се само като специален определител, напр.:
616.61-78 Апарат „Изкуствен бъбрек“
- 616.11** Перикард. Епикард
- 616.121** Прегради на сърцето
- 616.124** Вентрикули (камери) на сърцето
- 616.125** Предсърдия
- 616.157** Микроби в кръвта. Бацили в кръвта. Бактериемия
- 616.248** Астма
- 616.25** Плевра. Плеврално пространство
- 616.26** Диафрагма
- 616.27** Средностение (медиастинум)
- Специални определители**
- 616.31-001** Наранявания на устата
- 616.31-002** Стоматити. Възпалителни процеси в устната кухина
- 616.31-008.1** Храносмилане в устната кухина
- 616.31-008.4** Дишане през устата
- 616.31-008.712** Лош дъх
- 616.312** Орган на вкуса

- 616.314.18 Болести на пулпата на зъба
 616.314.21 Горна зъбна дъга
 616.314.22 Долна зъбна дъга
 616.321 Фаринкс
 616.322 Сливизи
 616.323 Фарингеална сливица, трета сливица, сливица на Лушка
 616.329 Хранопровод
 616.333 Кардия (вход на стомаха)
 616.334 Пилор (изход на стомаха)
 616.341 Тънки черва
 616.348 Дебело черво
 616.35 Право черво. Анус
 616.367 Общ жлъчен канал. Голяма папила на дванадесетопръстника
 616.47 Хромафинна система. Параганглии
 616.5—004 Склероза на кожата
 616.5—005 Ангиодерматити. Съдови заболявания на кожата
 616.58 Други заболявания на кожата
 616.617 Уретер
 616.75 Апоневрози, лигаменти, фасции
 616.76 Синовиални торбички и влагалища
 616.834 Ганглии. Нервни възли (обща въпроси). Гръбначно-мозъчни ганглии
 616.839 Автономна нервна система. Симпатикова (вегетативна или висцерална) и парасимпатикова нервна система
 616.854 Тетания
 616.858 Паркинсонова болест
 616.859.1 Гадене. Заболявания, свързани с пътувания по въздух и вода
 Специални определители
 616.89—008.444 Нарушаване на нравствените норми на поведение
 616.89—008.45 Разстройства в мисленето, съжденията, умозаключенията, ориентацията на мисълта и др.
 616.89—008.46 Разстройства на паметта
 616.89—008.47 Разстройства на вниманието. Апрозексия
 616.89—008.48 Разстройства на волята, характера, поведението и др.
 616.928.5 Кожна лайшманиоза
 616.932 Да се поправи на Холера
 616.934 Псилоза. Спру. Интестинална монилиаза. Тропически стоматит
 616.935 Дизентерия
 616.937 Трипанозомияза
 617.76 Добавъчни органи на окото. Област на орбитата
 617.77 Клепачи. Област на клепачите
 617.78 Костната кухня на окото и неговите придатъци
 618.13 Околوماتочни органи. Малък таз
 618.18 Перинеум у жената

Мариана Максимова

ПРЕВОДИТЕ НА „БАЙ ГАНЬО“ В СВЕТОВНАТА ЛИТЕРАТУРА

В предговора си към руското издание от 1931 г. големият наш литературен критик Георги Бакалов нарича Алевковия „Бай Ганьо“ „Най-известната българска книга“. 64 години след подобно признание ние чествуваме 100-годишнината на тази вечно млада книга, написана от вечно младия по дух и стова станал наш съвременник — Алеко Константинов.

От времето на първия превод на „Бай Ганьо“ в чужбина, излязъл в Белград през 1900 г., пълните и частични преводи на книгата са около 90 на следните чужди езици: албански, английски, арменски, белоруски, гръцки, есперанто, испански, италиански, кабардински, литовски, македонски, молдавски, немски, полски, португалски, румънски, руски, словашки, словенски, сърбохърватски, турски, украински, френски, холандски, чешки и чувашки.

Разбира се, географската карта на преводите е много по-пъстра в действителност. Допускаме, че не са ни известни онези отделни части от книгата, преведени в сборници и антологии, както и преводите на редки езици, защото в отдел Булгарика на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ световната книжна продукция се следи по текущите национални библиографии на отделните страни, а те не разкриват съдържанието на споменатите сборници, годишници и продължаващи издания. Обект на специален изследователски интерес трябва да бъдат чуждестранните вестници и списания.

По думите на първия преводач на „Бай Ганьо“ в Канада — слависта Франк Солтер, за българската литература там не се споменава в нито един учебник в училищата и университетите. Но пълният превод на „Бай Ганьо“, плод на тригодишен упорит труд, излиза за първи път на английски език именно в научното списание „Канадско-американски славянски етюди“. Защитил докторат по славянски езици, Франк Солтер признава, че голямата му любов си остава обаятелната личност на Алеко Константинов. Историята на този превод, както и на всеки друг, бележи мисловно-емоционалния път, който извървява първо преводачът, а след него и читателят, за да стане възможна срещата на другите култури с постиженията на българската литературна мисъл.

На въпроса „Какво не харесвате у Бай Ганьо и съвременния българин?“, Франк Солтер отговаря: „Чертите, които не ми харесват у българина, не ми харесват и у канадеца. Каква е разликата между нас, освен че живеем на различни географски места!“ Това, което ни кара да се смеем през сълзи на невероятните приключения на Бай Ганьо, е същото което, благодарение на дарбата и прозорливостта на Алеко, го превръщат от балкански „субект“ в наднационален герой.

Как в различните страни са видели себе си под балканската външност на Бай Ганьо? Естествено е той да бъде най-популярен сред нашите съседи на Балканския полуостров. Не случайно

интересът към него е най-стародавен в Сърбохърватско, където излиза първият превод в чужбина, дело на Аксентие Руянац и още 14 цялостни и частични превода на сърбохърватски, словенски, македонски, дори на албански и унгарски език на територията на бивша Югославия. На второ място по обем на преводите са бившите съветски републики и на трето — Германия (издания в Берлин, Лайпциг, Хамбург). Чуждестранният език, на който има най-много преводи (12 на брой) е немският. Най-превежданите откъси от „Бай Ганьо“ на немски език са: „Бай Ганьо — търговец на розово масло“, „Бай Ганьо пътува“ и „Бай Ганьо в банята“. За италианските и чешките преводачи най-интересни са откъсите „Бай Ганьо на гости у Иречек“ и „Бай Ганьо в Прага“. Гръцките преводачи са предпочели „Бай Ганьо пътува“ и „Бай Ганьо в операта“. Полските, унгарските и руските преводачи са избрали политическата тема в „Бай Ганьо прави избори“ и „Бай Ганьо — журналист“. Пълния превод и превода с най-малко съкращения на книгата са предпочели в бившите съветски републики, в бивша Югославия, в Гърция, Румъния, Турция и Франция. Най-новите пълни преводи на „Бай Ганьо“ са от 80-те години на XX век в Полша (Варшава, 1986 г.) и в Унгария (Будапеща, 1983). Тези факти биха могли да предизвикат любопитството на изследователя в посока народопсихология.

Като преводачи, съставители, автори на предговори към изданията на „Бай Ганьо“ са работили такива видни литературни дейци и слависти като: професорът по славянски езици и литератури в Сорбоната, почетният член на БАН Луи Леже, Енрико Дамяни, Лавиния Бориеро-Пикио, Алексей Собкович, Яхнина, Илина, Горбов, Кузминский, Аксентие Руянац, Синиша Паунович, Егон Хартман, Албрехт Гюнтер, Вайганд, Георгиу Василиу, Димитрина и Йержи Лау, Тудор Чалин, Йоаким Ботец, Лау-

ра Баз-Фотиаде, Павел Ковач-Варга, Зденек Урбан и много, много други радатели на българската литература.

Отделна тема за изследователска работа би могла да бъде „Литературната критика за книгата „Бай Ганьо“ в чуждестранния печат. Единственото сведение за Япония, което имаме, представлява критичен материал на японски език за „Бай Ганьо“ и неговия автор. Това е статията „Съвременна българска литература“, поместена в енциклопедия „Британика интернешънъл за 1972–75 г.“, която съдържа статии от енциклопедия „Британика“ в превод на японски език.

Относно изданията на чужди езици в България, с изключение на сборника в превод на руски, съставен от Людмил Ангелов (София, 1978 г.) и най-стария превод на откъси от книгата на есперанто (София, 1925 г.), другите преводи на чужди езици в България представят пълния вариант на книгата и в по-голямата си част са издания на София-прес: на арменски език (1926 г.), на турски (1958 г.), на френски (1967 г.), на немски (1971 г.) и на руски език (1981 г., 1984 г. — II изд.).

Представеният материал няма претенции за пълнота, но има за цел да провокира вниманието на изследователите на творчеството на Алеко Константинов за по-пълното разкриване на онези неизвестни нам преводи в чужбина, потънали в документацията на нашите културни центрове, в архивите, частните колекции и немалко от тях разпръснати в чуждестранния периодичен печат.

Няма съмнение, че и след стогодишния живот на Алековия Бай Ганьо, той ще оживее в нови преводи и в други страни, ще заживее сред други народи, които ще познаят в неговия колоритен образ себе си. В заключение ми се иска да споделя надеждата за едно по-задълбочено съвременно познание на вече доказания световен интерес към Алековия герой.

СРЕЩА В ОСЛО

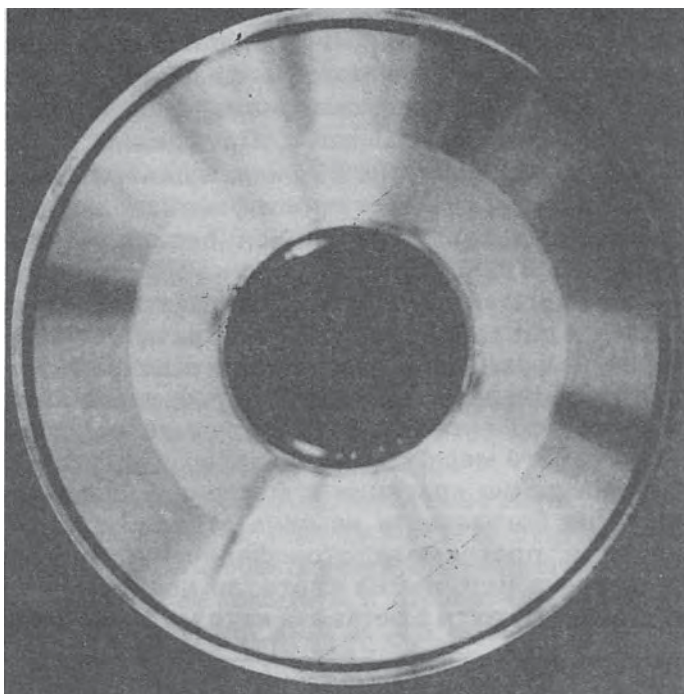
ВЕРА ГАНЧЕВА

По инициатива на Министерството на културата на Норвегия и на нейната Национална комисия за ЮНЕСКО, активно подпомогнати от ръководството на тази световна организация, в Осло неотдавна бе проведена конференция, посветена на принципите и осъществяването на програмата „Паметта на света“. В нейната работа взеха участие представители на библиотеки и архиви от

65 страни на света, специалисти в различни области на знанието, общественици и държавници, които обсъдиха важни аспекти на тази програма и начините за нейното ефективно и обхватно реализиране. В хода на конференцията бяха изнесени много и сериозни доклади, свързани с темата за опазване на художествените ценности и на документалното наследство за идните поколения, прие се и съ-

ответна резолюция, в която, от една страна, се подчертава важноността и навременността на програмата „Паметта на света“, а от друга, се отправя настойчив призив към правителства и институции по цялата планета да я подкрепят и разгръщат, да проявяват инициативи в тази сфера, да съдействат за набиране на средства чрез подobaващи призови и кампании. Естествено, в дебатите особено

дейно се проявиха министърката на културата на Норвегия Осе Клевелан, заместник-генералният директор на ЮНЕСКО Хенрикас Юшкявичус, отговорният служител в световната организация Абделазиз Абиг, който всъщност координира приноса на различните страни във въпросната програма и следи за изпълнението на главните точки в нея, както и за изготвяне на регистъра ѝ с проекти от всички краища на света, посветени на забележителни постижения на човешкия гений. В рамките на програмата досега са осъществени четири компактдиска, финансирани предимно от ЮНЕСКО, които бяха демонстрирани на участниците в конференцията: ценни образци от ръкописната сбирка на Чешката национална библиотека, прочутата Радзивиловска летопис, „електронизирана“ от библиотеката на Руската академия на науките в Санкт Петербург, интересен опит за представяне на старата българска култура като многоцветна и магнетична сплав от различни влияния и им-

пулси – дело на специалисти от нашата страна и от Франция, ценен материал, намерен в джамията на Сана, столицата на Йемен, чиято стойност за арабската култура се счита за огромна. Всички те получиха висока оценка от участниците в конференцията, а двата български компактдиска: споменатият по-горе и озаглавен „Света София“, наред с „Уникални балкански ръкописи от сбирката на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, които показах с

коментар, предизвикаха основателен интерес и доста въпроси. Домакините бяха подготвили и изложба, посветена на етапите на възобновяването на знаменитата Александрийска библиотека, което се извършва под егидата на ЮНЕСКО и по проект на норвежки архитектурен екип, спечелил международен конкурс.

Ето въпреки и главните задачи, очертани от конференцията:

– да се изградят национални и регионални комитети за работа по програмата „Паметта

на света“ (у нас има Национален комитет, който би следвало да анализира досегашното участие на България в нея и да набележи насоките за по-нататъшната ѝ активност;

– да се разпространява информация за целите и смисъла на тази програма;

– да се изготви списък от всяка страна на паметниците ѝ, които следва да се включат в проекти за по-близко и

по-далечно бъдеще; да се помисли за „пазар“ на така изработените електронни продукти с цел да се популяризират ценностите, увековечени чрез тях, и да се съберат средства за създаване и на други.

В хода на разискванията особено впечатли опитът, споделен от специалистите от скандинавските страни, където немалко от обсъжданите проблеми вече са получили ця-

лостно или частично разрешение. За успешната работа на конференцията особено допринесе нейната перфектна организация, при която домакините успяваха да съчетаят присъщите на хората от този край на Европа чувство за ред, точност, деловитост с не по-малко свойствените им обаяние, артистизъм и душевен финес.

София – Осло

РАЙНА КОСТЕНЦЕВА – ДАМАТА С НАРГИЛЕТО

ПЕТЪР ВЕЛИЧКОВ

Името ѝ днес е забравено, но някога тя е била сред културния елит, а през 1979 г. току-що излязлата нейна книга „Моят роден град София“ стана литературна сензация. Мъртвите оживяват чрез съхраненото за тях в архивите. За Костенцева щеше да се знае много по-малко, ако през 1964 г. тя не беше предала оцелялото от архива си, което и сега се пази в БИА на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.

Съдбата на Райна Костенцева сама по себе си е някак странна, само нейна, несравнима и без аналог. Малко са такива еманципирани българки. Нищо в семейната ѝ среда не предполага нейното по-късно развитие. Тя се ражда на 14. II. 1885 г. като първо и единствено дете на книжаря Михаил Костенцев, преселник от Щип, и на учителката Мария Томанова. Наистина има нещо фатално в съдбата на това дете, което според произхода си би трябвало да стане учителка например, да се омъжи щастливо и да преживее целия си живот, отглеждайки с любов децата си. Нищо подобно обаче не се случва с Райна Костенцева, а и не би могло да се случи. Бог ѝ дал ум, много по-голям, отколкото се е полагал на тогавашната българка – майка и домакиня, ала Костенцева го използва за жалост, пръскайки го във всевъз-

можни посоки. Ето защо трудно може да я подредим било в литературата, било в историята или в журналистиката. Тя никога не е могла да седне и да въздъхне: „Боже, колко съм честита“, напротив, като в някакъв зле измислен холивудски филм всяко нейно щастие завършва с нещастие.

Написаното от нея в книгата ѝ за стара София е сякаш невидимата ръка, която избърсва праха на времето. Виждаме сред страниците ѝ едно непокорно и любопитно момиченце, което се загубва в улиците на Червения фенер и вижда жените, които продават тялото си за пари, жени толкова различни от онези, които досега е срещала. Виждаме и една девойка, която много по-напористо от мъжете студенти освирква Фердинанд през 1905 година. Минават години – извън написаното в „Моят роден град София“ остава качването ѝ на велосипед, събитие толкова шокиращо за тогавашна София, че събирало цялата махала. В специфичната атмосфера на бащиния си дюкян, първата книжарница, открита след Освобождението на София, тя диша мириса на пращините томчета, взира се в очите на светците от иконите, учудва се от свещеническите дрехи, изложени за продан там, възлежда се в себе си и усеща как избуява като странно и екзотично цвете, малка семка, пренесена от поробена Македония, за да избуи в сърцето на свободна България. Райна Костенцева – ‘дамата с нарцисето, движеща се в упойващ облак от ориенталски млятоюн, знае тайните си, още полесно вниква в чуждите. Единствената, която не разгадава до края си, е тайната на пътя, предначертан ѝ от

Снимка на Райна Костенцева, публикувана в списание „Женски свят“, 1929 г., единствената оцеляла след бомбардирането на жилището ѝ.

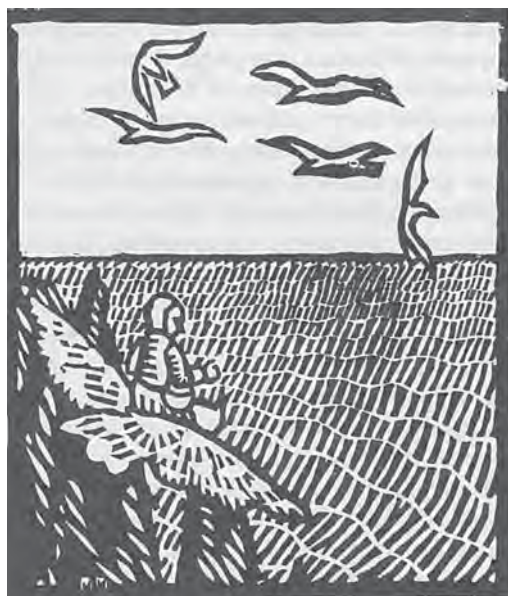
съдбата. Но кой може да предвиди утрешния си ден?

„На земята се раждат само двама души, родени един за друг, и ако се разминат или ако съдбата грабне единия, другият остава за цял живот само половин човек“ – пише Костенцева в спомени за първия си съпруг – художника Август Розентал. Той се ражда в Иркутск през 1874 г., пристига в България единадесетгодишен и е убит като доброволец в Балканската война на позицията при Селиолу-Гечкенлий през 1912 г. „Трагичният край, който в началото се криеше от близките, след много години се узна, че бил следният: ранен в бедрото и оставен на съдбата си, Розентал не е могъл да се движи – уточнява в малка бележка Костенцева – Като заели турците по-

зицията, мъчили са го. На сутринта нашите като пак заели позицията, намерили трупа му обезобразен и рязан къс по къс.“ Розентал имал предчувствие за края си. Когато тръгвал за фронта, на гарата го питали: „Имаш ли деца?“, а той отвърщал: „Имам едно на път, но може да остане без баща.“ Пет месеца след смъртта му се ражда синът, обяен още в утробата от сълзите на майка си. Сякаш почувствал целия ужас на нейната скръб, ужас много по-голям от онзи, който може да преживее дори възрастен човек, малкият човек растял затворен в себе си, дори заеквал. Между майката и детето не се установила хармония. Тя повече се чувствала привързана към мъртвия, който за разлика от детето бил веселяк и много оригинален във всичко, бохем с романтична и наивна душа. Костенцева била толкова неутешима, защото, докато се ожени за Розентал, трябвало да се преодолеят немалко пречки. „Животът му беше много разхвърлен – спомня си тя, – защото на 25 г. се беше оженил за една 50 г. [одишна] жена, за да ѝ направи услуга уж да си свърши някакви дела, после да му даде развод, а тя почнала да му прави скандали и защото го било срам от хората, прекъсвала скандала само като ѝ подпнеше полица за 1000 лева. Така събрала за 12 000 лв. (златни) полица срещу него и когато почнал разводът, изкарала изпълнителни листове и го преследвала. Когато се женихме, тя беше затворена за сводничество. Целият ѝ живот е низ от афери. Дъщеря ѝ от първия мъж се обесила от срам за такава майка. Където почвал държавна работа, тя му налагала „запорче“.“ Същата „дама“ провалила и учи-

телството на Розентал в Първа софийска девическа гимназия след поредния скандал. Всъщност Розентал получава развод едва когато юрисконсултът на Светия синод бил уволнен. Той криел делото, защото мадам му уреждала леки момичета безплатно. Животът с Розентал за Костенцева бил непрекъснат празник, толкова неповторим, че след смъртта му тя с право ридала над съсипните на случилото се между тях, а най-вече над онова, което те планирали за в бъдеще. Костенцева била уредила върху мястото на баща ѝ да се построи здание, като в част от него щял да се настане вестник „Балканска трибуна“ и срещу наема двамата с Розентал щели да се установят за постоянно в Париж.

Дамата с наргилето се мяркала из задушните софийски кафенета и

Илюстрация от Макс Мецгер към приказката на Р. Костенцева „Молитвеното и бухалът“, излязла през 1921 г.

кръчми, в компанията на най-известните български писатели, някак небележима, изживяваща безвремето, характерно с липсата си на решителни поврати в живота ѝ. До годината 1920-а, когато попада в мюнхенския затвор „Щаделхайм“ заради връзките и симпатиите си към спартакистите. В неизвестност за какво точно е арестувана и в тревога за болното си дете, тя и не подозира, че в този преломен момент съдбата ѝ е приготвила истинска изненада. В Мюнхен Костенцева била пратена от родителите си за разтуха, а и да подготви дисертация за марionетния театър, която не успяла да завърши, защото след освобождението ѝ от затвора трябвало за 15 дни да напусне Германия. За спомен оттам тя си довежда в София своя втори съпруг Макс Мецгер, неин познат от театралния семинар, който бил значително по-млад от нея. Мецгер се оженва за нея, за да я отърве от пандиза, тя пък го докарва в България, за да го спаси от преследванията след краха на спартакисткото въстание, в което той участвал като заклет анархокомунист. Дамата с наргилето вече имала опит как да се живее с художник, но бракът ѝ с Мецгер всъщност се оказал много различен и крепящ се на невидима нишка, за здравината на която тя трябвало да внимава. Немецът не бил ангел като Розентал, не пишел сантиментални стихове като него, напротив, той бил самата изненада в действие. Непредвидим и неуправляем, Мецгер е премълчаната гримаса в историята на българското изкуство – от пристигането си през 1920 г. до окончателното си завръщане в Германия (без Костенцева) към 1933 г. „Мецгер се беше записал в мюнхенската Художествена академия и често отиваше да си заверява семестрите – разказва Костенцева. – През другото време издръжката му ле-

жеше върху мене, защото той не работеше с инцидентните си поръчки на дребни работи. Аз превеждах, съчинявах и публикувах литературни жанрове, отварях детски курсове за езици, бях при Стамболийски извънредна сътрудница в Бюрото по печата, преводач на филмови надписи в Модерен театър...” На два пъти тя била назначавана и за учителка, но дойдел ли Цанков на власт, я уволнявал веднага. След смъртта на родителите си – Михаил Костенцев умира 96-годишен през 1929 г., а жена му Мария – на 81 в същата година, Райна продава имота и с част от парите, които Мецгер не успял да профука, купила два апартамента – единия на „Раковски“ 125, другия на „Ботев“ 50. През 1932 г. между двамата настъпва разрывът – тя твърди, че той се бил разхайтил, харчел без мярка парите ѝ, поради което отказала да го издържа повече и той се върнал в Германия, където от анархокомунист станал националсоциалист. „Фашистът“ Мецгер е изтрит от историята на българското изкуство след 1944 г. до такава степен, че не се знае дори кога е починал. В неоспоримата значимост на нарисуваното и написаното от него, публикувано главно в списанията на Гео Милев „Пламък“ и на Ламар „Новис“, все някой ден ще се уверим.

След краха на авантюрата си с Мецгер Костенцева отново се „скрива“, сякаш да се подготви за последното действие от своя живот. При избухването на Втората световна война тя заболява от малария и я лекуват в болницата на Червения кръст. Евакуира се и вече оздравяла се завръща в София, за да се изправи пред една катастрофа, която поглъща основите на нейното благополучие, изградени от родителите ѝ. Апартаментът на „Раковски“ е срунат от бомбите, а в развалините му пропадат целият ѝ архив, архивът

Корица на книгата „Моят роден град София“ – единственото завършено дело в живота на Дамата с нарگیлето.

на баща ѝ и на чичо ѝ Арсени Костенцев... Спокойно са догаряли там и творби на Розентал и Мецгер. Огънят заличава вещественото от живота на Костенцева до този момент. След Мецгер за Германия е заминала и дъщеря и от него Ингеборг, която под псевдонима Клет пише там хумористични романи. 5 септември 1944 г. сварва Костенцева германска поданица. Докато уреди формалностите по развода си с Макс Мецгер, апартаментът ѝ на „Ботев“ е конфискуван.

Започва третата – последната част от живота ѝ! „Останах без подслон – разказва тя. – Нощувах по хората известно време, докато най-сет-

не Военната комисия ми намери една стая без слънце, в която ме настани. Почна сурова борба за съществуване. При моя ценз, ако бях млада, можех да си намеря работа. Но в преклонната възраст хората нямат доверие. Страдах, без да роптая, мъчейки се да не загубя хумора си. Но този живот ме изнури. Крайно време е да се подобри положението ми, за да мога да си отгъхна, и понеже съм човек на творческия труд, да се заема отново с него.“ В архива на Костенцева са запазени не едно и две писма от застъпващи се за нея нейни познати като Мери Грубешлиева или Людмил Стоянов. Работа за Костенцева няма – инцидентно ѝ дават нещо за превод. В неописуема мизерия тя доживява последните си дни. Каква карма имаше да изкупва тая последна издънка на големия македонски род, какво толкова имаше в нея, че никой не може да ѝ помогне? В тъмнината на драмата ѝ просветва малка светлина. Поощряват я да опише спомените си за София, непрекъснато и вдъхва кураж Славчо Васев. И тя написва своята книга, „обработват“ я литературно. През 1967 г. авторката нанася последни поправки върху ръкописа, но в момента, когато книгата трябвало да се предложи за печат, настъпва краят. „Почина в пълна самота – пише в предговора Славчо Васев. – Така самотно бе и изпратена в гроба.“ Тъй завършва земният път на Дамата с нарگیлето, за която животът не беше тайна, но остана мистерия за съвременниците ѝ.

Бележки на автора:

Освен архивни документи от фонд 582, БИА, използвах и спомени на г-жа Кирила Възвъзова-Каратеодорова, които тя ми разказа за Р. Костенцева.

120 ГОДИНИ НКМ

ИЗЛОЖБА ОТ ПРЕПИСИТЕ НА ПАИСИЕВАТА „ИСТОРИЯ СЛАВЯНОБЪЛГАРСКА“ В НАРОДНАТА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“

Елисавета Мусакова

На 11 май във фойето на Народната библиотека беше открита изложбата „Паисий Хилендарски и неговата История славянобългарска“, която поставя особен акцент в традиционно честване на паметта на славянските апостоли. Тя отбелязва също така 1100-годишнината от основаването на Зографския манастир на Атон и едновременно е част от програмата на библиотеката, посветена на нейната 120-годишнина. Представяйки на публиката колекцията от всички преписи и преправки на Паисиевата история, които библиотеката притежава, авторът на идейния проект, д-р Боряна Христова не само насочва вниманието към реалните обекти на национална гордост, но и въвежда в нормалния му контекст разговора за националните ценности, провокиран от неотдавнашното официално връщане на открятелната от Атон Зографска чернова на Паисий.

„Живите“ експонати от фонда на Народната библиотека включват 24 ръкописа и първото печатно издание на „Историята“ от 1844 г., наречено

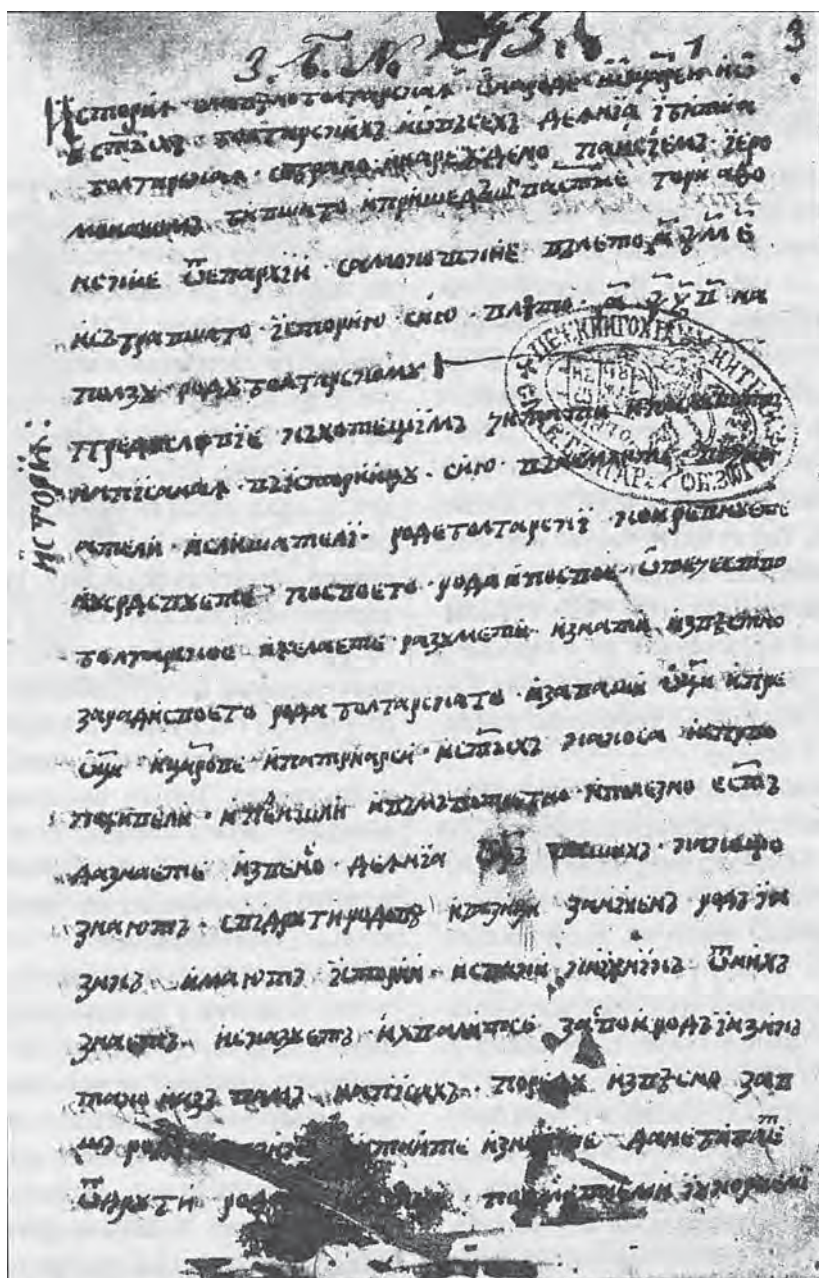
„Царственик“, издадено от видния възрожденски книжовник Христати Павлович. Те са подредени в два тематични кръга, отразяващи реалната литературна история на Паисиевото съчинение: неговата основна редакция, запазена в преписите на вероятно съществувалия чист екземпляр от „Историята“ и преработените версии с поправки, добавки или пропуски. Паметник с изключителна стойност е най-ранният препис от 1765 г., извършен по оригинала на Паисий от Стойко йерей, бъдещият епископ Софроний Врачански. Сред книжовниците, оставили подписите си, посетителят на изложбата среща имената на Стоян Кованлъшки, Дойно Граматик от Елена, поп Пунчо от с. Мокреш, Петко Славейков и др., които свидетелстват не само за хронологическия обхват и райони на разпространение на така бързо добилата популярност книга, но и за начините, по които оригиналният текст е достигал до своите читатели - като точно копие или като творческа преработка на съдържанието според неговата актуалност, както я е осъз-

навало обществото тогава. В този аспект привличат вниманието преписите на латиница, предназначени за българите-павликяни и озаглавени обикновено „Царописмо“. Гравюрите и рисунките в други ръкописи дават на зрителя нагледна представа за общата духовна основа, която предпоставя съжителството на Паисиевия текст с изображенията на славянски светци и владетели от не по-малко популярната „Стематография“ на Христофор Жефарович. Един курioзен експонат, макар и с краткотрайно присъствие само в деня на откриването, е най-късният засега препис от 1996 г. на Георги Тодоров, собственост на Народния дворец на културата. В този раздел на изложбата са включени също екземпляри от печатните издания на Цезар Бароний и Мавро Орбини, които представят източниците, от които - както сам посочва, е черпил Паисий.

Документалната част на изложбата е изградена върху две основни теми. Първата визира автора и мястото на написване на „Историята“ чрез фототипното издание на Зографската чернова от проф. Божидар Райков (1989

г.), фотокопия на документи, подписани от ръката на Паисий като пълномощник на Хилендарския манастир и фотографии и щампи с изгледи от Паисиевата килия и двата манастира и др. Фотокопия и цветни отпечатащи оформят втория, „Кирило-Методиевски“ цикъл, който разкрива един от основните елементи в структурата на Паисиевото съчинение, прославящ създаването на българската азбука и неговото значение за славянския свят.

Изложбата е съпроводена от малък, но чудесно оформен черно-бял каталог с уводен текст от Б. Христова и съставители Е. Мусакова, Е. Узунова и Р. Кирилова. Отпечатването му стана възможно благодарение помощта, отпусната от фондация „Бъдеще за България“. Заключителните думи от увода заслужава да бъдат цитирани: „Тя (изложбата – б.а.) е ... поредното доказателство за богатството на фондовете и книжовните традиции на Народната библиотека „Св.Св. Кирил и Методий“, която днес е истинският извор не само на знание и култура, но и на родолюбие и ново българско самочувствие.“

**ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ. История Славянобългарска.
ЗОГРАФСКА ЧЕРНОВА, 1762 г. л. 3а**

ДОКУМЕНТИ

ЕВРОПЕЙСКА КОНФЕРЕНЦИЯ
ЗА ПУБЛИЧНИТЕ БИБЛИОТЕКИ

На 14 и 15 октомври т. г. в Копенхаген се състоя европейска конференция под надслов: „Нещо за всеки: Публичните библиотеки и информационното общество“. Конференцията бе последната, заключителна инициатива в рамките на програмата на Европейския съюз PubliCA за стимулиране на развитието на публичните библиотеки. Участваха членове на Европейския парламент и Европейския съюз – Генерална дирекция XIII Образование и култура; представители на изпълнителната власт, ръководители на библиотечни асоциации и координатори на програмата от 31 европейски страни. Широко бяха представени международните библиотечни асоциации ИФЛА и ЕБЛИДА, както и фондации, подкрепящи публични библиотеки. От България участие взеха Мария Русинова – зам.-министър на културата, Александър Димчев – председател на Съюза на библиотечните и информационните работници и Ваня Грашкина – координатор на PubliCA за страната от СБИР.

Това е първата паневропейска конференция на Европейския съюз по проблемите на публичните библиотеки. Изслушани бяха много интересни доклади за съвременните национални стратегии за развитие на публичните библиотеки в Дания, Ирландия, Португалия, Холандия. Изключителен интерес предизвика докладът на Мириа Рийнъонен – член на Европейския парламент, относно позициите на публичните библиотеки в информационното общество.

Конференцията завърши с приемането на Декларация, чиито текст предлагаме на вашето внимание.

Ваня Грашкина

КОПЕНХАГЕНСКА
ДЕКЛАРАЦИЯ

На 14 и 15 октомври 1999 г. в Копенхаген се събраха изтъкнати политици и представители на висшата администрация, отговорни за държавната политика, за да обсъдят жизнено важната роля на обществените библиотеки в развиващите се информационни общества. Присъстващите на конференцията изслушаха доклади за ключовата роля, която много европейски обществени библиотеки са играли при насърчаването на идентичността на общностите, икономическото развитие, продължаващото обучение и културното разнообразие.

В края на конференцията участниците приеха следната декларация – израз на виждането за бъдещето на обществените библиотеки в Европа.

Като подкрепяме

- Манифеста на ЮНЕСКО за обществените библиотеки
- Насоките на ИФЛА за обществените библиотеки
- Доклада на Комисията на Европейския парламент по култура, младежки проблеми, образование и средства за масово осведомяване за ролята на библиотеките в съвременния свят
- Изследването на Европейската комисия „Обществени библиотеки и

информационно общество“

- Доклада на Комисията по култура на Съвета на Европа „Библиотечно законодателство и библиотечна политика в Европа“

- Заявлението на ИФЛА за свободата на изразяване,

ние обявяваме следната обща основа на политиката на отделните страни и общеевропейската политика по отношение на обществените библиотеки:

ЗАДАЧИ НА ОБЩЕСТВЕНАТА БИБЛИОТЕКА

Подкрепяме следните задачи на обществените библиотеки, посочени в Комюникето от Льовен:

ДЕМОКРАЦИЯ И ГРАЖДАНСКО УЧАСТИЕ – Обществените библиотеки имат стратегическа възможност да подобрят качеството на живота и да разширят възможностите за демократична изява на гражданите на информационните общества като предоставят свободен и равен достъп до висококачествена информация.

ИКОНОМИЧЕСКО И СОЦИАЛНО РАЗВИТИЕ – Обществените библиотеки подпомагат развитието на общностите, предлагайки информационни услуги, съобразени с местните нужди. Те са важен инструмент за намаляването на неравенството между богатите и бедните на информация граждани на Европа.

ПРОДЪЛЖАВАЩО ОБУЧЕНИЕ – Широко разпространените из цяла Европа обществени библиотеки предлагат икономически изгодна и ефикасна инфраструктура за пожизнено продължаващо обучение и лесен достъп

до съдържанието на виртуалните мрежи. Те са в помощ и на учащите се от всички нива на традиционното образование.

КУЛТУРНО И ЕЗИКОВО РАЗНООБРАЗИЕ – Според културните измерения на Договора на Европейския съюз, обществените библиотеки са културни институции, носещи голяма отговорност за културното наследство, литературата и грамотността.

ОЧАКВАНИ ДЕЙСТВИЯ ОТ ЕВРОПЕЙСКАТА КОМИСИЯ

Призоваваме Европейската комисия да подкрепи инициативата на Европейския парламент „Ролята на библиотеките в съвременното общество“, като предприеме действия за прилагане в практиката на препоръките на този доклад. Чрез тези действия трябва да се подчертае ключовата роля на обществените библиотеки за развиващото се информационно общество и необходимостта от общеевропейска информационна политика.

ОЧАКВАНИ ДЕЙСТВИЯ НА НАЦИОНАЛНИТЕ И ФЕДЕРАЛНИТЕ ПРАВИТЕЛСТВА

Призоваваме всички национални и федерални правителства за предприемат следните действия:

1. Да разработят национална информационна политика за развитието и координацията на всички релевантни ресурси в обществен интерес. Тази политическа рамка трябва да бъде признание за жизнено важната и уникална роля на обществените библиотеки като място за достъп до информация за мнозинството от граждани-

ФОРМАТ MARC 21

БИЛЯНА ЯВРУКОВА

В последните няколко години в България все повече се говори за автоматизация на библиотечните каталози. Това дава възможност на библиотеците да използват готови библиографски записи и от своя страна да предоставят своите записи на други библиотеки, както и да се включват в библиотечно-информационни мрежи, с помощта на които потребителите на отделните библиотеки ще получат попълна информация за литературата, от която се интересуват. За осъществяването на това е необходимо да се използва формат, който да унифицира структурата на каталожните записи и етикетите на полетата. В много страни се е наложил стандартът MARC.

MARC е акроним от Machine Readable Cataloguing – Машинно-четим каталожен запис. Началото му е поставено в Конгресната библиотека в САЩ в края на 50-те години. След дългогодишни разработки на група библиотекари начело с Хенриет Аврам, Рут Фрайтаг и Кай Гилес се поставя началото на Пилотния проект, чиято цел е съставянето на формат за машинно-четими записи. През 1966 г. формат MARC 1 е завършен. Участниците в проекта са 16 на брой, като голяма част от тях са университетски и научни библиотеки.

Първият формат MARC е служел за описване на монографии, но това не е било достатъчно за нуждите на една библиотека, която има голямо видово разнообразие от документи. Постепен-

но се разработват формати MARC за периодични и картографски издания (1970 г.); формат за описание на филми (1971); формат за описание на ръкописи (1973); формат за описание на музикални произведения (1973).

През 1972 г. институциите, които използват формат MARC, са 52, като техният брой непрекъснато расте. През 80-те години продължава развитието на форматите – създава се формат за архивни материали и ръкописи, формат за описание на машинно-четими файлове (компютърни файлове), формат за описание на аудио-визуални материали. В края на 80-те години се появява и формат MARC за данни за фонда, формат MARC за авторитетни данни, формат MARC за класификационни данни и формат MARC за обществена информация.

Вече има около 40 разновидности на формат за машинно-четими каталожни записи, напр.: ANNAMARC (италиански), CHMARC (китайски), HUNMARC (унгарски), RUSMARC (руски) и т.н. Днес близо 70 държави са възприели един или друг MARC формат.

С развитието на Интернет и с бързото навлизане на телекомуникационните технологии в библиотеките националните граници губят своето значение. Библиотеките започват да обменят все повече информация помежду си, но те са затруднени в тази си дейност, тъй като работят с различни формати за създаване на машинно-чети-

ми каталожни записи. Ето защо през 1994 г. започват преговори между Конгресната библиотека и Националната канадска библиотека за премахване на съществуващите различия и обединение на техните формати, съответно USMARC и CANMARC. Това е първият подобен опит за обединяване на национални формати.

След дълги преговори през 1997 г. се взема решение за обединение на формата на Конгресната библиотека (известен и като LC MARC) и този на Канадската национална библиотека (CAN/MARC). Така се прави една много голяма крачка в развитието на формат MARC.

Двете библиотеки работят върху създаването на новия формат за машинно-четими каталожни записи. Работата приключва през 1999 г. с появата на формат MARC 21. Името изразява наближаващия тогава XX век и международния характер на формата. Днес той се състои от пет комуникативни формата:

1. MARC формат за библиографски данни (публикуван през 1999 г.) – в него се съдържа основната информация, необходима за идентифицирането на един документ: автор, заглавие, авторска отговорност, поредност на изданието, физическа характеристика на изданието, издателски данни, международни стандартни номера и т.н. В него са предвидени полета за описание на следните видове документи – монографии, продължаващи издания, компютърни файлове, карти, музикални произведения, звукови записи, видеоматериали, смесени материали.

2. MARC формат за данни за фонда (публикуван през 2000 г.) – той дава сведения за конкретните издания в дадена библиотека: специфични характеристики на притежаваното от библиотеката копие; информация, която се отнася само и единствено до институцията, която притежава даденото издание; информация, която е необходима за обработката, съхраняване и поддържане на изданието; за направен превод на изданието; също така съдържа информация за сигнатурата в съответната библиотека; адрес в Интернет, на който е достъпен описвания документ и т.н.

3. MARC формат за авторитетни данни (публикуван през 1999 г.) – той съдържа информация за имена и предметни рубрики, които се използват като данни за достъп до записите. Имената могат да бъдат както на хора, така и имена на организации, конгреси, конференции, симпозиуми, юридически лица и т.н. Предметните рубрики могат да бъдат: географски названия; имена на лица, които се използват за предметни рубрики и др. Този формат е тясно свързан с авторитетните файлове, поддържани от Конгресната библиотека. Те са създадени с цел да се използват общо установени форми в описанието.

4. MARC формат за класификационни данни (публикуван през 2000 г.) – той е изграден на базата на специфичната класификационна схема, поддържана от Конгресната библиотека. Тя е създадена на основата на Десетичната класификация на Дюи.

5. MARC формат за обществена информация (публикуван през 2000 г.)

– с негова помощ се дават по-пълни сведения за различни лица, институции и събития.

Освен на английски език форматите от семейството на MARC 21 ще бъдат преведени и на френски език от Националната канадска библиотека.

Всички формати от фамилията на MARC 21 са изградени на един принцип и имат една и съща структура. Те са съобразени с Американския национален стандарт за обмен на информация ANSI/NISO Z39.2 и неговия международен еквивалент ISO 2907, а също така и с Международния стандарт за библиографско описание (ISBD), второто издание на Англо-американските правила за каталогизация (AACR 2) и др. На базата на тези стандарти се определя структурата на записа, но те нямат никакво влияние върху съдържанието на полетата.

Всеки един MARC запис се състои от: Водач, Директория и Променливи полета. **Водач** – Всеки един MARC запис започва с водач, които има фиксирана дължина от 24 знака. Той помага на автоматизираната система да борава с машинно-четимия запис. **Директорията** започва от позиция 24, непосредствено след картата на директорията. Състои се от три части:

1.1. Етикет на поле – всеки отделен компонент на директорията се състои се от три знака (буквени или цифрови) и се използва за идентифициране на полето. Във форматите от фамилията на MARC 21 се използват само цифрови етикети. Тези етикети се съхраняват в директорията и не се поя-

вяват в самите полета с променливи данни. Те са предназначени само за автоматизираната обработка на записа.

1.2. Дължина на поле – състои се от четири цифрови знака, които отразяват дължината на полето. Дължината на полето се състои от: индикатори, кодове на подполета, край на поле. Всяка неизползвана позиция се отбелязва с нула и така става ясно колко точно са използваните знаци в един запис. индикатор – той се състои от две знакови позиции, които следват всеки етикет на поле. В някои полета се използва само първата или само втората позиция, а в други се използват и двете. Когато не се използва позицията, индикаторът се счита за неопределен и позицията остава празна.

- код на подполе – състои се от една малка буква и разделител. **Разделителят** е знак, които се използва за разделяне на отделните подполетата. С този код се дава информация за следващите данни, които ще бъдат представени в дадено поле от записа.

- Разделител за край на поле – специален знак, който показва къде е краят на дадено поле.

1.3. Позиция на началния символ – състои се от 5 позиции и отбелязва началната позиция на полето с променливи данни. Тези позиции от директорията са свързани и с основния адрес на записа във водача.

Полетата във Фамилията формати MARC 21 се делят на два вида – контролни полета и полета с променливи данни.

С помощта на полетата с промен-

ливи данни се идентифицира вида на отделните данни в записа. Тези полета са обединени в блокове според първата цифра от етикета. Видът на информацията в полето зависи от следващите цифри от етикета. Значението на тези полета зависи и от Формата, в който се прави записа.

Контролните полета се различават от другите полета, тъй като те нямат индикатори и подполета. Техният етикет винаги започва с 00. Контролните полета могат да се състоят само от един елемент или от серия елементи. Само едно от контролните полета е задължително за абсолютно всички MARC формати и това е поле с етикет 001. В него се дава информация за системния номер на записа, който е уникален за всеки един запис. Той е с променлива дължина. Има и други контролни полета, които дават информация за идентифициране на записа: код за определяне редакцията на записа; код на езика, на който е отпечатано изданието; код на страната, в която е отпечатано дадено издание; поле, в което се определя регулярността на издаване на продължаващи издания; датата на създаване на записа и т.н.

Полетата в записа могат да бъдат свързани помежду си, като за целта се използва специална техника. Връзката между отделните полета е необходима, тъй като в някои случаи е добре да се знаят и допълнителни данни – напр. когато след направено търсене сме намерили някаква статия, ще ни трябва и заглавието на изданието, в което тя се намира. С помощта на връзката между полетата, ще разберем

заглавието на изданието и дали то е част от някаква поредица, дали е отпечатък или монография. С други думи чрез връзките между полетата ние ще получим по-пълни сведения за интересуващите ни издания.

Всички библиотеки, независимо от своя вид, притежават разнообразни фондове. В тях има както различни видове документи – книги, периодични издания, музикални издания, картографски материали, така и документи на различни азбуки – от фонетични до идеографски. Една добра библиотека би трябвало да може да предоставя и съхранява адекватна библиографска информация за цялата си колекция. Това не е било проблем при традиционните каталожни картички. Библиотеките са организирали отделни каталози за различните азбуки, напр. специален каталог за издания на латиница, друг каталог за издания на кирилица. В българските библиотеки има специални каталози за чужда кирилица – издания на руски, македонски и др. С навлизането на автоматизираните каталози ситуацията се усложнява. В началото е било невъзможно описването на издания с текст на азбуки, различни от латиницата. Първите варианти на MARC формат са позволявали каталогизирането да става само с латински букви.

Днес Формат MARC 21 дава възможност за описание на документи на следните азбуки: латинска, еврейска, кирилска, гръцка, арабска азбука, както и документи на корейски, японски и китайски език.

Създаването и развитието на фор-

мат за машинно-четими каталожни записи (формат MARC) е ключов фактор за развитието на библиотечната автоматизация в целия свят. В началото записите се използват за съставянето и разпространението на каталожни картички. С усъвършенстването на информационните технологии все повече библиотеки започват да се автоматизират и да въвеждат автоматизирани библиотечни каталози. Това им дава възможност да се включат в различни библиотечни мрежи и да предоставят информация за своите колекции на потребители, които може да се намират на хиляди километри от тях. Обединението на каталозите става възможно, тъй като записите в отделните автоматизирани каталози са създадени с формат MARC. С раз-

витието на Интернет записите във формат MARC могат да достигат до потребители от цял свят чрез сайтовете на библиотеките, които са пуснали своите електронни каталози в Интернет.

Литература

1. Crawford, Walt. MARC for Library Use: Understanding Integrated USMARC. – 2nd ed. – Boston: G. K. Hall and co., 1989. – 24 cm, XVI + 360 p.
ISBN: 0-8161-1889-2 (pbk); 0-8161-1887-6
2. Furrie, Betty. Understanding MARC Bibliographic : Machine-Readable Cataloging // The Library of Congress, [http: // www.loc.gov/ marc/umb/](http://www.loc.gov/marc/umb/)
3. MARC 21 Concise Formats / Library of Congress, <http://lcweb.loc.gov/marc/concise/concise.html>

СПОМЕНИ ЗА БИБЛИОТЕКАРСКИЯ ИНСТИТУТ

ЗДРАВКА ЕФТИМОВА

Когато постъпих в ДБИ, бях на деветнадесет години. Завърших го почти на 21. Това бяха най-щастливите ми години, наистина. Бях много амбициозна, само на един изпит имах петица, всички останали бях взела с отличен. Особено силно впечатление ми беше направила преподавателката Нина Шуманова, която със своя духовен аристократизъм, богатата култура, човечност и топлота бе станала пример за мен – как трябва да изглежда и как трябва да се държи всяка жена, за да създаде атмосфера на разбиране и мотивация за постигане на високи резултати. Тя ни преподаваше по справочно-библиографска работа. Нейните лекции и упражненията бяха най-интересните за мене.

Двете години в ДБИ бяха и времето, когато на 20 години спечелих НАЦИОНАЛНАТА награда „Чудомир“ на в. „Стършел“. В редакцията безуспешно ме търсили и така и не могли да ме открият за награждаването, накрая не знаей кой им казал, че уча в ДБИ. Редакторите, особено Мирон Иванов, светла му памет, блестящ белетрист, прекрасен човек, били смаяни: те очаквали, че Здравка Ефтимова е някоя дама на достойна възраст, а се оказало, че е някаква си хлапачка с протрити джинси. Наградата спечелих с разказа „Колата“, който наистина написах по време на един обяд в барчето на ДБИ. Имахме среща с една моя приятелка Екатерина Аладжова от нашия курс „Научна информация“. Тя и сега ми е най-добрата приятелка, омъжена е в Германия и всяка година идва от Вюрцбург в Перник, за да се видим.

Докато чаках Екатерина да излезе от изпит, написах „Колата“ – на последните страници на тетрадката ми по СБР. Но

нека продължа спомена си за „Колата“.

Всичко това, което описвам, се случи в барчето на ДБИ, зад един сандвич и чаша кафе. Имах приятел, който следваше медицина и искаше да стане поет. Вече бях преписала „Колата“ на чисто и то с пишещата машина на ДБИ. Тогава още няхах своя пишеща машина, един мой колега, Стефан Балчев, председател на нашия курс, ми даваше машината на ДБИ. Седях аз, предъвквах сандвича и чаках студента по медицина, моя приятел, да се изкаже какво мисли за разказа. Той дълго време хихика, после се изкашля и започна:

– Със сигурност разказът не е добър. В него липсват някои съществени елементи, които според теорията на разказваческото изкуство трябва да бъдат застъпени в значително по-голяма степен. Завръзката идва късно, кульминацията – рано, а освен това не е възможно думите на героя да пълзят по земята, както си писала. Смятам, че трябва да го преработиш от началото до края.

Аз обичах този разказ, бях целувала буквите по хартията, след като го написах. Струваше ми се, че листата са нажежени и светят нощем. „Браво, Здравке!“ – бях си рекла, като видях „Колата“, оживял върху листата, чист, без задрасквания, като бебе.

– Може да го хвърлиш. Не си губи повече времето с него – заключи приятелят ми, който беше отличен студент.

Не можах да издържа. Скочих и изхвърчах от барчето. Ако бях останала, щях да го замеря със сандвича си.

– Къде тръгна – настигна ме невъзмутимият му глас. – Има още час и половина, преди да отидем на кино.

Всеки миг щях да гръмна като чувал с барут.

– Скъсвам с тебе. Край – извиках аз. – Щом не харесваш тоя разказ, значи цял живот ще ми пречиш.

– Разказът е глупав. Не е написан според законите на теорията – потвърди той. – Но имам и допълнително съображение. Никой друг освен мене не може да те изтърпи повече от половин ден. Твоите глупости извират всяка минута.

– Така ли! – викнах аз. Бяхме пред ДБИ, но сигурно момичетата вътре в барчето са ме чули как крещя. – След десет дни ще се омъжа за друг човек. Да пукна, ако не го направя.

– Да се върнем при сандвичите – позова се на здравия ми разум той. Естествено, затичах към автобусната спирка на моста. Догони ме гласът му: – Нали щяхме да ходим на кино... Добре, ще продам билета ти. Довечера те чакам в шест пред Унгарския ресторант.

Не отидох пред Унгарския ресторант. Не десет, два десет дни след злополучния разговор за разказа „Колата“ в барчето на ДБИ се сгодих за едно момче, което тъкмо бе завършило машинно инженерство. Бях ходила на театър и го срещнах в автобуса на връщане към моята квартира. Дадох и на него да прочете разказа „Колата“. Той чете, чете, хвана се за корема и накрая каза:

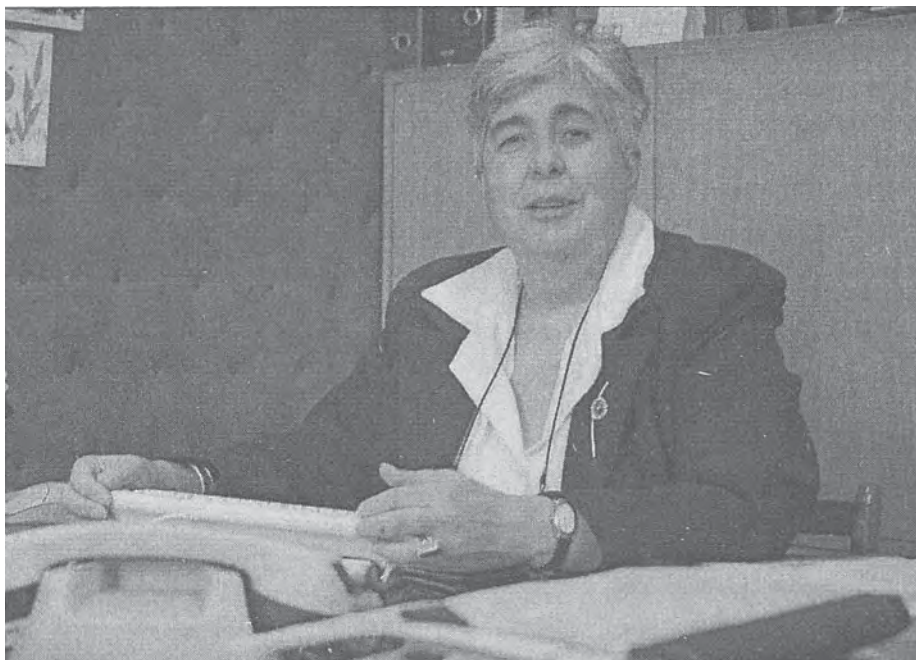
– Не разбирам от литература, но се спусках от смях. Ако пишеш така, ще те обичам от минус до плюс безкрайност, докато мога да ходя.

С този машинен инженер живеем вече 23 години. Имаме двама сина и дъщеря.

Неотдавна разказът „Колата“ излезе в канадското списание „Filling Station“. Винаги, когато минавам с автобус край ДБИ, си припомням за пишещата машина, за Екатерина, за Нина Шуманова, за барчето в института. ДБИ ми подари един разказ и един живот.

ДА УВАЖАВАМЕ МИНАЛОТО, ДА ИЗГРАЖДАМЕ БЪДЕЩЕТО

ИНТЕРВЮ СЪС СТ.Н.С. Д-Р АЛЕКСАНДРА ДИПЧИКОВА,
ГЛАВЕН РЕДАКТОР НА СП. „БИБЛИОТЕКА“,
ПО СЛУЧАЙ НЕЙНАТА 60-ГОДИШНИНА

На 60 години библиотекарите изглеждат като на 40! Според някои учени това е така, защото контактът с книжния прах и с многото бактерии и вируси създава имунитет към болести и вредители... Как вие успяхте да останете резистентна към лошите влияния на отминалото време – в библиотеките и извън тях?

Не съм съвсем сигурна дали е добре за човека да изглежда или да се чувства на годините, на които не е в дейст-

вителност, независимо дали броят им е повече или по-малко. Мисля, че е най-добре да изглежда на толкова, на колкото се чувства. Бактериите и вирусите най-малко могат да влияят на това състояние на духа. Пол Валери казва, че и книгите имат същите врагове като хората – огъня, влагата, вредителите, климатичните условия и ... съдържанието им. Що се отнася до мен, когато бях на 40, имах самочувствие като на 60. Точно тогава живеехме в т.н. „застойни години“,

когато не си поставях никакви сериозни задачи в професионален план. Промени- те, на които сме свидетели през послед- ните двадесетина години както в общес- твен, така и в технологичен план, разк- риха нови хоризонти пред професията ни. Сега и аз, както останалите колеги, съм изправена пред предизвикателства, които изискват да използвам натрупан- ния опит: от дългогодишната работа и едновременно с това да влагам енергия- та, която е присъща на младите. Бих ис- кала да мога да кажа, че отминалото вре- ме, независимо от оценката за него, ме е научило да се примирявам с онова, което не мога да променя и едновремен- но с това да се стремя към усъвършен- стване на това, което зависи от мен. Раз- бира се, разумният човек би трябвало да знае, че най-важното условие за това е да можеш да разграничаваш едното от другото.

Интернет също е лошо нещо - като написах „Александра Дипчикова“ в Google, се появи дълъг списък от пети- ции, подписки и други граждански ини- циативи, под които се е подписало въ- росното лице – я в защита на Радио Нова Европа, я за Българския Великден и за какво ли още не. Ама защо не си гле- дате научната работа, а сте тръгна- ли да оправяте света?

Интернет е прекрасно нещо. Излиш- но е тук да се разпростирам върху него- вите достойнства. При цялата огромна информация, която може да се получи от там, той има едно изключително ка- чество – дава възможност на отделната личност да изпъкне както като ползва- тел, така и като създател на част от тази информация. Съвсем различен е въпро-

сът за качеството. От интернет не може да се научи как да отсяваме зърното от плявата. Това се постига с образование, четене, изграждане на обща култура и мироглед. Характерът, възпитанието, времето, прекарано сред книгите в биб- лиотеката, са предпоставки за успех в научната работа, но те са и основа на гражданско чувство, отсъствието на ко- ето може да осуети и най-добрите на- мерения в стремежа към научни пости- жения. Това е особено важно в нашата област, която е на границата между нау- ката и практиката. Всеки библиотекар знае, че основната цел на всяко наше действие е обслужването на читатели- те. За нас тази служба е обществено за- дължение, което не може да се изпъл- нява с безразличие към проблемите на обществото. Аз съм от онези хора, кои- то са мечтали за демокрация и все още мисля, че изграждането на гражданско- то общество е бавен и мъчителен про- цес, но той не трябва да бъде изоставян и всеки носи своята отговорност в него. Демократичното общество зависи от информираните и добре образовани граждани и затова нашата професия не е чужда на обществените процеси. В това се състои и едно от нейните най- големи достойнства.

Кога според вас към библиотекарите хората ще изпитват същото ува- жение, както към автомонтьора, при когото си оставят колата?

Уважението е нещо, което човек тряб- ва да заслужи. Но как може да бъде ува- жаван онзи, който сам не уважава рабо- тата си? Колко от нас на въпроса с какво се занимават отговарят с гордост „Аз съм библиотекар“? Достойнствата на

една професия се основават на осъзнаването на ценностите, върху които тя е изградена. Увлечени в ежедневната си работа, ние рядко се сещаме за основните отговорности, с които сме натоварени. Мисията на библиотекаря да съхранява и предава на поколенията писмената памет на човечеството, задълженията ни да бъдем в услуга на читателите, да познаваме и пазим традициите на една хилядолетна професия, да създаваме условия за всеобща достъпност на знанието трябва да бъдат осъзнавани от всеки от нас. Има и още нещо, което може да бъде причина за уважението към библиотечната професия. В представата на мнозина библиотекарят е строг и безкомпромисен. Той бди над книгите, настоява за спазването на реда и тишината в читалните, познава всички тайни на каталозите, но не винаги ги споделя с читателите. От всички нас се изискват ежедневни усилия този образ да бъде допълнен с услужливост и находчивост в обслужването. И когато заплащат цената на ремонта на автомобил си на автомонтьора, може би някои от нашите читатели ще осъзнаят, че обслужването в библиотеката почти винаги е безплатно и безкористно и това прави нашата професия не по-малко значима.

Вие сте сред основните виновници за автоматизацията в Народната библиотека и за интегрираната междубиблиотечна мрежа. Не се ли чувствате отговорна за сблъсъка между библиотекаря и компютъра и кой според вас ще пострада повече при този сблъсък?

Съвсем справедливо тук използвате думата „виновник“ защото този процес в нашата страна започна със закъснение

и досега протича неравномерно и е съпроводен с редица трудности от обективен и субективен характер. Случи се така, че в началото на 90-те години на миналия век за няколко години носих тежката отговорност на директор на библиотеката и този период съвпадна с осъзнаването на необходимостта да се направи всичко възможно да започне процес на автоматизиране на библиотечните дейности. Изоставането в тази област беше значително. Този период беше изключително труден за библиотеката. Инфлацията изяждаше и без това намаляващия бюджет, персоналът беше съкращаван ежегодно. Основните задължителни функции на националната библиотека бяха поставени под въпрос, а ние имахме дързостта да поставяме нови задачи и да търсим средства да ги осъществяваме. За мен и моите колеги и съмишленици от Народната библиотека беше очевидно, че необходимото значително финансиране не може да се получи от бюджета и средствата трябва да се търсят от други източници. Едновременно с това си давахме сметка, че процесите на автоматизация трябва да се синхронизират в национален мащаб, за да се получи максимален ефект от тях. Затова обединихме усилия със специалисти от другите големи научни библиотеки и Катедрата по библиотекознание към СУ. В процеса на дискусии се изгради общото мнение, че първият етап от автоматизацията на Народната библиотека трябва да представлява част от една обща концепция за система за обмен на библиографска информация и се пристъпи към разработването на проекта за Национална автоматизирана библиотечно-информационна мрежа (НАБИМ).

Обединените усилия дадоха резултат и проектът беше подкрепен символично от Министерството на културата, а в течение на няколко години се радваше на финансовата поддръжка на Програма „Библиотеки“ към Фондация „Отворено общество“. Общите рамки, които проектът установи, даваха възможност на библиотеките да търсят средства и от други източници при спазване на определени условия, които им даваха възможност да участват в мрежата. Така беше поставено трудното начало на създаването на машинночетима библиографска информация за българската печатна продукция и разпространяването ѝ в други библиотеки, които също започнаха да се автоматизират. В този процес днес участват десетки, може би стотици библиотекари и както неговите инициатори, така и изпълнителите му съзнават отлично неговите несъвършенства по отношение на софтуера и трудностите на обмяна на информация без единен формат за нейното предаване. И все пак в този период на финансова оскъдица бяха създадени текущи и ретроспективни бази данни с описания на българските книги, периодични издания и статии. Много библиотеки изградиха собствени електронни каталози и натрупаха немалък опит в обработката на библиографска информация в машинночетим вид, а това е една значително по-добра основа за развитие в бъдеще. Колкото до сблъсъка между библиотекаря и компютъра, мисля, че той не съществува. Библиотечното съсловие се състои от професионалисти, които не се плашат от новите технологии. Повечето от тях

съзнават, че с автоматизирането на дейностите компютърът се превръща в незаменим инструмент за тяхната работа. Това, което е необходимо да осъзнаваме на този етап е, че компютрите наистина са само инструментът, а не същността на работата ни и познаването на възможностите на този инструмент ще ни открие нови и още по-разнообразни възможности да осъществяваме задачите си.

Лошо нещо ли е масовата култура, споделяте ли крилатия израз: по-добре кич, отколкото хич. Ако „Биг брадър“ ви наеме за свой адвокат, какво ще кажете в негова защита?

Мисля, че към понятието „масова култура“ не е редно да се добавят оценъчни прилагателни. Тази форма на културата е съществувала в различни форми през цялата човешка история. Съвременните средства за информация и комуникация обаче разполагат с огромни възможности за разпространяване и популяризиране на нейните продукти. Тази инвазия кара някои хора да я противопоставят на т.н. „висока култура“, която също се ползва от постиженията на съвременните технологии, но се разпространява сред много по-малък брой хора, защото нейното възприемане изисква по-високо ниво на образование и познания. Тези две форми обаче много често се преплитат и това води до взаимното им обогатяване. В историческа перспектива много често „високата култура“ е черпила сюжети и форми на изразяване от масовата култура. Безвкусицата и пошлостта, които са характерни за кича, обаче съвсем не могат да се нарекат култура. Още повече, че съвсем

не е задължително той да бъде свързан само с масовите форми. Съвсем не са редки случаите на кич в най-претенциозните образци на елитарното изкуство. Затова дотолкова, доколкото мога да съдя с определена категоричност в тази толкова деликатна и спорна област на културния живот, по-скоро бих приела обратния израз – по-добре хич, отколкото кич. Казвам това, не защото смятам, че тези принципи могат по-някакъв начин да се наложат, а защото съм убедена, че както разнообразието на масовата култура, така и изтънчеността на „високата култура“ в повечето свои проявления носят силата на човешкия дух, който не може да бъде победен от кича. Това, разбира се, не означава, че не трябва да реагираме на безвкусното и пошлото в културата. Колкото до „Биг бродър“, трудно мога да си представя, че мога да поема ролята на негов адвокат. Въпреки голямата популярност на това телевизионно предаване, за мен то остава форма на забавление или прекарване на свободното време, което мога да сравня само с боя на петли или кучета. За съжаление комерсиалните интереси на телевизията го превръщат в обществено явление, но разнообразието на живота предлага далеч по-приятни и смислени занимания.

Не мога да забравя един брой на списание „Космос“ от моето детство, в който се описваше как през 2000-та година тротоарите ще са подвижни като ескалаторите на ЦУМ и хората няма да има нужда да ходят пеша. Как си представяте библиотеките след 10 години, когато може би хората няма да има нужда да четат книги?

Увлечението по непреодолимата сила на въздействието на новите технологии върху живота на хората е нещо временно. Рано или късно ще разберем, че те са само средство за улеснение или усъвършенстване на практиката. Споменах, че една от най-значимите ценности на библиотечната професия е нейната отговорност за опазването на писмената памет на човечеството. Ако се върнем назад в историята, ще видим, че писмеността е само форма на предаване на постиженията на паметта. Затова хората ще продължават да четат така, както са възприемали мислите, фиксирани върху глинени плочки, пергамент или папирус, или тиражираните печатни форми. Може би в бъдеще много по-голяма част от тази информация ще бъде възприемана в електронен вид, но книгата няма да изчезне, както не са изчезнали всички други форми на предаване на информация. Още през 1934 г. Ортега и Гасет в своето обръщение към Международния конгрес на библиографите и библиотекарите в Париж посочва, че в бъдеще библиотекарите ще имат много по-важни задачи. Защото, ако дотогава обект на тяхната дейност е била книгата като материален предмет, вече настъпва моментът, когато вниманието им трябва да се насочи към жизнената роля на текста. Той препоръчва на библиотекаря да се превърне в укротител на яростта на книгата. Струва ми се, че това послание не е загубило значението си и до днес. Електронните форми, които предлагат много по-голямо разнообразие при предаването на информация, неминуемо ще създадат още по-сериозни проблеми

при нейната оценка и възприемане от досегашните носители. Библиотекарите могат да използват съществуващите традиции и познания по организация на знанието и да се постараят да се превърнат във водачи из дебрите на информацията. В този смисъл библиотеките не само могат да запазят, но и да разширят функциите си, но за да се постигне тази цел, трябва да се осъзнае, че това не може да стане от само себе си. Нужни са усилия от страна на всеки библиотекар в опознаването на възможностите на новите технологии. Или както се изразява един от водещите съвременни американски библиотечни специалисти Майкъл Горман: „Да уважаваме миналото, да изграждаме бъдещето.“

На 1 януари догодина влизаме в Европейския съюз. Ние ли ще успеем да „кирилизирате“ европейците, или те ще успеят да ни „латинизират“?

Нито едното, нито другото. Като носители на култура, която е създавана и развивана с помощта на кирилицата, с влизането си в Европейския съюз ние ще допринесем за голямото разнообразие на културния живот включително и с по-широкото и познаване. Убедена съм, че за повечето българи отказът от кирилицата в контекста на глобализацията изобщо не е въпрос за обсъждане. Естественото развитие на обмена на информация чрез интернет допринесе за все по-голямата популярност и използването на латиницата в неформалното общуване в мрежата. Смятам, че трябва да се положат усилия този процес да бъде канализиран със стандартизирането

на транслитерацията на кирилските букви на латиница и включването на познания върху принципите и правилата на тази транслитерация в обучението на младите хора, които ще бъдат принудени да живеят в многоезична среда.

Ако у вас стане пожар, дайте отсегашен съвет на пожарникарите – кои 10 книги от вашата библиотека да спасят най-напред?

Спомням си, че някъде бях прочела, че когато задали подобен въпрос, свързан с произведения на изобразителното изкуство, на прочутия художник Модилиани, той отговорил: „Най-добре ще бъде да спасите кучето ми, ако случайно е останало в къщата.“ Аз бих отговорила по същия начин. Моята библиотека е съставена от преходни книги, които могат да се намерят винаги, ако държа на тях и искам отново да ги прочета. Притежаването на книгата като материален предмет е важно, ако тя има някаква уникална характеристика. Не случайно при програмите за опазване на писмените културни ценности на първо място се поставя грижата за уникалните документи и фондове – ръкописи, архивни материали, цялостни колекции от националната печатна продукция и т.н. Това съвсем не означава, че не трябва да се отнасяме с внимание към опазването на библиотечните фондове, но трябва да съзнаваме, че отговорност на библиотекарите е да осигурят запазването на уникалните колекции, които не трябва да бъдат загубени за поколенията.

Нека пак да се обърнем към науката – според учени генетици от каталожните картички на Народната библиотека може да се събере ДНК-материал от всеки читател, който си е плюнчил пръстите, за да ги прелиства. Ако това е вярно, кои известни читатели през годините бихте предложили за клониране и кои – не?

Националната библиотека не би трябвало да се занимава с оценка на качествата или предимствата на читателите си. Колкото и да се гордеем, че между редовните наши читатели могат да се открият имената на почти всички представители на културния и научен елит на страната, ние съзнаваме, че ролята на тази институция е да създаде възможност за всеки гражданин да се ползва от това безценно национално богатство. Затова, наред с ежедневното внимание към отделния читател, библиотеката насочва усилията си към по-трудната за изпълнение задача – да осигури получаването, организирането и предоставянето на информация за всеки представител на обществото. В това се състои нашата роля като демократична институция в структурата на устройството на държавата.

Какво пише или бихте написали на вашия екслибрис? С какво се римува „Сашка“, както всички ви наричат?

По принцип смятам, че еднократният избор на девиз или мото, което да отговаря на определена житейска философия, е нещо много ангажиращо. Човек преминава през различни етапи на живота си и условията, в които живее и се развива, до голяма степен влияят върху неговото моментно или по-трайно състояние. Може би през различните години съм харесвала различни сентенции. Спомням си една мисъл, която дълго време бях поставила изписана на библиотечен фиш на бюрото си. Тя отразяваше представата ми за ценностите в живота ми по друго време, но не е изключено да има значение и в бъдеще – „*Libertate amissa libertas nobis in libris*“ („Когато не сме свободни, намираме свободата в книгите“). Колкото до екслибриса, такъв нямам. Както вече казах, за мен личната библиотека не е от значение. Далеч по-важно считам да вложа скромния си принос в изграждането на националната библиотека, която и аз, както всички, се надявам да ползвам винаги, когато ми е необходима.

*Въпросите зададе
Ганчо Ганчев*

МЕЖДУНАРОДНА КРЪГЛА МАСА

„ОСМАНСКИТЕ РЕГИСТРИ – ИЗВОР ЗА ИСТОРИЯТА НА БАЛКАНИТЕ XV–XIX ВЕК“

РУМЕН КОВАЧЕВ

Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ проведе Международна кръгла маса „Османските регистри – извор за историята на Балканите XV–XIX век“, която се проведе от 23 до 24 октомври 2009 г. Събитието бе субсидирано от Фонда за научни изследвания при Министерството на образованието, младежта и науката, по проект „Ръкописни и документални паметници от българските земи XIII–XVIII век“.

Проф. дфн Боряна Христова, директор на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, откри конференцията. Тя прочете поздравителен адрес от министъра на културата Вежди Рашидов до участниците.

На специалистите по история на Балканите под османска власт е известно, че най-ценните извори за изучаване на ранните завоевания и установяване на новия управленски режим са регистрите от османския кадастър (XV–XVIII век). Добре известно е също така, че изворите от този вид, достигнали до нас, не са толкова много. Най-голямото количество се съхранява в Османския архив – Истанбул. Представителни образци от тази епоха са налице и в Ориенталския отдел на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.

Българската османистика направи необходимото да предостави на внимание то на заинтересуваната публика част от този материал в превод на български език. Публикуваните преводи са на добро ниво и снабдени с нужния научен апарат. Използването на този материал обаче остава ограничено единствено сред българските изследователи и онзи силно ограничен кръг от чужди специалисти, ползващи български език. Може да се каже, че така приносите на родната османистика остават недооценени и не достигат до широките кръгове заинтересовани специалисти. Именно, изхождайки от това състояние на нещата, се проведе тази конференция, посветена на основни въпроси на османската палеография и преглед на равнището на историографски анализ в работа с извлечените емпирични данни.

В програмата на форума взеха участие изтъкнати и заслужили представители на българската и балканската османистични школи. Почетена бе паметта на участници в научния симпозиум, проведен също в Националната библиотека през есента на 1988 г.

Конференцията изпълни целта си: да подпомогне работата на специалистите по история на Балканите под османска власт от Балканите и други европейски страни за изучаване епохата на ранните завоевания и установяване на новия управленски режим, посредством създаване на достъпни източници за информация за/от регистри от XV–XVIII век, съхранявани в Ориенталския отдел на НБКМ.

МАГИЧЕСКИЯТ ТАНЦ НА ПЕЧАТНОТО СЛОВО*

АМУЛЕТНИТЕ СВИТЪЦИ И ХРИСТИЯНСТВОТО

БОЯНА МИНЧЕВА, ЛЮБОМИР ГЕОРГИЕВ

Често пъти те – малките текстчета, изписани на оловни плочки или на окъсани от носене листчета, говорят много повече за една страна и един народ от мъдрите, обемисти фолианти. Вглеждайки се в страховете, надеждите, вярванията, желанията и тайните на нашите прадеди, ние всъщност откриваме себе си и установяваме колко много и в същото време колко малко сме се променили.

Из „Амулетите и талисманите в българската писмена традиция“

Една пробудена реликва е готова да възстанови изгубеното равновесие. Кади-фената повърхност на хартията, попила вълшебството на словото, срещу страха, несигурността и болката... Магията от допира с „Абагар“ – християнският свитък-амулет, отпечатан за пръв път точно преди 360 лета.

Още в дълбоката древност, предизвикани от непредвидимите обрати на съдбата, нашите предци отреждат магическа сила на определени предмети и обекти от видимия свят, превръщайки ги в амулети. Съпроводени от ритуални формули и заклинания, които подсилват тяхната магическа мощ, постепенно тези предмети сами стават носители на словото и изразители на неговата целебна сила. Отделни молитви и списъци с имената на Бога и Богородица най-напред се гравират върху плочки от различен материал – скъпоценни камъни, благородни метали. Такъв е характерът на сребърния свитък, намерен през 1979 г. от Гавраил Баркей по време на археологически разкопки в погребална пещера в Хиномската долина в Йерусалим. Това е амулет от края на VII или началото на VI в. преди Христа, който представлява и най-старото известно писмено свидетелство за името на Бога, както и най-ранният документиран библейски текст. Предназначението му е било да пази своя собственик от всякакви беди и непредвидени злини както в земния живот, така и след смъртта.

Произходът на думата „амулет“ до днес не е напълно изяснен. Проф. Боряна Христова представя многоликите словесни първообрази, сходни по звучене и смисъл на тази дума – гръцкото название на едно магическо растение; арабската дума за „висулка“; латинското *amolior*, което означава „отклонявам, отблъсквам“. За разлика от талисмана, който се създава с цел да привлича успеха и щастието, амулетът има предназначението да отблъсква бедите и злото. Свитъци с писан магически текст

* Предговор към библиофилското издание на „Абагар“ по случай 360-годишнината от отпечатването му, подготвено от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и издателство „Сигела“.

върху пергамент и папирус съществуват още от дълбока древност и във всички човешки цивилизации, за да осигуряват изцеление, добруване и спокоен сън.

Християнските амулети отразяват един по-късен етап от религиозното мислене. Те се изграждат чрез основните символи на християнството – Светият Кръст, имената на Бог и Богородица, както и литургични формули, които имат силата да лекуват. Отделни текстове от Библията са възприети безусловно като мощно средство срещу различни злини, демонично присъствие и влияние. Амулетът е своеобразен посредник между този, който го носи, и заложените в него свръхсили, а основни фактори в отключването на магията са самовнушението и вярата на притежателя му. Вълшебникът, от когото зависи зареждането на този магически предмет и въздействието му, е неговият създател.

Филип Станиславов, „Епископ от Велика България“

Малцина са българите от XVII столетие, писмени сведения за чиито идеали и страдания, успехи и провали са оцелели през дългите смутни векове чак до наши дни. За щастие, архивите съхраняват значителен документален материал относно издателя на „Абагар“, който освен важна историческа личност е и една от най-интересните фигури на своето време.

Филип Станиславов е роден около 1608–1610 г. в отличаващото се с богатата си земя и многобройни извори павликянско село Ореш, недалеч от гр. Свищов.

Павликянският произход е ключ за по-точното разбиране на особеностите на старопечатната книга и на характера на нейния автор. Павликянството възниква към средата на VII в. в граничните райони между Армения и Византия. То е дуалистична ерес, в която съдбините на света се представят като следствие от двубоя между доброто и злото начало, които са относително равностойни. Павликянството постепенно прониква на Запад и оказва влияние върху формирането на богомилското учение. През XV–XVII в. най-много павликяни живеят в Северна България. Тяхната общност, която няма собствена църковна организация, е подложена на натиск за нейното приобщаване от страна на православни, мюсюлмани и католици. Ореш например по онова време е смесено село, в което живеят както християни, така също павликяни и мюсюлмани. Макар Филип Станиславов да е католик по рождение, самият той изтъква, че има „влиятелни роднини и най-влиятелни приятели турци“.

Будният младеж учи в Илирийския колеж в италианското градче Лорето (1627–1633). Там Римската църква подготвяла момчета, които да проповядват Христовата вяра в покорените от османците техни родни земи. Както отбелязва академик Иван Дуйчев, общуването на Станиславов в Италия със синове на различни народи разширява неговия кръгзор и засилва народностното му чувство. Селянинът от Ореш сам получава възможността да се убеди колко по-добре живеят свободните от османското господство европейци. Осъзнал възможностите, които осигурява доброто образование, той проявява завидно ученолюбие и езикови способности, заради които църковните власти го назначават за преводач. Съществуват свидетелства, според които Станиславов е защитил докторат в Рим.

През 1635 г. Станиславов се завръща, за да служи на Папството в своето отечество и да обърне окончателно в католичеството родното си село Ореш, „заразено от павликянското заблуждение“. За неговото родолюбие свидетелства дори подписът му „Дон Филип Станиславов, българин, апостолически мисионер в царство България“ (1636).

След оспорван избор той става Никополски епископ (1648). Както преди като

мисионер. тъй и сега като епископ, Филип Станиславов усърдно работи за духовното повдигане на паството си, чрез изграждане на църкви и привличане на духовенство в епархията си. Той открива първото училище в павликянските земи, в село Трънчевица. Неговите стремежи обаче се простират още по-нататък – Станиславов настоява за основаването на високо училище за българи в Дубровник. Натъкнал се на пречки в своя замисъл, той изказва възмущението си: *„Всички чужди народи имат училища, както в Рим немците, фламандците и маронитите, в Лорето далматинците, албанците, бошняците и дубровничаните. А бедните българи нямат нито къде, нито как да придобият добродетел и наука“*.

Други качества, които вече не са подразбиращи се за един висш духовник, но се оказват твърде полезни и в онези смутни времена, са деловитостта, практичността, дори комбинативността на Станиславов. *„Цяла година той кръстосва страната... А за по-сигурно пътуване по тия места има привилегия от турските паши и каймакани да ходи където си иска, да язди кон, да носи оръжие и прочее. Ала винаги пътува облечен като търговец, по турски. Поради привилегиите си той е останал непокорен от турските произволи, а напротив – уважаван е от арменците и схизматичите и винаги е посрещан любезно.“*

Филип Станиславов е лишен от блясъка на църковен аристократ, но пък успешно преодолява пречките и формалностите пред изпълнението на своята мисия.

Ренесансовата личност на Никополския епископ не се състои само от добродетели. Той впечатлява с буйния си нрав. Павликяните се отличаваха със своето непокорство – те например почти се разбунтували, когато католическата църква се опитала да ограничи стария им обичай да ядат, играят и се напиват в храма. Именно буйността на Станиславов е основна причина Папството да го лиши от епископски сан през 1662 г. Освен това висшите клирици не приемат обичая на българина да пътува предрежен, защото според тях това уронвало престижа на високия му църковен сан.

Амбициозният възпитаник на Лорето приема с много болка тази несполука. Той многословно се оплаква в свое писмо до църковните власти: *„Страдам не от фарисеи и езичници, а от моите добри приятели, които ми направиха най-голямото зло“*.

Тези жалби наподобяват като звучене „Житие и страдания грешнаго Софрония“. Изкушаващо е да се съпоставят Никополският католически епископ Филип и Врачанският православен епископ Софроний. И двамата успяват в отпечатването на книга, толкова трудно за един българин от онази епоха начинание, което обаче има такава важност за българския народ като цяло. Двамата висши духовници се проявяват като типични ренесансови личности, които съчетават в себе си ярко изявени качества – жажда за наука и хитрост, родолюбие и себелюбие; достойна за мъченици жертвоготовност в името на паството и свойствена за търговци практична деловитост...

Разжалваният Станиславов не остава без работа, а се захваща като преводач от турски при някакъв немски търговец в Русе. Едновременно с това обаче той не се отказва от църковната си кариера, отстоява неуморно своите интереси и успява да си върне своя епископски сан (1673). Само година по-късно обаче го застига смъртта и той бива погребан в своя катедрален град Никопол.

Според оценката на проф. Никола Милев, Филип Станиславов е бил най-българин от всички ратници на католическата пропаганда. Той бил най-тесно свързан с българската книжовна история и повече от всички други познавал своите

сънародници и разбирал техните духовни нужди, заради което заема място между най-видните българи от миналите столетия.

Както всяка нова религия ползва добре познатите форми на съществуващото към нейната поява вярване, ритуална практика или философия, така и Станиславов нанася своите послания върху канавата на добре познатия амулет – писмото на цар Авгар (иначе казано – Абагар). Без да пренебрегва стойността на апокрифа за българите павликяни, той подрежда около него молитвени текстове и християнски формули, утвърждаващи идеите на църквата и подтикващи към просвета чрез възвеличаване на магическата сила на словото.

Текст, образ и форма „наместо силни мощи“

„Абагар“ се ражда в Рим през 1651 г., както сам неговият автор посочва в края на печатното издание. Състои се от 5 листа с размер: 44,5х33,5 см., на които текстът и изображенията са отпечатани само от едната страна. На всеки лист са разположени четири колони, оградени с рамка от наборен орнамент с размери: 28.5х7,9 см.

Изданието е предназначено за употреба под формата на свитък с дължина около 5,80 м, който се получава при разрязване и последователно залепване на колоните една под друга. По този начин той придобива силата на амулет и, носен от своя притежател, му осигурява вълшебната контактна защита на магическите текстове, отпечатани върху него. Според свидетелствата на руския библиограф Павел Кепен, отбелязани собственоръчно в екземпляр на „Абагар“, закупен от Александър Чертков в Рим през 1826 г., „Абагар“ е бил ползван и неразрязан, залепен на стената. При този вариант на употреба става ясно, че магическото въздействие не се ограничава само до допир с предмета, а и до прочита на текста, поместен в него. На науката до този момент са известни 15 запазени екземпляра от изданието, като само един от тях е съхранен под формата на свитък и се пази в Университетската библиотека в Болоня.

Интересна и загадъчна е съдбата на единствения екземпляр, който се съхранява в България, в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. В първото писмено съобщение за този екземпляр авторът на публикацията Божан Ангелов отбелязва: „Историята на придобиването ѝ [на „Абагар“, бел. авт.] не е известна. До април 1924 г. не се знаеше, че „Абагарът“ се намира в книгата на Народната библиотека. Сега тя е инвентаризирана под № 828 от 1924 г. и се пази в дирекцията на Народната библиотека. Тя биде случайно намерена от В. Дякович, командирован учител в Народната библиотека, в купищата дубликати на вестници, когато те се подреждаха от него“. Разпознат от специалистите след тази тайнствена поява, „Абагар“ се събужда за нов живот и отправя към тях своите предизвикателства.

Пресъздаден по фотомеханичен начин във формата на свитък през 1979 г., тиражът му бързо се изчерпва, а сякаш с него и самото издание потъва в незаслужено забвение. Възкресен през 2001 г. за своята 350-годишнина чрез фототипното издание на едноименното издателство от Велико Търново, християнският амулет припомни отново за отминалите времена и за своя създател, но лишен от магическата си форма остана в обсега на вниманието на малцината, запознати с личността и творението на отец Филин Станиславов. И десетилетие по-късно българите пожелаха пак да се докоснат до изгубения свитък.

Заглавието „Абагар“ е определено от самия автор в послеслова. Изследователите разглеждат два варианта за него. Според част от тях, „кръстник“ на изданието става едеският цар Авгар – централна фигура в апокрифа, залегнал в основата

на текста. Други предполагат, че „Абагар“ има връзка с латинското *abgatorium*, означаващо своеобразен набор от напътствия и ръководни съчинения, свързани с разпространението на християнската вяра. Възможно е авторът да е вмъкнал в това название и тайнствен смисъл, подходящ за издание с подобен характер.

Шрифтът на книгата, изработен от френския гравьор Робер Гранжон, е ясен и прави текста лесен за четене. Езикът е разнороден и се определя от различните източници, които Ф. Станиславов ползва при подбора на текстове за „Абагара“. Хърватските заемки идват от основния сборник с молитви „*Rituale Romanum*“, използван от българския епископ. Българо-сръбският книжовен език преминава в „Абагар“ чрез апокрифните текстове от венецианските издания на славянските кирилски печатни книги от XVI в. Най-силно впечатление прави присъствието на новобългарски примеси, отразяващи съвременни на автора български говорни езикови особености. „Абагар“ е всъщност и първото печатно издание с новобългарски езикови елементи и първият печатен български амулет.

Слово и смисъл между апокрифа и канона

„И изпрати Исус апостол Тадей и го излекува, но не с биле или с цяр, ни с магия, но със слово.“

Преодолял ограниченията на своите предшественици, „Абагар“ на Филип Станиславов обединява смисъла на божествените послания с магическата форма на амулета. Изданието представлява композиция от текст и гравирани изображения на светци.

Гравюрите, общо 9 на брой, въвеждат в текста, отпечатан след всяка една от тях. „Абагар“ започва със сцената „Коронясването на св. Богородица“, издържана изцяло в духа на католическата традиция. Пред Молитвата за Светата Божия Църква стоят образите на св. св. Константин и Елена, а пред молитвата за смъртния час – св. Архангел Михаил. Гравюрите са характерни за печатните славянски молитвени сборници от този период и по всяка вероятност са изработени от майстор със славянски произход. Част от тях срещаме и в „Часословец“ на първия български печатар Яков Крайков от 1566 г.

Изобразени са най-известните християнски светци-закрилници: св. Николай, св. великомъченик Георги, св. великомъченик Димитър, св. първомъченик Стефан, св. Василий Велики, св. Кирил и св. Атанасий. Изображенията на светците имат въздействие, аналогично с това на чудотворните икони.

Съдържанието почти изцяло е заимствано от различни източници, както пише и самият Станиславов в послесловието на „Абагара“. Започва с една комбинация от свещени текстове с амулетна стойност, отнасящи се до най-ярките символи на християнството. В началото на свитъка е Похвалата на Честния кръст и Неразделимата Троица. Тук е поместен Тропар¹ на Светия Кръст. Чрез този въвеждащ текст се извършва „освещаване“ на амулета.

Списъкът с имената-епитети на Бога, поместен след Похвалата на Кръста, е изграден на основата на апокрифа² „72 имена Господни“, който според Валентина

¹ Кратко песнопение, посветено на събитието или на светеца, които се честват при съответното богослужение.

² Произведение с библейски сюжет, което Църквата приема за недостоверно и го отрича или преследва.

Измирлиева „представлява християнска адаптация на средновековен кабалистичен амулет, извършена най-вероятно през XII в. в Южна Франция, в която структурната матрица от 72 имена „срещу всяко зло“ се попълва с традиционни християнски названия на Бога, почерпани главно от Библията и литургическата практика“. Много силна е изначалната вяра в предопределящите функции на името, която впоследствие е кодифицирана и в латинската сентенция „Nomen est omen“ – „Името е съдба“.

Списъкът с имената-епитети на Богородица е поместен след този с имената на Бога. В основата му лежи апокрифът „72 имена Богородични“. Филип Станиславов ползва доста свободно относително устойчивия набор от епитетите и прозвищата, публикуван от неговите предшественици. Той подменя голяма част от тях в края на апокрифния текст с други, по-разбираеми и по-ярки, отразяващи светостта на Божията майка и нейната всеопрощаваща благодат.

В центъра на апокрифната част на „Абагара“ е поместено писмото на едеския цар Авгар, отпечатано непосредствено след имената на Богородица. Възщност това е и най-древният, както и най-популярният апокрифен текст в целия свитък, почитан като безспорен амулет от древността. Евсевий Кесарийски, наричан още „баща на църковната историография“, пръв свидетелства през IV в., че познава писмата на Исус и цар Авгар от Едеса. Според преданието царят заболял от нелечима болест. С писмо до Исус той се обърнал с молба за помощ, позовавайки се на уменията на Бога да цери „без магии и без билки“, а само със слово. В апокрифния текст е включен и разказ за убрус³ и неговата целебна сила, но той е пропуснат в „Абагара“. Ф. Станиславов помества само кратко съобщение, че чудесното изцеление е постигнато чрез пратеника на Исус – апостол Тадей, който излекувал царя със слово. Специално място епископът отделя на своето послание към четящите „Абагар“. С поучения, наставления и указания той противопоставя на магиите, магьосниците и вещиците силата на вярата и на светите тайнства на Божията църква – св. Миропомазание, св. Покаяние (Изповед) и св. Кръщение. Филип Станиславов подчертава непоколебимото въздействие на Божието слово като средство за изцеление на човешката душа и тяло, душевно просветление и чудодееен лек за предпазване от всякакво зло.

След тази част са поместени 20 молитви, част от които заимствани от *Rituale Romanum*, а други – свободно създадени по текстове от същия източник. В началото са публикувани молитвите за предотвратяване на зловредни влияния – срещу главоболие, недъзи, за предпазване по време на път, против ухапване от бясно куче. Поместени са и група текстове, съдържащи наставления за тайнството Брак. Тяхното наличие в „Абагара“ се обяснява на основата на вярвания от общ европейски характер. На определени места са оставяни разстояния между редовете и думите за попълване на името на притежателя на свитъка, което го превръща в средство за индивидуална употреба и защита.

Молитвата като сакрален текст често придобива функциите на амулет, изразена самостоятелно или като част от по-голяма цялост. Призната от църквата (канонична) или конструирана от своя автор, тя отново съдържа имена на светци, Бог или Богородица и магическа формула, с която изгражда щит срещу определена беда или болест. Непроменени са текстовете на „Отче наш“ и „Молитва на Пре-

³ Според преданието това е образът на Исус Христос, отпечатан върху ленена кърпа. Известно още като „Образ неръкотворен“, изображението се приема и за първата икона.

света Богородица“ – универсални молитви на християнството, които са положени в пространствения и идеен център на молитвената композиция. На съответните езически обреди, широко разпространени сред населението, Станиславов предлага заместител-молитва, като по този начин утвърждава християнската вяра и ролята на църквата и църковните дейци. С тази подмяна на текста от съществуващите еретически свитъци-амулет с компромисния между суеверие и вяра молитвен набор, епископът налага християнството посредством най-успешния модел – подражанието, и най-силното оръжие – убедителната сила на словото, най-мощната приложна магия.

За употребата и популярността на „Абагар“ можем да съдим по широките граници, в които днес са запазени екземпляри от него. От Париж до Казан и от Копенхаген до Рим амулетът дарява с чудодейната си сила читатели и ползватели от различни националности и религии. И обезсмъртява името на своя създател.

М.Б.З.М.Г.

Простено да ти е, отче Филипе, за дързостта да разкажеш Божиите послания със свои думи, а ние ще последваме молитвения възглас, поместен в края на твоето послание „Молете Бога За Мен Грешния“ и ще запалим свещ за душата на още един български църковен деец и просветител. Амин и да пребъде магията на писаното слово в името на спасението и добродетелта!

Литература

1. Ангелов, Б. Три литературно-библиографски бележки. Абагарът на Софийската Народна библиотека. // *Годишник* на Народната библиотека в София за 1923 г. – София, 1924, с. 89–92.
2. Дуйчев, И. Филип Станиславов. // *Бележити българи*, т. 3, (1396–1878). – София, 1969, с. 75–87.
3. Измирлиева, В. Книгопечатане и магия на прага на модерна Европа. (Типографският амулет между Апенините и Балкана). // *Старобългарска литература*, № 41–42, 2009, с. 453–465.
4. Йосифов-Бохачек, А. Епископ Филип Станиславов (1612–1674). Личност, дело и неговия „Абагар“. – София, 1937.
5. Кой кой е сред българите XV–XIX в. – София, 2000, с. 258.
6. Кузьминский, К. О сборнике молитв, известном под названием „Абагар“. – Москва, 1906.
7. Милев, Н. Католишката пропаганда в България през XVII в. – София, 1914.
8. Пундев, В. Сборникът „Абагар“ от епископ Филип Станиславов. // *Годишник* на Народната библиотека в Пловдив за 1924 г. – София, 1926, с. 289–337.
9. Райков, Б. Абагар на Филип Станиславов. Рим, 1651 г. – София, 1979.
10. Христова, Б. Амулетите и талисманите в българската писмена традиция. – София, 2001.
11. Яцимирский, А. К истории ложных молитв в южнославянской письменности. // *ЮРАС*, XVIII, 1913, кн. 3, с. 1–102.
12. Izmirlijeva, V. All the names of Lord : lists, mysticism and magic. – Chicago, 2008.

СТАТИСТИЧЕСКИ АСПЕКТИ И ПРОБЛЕМИ НА БЪЛГАРСКОТО ИСТОРИЧЕСКО КНИГОЗНАНИЕ

ВАСИЛ ЗАГОРОВ

Настоящата статия има за цел да представи проблема за библиографските сведения и статистическите данни като източник на историческо познание, свързано с миналото на българското книгоиздаване за периода 1897–1944 г. В материала ще бъде направен сравнителен анализ на количествените характеристики в „Библиографически бюлетин на депозирани книги в Софийската народна библиотека“ и „Статистически годишник на Царство България“, а също и на производните им статистически обзори на Павел Орешков, Божан Ангелов, Тодор Боров и други изследователи на българската книга. Ще бъде обърнато внимание на факта, че отразяването на книжовния поток такъв, какъвто са го виждали навремето, носи белезите на слабо организирана депозитна система, непоследователност при избора на методология и на липсата на координация между библиотечните и статистическите институции. Това, от своя страна, дава сериозни отражения върху изследователските трудове в областта на историята на книгата в България.

Библиографията е първият етап в развитието на изследванията върху книгата, който има за цел да натрупа концентрирана и систематизирана информация относно изданията от определена група или в определен период. Съставянето на книгописите позволява на изследователите на един по-късен етап, без да преглеждат изданията *de visu*, да извеждат и теоретизират относно определени тенденции в развитието на книжовните процеси. Особено приложима тази информация става през XIX и началото на XX в., когато на базата на библиографските изследвания е поставено началото на книжовната статистика. Очевидният напредък в улесняването на процеса по събирането на емпиричен материал понякога се превръща в нож с две остриета. Доказателство за това са библиографските и статистическите трудове, които представят българската книга до 1944 г.

След като няколко десетилетия се занимава с теория и история на съветската и световна библиография Константин Романович Симон (1887–1966) прави една доста показателна за изследваните процеси констатация. Отчитайки правилната методология при съставянето на библиографските трудове и маркирайки възможните грешки и пропуски, той заявява: „Не само библиографският отчет на продукцията от предходните столетия, но и обикновеното им статистическо представяне (костюм да се ограничи до цифровото изражение на изданията) е абсолютно невъзможно“.

Тук, с идеята, че са широко известни, няма да давам критериите, по които се изработва една текуща национална библиография. Ще посочим единствено грешките, допуснати при съставянето на българската такава. Чрез проследяването на процесите по регистрирането и статистическото класифициране на изданията, ще бъдат представени и резултатите на българската книжовна статистика.

Началото на българската текуща национална библиография е поставено със За-

кона за задължителния депозит, прокаран от Константин Величков през 1897 г. Още през първите години от създаването на библиографския бюлетин става ясно, че той ще е по-скоро „актуално“ ретроспективен, отколкото текущ. Изграждането на навици у печатарите и издателите относно депозирането на изданията, своевременната им обработка и отпечатването на бюлетина са сред основните причини за честите закъснения. Решение на част от проблемите в Закона за депозита са потърсени с поправките от 1920 г. и 1925 г., но трудностите, произтичащи от вратичките в нормативния акт, така и не са преодолені. Въпреки че през 20-те години на миналия век за София, Пловдив, Търново и Шумен са назначени специални комисии по депозита, а в годишниците на библиотеките са дадени разяснения относно закона и примери за санкционирани издатели и печатари, пълнота така и не е постигната. Според Т. Боров за целия период до 1930 г. на българските библиографи са убягнали приблизително „2–3 хиляди издания“.

Втори сериозен проблем се явява организацията на текущата национална библиография. Липсата на ясна методологична система за подредбата ѝ и честата смяна на ръководството и персонала на Народна библиотека в София води до забавянето на бюлетина и акумулирането на грешки. Така от 1909 до 1923 г. и от 1937 до 1944 г. той не е излизал по график, а през 1924 и 1945 г. служителите на библиотеката са обработили огромно количество от сведения, които са надхвърляли физическите им възможности. Проблемите на текущата национална библиография са представени най-точно на страниците на списание „Българска книга“. Там през 1930 г. се разгаря остра полемика между бившия директор на Народната библиотека Б. Ангелов и неговия наследник Велико Йорданов.

След като напуска директорския пост Б. Ангелов отбелязва множеството допуснати грешки в библиографския бюлетин от 1928 г. и критикува неговата систематична подредба в 16 раздела. Той отбелязва, че поради дублираното регистриране на някои от документите в главната част на бюлетина има записани 2831 книги, а в таблицата със статистическата информация, поместена в края на изданието, те са 2530. Тоест, имаме разминаване от 301 библиографски единици – показател, който може да подведе всеки изследовател на книгата, особено ако се обърне и към Статистическия годишник, където за същата година са посочени 2775 издания.

За да защити честта на „Български книгопис“ и на ръководения от него скуп, В. Йорданов, от своя страна, посочва грешките, допуснати в библиографията по времето на Б. Ангелов. Така пред изследователите се разкрива възможността да осъзнаят и осмислят натрупването на грешки в текущата библиография и да ги избегнат при цитирането в бъдещите им изследвания. Йорданов споменава, че в годините преди него в библиографията е липсвала друга подредба освен азбучната. Това, според него, е сериозен пропуск: „...от тая заблуда жестоко пострада българската библиография, защото тези бюлетини са мъртви и безжизнени, не могат да говорят и да съобщат нищо на читателя – те са неми; не могат да му дадат представа за културата на българската книга и за българското книжовно производство...“. Статистически данни до 1928 г. се появяват спорадично в изданията на Народната библиотека в София. През 1926 г. е издаден бюлетинът за 1924 и 1925 г., който вече съдържа статистически таблици, но в периода 1908–1923 г. в него не се осигурява подобна систематизирана информация. Статистиката на Царство България набавя тези сведения от Народната библиотека в Пловдив. Така, когато П. Орешков, се заема постфактум да обобщи статистическите данни за периода до 1928 г., се появяват два набора от официална информация – софийска – отразена в Националната

библиография и статистическите трудове на Орешков, и пловдивска – представена в Статистически годишник на Царство България и в Годишник на Народната библиотека в Пловдив (табл. 1).

Таблица 1

**Сравнение на различните статистически данни между
„Статистически годишник на Българското царство“ (ред 1)
и „Българската книга след войните“ (ред 2)**

година/ред 1	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928
бр. общо	1741	2182	1915	1997	2472	2558	2760	2379	2775
отдел лит-ра	269	457	389	451	438	472	323	285	525
година/ред 2	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928
бр. общо	1515	1813	1447	1959	2602	2693	2646	2424	2530
отдел лит-ра	293	412	307	448	596	806	679	462	495

В по-късното си изследване върху възникването и развитието на българската текуща библиография Христо Тренков обобщава: „Народната библиотека в Пловдив от 1910 г. насам се стреми да запълни липсата на съвременна библиографска статистика с таблици, изготвени по покана на Дирекция на статистиката“. Горепосоченият факт е очевиден и в уводната част на статистическия годишник. В показалеца на източниците четем, че информацията за него е предоставена от „Дирекция на пловдивската народна библиотека“. Тренков само предполага защо статистиката се обръща към пловдивската, а не към столичната библиотека, след като по закон последната е натоварена с това задължение. Отговорът се крие в кризата на софийската библиография, която не се занимава с бюлетина от 1909 до 1923 г. Библиотеката в София през този период дори не успява да утвърди годишника си като авторитетно издание. Тази липса се компенсира от пловдивското библиотечно учреждение, което по закон също е депозитно. В неговия годишник за 1910 г. четем: „Миналата година Дирекцията на Статистиката покани Народната библиотека в Пловдив да даде статистически данни за излезлите от печат, през течение на годината, книги в България“.

От казаното дотук могат да бъдат изведени основните препятствия пред тогавашната библиография и книжовна статистика. Според Тренков главните проблеми се коренят в: „неустойчивостта в определянето на статистическите обекти и главно на статистическите единици през разните етапи на развитието на БК [библиографската класификация, бел. моя]. Това още повече се усложнява тъй като със самостоятелна статистическа обработка са се занимавали две учреждения – Народната библиотека в София и Народната библиотека в Пловдив – с различно виждане за отчетна единица и класификационна система...“. Може, наред с казаното по-горе и със споменатите вече слабости на депозитната система, да се открие и един друг сериозен проблем за регистрирането на книжовния поток в България – издателската информация. Още в предговора към първата статистика четем: „При това, държим предварително да заявим, че в тях [таблиците – бел. моя] фигурират и ония излезли през 1910 г. книги, на чиито предни листове или корици не стои годината,

нис презюмираме, че те са отпечатани през същата година. Техният малък брой – 128, съставлява 10.2% от всички отпечатани през 1910 г. книги“. Това положение не се променя и предупреждението фигурира и в по-късните издания – от 1929 г. например. Сериозността на този проблем може да бъде осъзната едва когато се спомене фактът, че дори издателства от ранга на „Игнатев“ упоменават годината на издаване само по изключение.

Големи перипетии има и при ревизията на текущата национална библиография. Ретроспективната ни библиография „Български книги. Библиографски указател, азбучна поредица (1878–1944)“ е съставяна повече от три десетилетия, а е публикувана от 1978 до 1983 г., научният екип и методологията са променяни в хода на работата и въпреки изготвянето на т. 7 – „Добавки и поправки“, редица библиотечни специалисти признават нейните пропуски и недостатъци. Предполага се, че голяма част от издателската продукция, особено извън столицата, не е попаднала в ползрението на интелектуалните среди и за нея няма сведения. Проблем се явяват множеството неясноти, свързани с поредността на изданията. Не е отчетена издателската практика по пласирането на преподвързани в сборници стари заглавия, които се предлагат на читателската публика в нови общи издания. Фигурират и редица заглавия, за които има само косвени сведения – те или са отпечатани и загубени за нас, или техните издатели само са останали с намерението за създаването им. Скорошното издаване на азбучните показалци към това библиографско издание не може да компенсира липсата на статистически данни, отнасящи се до книжовния поток. Недостатъкът е отчетен още в предговора на първия том на „Български книги“: „Извънредно полезно би било да се направи количествен анализ на книгоиздаването за целия период, да се покаже със статистически таблици увеличаването на броя на книгите по години, по цена, по тираж; тяхното разпределение по различни отрасли на науката, литературата и изкуството; разпределението им по брой на оригиналните и преводните книги, по местоиздаването им и пр.“. При отсъствието на подобни данни историкът на книгата е принуден да посегне към макар и неточните и разминаващи се статистически данни от съответния период. Както вече отбелязахме, този подход може да му изиграе лоша шега, затова при използването на т. нар. „официална информация“ трябва да се направят сериозни уговорки.

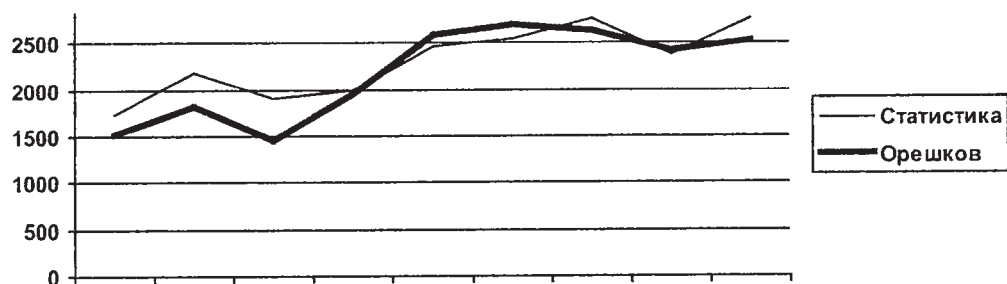
Библиографският анализ и обработката на прилежащите му статистически данни може да ни осигури богата по обем информация, свързана с видовите и жанровите отношения на изданията, предпочитанията към даден автор и заглавие, физическите параметри на книгата: формат, обем, тираж и цена. Библиографският запис косвено ни осведомява и за отношенията издател–преводач и издател–печатар. Благодарение на тези сведения можем да определим общите книжовни тенденции за определен период от време. Липсата на подобен вид информация в книговедските научни изследвания би ги лишило от задължителния минимум от конкретни факти, върху които да почива основната теза. В такъв случай се изправяме пред сериозна дилема. От една страна, методологията на изследването налага употребата на систематизирани библиографски и статистически данни, от друга, изборът е прекалено голям, а данните като цяло се разминават. На базата на тези често цитирани (включително и от мен) цифри почиват почти всички исторически изследвания на българската следосвобожденска книга.

Става ясно, че цитирането на фиксирани до десетица, а понякога и до стотица, точни данни и количествени параметри е невъзможно, а отгук и погрешно. Подобни приблизително точни сведения могат да бъдат почерпени единствено от библио-

Таблица 2

Сравнение между данните в статистическия годишник и библиографията

година/ред 1	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928
Статистика	1741	2182	1915	1997	2472	2558	2760	2379	2775
Орешков	1515	1813	1447	1959	2602	2693	2646	2424	2530

графните, съставяни за дейността на фамилните издателства от наследниците им, но те, от своя страна, са фрагментарни. Липсата на абсолютни стойности не е фатална, защото библиографията и статистиката все пак разкриват по-голямата част от информацията такава, каквато са я виждали съвременниците ѝ, а натрупаната грешка би трябвало да е разпределена пропорционално във всички книжовни отдели и периоди. Затова единственото, което се изисква от изследователите, опиращи се на подобни източници, е синхрон при цитирането. Тоест, изводите и заключенията да не почиват на смесица от данни, извлечени едновременно от „Библиографски бюлетин на депозираните книги в Софийската народна библиотека“, „Статистически годишник на царство България“, „Български книги (1878–1944)“ и производните им статистически обзори. Позоваването трябва да става или от един източник с уговорка, или за по-голяма яснота, което обаче ще е в тежест на изложението, от трите едновременно. По този начин, макар че основните стойности, свързани с книжовния поток се разминават, ние имаме възможност да представим общите тенденции, които като пикове и спадове са почти идентични в двете официални държавни издания, даващи данни за българската книга от този период (табл. 2).

ПРОФ. СТОЯН ДЕНЧЕВ: УЧЕНИЯТ КАТО МЕНИДЖЪР (2010)

Проф. д.ик.н. Стоян Денчев е роден в гр. Елхово на 11 февруари 1953 г. Завършва висшето си образование в СУ „Климент Охридски“, Математически факултет, специалност „Основи на кибернетиката и управлението“. Специализира в Япония, Русия и Германия. Професионалното си развитие започва през 1978 г. в Централния машиностроителен институт в гр. София. По-късно работи като зам.-генерален директор в Информационния център за трансфер на технологии „Информа“. Работи като гост професор в Калифорнийския университет в Бъркли. Бил е главен секретар на Министерския съвет, народен представител в XXVI Народно събрание и посланик във Финландия. Професор по „Автоматизирани системи за обработка на информация и управление“. Доктор на науките.

Ректор на Университета по библиотекознание и информационни технологии. Има над 190 публикации в областта на информационния мениджмънт, автоматизирани системи за обработка на информация и управление, бизнес и административни комуникации.

Доц. д-р Ерика Лазарова: Професор Денчев, за мен вие олицетворявате съвременния учен-мениджър. С голямо удоволствие разбрах от вашите млади сътрудници, че вие сте човек, не просто създал нов стил на работа във висшето училище, чийто ректор сте, но и ги мотивирате самите те да се чувстват съпричастни на този процес като участници в него. За това са необходими не само професионални умения, но и много сърцатост, обич и уважение към сътрудниците. В този смисъл искам да ви попитам кои човешки качества са най-важни за учения, а след това ще преминем и към въпроса за неговите професионални умения.

Проф. д.ик.н. Стоян Денчев: Аз мисля, че на първо място е обичта към хората. Честността е качество, което не може да бъде пренебрегнато. Човек трябва да се отнася към своите сътрудници, към своите съратници с чувство на любов, с чувство на уважение, с чувство на подкрепа на техните качества. Най-лесно е да посочим някого с пръст, да кажем, че той е лош, че има определени негативни качества и да развием тази си теза, за да унищожим човека. Другото е важно – да намерим тези позитивни качества, които подлежат на развитие, които са потенциал за съответния човек и да се опитаме да го подпомогнем така, че да му дадем възможност той самият да развие тези качества. И тогава, когато се нуждае от подкрепа, само леко да го тласкаме и да го насочваме в избрания от него път. При работа с моите сътрудници аз целя, на първо място, те самите да си поставят сроковете, сами да си поставят задачите – разбира се, с моя помощ. И още: това, на което държи много, е да изпълняват тези поставени срокове и да изпълняват тези междинни жалони

до постигането на целта, която сме си поставили заедно. Мисля, че това е разковничето – малки цели, малки крачки, с голямо очакване за нещо много по-голямо, което ще стане като резултат от тия малки цели. Но малките цели мотивират хората, постигайки ги, да стъпят върху тях и да се стремят да развият своите качества в позитивна посока, докато стигнат целта, която съвместно сме си поставили в началото.

Доц. Е. Лазарова: *Това е истинската приемственост в науката всъщност и тя трябва да стои в основата на всяка разумна научна политика. Ентусиазмът на младостта и желанието за работа да се свържат с опитността, за да вървят ръка за ръка. А какви професионални качества са необходими на един управленец? Мисля, че вие сте един от първите в етапа на така нареченото „развито социалистическо общество“, който освен математиката изучава и основи на управлението. Това ви дава възможност, минавайки стъпка по стъпка – едва ли не по японския модел – пътя от програмист, през началник лаборатория, през научен сътрудник в Централния институт по машиностроене в София, а след това – от началник на лаборатория до научен директор и заместник-директор на много престижната тогава „Информа“ (първия път за шест, втория път за пет години). Какви бяха качествата, които получихте като образование – от уроците, които научихте в училище, до висшето математическо образование?*

Проф. Ст. Денчев: Аз имах възможност да работя с хора, които са оказали много ползотворно влияние върху моето развитие. Повечето в положителна посока, някои – в отрицателна, но като гледах пък как те работят, аз си казах, че така не трябва да се работи. Това също спомогна много, ако човек би могъл да направи преценка и разлика между позитивните и отрицателните качества на личности, които заемат в йерархията на управлението по-висока степен от дадения човек. На първо място бих поставил образованието и стремежът на младия човек към самообразование. Четенето на книги е нещо, което е много важно за един човек. Търсенето на информация, обработката на тази информация, синтезирането на информацията, анализът на информацията, за да може да се извлече ново знание, което да се натрупа в нашите глави. Човешката глава не представлява – често си задаваме въпроса дали е така или не е така – една библиотека: като поставим една нова книга, тя не става по-умна. И библиотеката не става по-умна. Четейки една нова книга, ние трябва да направим връзката с това, което сме изучили досега, да помислим как и по какъв начин можем да свържем това с нашите бъдещи намерения и бъдещи планове. Една друга характеристика на израстването на един човек, на един млад учен, е въпросът, свързан със средата, в която той попада. Ако той попадне в подходяща среда и иска да развие своите качества, това е най-доброто нещо, което може да му се случи. Ако има отрицателна, негативна среда, той трябва да се бори с тази среда, да се опитва да намери тези констативни фактори, които имат управляващо въздействие върху средата и с тяхна помощ да се измъкне от тази среда или да успее да се наложи над лошите неща, които съществуват в тази среда. Или да смени средата в крайна сметка. Спомням си, като млад, тогава се казваше „научен работник“, аз участвах в един конкурс за аспиранти. Без да проявявам скромност, искам да кажа, че аз бях най-добре подготвен. Явих се на изпита, но колегата, който се яви заедно с мене, беше партиен секретар по онова време и него го избраха за докторант в конкурса. Доколкото знам, аз вече станах професор, а той още не е защитил кандидатска дисертация. На следващата година се зачислих на свободна аспирантура и успях да

защита в рамките на една година. Така че това са неща, които човек би могъл да ги преодолее, ако има вяра в себе си. Много е важно и кой, и каква ръка ще ти подаде. Аз казах в самото начало, че се гордея, защото съм попадал винаги на хора, които са ми помагали. Трябва, разбира се, и младият човек да умее да предразположи тези хора. Да им покаже, че има потенциал, който би могъл да бъде развит и от развитието на този потенциал ще има полза не само младият човек, но и този, който го развива. Тъй като ще успее да го мотивира със своите качества – една личност, която би могла да бъде полезна не само за себе си и за него – като учител, но и да бъде полезна за обществото. Спомням си моите учители, някои от моите учители, директорите, където съм учил в моя роден град Елхово, следването в Софийския университет. Имаш огромното щастие декан на Факултета по механика и математика, който аз завърших – „Основи на кибернетиката и теория на управлението“, по това време беше проф. Сендов. Той беше на 38–39 години декан на факултета. Мисля, че на 35 години беше станал професор, на 41–42 години вече беше станал ректор на Софийския университет и аз завърших Софийския университет по негово време. Аз просто се чувствах горд, че имам за учител такъв човек и имаш преки контакти в процеса на обучението – при следването ми във Факултета по математика и механика на Софийския университет. Това се неща, които не могат да се забравят. После – започването на трудовата ми кариера в Централния машиностроителен институт. Работех с тогавашния директор – г-н Карапантев се казваше. И много ми помогна позитивното влияние на един човек, който никога не мога да забравя – Богдан Угърчински. Заедно работихме в Информационен център „Информа“ – той беше генерален директор, аз бях директор по научните въпроси. Между впрочем, оттам – от „Информа“, имаш щастие да замина за Щатите, където специализирах и работих, върнах се тука и така нататък. Това се все неща, които формират един млад човек в неговото кариерно развитие. На първо място, бих казал, трябва да се постави желанието на младия човек, а оттам нататък е помощта на средата, която трябва да го формира, за да израсне като добър учен.

Доц. Е. Лазарова: *Аз няма да ви питам дали ученият трябва да бъде и преподавател, тъй като вие го правите непрекъснато и на различни нива. Много ми хареса това, което казахте за начина на съвременното преподаване. Ние всички сме били свидетели, че има преподаватели, които вадят едни пожълтели листове, които явно личи, че са били писани примерно преди двадесет години. Това е безумно неуважение към аудиторията. Човек има достатъчно учебници, по които може да получи основните познания. Мисля, че съвременният преподавател трябва да създава отношение към предмета и да накара другите да искат да прочетат повече по предмета. В този смисъл вашите студенти са наистина щастливи, струва ми се. Но какво още трябва на човека, за да бъде и преподавател – може би и да обича предмета си и да го предаде това на другите?*

Проф. Ст. Денчев: Трябва да има душа. На първо място, това искам да кажа – трябва да има душа. Разбира се, че трябва да обича предмета. Той трябва да обича знанието, трябва да познава професионалната гилдия, която работи в тази област, трябва да се докосне до тези гранични области, които имат отношение към неговата научна дисциплина, и то в много по-широк аспект. Нали говорим сега за мултидисциплинарно пресичане на знанието в различни аспекти? Не може да се затвориш в тясната си черупка на своето професионално знание и да не прескачаш

в страничните, в граничните области. И в този смисъл човек трябва да е отворен към света, да бъде една отворена система и да се слива в тази информационна среда, в която попада и неговият предмет. В тази информационна среда, разбира се, попадат и младите хора, които се нуждаят от получаване на знание. И всички те представляват едно неделимо цяло, което би трябвало да функционира като единен организъм. Това, ако успее да постигне, тази хармония, това вече е индикатор за нещо, което наистина ще донесе резултати. Това трябва да е съчетано при всички случаи и с мотивацията на младите хора. Но тази мотивация все пак зависи от този, който им преподава, този, който би трябвало да им отвори страниците на познанието и да ги накара да бъдат адекватни към ситуацията в развитието на тези знания – от историческия аспект до наши дни и за в бъдеще.

Доц. Е. Лазарова: *Струва ми се, че е много добре, че през последните години се преодолява онова разбиране, че тесният специалист е върхът на познанието. Бернард Шоу беше казал чудесно, че тесният специалист е този, който знае всичко за нищо. Слава Богу, мисля, че интернетът е един от начините човек да разбере, че трябва да бъде универсален. Ако не си универсалист или енциклопедист в прекия смисъл на думата, то поне трябва да разбереш, че трябва да бъдеш една полифункционална личност, полифункционален специалист. При вас това личи особено добре, тъй като въз основа на заниманията си с управленческа дейност, вие много успешно сте преминавали различни стъпала и в различни области. Вие сте били и главен секретар в правителството на Република България, били сте и дипломат една година, с опит сте в политиката, а ваше дело е и СВУБИТ (сега вече УниБИТ) такъв, какъвто е сега. Как успявате да се справите с толкова много и разнопосочни задължения? Вие сте човек не просто работохолик, но човек, който си обича това, което прави, мисля....*

Проф. Ст. Денчев: Аз не обичам думата „работохолик“. Човек трябва да обича това, което прави. Казах в началото, че образованието играе съществена роля в развитието на човека. Но що се отнася до проблематиката, която е свързана с управлението, тук в голяма степен се проявява творчество. Не всеки човек, и не само от книгите, може да стане управленец. Трябва да ти е заложено вътре, да имаш качества на човек, който може да упражнява тази дейност. Трябва да знаеш как да реагираш в определен момент, трябва да импровизираш, трябва да направиш така, че да бъдеш полезен във всеки един момент не само на себе си, но и на обществото. Едно време, в другата обществена система, в която живеехме, се казваше, че човек трябва да работи така, че да бъде полезен за обществото. Аз никога не съм споделял тази теза. Човек първо трябва да е полезен на себе си и после – на обществото. Тук под „общество“ разбирам близката група от хора, която комуникира с вас и, на второ място, по-широката, вече цялото общество. Но за да бъдеш полезен на обществото, на първо място трябва да бъдеш полезен на себе си. Ако не осъзнаеш това нещо, е зле. Не можеш да бъдеш нихилист по отношение на себе си, а да даваш всичко за обществото, това просто не е възможно в днешно време. Аз не искам в момента да се спирам на тезите и теориите на Макиавели, които, между впрочем аз уважавам много, въпреки че някои го критикуват, но той дава основите на съвременното управление в социалната сфера, и то на позитивното управление, което дава положителни резултати.

Доц. Е. Лазарова: Това са неща, които интересуват учения и човека Стоян Денчев и това е много важно. Защото всички древни религии и философии смятат сърцето за център на човешката личност, а не ума, който детерминира една много късна рационалистична представа. И всъщност, един мой учител по математика беше съвсем прав, като казваше: „Кой е измислил коефициента за гениалност? Посредственият ум на неговия създател“. И ако се замислим по този начин, става разбираемо защо всякакви особи могат да кажат: „Аз имам 158 коефициент на интелигентност“, считайки се едва ли не гениални, а всъщност става дума за едва ли не комични, псевдохайлайфни особи. И, обратното, хора, които не са блестяли на пръв поглед в обществото с някакъв интелект, създават ценности, които остават за поколенията. Но да се върнем към ценностите, защото явно това се превръща в доминанта на нашия разговор. Може ли да споделите нещо за вашето семейство, защото то също има огромно значение за формирането на една личност. Какво ви даде то?

Проф. Ст. Денчев: Аз мисля, че това в края на краищата не са публични данни, но все пак за целите на това, което правим, бих споделил нещо. Едно време беше интересно да се каже, бе полезно, полезно в кавички, че някой произхожда от бедно семейство, от бедно селско, работническо семейство и т.н. Не, баща ми беше председател на ТКЗС, а по-късно и председател на аграрно-промишлен комплекс, така, както го помня, аграр-икономист, а майка ми – домакиня. Роден съм в малкия пограничен град Елхово. Завърших начално и средно училище в Елхово, както и гимназия. Това, което с гордост си спомням е, че завърших със златен медал гимназията в Елхово. След това беше войнишката ми служба две години – в Момчилград и в Школата за запасни офицери в Плевен. И започна следването ми в София, във Факултета по математика и механика.

Доц. Е. Лазарова: Въз основа на положението, което науката и културата заемат в момента в обществото, бих искала да ви запитам точно като специалист, от каква научна политика се нуждае в момента България?

Проф. Ст. Денчев: Може да има формален отговор на този въпрос – нормална научна и културна политика, но това не е отговор. В един речник, който се занимава с проблемите на несигурността (американски), имаше едно такова определение: Какво разбирате под несигурност? Там пише, че несигурността е липсата на сигурност. Което е пълна глупост като определение, но в тази насока е и отговорът, който ви дадох преди малко. Какво трябва? Ами държавата трябва да се грижи за науката и културата, но науката и културата трябва да се грижат сами за себе си. Има много халтура и в науката, и в културата.

Доц. Е. Лазарова: Но тя е и недостатъчно финансирана.

Проф. Ст. Денчев: Има недобра структурна база за развитието на науката и културата. Аз си спомням – и може би и доста хора, които са около моята възраст и по-възрастни, времето, когато председател на Комитета за култура беше покойната Людмила Живкова, когато председател на Комитета за култура беше и Георги Йорданов, човек, който запази авторитета си през всичките тези години на промени, не опетни името си. Ето от такива хора има нужда България – да дадат всичко

от себе си и да насочат позитивната енергия на България и българския народ в областта на духовността в правилната посока, за да гарантират базата. Не всичко се прави с пари. Наистина не всичко се прави с пари и последните, така, плачове – бих ги нарекъл плачове за пари, не са определящото в тенденцията за развитие на българската култура и българската наука в позитивна посока. На първо място, трябва да огледаме себе си и чак тогава да се обърнем към тези, които биха могли да ни помогнат. Разбира се, аз в никой случай не отричам тук и с това започнах, ролята на държавата. Държавата трябва да има правилната визия, както е модерно да се казва, за развитието на науката, за развитието на културата, за развитие на духовните стойности на нацията. И оттам нататък вече трябва да даде възможност на самите творци, на самите учени, да се самоорганизируют. Да не им пречи – най-малкото, това искам да кажа, държавата не трябва да пречи на никой. Нима навремето, когато са се формирали първите предвестници на съвременните организации и на българската наука, и на българската култура – тогава между впрочем е нямало държава, е имало пари. Читалищата се създават през 1856 г. Тук искам да направя една скоба, че още през 1751 г. в Самоков един човек свидетелства в Секуловия сборник за съществуването на читалище, което е било закрито тогава от турците – къща за четене на книги. Десет години след 1856-а и около тази година – 1869-а се открива и Българското книжовно дружество, днешната БАН.

Доц. Е. Лазарова: *Когато стана дума за Българското книжовно дружество и оттам за съдбата на БАН, вие като нестраничен наблюдател, а като човек, въвлечен в културното и научно строителство, как оценявате сегашната ситуация и какъв изход би имало от нея?*

Проф. Ст. Денчев: Сегашната ситуация, ако така, конкретно питате за БАН, е трагична. И до голяма степен това се дължи на недоброто управление на тази организация. Колкото и на някой да не му се иска това да бъде така. Аз ви казах за проф. Сендов, който беше мой учител, мога да се похваля със същото за академик Кендеров, за академик Кирил Боянов, за много като акад. Дудунков – хора, с които съм имал щастието навремето да започна. А и никой не ги търси за никакво мнение, за нищо! Младите остават настрана. Старите, средното поколение, на работа не идват. Имаше, как да го кажа, неудобно ми е да го кажа, стар виц: „Кога ще се видим?“ – „В сряда.“ – „В колко часа?“ – „В два; но всяка сряда ли?“ Нещо такова беше. И действително е така, и действително е така. Няма мотивация за тези хора. Повечето от хората като вас, които работят в научните институти на БАН, преподават във висшите учебни заведения, защото тук не могат да намерят уплътнение на това, което трябва да правят, нямат мотивация да го направят. А защо да не стане един Национален научен център? Искаме от държавата пари, а същевременно псуваме министъра, че е некадърник. Не може. Аз, ако съм министър, трудно бих преодолял себе си, ако някой ми каже, че съм некадърник. Същевременно с едната ръка вика: ти си некадърник, а с другата иска пари. Това са немислими неща, най-малкото от чисто човешка гледна точка, от гледна точка на психологията на човека. Ами нека да си остане БАН, да бъде един сенат научен, където да бъде цветът на нацията, с академици, член-кореспонденти, а държавата да си назначи един управител, но нека да го наречем Национален научен център и тя да си разпределя парите. А тези хора да дават съвети и дето се вика, да дават акъл за развитието на България. Има различни модели, които биха могли да се реализират, но не и този в момента.

БАН е бил създаден в този вид, в който съществува сега, за да обслужва една друга система, да обслужва една друга икономика. Сега нещата се промениха, поне от 20 години вече се промениха, и трябва да се промени и самият БАН. Аз си спомням като човек в Министерския съвет, работещ като главен секретар – имаше дори два момента, когато, така, имах личното удовлетворение, че съм успял да спася БАН, когато двама министри на образованието искаха да я унищожат – веднъж при Филип Димитров и втори път – при Беров. И съм успял да наложя своето мнение това да не стане. Но вече се чудя, дали съм бил прав? Направих го, защото те искаха да я унищожат не така, не креативно, а да я унищожат действително. БАН трябва да остане, трябва да има мисия в българското общество, такава, каквато е била мисията ѝ и в мислите на своите създатели като Книжовно дружество.

Доц. Е. Лазарова: *Да, точно така е. Както казахте вие, да продължи да съществува като един крупен научен център. Между другото, в крайна сметка днес, за съжаление, много от преподавателите от висшите учебни заведения са заети с екскурзионни пътувания в други учебни заведения и това им пречи да създават собствена продукция.*

Проф. Ст. Денчев: Системата и на висшето образование е такава. Досега дава-ше възможност на така наречените от мен „чартърни професори“, които като ято грабливи птици обикалят от университет на университет, за да вземат някой лев, а не да дадат знание. И за да удовлетворят желанието на някой местен велможа, който иска в града X да има факултет, примерно по право, което беше много модерно,

Доц. Е. Лазарова: *Но това е абсолютно вредно. В крайна сметка и исторически погледнато, трябва да има и регионални университети. Аз не съм на мнение обаче, че един регионален университет непременно няма стойност. Защото, ако вземем Германия през XVIII и XIX век, такива градчета, като Йена например, са били гнездо на научната мисъл. И ако ние се стремим към този модел, наистина ще бъде една добра реформа в образованието – една работеща децентрализация на науката, която ще докаже, че навсякъде в страната има талантиливи хора и се създават талантиливи, работещи културни институции. Но да се върнем към учения Стоян Денчев. Знам, че вие сте автор на много публикации – над сто и деветдесет, сигурно междувременно са станали повече, от които половината на чужди езици. И понеже не искам да бъда голословна, ще прочета само един малък списък с различните области, в които вие работите: системен анализ; информатика; информационна сигурност; методи, алгоритми, системи; информационни системи; информационни технологии; управление на информационни ресурси; автоматизирани системи за обработка на информацията; анализ и управление на информационна среда; несигурност и сложност (един проблем, който леко за-сегнахме); политически мениджмънт; публична администрация и управление на човешки ресурси; корпоративни комуникации; административни и бизнес комуникации. Сред този наистина впечатляващ конспект от изследователски интереси как бихте ранжирали своите постижения. Как бихте разказали на един простичък, човешки език за най-важното, което считате за свое теоретично постижение?*

Проф. Ст. Денчев: Както още в самото начало на нашия разговор стана ясно, аз съм човек, който се занимава с много проблеми. Докосвам се не само до тесни,

специализирани изследователски проблеми, които представляват интерес за мен, но и до много от тези, които имат гранични стойности с проблемите, които мен ме интересуват. На първо място, бих засегнал това, че се гордея с това, което съм постигнал в областта на – бих ги нарекъл не информационни технологии, не теория на информацията, а сега има един нов термин – първо ще го кажа на английски, после на български: *informing science*, което може да се преведе като „наука за информирането“. Това е нещо, което обхваща всичките тия неща, които ги прочетохте, като мои области на интереси. Наука за информирането – това е нещо, което се появи преди около десетина години в световната практика. Създаде се първият такъв институт в Санта Роза в Калифорния. И дори се гордея, че в България имаме филиал и проведохме един от световните конгреси в тази нова научна дисциплина – науката за информирането. А конкретно това, което на мен ми представлява интерес и което поставих в началото на пребиваването ми в Съединените щати с някои Нобелови лауреати, с които съм имал честта и възможността да работя, това е така наречената от мен и за първи път описана от мен информационна среда като съвкупност от три компонента – информационни фондове, информационни технологии и човешкия фактор – интеракциите между хората и оборудването. Това е нещо, което ми дава основание да се гордея с постиженията, които имам в тази сфера, които се мултиплицират в много социални аспекти на човешката практика. И това е нещо, което има релации с духовността, има релации и със строго специфичните математически упражнения, с които имам удоволствието да се занимавам като учен и които дават основания за, така, преподавателската ми гордост по дисциплините, по които чета лекции в Специализираното висше училище по библиотекознание и информационни технологии, също като гост-лектор в чужбина и в други български университети. Също така искам да кажа, че френското издателство L'Harmattan за първи път издаде българска книга – *Culture de Transparence*, преведена на френски език, написана от мен в съавторство с проф. д-р Ирена Петева – един симпатичен млад учен.

Доц. Е. Лазарова: *Фактически за много от тези дисциплини може да се каже, че вие сте техен начинател у нас.*

Проф. Ст. Денчев: В България – да, иначе нямам претенциите да бъда създател на тези дисциплини. Но като пример бих ви посочил „Информационно брокерство“ – дори в Европа няма такава специалност. Тя се разбира не като брокерство в чисто икономическия смисъл – да продаваш или да купуваш стока, а се разбира като дейност на човек, който се занимава с информация и продава своите умения и своите знания в полза на тези, които се нуждаят от получаването на адекватна, релевантна информация по проблемите, които ги интересуват. Това е нещо, което ме удовлетворява, нещо, на което съм поставил основите в България – проблемите на информационното брокерство.

Доц. Е. Лазарова: *С вашия култ към знанието е свързана и дейността ви като председател на читалницата в България – също много важна част от вашата дейност.*

Проф. Ст. Денчев: В началото ми се щеше да кажа, че ако правя градация на постижения от гледна точка на йерархията на длъжностите, които съм заемал, а вие споменахте – аз бях главен секретар на Министерския съвет, съветник на

министър-председателя, началник отдел в Министерския съвет, бях генерален директор, посланик бях, депутат. Та, в йерархията на длъжностите, които най-много са ме удовлетворили, бих наредил на първо място университетски преподавател, разбира се и ректор на Висше училище по библиотекознание и информационни технологии, но паралелно и заедно с председател на Съюза на народните читалища. Това е длъжност, която напълно ме задоволява от гледна точка на моите стремежи към духовност, като допир до духовните традиции, до българските национални духовни традиции. Това е място, длъжност, която са заемали проф. Иван Шишманов и много бележити българи, с които аз, като българин, бих могъл да се гордея. Тази длъжност, разбира се, тя не е платена, тя дори не бих казал е и почетна, тъй като има много работа. Аз не седя някъде да се декорирам с тази длъжност, че съм председател на Съюза на народните читалища. От сутринта, като дойда тук в осем часа, се занимавам с това. За ваше сведение, в момента бих могъл да кажа, че на 18 май (2010 г.) организираме грандиозен концерт в Зала 1 на НДК – „Децата на България, читалищата на България“. Има всекидневна борба за парите на читалищните дейци, за сгради, за ремонти, за проблеми в читалищата, но в края на краищата това е нещото, което ме задоволява като духовни търсения за запазване на българските национални духовни традиции.

Доц. Е. Лазарова: *Това е много интересен щрих във вашата биография, защото има доста хора в България, които не обичат животните. Навремето една руския ми беше казала: „Ама не е истина, че имате лоши условия и затова не си взимате котка или куче. Че ние живеем в много по-лоши условия, живеем в комунални квартири, но си взимаме“. Била съм на десет години, но го запомних. Защото така затваряме сърцето си и не можем да разберем, че човек колкото повече го отваря към повече хора, към повече живи същества, към повече обекти, толкова по-богат става.*

Проф. Ст. Денчев: Може би някой няма да може да го разбере и ще каже, че е позъорство, но аз живея в къща зад „Камбаните“ и деветдесет процента причината да направя къщата беше кучето, което живееше с нас в апартамент в „Дружба“, на тринайсетия етаж. То се измъчваше просто. Имах възможност тогава да направя къща, но причината заради това – иначе може би щях да се въздържа да правя къща, беше кучето.

Доц. Е. Лазарова: *Всички казват, че водим много неестествен начин на живот, но животните ни реагират на това, докато ние си позволяваме да не го забелязваме между тези бетонни стени. Говорейки за свободното време, нека продължава въпросите си: от изкуствата кое изкуство ви е най-близко? Кое ви зарежда за ежедневието, за работа?*

Проф. Ст. Денчев: В момента – операта. И не като позъорство. Иначе бих си, така, признал, като студент, струва ми се, първата постановка, на която отидох, беше „Любовта към трите портокала“. Тогава не успях да остана до края на операта. Нещо смешно ми се струваше, постоянно някой викаше: „Дайте всичките ключове“ – имаше такава реплика. Стана ми някак си така, неудобно, и си излязох от постановката. Но после обичта към музиката, към сценичните изкуства ме направи да бъда силен почитател на операта. Дори сега, на 22-ри, ще бъде премиерата на „Рейнско злато“,

на която ще отида. Ходя на почти всички премиери на оперните постановки, и на оперетните, разбира се. Изтръпнах навремето, когато имах възможност за първи път да посетя Виенската опера. Бил съм в Ковънт Гардън, в Метрополитън, в Миланската скала и това е било духовно удовлетворение на моите лични усещания за изкуство, за култура, за съпричастност с духовните възжелания на човечеството.

Доц. Е. Лазарова: *Изобищо темата за „нашия човек“, за съжаление, май и днес се прокрадва и аз мисля, че това е най-фатално в науката и в изкуствата, разбира се.*

Проф. Ст. Денчев: Това, което се стремя да направя, където има възможности за упражняване на йерархична власт в Специализираното висше училище, е да дам възможност на всеки, който може. Дори и този, който не вярва в силите си, аз се опитвам да му покажа, че има сили и би могъл да постигне нещо, което той трябва да направи. При нас, от 99 човека академичен състав ние имаме 22 професори. Тоест на всеки четири човека и половина единият е професор. В Софийския университет всеки шести е професор. Имаме 44 доцента, всеки втори е доцент. Имаме 19 доктори на науките, имаме и 55 „малки“ доктори, тоест кандидати на науките. Всичко това е минало 80 процента през моите ръце. В смисъл такъв, че аз съм ги подтиквам тези хора, аз съм ги бутал, аз съм им давал вяра, аз съм намирал сили да докажа тяхната мотивация, те да успеят да се мотивират, че могат да направят това, което са. В крайна сметка аз не очаквам благодарност от това нещо, но хора, на които съм им помагал, хора, които са били закъсали, едва съветът ги е допуснал до комисията или нещо друго и аз мога да се боря за тях, а в момента започват да пишат тия глупости по форумите в интернет, да броят други колеги, които в момента са успели да постигнат повече от тях. Съществуват и такива хора, значи никъде не можеш да премахнеш този тип отношения, за съжаление. Има и друг тип отношения. С някой си съавтор, пишеш заедно с него, даваш му позитивна рецензия за предварителна защита, а после на конкретната защита казваш как той е плагиатствал, как е лъгал, как е лош. Това са такива неща, които, за съжаление се вместват в научната гилдия, но в края на краищата винаги това, което ме е крепяло, са младите и тяхното желание да успееш да отключиш с ключето, малко да откrexнеш вратата, да я откrexнеш със сила и вяра, че и те имат потенциал, че те могат да постигнат това, което не са мечтали понякога или само са си го мислели, че може да стане, но не са намирали сили в себе си. Не е имало кой да ги подкрепи, да ги тласне за развитие в тази насока.

ЕЛЕКТРОННО ПУБЛИКУВАНЕ

МИЛЕНА МИЛАНОВА

Електронното публикуване има своята сравнително кратка, но динамична история, която оказва влияние върху издатели, разпространители, библиотеки, информационни и документационни центрове, потребители. Brown¹ определя три фази на развитие на електронното публикуване. Първата, обхваща периода до началото на 90-те години на XX в., през който издателите и библиотеките работят с големи печатни информационни системи. Електронните носители съществуват в този период, но доминантни са традиционните форми на публикуване и разпространение. От средата на 90-те години до началото на 2000 г. протича вторият период. Появяват се редица нови предизвикателства, свързани с правните аспекти на електронното публикуване, с появата на различни бизнес модели, с технологичните промени. Тази фаза се характеризира с неяснота и висока степен на динамика в процесите по развитие на електронното публикуване. Това е времето, в което се задават нови параметри на информационната индустрия. От началото на новото хилядолетие протича третият етап, който се отличава с широко разпространение на електронни публикации. Първоначално тяхното използване е предпочитано най-вече в средите на учени и изследователи, където бързината на публикуване е от изключителна важност. Впоследствие и най-вече под въздействие на сериозното разширяване на пазара на мобилни устройства, електронното публикуване се превръща в съществена част от издателската индустрия за масово потребление.

Една от основните цели на електронното публикуване е да бъде осигурен бърз и лесен достъп до информацията, съдържаща се в съответните публикации с помощта на опростени, сигурни и с разширени възможности средства за търсене. Информационните технологии позволяват в издателската продукция да навлизат нови, атрактивни форми за публикуване, които променят и допълват съдържанието на изданията с различни, интерактивни инструменти и оказват значително влияние върху читателските нагласи и очаквания. Като резултат от тези промени все по-широко навлиза и се използва понятието електронен ресурс, дори и когато се отнася за традиционни документи, представени в цифрова форма. Същевременно промените в издателската индустрия оказват директно влияние и върху информационните системи и услуги².

В процеса на адаптиране на изданията от традиционна, изцяло печатна форма към хибридна (печатна и цифрова форма) до изцяло електронна система за публикуване традиционният издателски модел среща постоянни предизвикателства. Особено отчетливи са тези процеси в научната комуникация. Дискутират се

¹ Brown, David J., Boulderstone, Richard. The Impact of Electronic Publishing. the Future for Publishers and Librarians. Muenchen, 2008. 355 c.

² Koganuramath, M. M., Jange, S., Angadi, M. Electronic publishing: an analytical study. – B: Vision of future library and information systems [онлайн]. Dr. S.S. Murthy Festschrift. New Delhi: Viva Books, 1999, с. 45–53. [прегледан 11.07.2012]. <http://eprints.rclis.org/bitstream/10760/4971/1/Electronic-publishing.PDF>

въпроси, свързани с легитимността на електронното публикуване и електронните списания, цената на електронните ресурси, разширеният достъп до материалите, което води до демократизиране на достъпа до информация. Търсят се отговори на въпроси за това дали изследователите ще възприемат електронното публикуване, как електронното публикуване ще повлияе на традиционното, как електронното публикуване ще повлияе на научните библиотеки³. Brown⁴ посочва различни причини за протичането на тези промени: технологични, социални, развитие на нови бизнес модели, промени в поведението на потребителите и др. Авторът определя електронното публикуване като „скрит процес в сърцевината на академичните и индустриални изследвания, на професионалните и научни социални комуникации, на съвместната работа между изследователски общности“.

Терминът „електронно публикуване“ се използва, отнасяйки го към онлайн или уеббазирани публикации. В процеса на развитие и утвърждаване на проблематиката терминът е използван преди всичко за описание на нови форми на публикуване, разпространение и поведение на потребителите, които са свързани с компютърно базирано производство на текст и интерактивни носители на информация. Първоначално авторите правят разлика между електронна продукция и доставяне на съдържание, като заключават, че това, което се нарича електронно публикуване, е всъщност традиционното публикуване (публикуване на хартия), създавано чрез модерни методи. Или издателите получават възможността да използват и прилагат процес, подпомогнат от компютри, чрез който намират, придобиват, форматират, съхраняват и осъвременяват съдържанието на информация с цел да я разпространяват за определена, подбрана аудитория⁵.

Електронното публикуване може да бъде представено като:

*ЕП = Електронна технология + компютърна технология + комуникационна технология + публикуване*⁶.

Понятието обхваща два основни аспекта: електронно или дигитално представяне чрез запамятаване в определена форма и нейното пренасяне, публикуване и предоставяне за ползване и достъп. Първият аспект се отнася до създаването на документи, съдържащи текст, графики, картини, таблици, уравнения и др. Самото предоставяне на достъп до електронни ресурси обхваща широк кръг от дейности, като осигуряване на достъп до публикациите, липса на времево ограничение на ползването чрез мрежата, наличие само на ограничения, свързани с икономически, правни, технически или организационни проблеми. Съществуването на ин-

³ Kling, Rob, McKim, Geoffrey, *Scholarly Communication and the Continuum of Electronic Publishing*. – B: *Journal of the American Society for Information Science*, 1999, v. 5.7, March 22, c. 2.

⁴ Brown, David J., Boulderstone, Richard. *The Impact of Electronic Publishing. the Future for Publishers and Librarians*. Muenchen, 2008, c. XV.

⁵ Цит. по: Shukla, Deepak, Jharotia, Kumar, Anil, Goel, Kumar, Harish. *Impact of e-Publishing in Digital era*. – B: *International Journal of Library and Information Science*, 2011, vol. 2, № 1, c. 2–3.

⁶ Koganuramath, M. M., Jange, S., Angadi, M. *Electronic publishing: an analytical study*. – B: *Vision of future library and information systems* [онлайн]. Dr. S.S. Murthy Festschrift. New Delhi: Viva Books, 1999, c. 45–53. [прегледан 11.07.2012]. <http://eprints.rclis.org/bitstream/10760/4971/1/Electronic-publishing.PDF>

формацията (документа или ресурса) в определена форма или медия дава възможност за постоянна промяна. В този смисъл съществен момент е проблемът за остаряването на тази форма или медия и оттам възниква възможността да се достигне до загуба на информация⁷.

В енциклопедия Grolier електронното публикуване е определено като „основен термин за компютърно базирана доставка на информация“⁸, а според дефиницията на ODLIS⁹ това е „публикация на книги, периодични ресурси, като електронни научни списания, електронни списания и др., библиографски бази от данни и други информационни ресурси в дигитален формат, обикновено на CD-ROM или онлайн чрез интернет, предназначено за вътрешни потребители, абонати и/или случайни потребители, с или без печатен еквивалент“. Уикипедия добавя към определението и изграждането на дигитални библиотеки и каталози¹⁰.

Уеб е най-бързо развиващата се медия за публикуване, като издателската индустрия е сравнително голяма част от електронния бизнес. В същото време мрежата предоставя възможност на всеки да бъде издател. Наблюдава се сериозно повлияване на издателската дейност от така нареченото самопубликуване (selfpublishing) и публикуване при поискване (publishing on demand POD)¹¹. Един от най-големите разпространители на електронни четци Amazon и на таблети Apple предоставят на своите потребители нова услуга за самопубликуване, която позволява директното предоставяне на електронните книги в базите от данни и тяхното продаване. За Kindle това е услугата Kindle Direct Publishing¹², а за Apple – iBooks Author¹³.

Електронната публикация е произведение в дигитална форма, предназначено за използване от широката публика по електронен път. Категориите електронни публикации са електронни научни списания и е-принт, електронни популярни списания и вестници, електронни книги, уебсайтове, блогове и др. Част от тях са създадени като онлайн версии на печатни издания, а други – в дигитална форма без традиционен еквивалент¹⁴.

Електронна публикация се определя от Kling и Geoffrey¹⁵ като „документ, създаден чрез електронна медия“. За тях основен елемент в това определение е начинът на създаване на публикацията. В този смисъл документите могат да бъдат ползвани, като бъдат отпечатани или пък четени чрез съответното устройство. Така всички документи, създадени с помощта на електронна, компютърна тех-

⁷ Roth-Steiner, Roland. E-Publishing im wissenschaftlichen Umfeld: Qualitätssicherung und Nutzungsszenarien. Masterarbeit. Duisburg, Essen, 2008, с. 27.

⁸ Masiclat, S. Electronic Publishing. – В: Grolier Multimedia Encyclopedia [онлайн]. [прегледан 24.08.2012]. <http://gme.grolier.com/article?assetid=0095415-0>

⁹ ODLIS [онлайн]. [прегледан 24.08.2012]. <http://www.abc-clio.com/ODLIS/searchODLIS.aspx>

¹⁰ Electronic publishing. – В: Wikipedia [онлайн]. [прегледан 24.08.2012]. http://en.wikipedia.org/wiki/Electronic_publishing

¹¹ Masiclat, S. Electronic Publishing. – В: Grolier Multimedia Encyclopedia [онлайн]. [прегледан 24.08.2012]. <http://gme.grolier.com/article?assetid=0095415-0>

¹² Kindle Direct Publishing [онлайн]. [прегледан 08.04.2013]. <https://kdp.amazon.com/self-publishing/signin?ie=UTF8&ld=AZKindleMakeM>

¹³ iBooks Author [онлайн]. [прегледан 08.04.2013]. <http://www.apple.com/ibooks-author/>

¹⁴ ODLIS [онлайн]. [прегледан 24.08.2012]. <http://www.abc-clio.com/ODLIS/searchODLIS.aspx>

¹⁵ Kling, Rob, McKim, Geoffrey. Scholarly Communication and the Continuum of Electronic Publishing. – В: *Journal of the American Society for Information Science*, 1999, v. 5.7, March 22, с. 3.

нология могат да бъдат наречени електронна публикация. (Това са уебстраници, блогове, електронна поща, постинги в социалните мрежи.)

Електронните публикации са изключително популярни в белетристиката, както и сред научните издания. Тяхното четене и ползване е много по-независимо от време, място, обем. Предполагат интерактивност и възможност за комуникация. Предлагат високо качество на изображенията. Развитието на технологиите ги прави все по-независими от устройствата за четене. Под формата на електронни издания могат да бъдат открити публикации на нови, съвременни още неутвърдили се автори, които традиционно трудно биват издавани от големите издателски компании. Редица изследователи смятат, че електронните книги имат потенциала да станат най-значимата промяна след изобретението на Гутенберг.

Ние сме свидетели и участници в бързата трансформация на издателската дейност. Промените имат дълбоко влияние върху всички участници в издателския процес. Издателите не са тези, които провокират промените. Феноменът електронна книга за известен период от време е пренебрегван от тях. В днешни дни те се опитват да обхванат настъпилите промени, което е изключително трудно, защото бизнес моделите, които прилагат, са създадени за печатната индустрия, за традиционната разпространителска мрежа. Тези модели търпят сериозни промени под въздействие развитието на технологиите за създаване и достъп до информация. Появяват се все повече дигитални устройства, като електронни четци, таблети, смартфони и множество приложения за тяхното използване. Навлизането на облачната компютърна технология, която позволява съхраняването, управлението и споделянето на огромно количество данни е също една от водещите причини за настъпващите промени в издателската индустрия. Всъщност развитието на хардуера е основната причина за развитието на електронното публикуване и индустрия, защото се нуждаем от устройства или приложения, за да четем електронната публикация.

Според проведени изследвания през 2010 г. сред основни издатели в САЩ, свързани с нагласите на пазара на електронни книги, се забелязва тенденция към налагане на цифровия формат на книгата, като се прогнозира през 2014 г. електронната книга да бъде доминиращият формат. Само година по-късно, през 2011, изследване на Digital Book World¹⁶, представя значително по-песимистични данни. Наблюдава се спад в процентите, свързани с четенето (66% през 2010 г. срещу 60% през 2011 г.), като издателите са песимистични по отношение бъдещето на своите компании. Само 28% от тях смятат, че ще имат по-добри резултати и ще се развиват по-добре, ако преминат към електронно публикуване, спрямо 51% през 2010 година^{17,18}. Едновременно с това според данни на Американската асоциация на издателите през 2011 г. приходите от продажби на англоезични електронни

¹⁶ Digital Book World е платформа, която предлага образователни и мрежови ресурси за издатели и техните партньори. Целта е да осигури място за комуникация на общността. Провежда всяка година конференции, на които се представят различни издатели, стратегиите и перспективите за развитие на издателската индустрия в електронна среда.

¹⁷ Цит. по: **Roxburg**, Stephen. The e-Future. – В: *The Horn Book Magazine*, 2012, March–April, с. 14–15.

¹⁸ **Digital Book World Survey** [онлайн]. [прегледан 28.08.2012]. <http://conference.digitalbookworld.com/ehome/24240/55637>

книги възлиза на 21,5 млн. долара или 332,6% спрямо 2010 г. Продадени са 3,4 млн. е-книги, като ръстът в продажбите възлиза на 303,4%. При традиционните книги ръстът е само от 2,3%¹⁹.

Резултатите от тези изследвания подсказват несигурност в промяната на издателските нагласи. Съществуващият традиционен бизнес модел в издателската търговия се основава на контрол върху придобиването, развитието, производството и дистрибуцията на съдържание. Издателите са открили, че съдържание, което е получено чрез договор с автор или творец, за да се контролират правата, се плаща за производството, разпространението и дистрибуцията на изданията. Не без значение е, че този модел позволява да се контролира пазара. Също така, издателите са придобили и контрола върху идентифицирането и създаването на таланти.

Цената на книгата е определена, така че да покрива цялата верига, започваща от автора и свършваща с крайния потребител. Тя включва производствата, доставката, съхраняването на склад, обслужването. Читателите обаче не купуват толкова много традиционни книги. Самите творци създават съдържание по начин, който е съществувал и ще съществува винаги. Съвременните условия им предлагат възможността бързо и директно да предоставят своите произведения на крайния потребител, да получават директна обратна връзка от своите читатели, както и да имат възможността да избират дали да бъдат представявани от издателите, или сами да публикуват своите произведения²⁰.

В този смисъл продажбите на електронни устройства са изключително показателни, като от особено значение е продажбата на мобилни телефони, които са най-продаваният електронен продукт. Сред тях смартфоните са особено важен компонент, тъй като се използват и като електронни четци. Например през 2012 г. 87% от възрастните американци притежават мобилни телефони, като 46% се падат на смартфоните²¹. Наблюдателите на пазара предвиждат през следващите няколко години продажбите на „умните“ телефони заедно с таблетите да достигнат 2 билиона. Наличието на подобни устройства, особено за отдалечени и малки населени места, означава постоянен достъп до електронни приложения, електронни книги, дигитални колекции, дигитални библиотеки и др. Те позволяват достъп до огромен ресурс, който е на разположение по всяко време и място. Съвременният читател няма пречки да чете от екрана на каквото и да е дигитално устройство. Когато избираме какво да четем, в повечето случаи отношението към книгата се определя от нейното съдържание. Читателят предпочита дадена книга заради нейното съдържание, а не заради нейния външен вид. Средството за четене е следващата стъпка при избора ни. Емоционалната обвързаност на читателя е към обекта книга, като печатно издание. Съществуват множество компютърни програми за ограмотяване на съвременните деца. Обучението по четене с помощта на

¹⁹ Sporkin, Andi. US Publishers See Rapid Sales Growth Worldwide In Print and E-Formats. – B: *The Association of American Publishers* [онлайн]. Resources, 18 May 2012. [прегледан 12.09.2012]. <http://www.publishers.org/press/68/>

²⁰ Roxburg, Stephen. The e-Future. – B: *The Horn Book Magazine*, 2012, March–April 2012, с. 19–20.

²¹ Brenner, Joann. Pew Internet. Mobile. – B: *Pew Internet* [онлайн]. The Pew Research Center's Internet & American Life Project. Commentary, 3 Jul 2012. [прегледан 12.09.2012]. <http://www.pewinternet.org/Commentary/2012/February/Pew-Internet-Mobile.aspx>

компютър създава поколение, което губи емоционалната обвързаност с печатната книга. Тази промяна оказва пряко влияние върху издателската индустрия²².

Данните, представени от Pew Research Center^{23, 24} през 2012 г., показват, че електронното четене сред американците нараства, което е пряко следствие от притежаването на мобилно устройство за четене на текст, като електронен четец, таблет, смартфон. Читателите, които четат електронни книги, са прочели през последната година почти двойно повече книги, от тези, които четат само традиционни книги. 30% от тези, които четат електронен текст, прекарват повече време в четене, като притежателите на електронни четци и таблети определено четат повече от преди.

За период от две години хората, които четат електронни книги, са се увеличили 4 пъти, независимо че книгите в традиционна форма продължават да преобладават на пазара, въпреки нарастването дела на издаваните електронни книги. Използваните устройства за четене на електронни книги са разнообразни: персонален компютър (42%), електронен четец (41%), таблет (23%) и смартфон (29%). Интересен е фактът, че използването на смартфоните като устройство за четене надминава използването на таблетите и подсказва, че тези устройства вероятно ще бъдат предпочитани като устройства за четене на електронни книги.

Като източник на информация за книгите библиотеките са на последно място. Само 14% читатели заемат книгите от библиотека, като 48% предпочитат да закупят електронна книга, а 24% я заемат от приятели, близки и др.

Предпочитанията за формата на книгата са категорични – 81% предпочитат традиционната книга, когато четат на деца, и 69% – когато я споделят с приятели. Но електронната книга е предпочитана при четене в леглото, при възможност за по-голям избор на четиво, при пътуване, при бързина на достъп до книгата.

Традиционно библиотеките са свързани с печатната книга. Промените в технологиите позволяват достъп на всеки, по всяко време и от всяко място до съдържание. Електронните устройства дават възможност на потребителя да ползва дадено съдържание, едновременно със стотици други потребители, позволява му да изгражда собствена библиотека от стотици хиляди заглавия, без да е необходимо физическо място и специален начин на организиране на личната електронна библиотека. Създава удобството цялата библиотека да бъде винаги на разположение, независимо от мястото, на което пребивава. И не на последно място цената на електронните публикации е много по-ниска от цената на традиционните издания. В тези условия мястото на традиционната библиотека изглежда застрашено. Важно е да отбележим, че мисията и функцията на библиотеката е обвързана не с традиционния документ, а със съдържанието на този документи. Библиотеките са институциите, които предоставят достъп до съдържание, а библиотекарите

²² **Roxburg**, Stephen. The e-Future. – В: *The Horn Book Magazine*, 2012, March–April, 2012, с. 13–15.

²³ Pew Research Center е непартийна организация. Извършва проучвания на общественото мнение, демографски изследвания, анализ на съдържанието на медиите и други емпирични социални изследвания.

²⁴ **Rainie**, Lee, Zickuhr, Kathryn, Purcell, Kristen, Madden, Mary, Brenner, Joanna. The rise of e-reading. – В: *Pew Internet* [онлайн]. Pew Research Center's Internet & American Life Project, 2012, с. 3–11. [прегледан 28.08.2012] <http://libraries.pewinternet.org/2012/04/04/part-4-the-state-of-e-book-reading/>

имат познанията и уменията да организират, издирват, управляват и предоставят съдържание, независимо в каква форма.

Можем да твърдим, че електронното публикуване се утвърждава и разпространява с все по-бързи и усилен темпове. Под въздействие експанзията на нови компютърни и мобилни технологии сме свидетели на все по-разширяващ се пазар на електронни публикации, независимо дали се отнасят до издания и ресурси с научно или широко предназначение. Цената на е-изданията е по-ниска от тази на традиционната издателска продукция. Навиците и начините за четене на потребителите се променят, променя се и комуникацията в науката. Създават се нови бизнес модели, свързани преди всичко със задоволяването на информационните потребности на учените и изследователите. Те работят в условия на електронна наука, която създава необозримо количество електронни данни, изискващи обобщение, съхранение, поддържане и управление. Развива се движението за открит достъп, което подпомага именно демократизирането на достъпа до информация и утвърждаването на електронните публикации, като публикации с висока научна стойност. От своя страна, библиотеките приемат ролята и на издатели, като създават и поддържат електронни репозиториуми, електронни списания, бази от данни, електронни колекции. В такива условия е необходимо библиотеките и издателите да се променят, за да могат да посрещнат успешно нуждите и на създателите, и на потребителите на съдържание.

БЪЛГАРИТЕ ЗАТОЧЕНИЦИ В КРЕПОСТТА АКРА (АКИЯ) И БРИТАНСКАТА ВЪНШНА ПОЛИТИКА

РАДОСЛАВ СПАСОВ

THE BULGARIANS EXILES IN FORTRESS ACRES (AKIA) AND BRITISH FOREIGN POLICY

Radoslav Spasov

SUMMARY

Data British diplomats resident in the Bulgarian lands under Ottoman rule, which relate to exile in Akia our compatriots are an important source of information about Bulgarian history. There is an interesting trend from the Foreign Office regarding the Bulgarian national revolutionary movement. Early British diplomats are faithful to traditional negative attitude of London to liberation movements in the Ottoman Empire, but later they changed it and start looking for opportunities to support exiled in Akia Bulgarians.

Документите на османотурски и арабски език за българските заточеници в Акра или Акия са разгледани обстойно досега в изследванията, които са посветени на тази проблематика.¹ Данните на британските дипломати, резидиращи в българските земи под османска власт, които се отнасят до четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа, т.нар. „Ломско съзаклятие“, и Априлското въстание също са оповестени.² Изследователският ми интерес бе провокиран от отношенията между британските дипломатически представители и българските заточеници, след като последните пристигат в Акия.

В контекста на международните отношения за периода 1867–1870 г. продължава да се наблюдава тенденцията на английската дипломация за натиск върху управляващите в Цариград да дадат църковна автономия на българите.³

¹ Кендерова, С. Нови документи на арабски и османотурски език за българските заточеници в Акия през 1868–1877 г. – В: *Военноисторически сборник*, 1979, кн. 1, с. 96–106; Кендерова, С. Участниците в „Ломското съзаклятие“ пред турския съд – 1868 г. документи от турските държавни архиви. – В: *Балканите и светът. Modus concurrendi*. София: Институт по балканистика с Център по тракология – БАН, 2014, с. 319–327. (*Studia balcanica*; 30).

² Монеджикова, А. Четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа в английски дипломатически документи. – В: *Известия на института Ботев–Левски*, 1956, кн. 2, с. 145–187; Пантев, А. Българският април 1876 в Англия и САЩ. 2. изд. София: БАН, 2003, с. 19–168.

³ Бонева, В. Българското църковно-национално движение 1856–1870. София, 2010, с.10–20.

Същевременно събитията по организирането и изпращането на четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа, както и т.нар. „Ломско съзаклятие“, стават на фона на изострената религиозна борба на нашия народ. Създадената от Лондон доктрина за изострения конфесионален въпрос на българите е улеснена от влошените турско-гръцки отношения, които са на прага на войната, като Атина дори губи и протекцията на Санкт Петербург и така изпада в положение на изолация. Все още натискът на британските дипломати не успява да принуди Високата порта да вземе решение в полза на българите, а английският консул в Русе Робърт Далиел признава: „Турците са обезпокоени, че исканията на българите могат да вземат стремеж към политическо отделяне“. Мнението му е в унисон с възгледите на лорд Кларидън, който характеризира османското становище по следния начин: „Не се знае дали тази политика няма да свърши по-хубава работа на панславистите, отколкото да контрира гръцките аспирации, известни под името Мегали идея“. Прагматичното мислене надделява, въпреки че опасенията остават.⁴

За да се запазят оптимално интересите на Великобритания, Форин офис изпраща в Османската империя лица, които са с много висока квалификация и подготовка, както и владеене на турски език и някои местни езици.⁵

По този начин в Лондон започва да пристига информация за комитети в Румъния, които работят за подготовка на въоръжени формирования от българи.⁶

Русенският дипломатически представител Далиел проявява активност и съставя меморандум, в който според дипломата съдържа имената на хората, които влизат в славянския комитет в Букурещ.⁷

⁴ **Пантев**, А. Българският църковен въпрос като дипломатическа дискусия. – В: *Държава и църква, Църква и държава в българската история*. София, 2006, с. 191. За британския консул Р. Далиел вж. в: **Монеджикова**, А. Четата на Хаджи Димитър..., с. 167. С най-голям авторитет сред чуждите консули в Русе се ползва английският Далиел. Валията лично му докладва с най-големи подробности цялата информация, която има, както и мерките, които се вземат от гражданските и военни власти. Британският дипломат настоява изпълняващият длъжността валия (поради отсъствие на титуляра) да му дава точни данни, за да няма разминаване на сведенията, изпращани в Цариград и неговите. Това на практика означава, че английският посланик в Цариград чрез Далиел знае какво пише в докладите на османския сановник; по въпроса вж. **Четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа**. доклади, донесения, инструкции, разпореждания, телеграми, писма и записки на европейски дипломати и на висши служители в Османската империя. състав. Л. Генова, А. Римпова, Р. Стефанова, М. Тодорова, М. Николова. София: ДИ „Петър Берон“, 1988, с. 214 – в доклада си Р. Далиел пише на Х. Елиът в Цариград на 12 авг. 1868 г. за разговора си с Мидхат паша и за мерките, които трябва да се вземат за предотвратяване на бъдещи размирици в България: „Портата трябва спешно да обърне сериозно внимание на въпроса за българското училище; църковният въпрос (по отношение на който почти е достигнато до някое решение) също трябва незабавно да бъде решен“.

⁵ **Монеджикова**, А. Четата на Хаджи Димитър..., с. 146.

⁶ Доклад от Р. Далиел до Х. Елиът, 18 ян. 1868 г. вж. в: **Четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа**..., с. 51.

⁷ Информация от Р. Далиел, 1868 г. вж. в: **Монеджикова**, А. Четата на Хаджи Димитър..., с. 150.

В записка на Далиел от 13 януари 1868 г. от Русе се съобщава за очаквано навлизане на чети от Румъния.⁸ Само шест дни по-късно той дава информация за план за евентуално въстание в българските земи с участие на чети от Сърбия и Румъния.⁹

Нещо повече в края на февруари Далиел представя достигнала до него информация, относно съществуването на комитетска организация, която според него е насочвана от Русия.¹⁰

Това провокира британските управляващи в Лондон да започнат да издават нареждания на своите консули в Османската империя да засилят своите контакти на място, за да имат възможност да предоставят на Форин офис бърза и точна информация.¹¹

В тази напрегната ситуация се стига до 20 юли 1868 г., когато в доклад от Далиел до лорд Стенли в Лондон се дават първите сведения, относно преминаването на четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа.¹²

Новините за военното формиране достигат и до столицата Цариград, откъдето посланикът Хенри Елиът изпраща до Министерството на външните работи рапорт, в който съобщава за протестна телеграма на великия везир до румънското правителство по повод преминаването на български бунтовници.¹³

Данните съвпадат и със спомените на Никола Обретенков, запазени в неговия архив, където са дадени допълнителни данни за бойния път на поборниците за освобождение.¹⁴

Тъй като Форин офис изисква съответната информация за придвижването на четата, то в доклад на Далиел от Русе до лорд Стенли в Лондон от 10 юли 1868 г. се предоставят допълнителни данни за състоянието на Дунавския вилает след преминаването на четата, получена от дунавския валия и френския консул.¹⁵

Сред турските гранични власти, които са дислоцирани по течението на река Дунав, тревогата все повече се засилва.¹⁶

Събитията се развиват мълниеносно и в телеграма на английския консул в Русе до Министерството на външните работи от 16 юли 1868 г. се съобщава за мерките на Високата порта, взети срещу четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа.¹⁷

⁸ Записка от Р. Далиел, 13 януари 1868 г. вж. в: **Четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа...**, с. 53.

⁹ Доклад от Р. Далиел до лорд Стенли, 18 ян. 1868 г. вж.: **Пак там**, с. 56.

¹⁰ Доклад от Р. Далиел до Х. Елиът, 25 февр. 1868 г. вж.: **Пак там**, с. 67.

¹¹ **Монеджикова**, А. Четата на Хаджи Димитър..., с. 147.

¹² Доклад от Р. Далиел до лорд Стенли, 20 юли 1868 г. вж. в: **Четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа...**, с. 118.

¹³ Телеграма от Хенри Елиът до Форин офис, 10 юли 1868 г. вж.: **Пак там**, с. 135.

¹⁴ **ЦДА**, Ф. 1837к (Никола Обретенков), оп. 1, а.е. 466; тук е брошурата на **Милев**, Хр. Избиването на Хаджи-Димитровата чета и черти от живота на въстаниците: Орешков и Патрев. Пловдив, 1886, с. 5, с информация за четата и за село Гъбене (Габровско).

¹⁵ Доклад от Далиел до лорд Стенли, 10 юли 1868 г. вж. в: **Четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа...**, с. 140–142.

¹⁶ **Монеджикова**, А. Четата на Хаджи Димитър..., с. 154

¹⁷ Телеграма от Р. Далиел до Министерството на външните работи, 16 юли 1868 г. вж. в: **Четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа...**, с. 163.

Още повече, че на следващия ден Далиел информира лорд Стенли за придвижването на четата и дейността на пристигналия в Дунавския вилает със специални правомощия Мидхат паша.¹⁸

А разгромът на четата е описан в писмо от Далиел до Е. Хемънд от 1 август 1868 г., където е дадена обстойна информация, относно обкръжаването и разбиването на четата¹⁹, като изпращане на ранени и после заловени четници в Акия.²⁰

Дори и в началото на август 1868 г. английският консул в Русе продължава да дава данни относно последното сражение и разбиването на четата, което е показателен факт за ефекта от нейното преминаване на юг от река Дунав.²¹

Последният рапорт от страна на Далиел е предоставен на 13 август 1868 г., а в него има данни за съдбата на пленените четници, изпълнението на присъдите, месетата на сраженията и екипировката на участниците във военното формиране.²²

По-късно става ясно, че в Акия са изпратени Христо Патрев, Ангел Обретенов, Кръстю Минков, Иван Пейоглу.²³

През следващата година според писмо от 1 май 1869 г. от 9 затворени в Акия могат да бъдат посочени и имената на Иван Пейоглу от Казанлък, Христо Патрев от Шипка, Ангел Обретенов от Русе, Сава Кънчев от Търново, Кръстю Минков от Казанлък, Марин Николов от Свищов, Божил Димитров от Куманово, Тотю Тодоров от Ряхово, Дончо Димитров от Стара Загора.²⁴

Българската общественост също се намесва в защита на своите сънародници и дори Екзарх Антим I прави постъпки за освобождаването на заточениците през 1873 г.²⁵ След две години Смесиеният съвет на заседание от 17 юни 1875 г. заседава върху молбите за затворените от Малко Търново в Текирдаг, на заточениците в Акия и Диарбекир, като се приема решение да се направят нужните постъпки пред управляващите в Цариград. През следващите месеци поради настъпилите бунтовни действия Екзархията продължава да се занимава с тази проблематика, защото броят на задържаните продължава да расте.²⁶

Същевременно британският дипломат в Русе Далиел не престава да следи какви са настроенията на българите в Дунавския вилает, както и дейността на ру-

¹⁸ Доклад от Р. Далиел до лорд Стенли, 17 юли 1868 г. вж. **Пак там**, с. 178.

¹⁹ Писмо от Далиел до Е. Хемънд, 1 авг. 1868 г. вж. **Пак там**, с. 190.

²⁰ ЦДА, ф. 1837к (Никола Обретенов), оп. 1, а.е. 466, с. 34.

²¹ Доклад от Р. Далиел до лорд Стенли, 4 авг. 1868 г. вж. в: **Четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа...**, с. 202.

²² Доклад от Далиел до лорд Стенли, 13 авг. 1868 г. вж. **Пак там**, с. 215.

²³ ЦДА, Ф. 1837к (Никола Обретенов), оп. 1, а.е. 466, изпращане на заловени и ранени четници в Акия виж в споменатата брошура на **Милев**, Хр. Избиването на Хаджи-Димитровата чета..., с. 34.

²⁴ ЦДА, Ф. 1837к (Никола Обретенов), оп. 1, а.е. 466, с. 29.

²⁵ Екзарх Антим I през 1873 г. подава молба за освобождаване на заточениците в Акия участници в четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа от 1868 г., но документът е оставен без отговор заради хасковското приключение от лятото на 1873 г. вж. в: **Маркова**, З. Българската екзархия 1870–1879. София: БАН, 1989, с. 203.

²⁶ **Пак там**, с. 204.

ските представители, като споделя: „Русия се опитва да влияе на българите чрез връзките на православната църква. Там намират гостоприемство и разбиране“²⁷.

Представителят на Форин офис в дунавския град конкретно посочва: „Руският консул Ковчежников, като пристигна тук, започна опасно да се меси в отношенията с българите. Разбира се, виталната връзка с езика и идентичността на расата създава условия за бърз контакт с проповедниците и населението и те се възползват от благоприятната среда“²⁸.

Дипломатът на Великобритания в Русе, главния град на Дунавския вилает, внимателно следи и контактите на местната общност с управниците и противоречията между тях, като дори изпраща до посланика в Цариград Хенри Елиът превода на изложение на българите до валията Хамди паша, в който се цитират думите им: „Свободното извършване на нашите църковни служби и права се извършва с известни пречки, затова по този въпрос са направени много оплаквания от населението“²⁹.

Английският представител в Русе дава от началото на следващата 1873 г. информация за вълненията на местните българи във връзка с въпроса за биенето на камбаната, за който е съобщил още през есента на 1872 г.³⁰

Настъпилата промяна през 1874 г. в британските управляващи среди и отслабването на либералното правителство, предопределят в голяма степен външната политика на страната.³¹ Оттук нататък българският въпрос ще става все по-актуален в позициите на Лондон, като част от него ще бъде и отношението към заточениците, в това число и тези в Акия.

Според официалните изследвания съществуват автентични документални свидетелства за 56 заточени българи в крепостта Акра (Акия), като 7 от тях са от четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа, един е участник в т.нар. „Ломско съзаклятие“, а 48 са изпратени след потушаването на Априлското въстание.³² По непотвърдени сведения на Никола Обретенков в Акия са заточени още 46 човека, като той предоставя информация за още 21 българи, които са починали там. Съществува разминаване между официалната документация и спомените на българския революционер за 5 заточеници, като в скоби са отбелязани данните на Никола Обретенков.

²⁷ Писмо от Далиел до Хенри Елиът, 22 юли 1870 г. вж. в: **PRO FO 78/2137**.

²⁸ Писмо от Р. Далиел до Хенри Елиът, от 26 юни 1871 г. вж. в: **PRO FO 78/2227**.

²⁹ **Българско националнореволюционно движение (1868–1874)**. чуждестранни документи. т. 2. София: Военноизд. комплекс „Св. Георги Победоносец“, 1992, с. 175–180 – писмо от Р. Далиел до Х. Елиът, 5 септ. 1872 г. Изложение от русенската община до Хамди паша, публикувано във в. „Левънт таймс“, 6 авг. 1872 г., това изложение е приложено и в доклада на Далиел – „Религиозната свобода, с която се гордее султанското правителство, в нашия вилает не съществува в истинския смисъл на думата.“ (вж. **PRO FO 195/935**).

³⁰ Писмо от Далиел до Х. Елиът, 1 февр. 1873 г. вж. в: **PRO FO 78/2281**.

³¹ **Генов**, Румен. „Българизация“ на британската външна политика. преформулирането на външнополитическите принципи на либералната партия през 70-те години на XIX век. – В: *Модерният историк, въображение, информированост, поколения*. София, 1999, с. 274.

³² **Кендерова**, С. Нови документи..., с. 100–106.

Участници в четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа от 1868 г.:

Ангел Обретенев от Русе, Андон Стоянов от Тулча, Сава Кънчев от Велико Търново, Марин Нейков от Свищов, Тодор Симеонов от с. Галиче (Врачанско), Кръстю Минков от Казанлък, Мано Тодоров от Горна Оряховица.³³

Участник в „Ломско съзаклятие“ от 1867 г., който е изпратен на заточение през 1868 г.:

Поп Димитър Ангелов от с. Василовци (Монтанско).³⁴

Участници в Априлското въстание от 1876 г.:

Стоян Заимов от Чирпан, поп Неделю Иванов от с. Мирково (Софийско), поп Христо Петров от с. Петрич (Софийско), Петър Маринов от Ловеч, Димитър Иванов от Севлиево, Тодор Минков от с. Сахране (Ст. Загора), Йордан Недев от Велико Търново, Иваница Данчев от Свищов, Руско Робев от Котел, Димитър Тодоров от с. Нова махала (Габровско), Сава Пенчов от Велико Търново, Никола Обретенев от Русе, Стоян Заимов с. Рупките (Старозагорско), Никола Тодоров (?), Пенчо Минчев (Пенко Минчев) от Калофер³⁵, Иван Стойков от Сопот, Марин Петков от Тетевен³⁶, Прокопи Попалексиев от Свищов, Кънчо Петров от Шумен (Кънчо Петров Скорчев от Трявна според Никола Обретенев), Тодор Илиев от Ловеч³⁷, Пенчо Стаменов от Мирково (Софийско), Васил Пенчов от Тетевен, Никола Петров от София, Кирил Ботев от Калофер, Стоян Енев от с. Зелениково (Пловдивско), Иван Абрашев от Охрид, Иван Танков (Станков според Н. О.) от Клисурса, Филип Божков (или Попов според Н. О.) от Клисурса, Любен Ганчев от Копривщица, Рашко Панчев от Копривщица, Иван Николов от с. Мухово (Софийско), Митре Тотев (?), Мито Ташев от Кюстендил, Панко Георгиев от Ихтиман, Филип Георгиев от с. Старосел (Пловдивско), Петър Ненчев (Нейчев според Н. О.) от с. Старосел (Пловдивско), Донко Продончев (?), поп Георги от с. Калугерово (Пазарджишко), Панчо Петров от с. Калугерово (Пазарджишко), Петко Лазаров от с. Калугерово (Пазарджишко), Лука (Лулчо според Н. О.), Атанасов от Копривщица, Генчо Костов от Копривщица, Нено Господинов от Сливен, Йордан Димитров от Сливен, Панайот Ников (или Минков според Н. О.) от Велико Търново, Пенчо (?) от с. Ново село (?), Георги (?), Христо Димитров от с. Мухово (Софийско).³⁸

³³ Пак там, с. 103–106.

³⁴ Кендерова, С. Участниците в „Ломското съзаклятие“..., с. 319–325.

³⁵ Заявление от Пенко Минчев Стрелкин, в което се съобщава, че е бил на заточение в Акия вж. в: **НБКМ–БИА**, кол. 47–I, а.е.254, л. 108.

³⁶ Свидетелство на Марин Петков, че е бил в Акия (документът е в пенсионното му дело) вж. в: **НБКМ–БИА**, I 1775, л. 30.

³⁷ Пенсионното дело на Тодор Илиев Стойков, в което е отбелязано, че е бил на заточение в Акия вж. в: **НБКМ–БИА**, I 1929, л. 8.

³⁸ Кендерова, С. Нови документи..., с. 103–106.

Допълнителен списък от Никола Обретенов:

Грую (?) от с. Калугерово (Пазарджишко), Иван Георгиев от Ново село (Пловдивско), Митю Ташев от с. Разлога (Кюстендилско), Маню Тодоров от Горна Оряховица, Митю Колев от Чирпан, Митю Янков от Чирпан, Слав Тенев от Чирпан, Димитър Вълчев от Чирпан, Драган Велев от Чирпан, Ваню Жеков от Чирпан, Найденов Коев от Чирпан, Слав Толев от Чирпан, Киро Жеков от Чирпан, Таню Гочев от Чирпан, Петко Андреев от Чирпан, Вълчо Минев от Чирпан, Вълчо Танев от Чирпан, Слав Петков от Чирпан, Гочо Христов от Чирпан, Атанас Михалев от Чирпан, Ангел Василев от Чирпан, Иван Димов от Чирпан, Славчо Марков от Чирпан, Русо Недков от Чирпан, Андрей Генов от Чирпан, Жеко Милов от Чирпан, Вълко Стоянов от Чирпан, Никола Пеюв от Чирпан, Петко Райков от Чирпан, Петко Николов от Чирпан, Боню Василев (?), Васил Петров (?), Тодор Петков от с. Стрелча (Пазарджишко), Стоян Димчев от с. Стрелча (Пазарджишко), Спас Митов от с. Стрелча (Пазарджишко), Тодор Нойчев от с. Стрелча (Пазарджишко), Георги Велков от с. Стрелча (Пазарджишко), Тодор Тинчев от с. Стрелча (Пазарджишко), Иван Желев от Старозагорско, Теню Пейчев от Чирпанско, Георги Божков от с. Долно Чичово (Велешко), Гюро Бошков от с. Долно Чичово (Велешко), Темелко Митров от с. Долно Чичово (Велешко), Йов Стоев от с. Долно Чичово (Велешко), Трайко Наумов от с. Долно Чичово (Велешко), Яни Стоев от с. Долно Чичово (Велешко).³⁹

Починали заточеници в Акра, според Никола Обретенов:

Иван Пеев от Казанлък, Божил Димитров от Куманово, Тодор Митев (?), Нелчо Митев (?), Тодор Славов (?), Делчо Колев (?), Митю Жеков (?), Паун Колев (?), Игнат Иванов (?), Ташо Славов (?), Слав Жеков (?), Грудно Вълкович (?), Господин Петков (?), Гено Янков (?), Калин Василев (?), Димитър Йовчев (?), Георги Янков от Велешко (?), поп Атанас (?), Петър Горчев (?), Вълко Стойчев от Старосел (Пловдивско), Илия Жеков (?).⁴⁰

След Априлското въстание в Акра са изпратени още поборници за българското освобождение, като за част от осъдените на изгнание са и оцелелите Ботеви четници.⁴¹

Отгласът от въстанието намира своето отражение и в докладите на консулите на западните държави до техните правителства.⁴²

Тази информация може да бъде сравнена и с кореспонденцията на останалите живи заточеници от Акия, където също могат да се намерят данни за заточение-

³⁹ Обретенов, Н. Дневници и спомени (1877–1939). София, 1988, с. 193.

⁴⁰ Пак там, с. 195.

⁴¹ Монеджикова, А. София през вековете. ч. I. София: Факел, с.117.

⁴² Монеджикова, А. Отражение от Априлското въстание в Англия, Франция и Италия. – В: *Известия на Института Христо Ботев*, 1954, кн. I, с. 296–300. Информация за заточениците в Акия вж. в: Чолов, П. Неизяснени въпроси за ботевите четници. – В: *Исторически преглед*, 1986, кн. 5, с. 59.

то.⁴³ Данни могат да се намерят, както за пътуването, така и за пристигането на заточениците в Акра.⁴⁴

Според Обретенов за Акия са определени той, Стоян Заимов, поп Неделю, поп Христоско, Сава Пенев, Иваница Данчов, Йордан Недев, Руско Робов, Димитър Иванов, Димитър Тодоров, Тодор Минков и Петър Маринов, Кирил Ботев и Иван Абрашев.⁴⁵

По отношение на британската политика в спомените си Никола Обретенов казва: „Сами ний тука сме до 60 души... Сега се разисква в Английската камара за Източния въпрос и ще видим какво ще решат европейците, затова вие не губете време, при получаване на писмото ми направете едно прошение на български до тукашния английски консул, в него вие бележете откога сте заточени, откога сте осъдени, като го молите, да вземе под внимание молбата Ви, това непременно направете, надеждата е голяма. Английското правителство днес е контра на турското, т.е. Англия презира всичко, което се случва в държавата на Турция. Навсякъде в България днес има изпратени английски консули да прегледат загубите, които станаха във време на въстанието, затова вие не губете време, но побързайте с прошенията си, време е сега.“⁴⁶

Подобна информация може да бъде намерена и в архива на друг голям възрожденски деец, който също е изпратен на заточение в Акия – Стоян Заимов.⁴⁷

Пълно описание на британската дипломатическа активност в Акия дава пак Никола Обретенов: „През месец септември 1876 г. дойде една жена и 2–3 мъже да ни видят и щом се доближиха до вратата, запушиха си носовете с пръсти и се дръпнаха назад. После разбрахме, че тази жена била лейди Странгфорд, англичанка, дошла от Англия да донесе дрехи за пострадалите от Панагюрище и околните пострадали села, а мъжете били от английското консулство“.

Българският революционер съобщава, че английският консул в Акия идва в затвора, за да провери колко са заточениците българи, така че те при нужда да се обърнат към него за помощ. Според Обретенов британското правителство държи под контрол управляващите в Цариград и може да окаже помощ.⁴⁸ По отношение на британската намеса в защита на българските заточеници Обретенов съобщава, че по настояване на лейди Странгфорд и дипломатите заточениците са преместени на по-добро място.⁴⁹

Близко година по-късно Обретенов дава допълнителна информация: „На 14 август 1877 г. англичани са идвали в затвора и са разпитвали даскал Филип на френски и се интересуват как се отнасят властите с тях. Обещаха, че ще издействат

⁴³ Писмо от Кирил Ботев до Никола Обретенов, дек. 1927 г. вж. в: **НА-ИИИ**, арх. сб. № 2851.

⁴⁴ Дневник на Н. Обретенов от 23 юни 1877 г. до 13 април 1878 г. и информация за пристигането в Акия вж. в: **ЦДА**, Ф. 1837к (Никола Обретенов), оп. 1, а.е. 44, л. 1–103.

⁴⁵ **Пак там**, с. 14–19.

⁴⁶ Отпътуване за заточение и затвора в Акра вж. в: **ЦДА**, Ф. 1837к (Никола Обретенов), оп. 1, а.е. 54, л. 1–82; Писмо от 20 авг. 1876 г. от цариградската терсана (затвор) вж. в: **Пак там**, л. 5.

⁴⁷ Спомена за Диарбекир вж. в: **ЦДА**, Ф. 1325к (Стоян Заимов), оп. 1, а.е. 1, л. 1–31.

⁴⁸ **Обретенов**, Н. Дневници и спомени..., с. 74.

⁴⁹ **Пак там**, с. 75.

пред английския генерален консул в Бейрут за тяхното освобождение от железата и другите страдания. Единият е обещал, че тези дни консултът ще дойде в Акия и е възможно да ги посети⁵⁰.

В своите спомени българският революционер съобщава, че е получил „...една пусула, която е от негов другар, живеещ в сарая, в която му отбелязва, че при него е идвал човек от английското консулство. Дипломат му е съобщил, че е получил по телеграфа съобщение от Британското посолство от Цариград, в което се запоядва да вземе имената на всички новодошли българи и да ги изпрати. Тъй като мютесарифинът го е нямало, то той е останал да го чака, за да получи имената и остана да ги изпратим сутринта на другаря си и да ги даде на консулството. В този ден написахме и имената на старите българи, които са от 1867 г. от времето на четата на Хаджи Димитър“⁵¹.

Интересът към затворените българи продължава: „На другия ден, вторник 13, както отбелязах, изпратих имената, но ето че след няколко часа брат ми Ангел получи друга пусула, пак от същия другар, който казва, че човекът от английското консулство е дошъл втори път и казал, че управителят е отказал да им даде имената. Той е поискал да дойде в затвора да ни види, но и това му е било отказано. Управителят е казал, че ще телеграфира до Дамаск и тогава ще им даде разрешение. Тогава дипломатът е казал на приятеля ни отново да даде имената и информация кой откъде е, кога е арестуван и на колко време е осъден. Щом разбрахме това, ние изпратихме имената, за да се предадат на служителя от консулството“⁵².

Отпътуването на българските заточеници от Акия също е свързано с интересен факт от биографията на Обретенов: „Казаха ни, че лейди Странгфорд щяла да даде по една лира на всеки“, като парите са получени на 26 април 1878 г.⁵³

В официалната английска кореспонденция могат да се намерят достатъчно данни за преминаването на четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа, „Ломското съзаклятие“ и Априлското въстание. В документалните свидетелства на български поборници също има данни за намесата на пратениците на Лондон и тяхното отношение към изпратените на заточение. Сравнявайки информацията от двата типа извори, се появяват допълнителни данни, които осветляват всички аспекти на тази част от българската история. Наблюдава се интересна тенденция от страна на Форин офис по отношение на българското националнореволюционно движение. В началото британските дипломати следват традиционното отрицателно отношение на Лондон към освободителните движения в Османската империя, но по-късно се променят и започват да търсят възможности за подпомагане на заточените българи в Акия.

⁵⁰ ЦДА, Ф. 1837к (Никола Обретенов), оп. 1, а.е. 54, л. 20.

⁵¹ Обретенов, Н. Дневници и спомени..., с. 100.

⁵² Пак там, с. 100.

⁵³ ЦДА, Ф. 1837к (Никола Обретенов), оп. 1, а.е. 45, л. 6.

Посветен на Отечеството. 180 години от рождението на Васил Левски За една пътуваща изложба

Милена Тафрова, Руслан Иванов

**Dedicated to the homeland. 180 years since the birth of Vasil Levski
For a travelling exhibition**

Milena Tafrova, Ruslan Ivanov

Summary

The personality of Vasil Levski brings us together and the occasion is an exhibition entitled "Dedicated to the homeland" which commemorated his 180th birth anniversary. The exhibition presented selected documents and photographs of from the Bulgarian Historical Archives' collections at the "St. St. Cyril and Methodius" National Library revealing hints about the personal qualities and organisational genius of the Apostle of Freedom.

Key-words: Vasil Levski, exhibition, documents, archive.

Не измина много време, след като почетохме паметта на Апостола на свободата, и ето, че неговата личност отново ни събира. Поводът е изложбата, с която в годината на Левски ще отбележим 180 години от рождението му, озаглавена „Посветен на Отечеството“.

Днес трънливият и изпълнен с много изпитания житейски път на Васил Левски е осветлен стъпка по стъпка, защото животът и дейността на великия българин не са лична орис, а дело и съдба на всички нас. Поради това представянето на нови сведения и свежи идеи е предизвикателство за всеки, който се е заел със задачата да проследи битието на Апостола. С надеждата, че сме успели да представим частица от автентичния му образ, ние, организаторите на изложбата, предлагаме на вашето внимание един разказ в картини, вплел различни сюжетни нишки от българската национална революция, където Левски е оставил дълбока дия.

Съдбата е решила да пощади малко на брой, но с богато съдържание писмени паметници за живота и делото на Васил Левски. Понастоящем най-важните от тях, разкриващи личните качества и организационния гений на Апостола, се съхраняват в Българския исторически архив на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.

На вниманието на всички онези, които искат да си припомнят, и на онези, които трябва да научат факти от славното ни минало, изложбата представя

подбрани документи и фотографии в 11 табла. Експонираните архивни материали са ярък пример за организационния гений, жертвоготовността, себеотрицанието на Апостола за свободата на отечеството.

Разказът започва с животопис, чрез който в кратка форма е разказана историята на най-великия син на България от неговото раждане до героичната му смърт. Продължава с изгледи от родното му място и снимки на майка му Гина Кунчева, вуйчо му архимандрит хаджи Василий, родната му къща, лист от автобиографията му в стихотворна форма и др., които изграждат представа за семейната среда на Апостола и атмосферата във възрожденско Карлово.

По-нататък експозицията показва посветилия се вече на отечеството си Васил Левски като участник в двете български легии в Белград, където получава бойното си кръщение и като знаменосец в четата на Панайот Хитов. Изживял с болка несполуките на революционната емиграция от предходните години, през пролетта на 1868 г. Левски обмисля нови възможности за решаване на българския политически въпрос. Своите разсъждения той споделя в писма до Найдено Геров и Панайот Хитов, които намират подобаващо място в настоящата изложба. Извоюването на дълго жадуваната свобода Апостолът виждал в целенасочена и последователна революционна агитация вътре в страната чрез изграждане на широка комитетска мрежа. Съвсем естествено акцентът в експозицията пада именно върху тази негова дейност. Чрез подбраните документи и фотографии на негови сподвижници се проследява изграждането на Вътрешната революционна организация и се представят принципите на новата структура, систематизирани в „Нареда на работниците за освобождението на българския народ“, написана от Левски. Заслужено внимание е отделено на обединяването на усилията на комитетската организация и на емигрантските дейци в лицето на БРЦК за постигането на заветната цел – освобождението на България.

Изложбата завършва с пътя на Левски към Къринската голгота и почитта към него и безсмъртното му дело.

За първи път експозицията беше показана пред публика на 6 февруари т.г. в Асеновград, но след представянето ѝ в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ тя доби широка популярност. Редица регионални библиотеки и музеи в страната заявиха интерес да бъдат домакини на изложбата. Сред тях са Варна, Разград, Враца, Силистра, Дулово, Кърджали, Габрово, Монтана, Велико Търново и др. Това дава надеждата, че за думите и делата на Апостола ще се сещаме не само около 18 февруари или 18 юли.

Посветен на Отечеството

180 години от рождението
на Васил Левски

Васил Левски
1837–1873

Гина Караиванова-Кунчева,
майката на Васил Левски

Родната къща
на В. Левски

Архимандрит хаджи Василий,
вуйчото на Васил Левски

Училището в с. Войнягово, Пловдивско,
където е учителствал Васил Левски

Църквата „Св. Богородица“ в Карлово, в която е бил ръкоположен Васил Левски

Ас Васил Левский ов Карлово роден
 от българска майка и никакъв роб.
 Същото да гледам и на милият си род.
 Станал е умилен в една градина
 за година време се със разтвора
 в своия ходит и го влакна сина
 от рибите помини за негов свобода
 станал отидом в стана на Тламин
 и в една дружина с Тламин вай вода
 рибни и природни тламин ас вай вода
 за година време вай вода разтвора
 ността музика вай вода ас Тламин
 вай вода дружина и тламин
 Серибский за напред нал лети
 Хубави зора стодено и вода
 за рибни мети и дребни деца
 до риб ас прокода в стана на Тламин
 Тламин поглед мети и тламин
 тламин тламин тламин вай вода
 Като е вай вода поглед тламин
 и сико Карлово вай вода
 и по тламин стана поставка
 дано мети тламин и тламин
 или бари тламин и тламин
 тламин тламин тламин тламин
 Като е вай вода тламин
 от тламин тламин за Карлово вай вода
 а тламин и вай ас дано вай вода
 Сами сам тламин тламин тламин
 а тламин тламин и тламин
 и тламин тламин тламин
 при дв тламин тламин
 на тламин тламин

Ас Васил Левский ов Карлово роден
 от българска майка юнак ас роден
 не щях да съм турский и никакъв роб,
 същото да гледам и на милият си род...

Васил Левски като участник във Втората българска легия в Белград 1867 г., с брат си Христо Ив. Кунчев и Христо Иванов – Големия

Васил Левски (трети от ляво надясно, седнал)
с участници във Втората българска легия

Панайот Хитов (1830–1918)

Васил Левски като
знаменосец в четата на
Панайот Хитов, август 1867 г.

Сражение на четата на Филип Тотю при Върбовка на 20 май 1867 г.

Братія Българіе!

Тягчила-та причиняема на насъ отъ турско-то правителство стѣнжжъ вѣчъ неосновъ. То, вмѣсто да облъгчява наше-то състояніе, отъ день на день го прави по-негиримо: отъ всичко това нѣма друго спасеніе, освѣтъ да станемъ и съ оружіе вържжжъ да дирихъ свои-ты права и свобода.

Ето ния ви показваме пресвятъ примѣръ за това като ся хващаме за оружіе: слѣдъ послѣдвайте ны и ще бѣдите достойни потомци на наши-ты славни прадѣды: Крума Вориса, Симеона и пр. коя-то никакъ не търпахъ чуждо-то срамно и низко за чловѣка иго.

Не надявайте-ся накому да дойде да ви освободи седѣщиятъ съ сгърнати ръцѣ! Не слушайте ничии съвѣты, а само и само надѣжда-та ви да бѣде основана на наши-ты юначки ръцѣ, защото тии сж истини и вѣрни ви приятели и помощники, кой-то ще ви помогне и избави.

Братіе! вѣрмя-то е дошло и ны выка да си държимъ наши-ти права. Нѣка го поелушаме и ся покажемъ прѣдъ свѣта народъ, достоенъ за свобода.

На всякого бълъ отъ каква и да е народность паи на самия Турчинъ съдѣщиятъ жарно ще бѣде почетенъ както: честь та му, имота му, тѣй сжще и нѣгова-та вѣра. Намѣреніе-то ни е да нагонимъ неосновно-то злоупотреблѣние и да си добиемъ народны-ты правжъ и свободжъ-тъ.

Братія злато-гривый лвъ рѣве изъ Балкана и ны выка! Нѣка всички ся притечемъ подъ неговия прѣпорецъ и съгласно съ едни уста извикнемъ: *свобода или смъртъ.*

Стара Планина

ПРИВРЕМЕННО-ТО
ПРАВИТЕЛСТВО

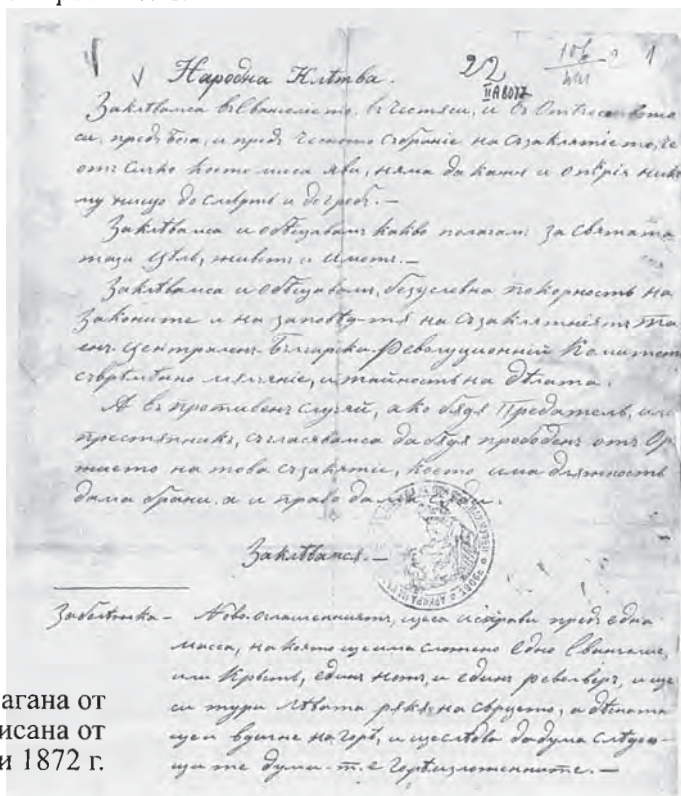
Прокламация от името на Привременното правителство в Балкана, разнасяна от Васил Левски в началната му дейност по изграждане на Вътрешната революционна организация в България

Къщата на Иван Драсов в Ловеч,
в която В. Левски е основал
революционен комитет през 1869 г.

Иван Драсов (1848–1901),
член на революционния
комитет в Ловеч

„Народна клетва“, полагана от
комитетските дейци, писана от
Васил Левски през ноември 1872 г.

Ангел Кънчев (1850–1972), помощник на Васил Левски

Членове на „I отделение на БРЦК. Привременно правителство в България“:
Иван Колев, Иван Т. Драсов, А. Ц. Хитров, Марин Поплуканов и Димитър Пъшков

Пази мост край Ловеч, през който Васил Левски минава на път за Къкрин

Къкринското ханче

Откриване паметника на Васил Левски в София, 22 октомври 1895 г.

Достойно продължение на една добра традиция

Силвия Филипова

Worthy continuation of a good tradition

Silvia Filipova

Summary

The publication is a review of the Library journal 2006–2018. It is compiled by Anelia Ivanova, Boyka Parvanova, Veska Zlateva, Rumyana Nikolova. The new thematic bibliography has been compared with the two earlier similar issues, covering a period 1953–2018. The review aims at emphasizing the benefits of the current bibliography, which information function is the most important one. The thematic bibliography is a significant continuation of the previous issues. All three of them disclose the contents of the Library journal and transform it into a reference book.

Key-words: Library Journal, subject bibliography, library science, index.

Списание „Библиотека“ е гласът на библиотечните, библиографските и информационните специалисти. 65 години в него се отразяват практически проблеми, научни възгледи, намерения за промяна, постижения и успехи на библиотечната мисъл в страната.

Започнало да излиза под названието „Библиотекар“, то става форум за изява и обмен на иновативни идеи и практически решения за развитие на библиотеките в страната. На неговите страници могат да се срещнат публикации на някои от основоположниците на библиотечното дело след Втората световна война: Константинка Калайджиева, Христо Хаджихристов, Здравко Дафинов, Анелия Вълчева, Стефан Кралев и др., на изтъкнати специалисти като Божидар Райков, Кремена Зотова, Татяна Янакиева, Ани Гергова, Стоянка Кендерова, Александра Дипчикова, Антоанета Тотоманова, Цветанка Панчева, Петър Величков и др., а в последно време на Красимира Александрова, Александра Куманова, Стоян Райчевски и др. В известен смисъл списанието е не само изразител на съвременното състояние и проблеми, но и пазител на мислите и решенията на предишното поколение библиотечни работници, които са създали и развили библиотечното дело в България. Историята на българските библиотеки и разнообразната им дейност може да бъде проследена единствено и най-пълно на неговите страници.

Списание „Библиотека“ е част от националната памет. Чрез публикациите в него може да се проследят развитието на библиотечното дело и на библиографията в България, да се очертае съвременното състояние и да се открият перспективите за развитие. Идеи, смятани някога за неосъществими, вече се прилагат

на практика. Огромното му значение за развитие на професионалните научни и практическите идеи и решения в областта на библиотечното дело и библиографията, както и разкриването на ръкописно-документалното наследство, винаги са осъзнавани от библиотечната общност. „Библиотека“ си остава единственото у нас утвърдено периодично издание с библиотечно-информационна проблематика, което толерантно предоставя възможности за изразяване на различни мнения и становища. Поддържа се високо професионално ниво на публикациите, привличат се утвърдени имена и се отразяват съвременните идеи на поколенията библиотечни специалисти в епохата на интернет. Не случайно по повод 30-годишнината на списание „Библиотека“ е разработен „Тематичен показалец на публикациите от 1953–1983 година“,

продължен от „Тематичен указател на публикациите от 1984–2005 година“, съставени от уважаваната от библиотечната общност колега Нина Шуманова, която е била и дългогодишен участник в редакционната колегия на списанието.

Списание „Библиотека“ и досега запазва статута си на утвърдено професионално издание. Във връзка с празнувания негов 65-годишен юбилей е разработен „Тематичен указател на публикациите от 2006–2018 г.“ Той е съставен от колегите професионалисти Анелия Иванова, Бойка Първанова, Румяна Николова, Веска Златева, под вещото ръководство на Анелия Иванова. С издаването на този последен тематичен указател всички публикации за периода 1953–2018 г. са организирани в 3 тематични указатели, които разкриват напълно съдържанието на всички книжки и улесняват достъпа до съдържанието му. На библиотечната общност се предоставя възможността да ползва справочник, който дава основна информация в областта на библиотечно-информационните науки, публикувана на страниците на „Библиотека“, като основно професионално списание в България за библиотечна теория и практика.

„Тематичният указател за периода 2006–2018 г.“ може да се нарече както традиционен, така и новаторски. От една страна, той е продължител на традицията да се създават тематични указатели за сравнително големи периоди от време, които да улесняват достъпа до всички статии и теми, разглеждани и обсъждани на страниците на списанието. Те превръщат периодичното издание в търсен професионален справочник. Традиционно процесът по съставянето на указателите е свързан с работа *de visu* с публикациите. Библиографските описания са опростени, за да

се избегнат излишни повторения. Авторите не се посочват в авторската отговорност, когато вече са отбелязани като редна дума на библиографското описание, а в сведенията за източника не се посочва заглавието на списанието. В авторската отговорност на библиографските описания се посочват автори, когато са повече от трима, и лица с вторична авторска отговорност, каквито са съставителите, редакторите, преводачите и т. н. Интервютата са описани под името на интервюираното лице в съответствие с действащите библиографски правила. Текстът всъщност изразява мненията, мислите и коментарите на лицата, които дават интервютата. На публикациите с по-общо заглавие, което не разкрива същността на разглеждащите проблеми, са добавени кратки анотации.

Развитието на библиотекознанието и библиографията слагат нов отпечатък върху изготвянето на последния указател. Той повече се доближава до книжките на Текущата национална библиография на България, отколкото до предишните указатели. Разлика има още при подбора на публикациите в показалеца. В първите два показалеца са включени абсолютно всички материали (без рекламите), дори и най-малките, без заглавия или без автори. От последния тематичен указател са изключени рекламни материали, кратки съобщения и новини. По този начин са отпаднали съобщенията за изложбите в Националната библиотека, съобщенията без заглавия и автори. Тази информация е по-скоро актуална за момента, отколкото в далечното бъдеще. Но също би могла да представлява интерес за някои потребители.

В първите два тематични указателя библиографското описание на рецензиите е под редна дума на рецензираното произведение. Изборът на тази форма е бил продиктуван от желанието да се акцентира върху книгите, които списанието представя на страниците си. В новия указател рецензиите и отзивите за книги са описани под името на рецензента, защото на практика той е автор на публикацията, негови са коментарите и оценките. Самите книги са посочени в забележка на съответните библиографски описания. Подходът е иновативен и по-информативен за потребителите. От една страна, дава възможност да се изтъкнат авторите на рецензии. От друга, за рецензираните книги е създаден специален Показалец на рецензираните книги, където са събрани и подредени по азбучен ред на заглавията всички книги, които са коментирани на страниците на списанието. Това улеснява бързия достъп до събраната информация.

Всички библиографски описания са класирани по Универсалната десетична класификация (УДК), което не е направено в предишните показалци.

В Тематичния указател 1984–2005 г. всички материали са класирани по специално съставена класификационна схема. Структурата е съобразена с характера на публикациите. Обособени са проблемни направления: библиотекознание; книгознание и книгоразпространение; научна информация; ръкописно-документално наследство; материали, отразяващи обществения, научния и културния живот в България; рецензии на книги. Освен това са открити още някои значими тематични рубрики: общи въпроси; международни библиотечни форуми; законодателни и нормативни материали. Тези теми са актуални за потребителите от всички поко-

ления. Те не са част от специално съставената схема, затова са създадени допълнително. В Тематичния указател 1984–2005 г. подреждането на библиографските описания във всеки раздел е строго хронологично по години и по поредност на книжките. В рамките на една книжка материалите по един проблем са подредени по възходящ ред на страниците. Така се проследяват решенията на редакционната колегия, определила мястото на съответния материал в списанието. Този ред напълно се покрива с хронологичния начин на издаване на списанието – по години, по броеве, по страници. Масовият потребител, поръчвайки си отделните книжки, на практика осъществява хронологично преглеждане на материалите.

Тематичният указател за периода 2006–2018 г. е структуриран по различен начин. Обособени са два основни раздела: статии и рецензии. В рамките на всеки раздел библиографските описания са подредени по една национално и международно утвърдена схема – Универсалната десетична класификация. В рамките на един раздел подреждането е азбучно. Този начин на представяне на публикациите е насочен към потребителите като цяло. Той е по-достъпен и улеснява по-бързото достигане до търсената информация.

За това спомага и добре разработената система от показалци. Към Тематичния указател за 1984–2005 г. е разработен именен показалец. Към настоящия указател са изработени няколко показалци: именен показалец, предметен показалец на имена на лица, показалец на заглавията на рецензираните книги, тематичен показалец на списание „Библиотека” 2006–2018.

Така изработеният „Тематичен указател 2006–2018 г.” заема достойно мястото си на справочник, разкриващ публикациите на изданието във времето. По своята информативност той не само се подрежда до предишните два указателя, но бих се осмелила да кажа, че ги превъзхожда. Насочен е към масовия потребител и по-възможно най-добрия начин осигурява достъп до публикациите.

Надявам се и искрено вярвам, че ще бъде основа за бъдещи ползотворни изследвания. Уверена съм също така, че читателите и ползвателите ще споделят моето мнение.

Списание Библиотека : тематичен указател 2006–2018 / състав. Анелия Колова Иванова ... [и др.] ; библиогр. ред. Анелия Колова Иванова. София : Нац. библ. „Св. св. Кирил и Методий”, 2019. 164 с. : с цв. ил.

Новите технологии, традиционната роля на Библиотеката и COVID-19 – пресечни точки

КРАСИМИРА АЛЕКСАНДРОВА

New Technologies, the Traditional Library Role and COVID-19. Intersections

Krassimira Alexandrova

Summary

This report looks at a situation unparalleled in the history of libraries and the possibilities for reaction in several aspects. An overview of the opportunities for virtual work with users of the National Library "St. St. Cyril and Methodius" during the crisis is made. Synthesis shows also actions taken by library executives who participated in the Webinar on Libraries and COVID-19: Management Strategies and Stress, organized by the ALA, the Association of American Libraries.

Discussions provide an opportunity to formulate problems and search for solutions to overcome them. Ways of protecting employees, preservation of the books and documentary heritage stored in the library, maintaining and keeping further consumers' interest in library services are discussed. The current situation requires librarians around the world to reschedule their work efficiently by remote performing of their daily tasks. It is clear to everyone, that the challenges are likely to continue.

Key-words: COVID-19, library management, challenges, virtual customer work, conservation of books and documentary heritage.

Управлението на библиотеките, в условията на кризата с разпространение на коронавирус, е предизвикателство без аналог в хилядолетната им история. До завръщане към традиционната дейност всяка библиотека е в търсене на възможности да продължи да присъства в публичното пространство. И тук отговорността е както към потребителите, така и към работещите хора. При затворени библиотеки ИФЛА препоръчва да се осигури възможност на библиотекарите за дистанционна работа от дома, с изключение на случаите, когато са необходими на място, при стриктно спазване на правилата за физическо дистанциране. Ключовите въпроси са свързани с безопасността на персонала, превантивната обработка на документите – с цел избягване на възможност за пренасяне на заразата, чрез ползването им от различни потребители и не на последно място, онлайн работа на библиотеките.

Във връзка със създалата се обстановка и удължаването на срока на извънредното положение до 13 май т.г. Националната библиотека „Св. св. Кирил и

Методий“ (НБКМ) предостави на сайта на Министерството на културата (<http://mc.government.bg/newsn.php?n=7153&i=1>), както и на сайта на Националната библиотека (<http://www.nationallibrary.bg>) информация за безплатни електронни услуги за периода на извънредното положение.

Всеки четвъртък информацията за онлайн инициативите на Библиотеката се обновява, заедно с актуалните линкове за достъп.

Структурата на **предоставените възможности за виртуална работа с потребителите на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“** към 12 април 2020 г. е:

- Официален сайт на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (<http://www.nationallibrary.bg>).
- Профили в социалните медии Facebook и YouTube (<https://www.facebook.com/nbkmbg>, <https://www.youtube.com/channel/UCAo0nALU2oifXvfoVG-ff4A>).
- Електронен каталог COBISS+ (<https://plus.bg.cobiss.net/opac7/bib/search/simple?db=cobib>, <https://bg.cobiss.net>).

Виртуален офис:

- **Онлайн регистрация на потребители** – активна от 14 април 2020 г. (<https://plus.bg.cobiss.net/opac7/rsu>).
- **Дигитална библиотека** – онлайн достъп до дигиталните колекции: „Български исторически архив“, „Български исторически архив – фотографии“, „Старопечатни книги“, „Славянски и други ръкописи“, „Източни ръкописи“, „Периодични издания“, „Музикални издания“, на адрес: (http://www.nationallibrary.bg/wp/?page_id=1337).
- **Попитай библиотекаря** – чрез услугата потребителите могат да получат на електронната си поща отговор на интересуваш ги въпрос, свързан с Библиотеката и нейните информационни ресурси на адрес: http://www.nationallibrary.bg/wp/?page_id=224.
- **Предоставяне на документи в електронен вид** – възможност за заявяване до пет документа дневно (до 15 страници общо) чрез попълване на електронен формуляр (*Заявление за електронна доставка*) от интернет страницата на Библиотеката на следния адрес: http://www.nationallibrary.bg/wp/?page_id=64971.
- **Достъп до електронни ресурси от външни бази данни:**
Социални и хуманитарни науки – свободен достъп. (http://www.nationallibrary.bg/wp/?page_id=2788);
- Пълнотекстови публикации от информационните бази данни по абонамент могат да бъдат заявени на имейл адрес: spravochen@abv.bg.
- **Предоставяне на тематична библиографска справка** – изготвяне на писмена библиографска справка по определена тема със зададени от потребителя параметри, посочени в Образец № 5, на имейл адрес: http://nationallibrary.bg/wp-content/uploads/2019/04/obrazec_5_2019.png.

Изпълняват се до две справки изпратени на имейл адрес: spravochen@abv.bg.

- **Справки за цитирания на публикации** – възможност за изготвяне на справки за цитирания на публикации на учени, изследователи, докторанти, преподаватели и други на имейл адрес: spravochen@abv.bg.

- **Библиографска редакция** – редактиране на списък с използвана литература до 50 заглавия към курсова или дипломна работа, статия или дисертация, в съответствие с предпочитан от потребителя библиографски стандарт. Заявка за услугата на имейл адрес: spravochen@abv.bg.

- **Виртуални изложби** – интерактивен достъп до експозиции, изготвени от документи и архивни материали от фонда на Библиотеката, на следния адрес: <http://www.nationallibrary.bg/wp/?cat=4>.

Систематизирането на видовете библиотечни услуги, предназначени за виртуално обслужване на потребителите, беше предшествано от задълбочено проучване на сродни институции по света и адекватно на потребителските нужди.

На 20 март 2020 г. представители на НБКМ взеха участие в уебинар, организиран от ALA (Асоциацията на американските библиотеки) на тема „Библиотеките и COVID-19: управленските стратегии и стресът“. В инициативата се включиха над 300 библиотекари от колежански, университетски и обществени библиотеки на територията на САЩ, около десетина участници от Канада и двама от Европа – Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – България и Библиотеката „Свети Георги“ в Пистойя, Тоскана, Италия.

Лекторите Мария Стела Рацети, директор на Библиотеката „Свети Георги“ в Пистойя, Тоскана, Италия по темата „Библиотеките и COVID-19: нашата история в Италия“. Лиса Розенблум, изпълнителен директор на „Библиотечна система“, Кинг каунти, Вашингтон, по тема „Менталното здраве: нашето и на нашите общности“, Лорън Макклейн, сертифициран инструктор в Националния съвет за първа помощ по поведенческо и ментално здраве на САЩ, Ричард Мониц, директор на „Библиотечни услуги“ в Техническия колеж Хори-Джорджтаун в Мъртъл бийч, Южна Каролина, представиха своите виждания по темата, разказаха за инициативите на библиотеките в условията на карантина, отговаряха на въпроси и участваха в дискусии с другите участници.

В синтезиран вид по-долу посочваме тематичните акценти в уебинара, които представят предприеманите действия от страна на ръководствата на библиотеките участнички:

„Библиотеките и COVID-19: нашата история в Италия“, Библиотека „Свети Георги“, Пистойя, Тоскана, Италия

От 16 март т.г. Библиотеката е затворена, всички работят от вкъщи, защото има забрана да се напускат домовете. В условията на кризи Библиотеката акцентира върху развиването на нови дигитални дейности. За да могат потребителите да отличават фалшивите новини в общия новинарски поток, в Италия се използва сайтът <https://www.newsguardtech.com> и именно на библиотеките е отредена значима роля в подбора и в предоставянето на информация. Мария Стела Рацети – директор на библиотеката „Свети Георги“ в Пистойя, сподели: „Ако можехме да променим нещо сега, това със сигурност щеше да е общуването с потребителите

– чрез всички възможни дигитални канали да предлагаме курсове, обучения и дискусии“.

Библиотеката работи дистанционно по програма „Дигитална солидарност“. Чрез нея се подготвят и изпращат актуални новини на читателите. Програмата включва записване и озвучаване на истории, организиране на виртуални четения, представяне на книги и автори, предоставяне на дигитализирани документи. За да се поддържа връзка с читателите, подготвената информация ежедневно се споделя на сайта на Библиотеката и на нейната фейсбук страница. Потребителите имат достъп до дигитализирани книги и документи.

„Как се справяме: нашата история“ – Кинг каунти, щат Вашингтон, САЩ
Първият случай на COVID-19 в Кинг каунти е регистриран на 19 февруари. Независимо че са затворени за посещения, библиотеките се оказват на предната линия в борбата за справянето с епидемията.

Те организират уебинари и изготвят информации до общността за развитие на ситуацията с коронавируса. Публикуват факт-листи всеки ден, като преценяват, че това е важно за спокойствието на хората. Отговорното отношение на библиотекарите се възнаграждава с доверието на общността и с интереса към предоставяната информация.

Лиса Розенблум – изпълнителен директор на библиотечната система на Кинг каунти, сподели с тревога: „Все още нямаме ясни инструкции как да дезинфекцираме книгите, които ни връщат. Говореше се за 48 часа, сега за 72, в които документите да се обеззаразяват. Стараем се да правим най-доброто за хората, които работят в библиотеките – поддържаме активна комуникация помежду си и сме солидарни в този труден момент“. Към момента са инвестирани солидни средства за изграждане на дигитална библиотека, чрез която се осигурява онлайн достъп до книги. Тревога буди и перспективата библиотеките да останат по-дълго затворени, това неминуемо ще се отрази на бюджета им. В окръга действа фонд „Бедствия“ и на първо време чрез него те ще бъдат подпомогнати, докато стабилизират дейността си.

„Менталното здраве: нашето и на нашите общности“ – Национален съвет за първа помощ по поведенческо и ментално здраве на САЩ

В условията на пандемия несигурността е сред ключовите фактори, предизвикващи тревожност. Първото, което трябва да се предприеме, е да се разбере какво точно се случва с всеки по време на пандемията. Другият стресиращ фактор е изолацията. В общество свикнало с много свободи и права, тя е страшна за хората. И не на последно място, постоянният стрес и страхът от загуба на работа, на дом и от липсата на перспектива допълват общата картина на кризисната ситуация. Затова Лорън Макклеин, сертифициран инструктор в Националния съвет за първа помощ по поведенческо и ментално здраве на САЩ, призовава: „Докато сте под карантина или работите дистанционно, грижете се за физическото си и за менталното си здраве, поддържайте дома си чист и подреден, не стойте прекалено дълго пред компютъра, прилагайте правилото 20/20/20 – на всеки 20 минути за 20 секунди насочвайте вниманието си извън екрана на вашите устройства, към пред-

мети в стаята ви или навън, на 20 фута разстояние от вас¹ – това дава възможност на очния нерв да се „презареди“. Ако сте изолирани или под карантина, общувайте всекидневно с близките си, със семейството си, с приятелите или с вашите ученици. Солидарността помежду ни е много важна. Създайте си нови ритуали, докато работите от дома си. Време за кафе, време за отпускане, време за работа на компютъра или време за подреждане на шкафовете у дома“.

„Как mindfulness може да ни помогне“ – Библиотека към Техническия колеж Хори-Джорджтаун, Мъртъл бийч, Южна Каролина

Да започнем с тълкуването какво е mindfulness. Внимание или внимателност, или да внимаваме? Хората асоциират тази дума с грижа и с медитации, с йога, с нещо, което пренасочва ума и го съхранява. Определението, което дава директорът на „Библиотечни услуги“ в Техническия колеж Хори-Джорджтаун в Мъртъл бийч, Южна Каролина, Ричард Мониц, е: „Това е изкуството да наблюдаваш физическия, емоционалния и менталния опит с целенасочено внимание. Работи ли тази внимателност като кризисен мениджмънт? Да, определено има значение в сегашната ситуация на пандемия, при тази изолация, на която сме подложени. Добрата новина е, че чрез технологиите можем да общуваме повече с хората, за които ни е грижа, дори е задължително да го правим в ситуация на карантина. Ако сте „арестувани“ въщи, ето някои техники: премествайте неща, пренареждайте бюрото си, давайте си почивки, медитирайте поне 10 минути на ден. Работете по професионалното си развитие. Учете, запишете се на онлайн курсове, играйте видеоигри. Има много медитации онлайн. Ето полезни връзки:

<https://www.chathamnc.org/government/departments-programs/digital-and-online-learningresource-list>; <https://www.youtube.com/user/yogawithadriene>; <https://ccb.ischool.illinois.edu/storytelling-festival/storytelling-festival-archive>; <https://www.columbuslibrary.org/covid-19-coronavirus-response>; <https://tomato-timer.com>; <https://gowyld.libguides.com/freefornow>; <https://www.actionforhappiness.org>; <https://www.commonsense.org/education/articles/reduce-student-anxiety-and-your-own-duringuncertain-times>; <https://positivepsychology.com/dbt-dialectical-behavior-therapy>; www.bilbobooks.com; www.lizardpoint.com; www.zooniverse.com.

Дискусиите дадох възможност за формулиране на проблемите и на търсенето на решения за преодоляването им.

Рита Ван Дюнен, Чатам каунти, Ню Йорк:

„Библиотеките са затворени за посетители, а ние работим и дистанционно, и в сградите на библиотеките. Това е подходящо време за почистване, пренареждане и т.н. Работим усилено по нови стратегии и услуги, които можем да предлагаме онлайн“.

Дебора Уолш, библиотекар в Националната университетска библиотека, Университет за здравни науки, Ломбард, Илиноис:

¹ Около 6 м.

„Работя като инструктор и технически асистент в колежа „Дю пейдж“. Аз съм у дома, защото мъжът ми е след сърдечна операция и е много уязвим. Библиотеката ни в университета е все още отворена, а позицията ми на инструктор ми позволява да работя дистанционно”.

Шамика Шибович, Обществена библиотека Фремонт в Манделейн, Илинойс:

„Библиотеката е затворена от понеделник. Работи само екипът, който ще осигури гласуването във вторник“².

Омаха:

„Затворени сме изцяло до 31 март. Всички на трудов договор изпращат доклади на директора“.

Джорджита Мастерс, Обществена библиотека на Сънивейл:

„Библиотеката преустанови работата с посетители. Някои от нас работим от къщи и сме на разположение по телефона или имейла. Очаквам да получа много предложения и съвети как да продължим да работим”.

Мелани, Университет Кливланд, Канзас сити:

„В библиотеката един колега дежури дневно. Всички останали работят дистанционно. Студентите имат занятия онлайн и ние ги обслужваме онлайн”.

Лаона Флейшър:

„Ние активно използваме Hoopla. Засега няма ограничение при използването ѝ онлайн, свалянето на книги и при стрийминга. Все пак трябва да си даваме сметка, че овърдрайвът не е безкраен. В тази кризисна ситуация обаче разбираме, че потреблението на Hoopla е нараснало неимоверно, но поддръжката на приложението прави необходимото да няма отказан достъп.

Hoopla (<https://www.hoopladigital.com>) е онлайн приложение за слушане на аудиокниги на територията на САЩ и на Канада. В списъка на приложението са над 1500 библиотеки в Северна Америка. Препоръката към читателите е, ако тяхната библиотека не е в този списък, да помолят библиотеката да се включи, т.е. да плати за достъп. И ако читателят е регистриран в библиотеката, получава достъп.

Tumblebooks отварят безплатен достъп до електронните им книги и други дейности онлайн до края на август 2020 г. Сайтът (<https://www.tumblebooks.com/>) съдържа детски аудиокниги, тийнейджърска литература, уроци по математика онлайн, AudioBookCloud с богата база данни на стрийминг на аудиокниги, достъпен след регистрация до всички обществени библиотеки по света. Само за последните 2 седмици потреблението на техните услуги се е увеличило с 300 %.

Въпросите на участниците убедително потвърдиха полезността на събитието. Един от тях беше свързан с това как неработещите библиотеки обслужват потребителите, които нямат онлайн достъп или нямат Wi-Fi. Изводът е, че трябва да се засили качеството на интернета и да се направи възможно всеки член на

² В САЩ гласуването се провежда в библиотеките, а не както у нас – в училищата.

Обществените библиотеки в Америка са общностни центрове: библиотека, кафене, зали за събития и т.н.

общността да получи достъп. Например, някои библиотеки оставят свободен достъп до интернет мрежата от паркинга, а също така призовават своята общност да премахне паролите за домашния интернет, за да могат хората да го използват.

Участието на експерти от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в уебинара беше полезно, макар че много от изводите и препоръките не са приложими за България.

Дезинфекциране на книгите

Служителите, които засега са на работа, приемат книгите от читателите и работят с ръкавици. За дезинфекция използват разтвор на основата на белина (съдържащ хлор) и избърсват всички върнати материали и книги в Библиотеката.

Продължихме проучването си с действията, предприети в национални библиотеки от Европа и прилагани подходи:

Австрийската национална библиотека е затворена поради официални разпоредби. Библиотеката автоматично удължава безплатно всички годишни читателски карти за продължителността на времето за затваряне. Читателската карта предоставя на потребителя многобройни възможности за изследвания и достъп в информационната система на базата данни (DBIS). Персоналът на информационните служби е ангажиран дистанционно да отговаря на поставяните въпроси на електронна поща, чат на живо с работно време: от понеделник до петък, от 9.00 до 17.00 часа. Всички събития са отменени до края на май т.г.

Германската национална библиотека е затворена от 16 март т.г. Генералният директор, съвместно с ръководния екип в Лайпциг и във Франкфурт на Майн, е взел решение да се спре ползването на читалните и на двете места, както и да се затвори до второ нареждане Германският музей на книгата и писането. Конференциите, изложбите и другите събития, провеждани в сградата на Германската национална библиотека, са отменени до 3 май т.г. Към читателите е отправена покана за разглеждане на виртуални изложби. Каталогът на библиотеката е достъпен онлайн с повече от 1,3 милиона публикации.

Кралската библиотека на Нидерландия е затворена за читатели от 13 март т.г. На разположение са онлайн услуги като Delpher, DBNL и KB-каталог.

Националната библиотека на Русия е затворена за неопределен период от 19 март т.г. Налична е онлайн справочна услуга. Потребителите могат да задават въпросите си на имейл: ref.service@nlr.ru. Могат също така да получат достъп до онлайн документи, включително до каталозите и до цифровата библиотека.

Националната библиотека на Франция е затворена от 14 март т.г. до по-нататъшно уведомление. Всички събития са отменени.

Швейцарската национална библиотека е затворена от 16 март т.г. Услугите за предоставяне на книги са спрени. Не се изпращат напомнания за просрочени документи. На разположение на потребителите са онлайн ресурси. Всички събития до края на април са или отменени, или отложени.

Националната библиотека на Великобритания предлага онлайн услуги, така че да остане отворена виртуално за всички потребители. Предоставена е възможност да се разглеждат и изследват голяма част от колекциите онлайн.

Представената картина на дейността на библиотечната общност в Европа и в Америка потвърждава приоритетите в организацията на работа на библиотеките в извънредни условия:

Защита на служителите

След решението от 13 март 2020 г. на Народното събрание на Република България за обявяване на извънредно положение на територията на страната (обн. в ДВ, бр. 22 от 13.03.2020 г.) и последвалото решение на Народното събрание на Република България за удължаване на срока на обявеното извънредно положение до 13 май 2020 г. (обн. в ДВ, бр. 33 от 7 април 2020 г.) в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ бяха предприети активни действия за запазване на здравето на служителите. Изпълнението на служебните им ангажименти беше организирано в две направления – *дистанционно* в случаите, когато характерът на заеманата от тях длъжност позволява работа в домашна среда, и *работа в екипи*, когато не е възможна дистанционна работа. При организацията на работа по екипи, изискването е да се сведат до минимум преките контакти, както между работниците и служителите, така и между тях и външните лица на територията на НБКМ, като стриктно се спазва дистанция от не по-малко от 1.5–2 м.

Всички помещения на територията на НБКМ подлежат на задължително почистване и дезинфекция. От служителите се изисква да поддържат високо ниво на лична хигиена и да спазват стриктно правилата за работа и на присъствие в служебните помещения, като почистване и дезинфекция на работното място – преди началото на работния процес и след преустановяването му, поддържане на редовна хигиена на ръцете и избягване докосването на очите, носа и устата с мръсни ръце, използване на лични предпазни средства и дезинфектанти по време на работния процес, поддържане на добра респираторна хигиена на работното място чрез редовно проветряване на работните помещения.

Опазването на книжовно-документалното наследство, съхранявано в Библиотеката, е сред най-често задаваните въпроси в библиотечната колегия. Актуално звучи извадка от текста на *Правилника за народните библиотеки в София и Пловдив*, обн. в ДВ, бр. 127 от 18.VI.1898 г.:

III. Публично ползуване на библиотеката

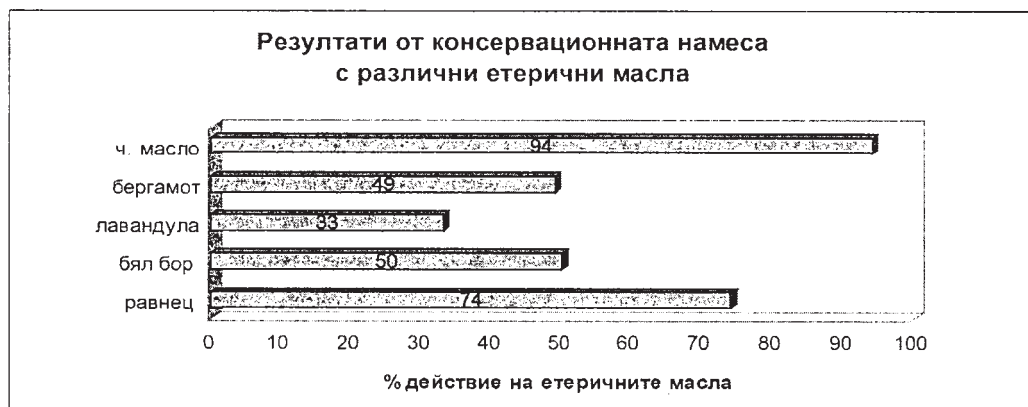
№ 41. *Читателите са длъжни да пазят вземаните за прочит книги от всякаква повреда, да не пишат по полетата на книгите, да не прегъват листата и да не ги обръщат с наплюнчен пръст, да не се облягат на книгите и кога вземат бележки, да не турят хартията, на която взимат бележките, върху книгата.*

№ 43. *Ако у дома на някого, който е взел книга за четение, се появи заразителна болест, той е длъжен да съобщи на библиотеката и веднага да повърне заетата книга за дезинфекция.*

Истината е, че все още данните за продължителността на пребиваване на вируса върху хартия и картон са противоречиви и търпят промени. На сайта на ББИА (<https://www.lib.bg>) е предоставена информация от Northeast Document Conservation Center (NEDCC), която препоръчва „72-часова карантина за книгите и документите от други колекции, като най-сигурния и най-ефективен начин за дезинфекци-

ята им след ползване от библиотекарите или връщане от читателите. За някои видове материали може да е подходящ карантинен период по-малък от 72 часа”. Цитирано е изследване, публикувано в New England Journal of Medicine на 17 март т. г., според което COVID-19 се запазва върху картонени повърхности за 24 часа и върху пластмасови повърхности до 72 часа. Въз основа на това изследване „подходящият карантинен период за хартия или обикновен картон е минимум 24 часа, докато подходящият карантинен период за книги, покрити от полиестер (напр. миларни) или други пластмаси, както и материали на основата на пластмаса, като например CD и DVD, е 72 часа. 72-часовата карантина е подходяща и за всеки друг вид документи, за които библиотекарят не е сигурен”.

Практиката по превенция на документалното наследство в Националната библиотека се оказва полезен опит, който започна да се прилага непосредствено след констатациите за COVID-19. Следвайки световната тенденция за използването на биологично чисти продукти, във всяка сфера на живот, които не замърсяват околната среда и щадят здравето на човека, и позовавайки се на сведения за приложението в практиката на растителни извлекци и етерични масла, екип на Биб-

Фиг. 1. Резултати от консервационната намеса с различни етерични масла

лиотеката прилага иновативна методика с доказана ефективност в съхранението на документи на хартиен носител. Според доц. д-р Анна Драганова „етеричните масла действат като антибиотици, при това натурални, и не само убиват бактериите и вирусите, но и стимулират имунната система”.

Проучванията показват, че механизмът на действие на етеричното масло от чаено дърво се състои в разрушаване на мембранната цялост, придружено с освобождаване на вътреклетъчен материал и инхибиране на клетъчното дишане, което води до невъзможност да се поддържа хемостазата на клетката.

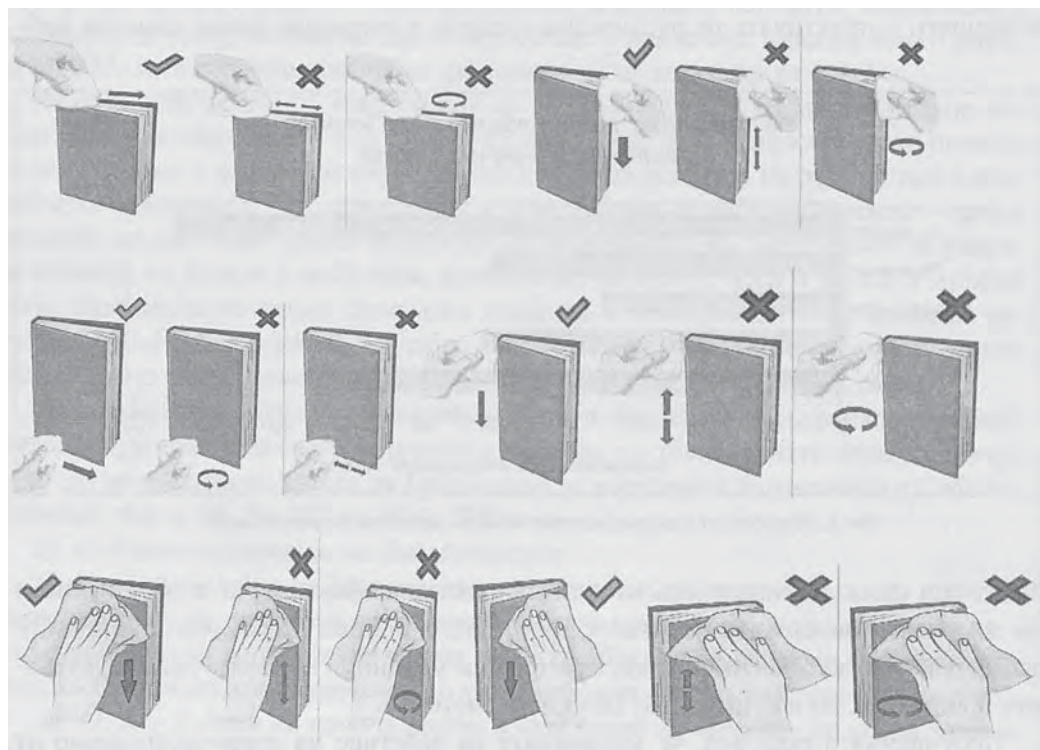
Дезинфекциращ разтвор 1: на 100 мл 70-процентов спирт се прибавя 0.5 мл масло от чаено дърво, или на 1 л спирт е нужно да се прибавят 5 мл масло от чаено дърво.

Ползваните от читателите книги се поставяха в обособени пространства, т.нар. изолатори. Там наред със спазване на посочения по-горе карантинен период, книгите се подлагат на обработка чрез напръскване с описания по-горе дезинфекциращ разтвор.

В процеса на превантивно опазване или при необходимост от обеззаразяване на документи е ефикасен и следният метод:

Документът се поставя върху равна повърхност и с четка се намазва с дезинфекциращия разтвор. Необходимо е да се изчака, докато да се изпари спиртът от повърхността на хартията. След това се поставя филтърна хартия между страниците, както и от външната страна на книгата. Така обработен, документът се поставя в затворен обем (ексикатор или в найлонов чувал) за 3–4 дни.

Дезинфекциращ разтвор 2 (по д-р Елена Малишева, Русия) : В 1 л вода се прибавят 4 с.л. белина или препарат съдържащ хлор. Документите се почистват и обработват с дезинфекциращия разтвор, след което се оставят за 4–5 дни в изолатор.

Фиг. 2. Насоки (основни стъпки) за правилно почистване на библиотечни материали

При невъзможност да се използват някои от посочените дезинфектиращи разтвори, документите може да бъдат обработени и с антибактериални мокри кърпи на спиртна основа.

При извършване на почистване е важно да се спазва посоката, без да се допуска движение в две посоки, както и въртеливи движения, защото съществува опасност вместо да се отстрани замърсяването и да се унищожат бактериите и инфекциите, те да се вкарат в дълбочина в книжното тяло.

При извършването на дезинфекция е задължително да се използват следните лични предпазни средства:

- маски/респиратори (препоръчително е те да бъдат клас 2 или 3 (FFP2 или FFP3);

- очила или лицев шлем;
- престилка с дълги ръкави (при възможност за еднократна употреба);
- ръкавици (при възможност за еднократна употреба);
- след приключване на дезинфекцията ръцете трябва да се мият със сапун и топла вода в продължение на минимум 20 секунди.

Запазване на интереса на потребителите и на потребността им от библиотечни услуги

В екстремната ситуация, в която са поставени библиотеките в условията на пандемия, усилията са насочени към осигуряване на достъп до услуги и колекции от разстояние. Всички библиотеки – в различна степен и според възможностите си – се стремят да популяризират своите онлайн услуги: виртуални изложби, промотиране на дигитално съдържание, образователни програми за различните категории потребители, онлайн четения на книги при спазване на авторските права. Наред с това се полагат усилия за увеличаване на достъпа до електронни книги, включително и чрез преразпределяне на финансови средства за закупуването им. Неразделно от отговорността по опазване на книжовното наследство, смисълът на съществуването на библиотеките е в запазването на интереса и потребността от библиотечни услуги у потребителите.

Вместо заключение

Наблюдаваме внимателно отражението на въздействието на COVID-19. Ситуацията по цял свят налага служителите в библиотеките да преосмислят работата си, като изпълняват всекидневните си задачи по възможно най-ефективния начин, докато работят дистанционно. Като се имат предвид обстоятелствата, за всички е ясно, че най-вероятно предизвикателствата ще продължат. Но по-важното е, че осъзнаването на отговорността в ситуацията обединява и сплотява за постигане на най-доброто, на което поотделно и заедно сме способни.

Обзор на османотурските документи за Казанлък и околността, съхранявани в отдел „Ориенталски сбирки“ на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

ХРИСТИЯН АТАНАСОВ

The Ottoman-Turkish records for Kazanlak and its region, preserved in the “Oriental Collections” Department of the National Library “St. St. Cyril and Methodius”. A review

Hristiyan Atanasov

Summary

The paper is an overview of the Ottoman Turkish archival records stored in the “Oriental Collections” department of the National Library “St. St. Cyril and Methodius”, which are related to the history of Kazanlak and its district from the 17th century to the period after the Liberation. The presented records are part of various collections: “OAK” and “НПТА”, as well as from some archival funds (main funds, the so called “A” massif funds and pre-funds) of Kazanlak, Stara Zagora, Plovdiv and the old *sanjak* Chirmen. It is presented also a brief review on the history of the town and the region.

Key-words: Ottoman records, archival funds, Kazanlak, history.

Изготвянето на архивни обобщения и обзори по отношение на определена тема или на база географски признак не е никак нова практика за българската историческа наука. Това е правено от мнозина изследователи както за документи, които не се съхраняват в колекциите и фондовете на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“¹, така и за архивните материали на арабица, обработвани и опазвани в отдел „Ориенталски сбирки“ към Библиотеката. По отношение на последните можем да посочим няколко обзора, включващи преводи на документи или техни анотации от редица известни български османисти – Елена Грозданова

¹ Обзор на османските документи, съхранявани в системата на Държавна агенция „Архиви“ прави архивистът Йордан Желев: Желев, Йордан. Османотурските документи в българските държавни архиви. Състояние и перспективи. – В: *Известия на държавните архиви*, 2007, бр. 93, с. 337–353; Също и османистката Елена Грозданова: Грозданова, Елена. Новоиздирени османотурски документи за историята на Беловския край през XVII–XIX в. – В: *Известия на държавните архиви*, 1985, бр. 49, с. 205–218; Грозданова, Елена. Османотурски документи от архивната сбирка на гр. Белово за историята на населението от Родопския край. – В: *Родопски сборник*, 1983, 5, с. 269–286. Където документите, освен че са представени по-общо, са разкрити и в аотиран вид.

ва², Мария Калицин³, Емилия Силянова⁴ и др.⁵ Трябва да се спомене и изследването на османистката Маргарита Добрева, посветено на Свиленград и околността му⁶. По същество студията на изследователката е компилация между архивен обзор на документите, съхранявани в НБКМ по отношение на обекта, които са подредени по хронология и теми, и историческо изследване, доколкото са използвани и други източници – записи от Османския архив в Истанбул, османски статистически годишници, направен е научен анализ, изготвени са приложения с данни от различни извори и прочее.

Краткият обзор, който ще бъде представен, може да се счита за подобна разработка. Така тук чрез сбита историческа ретроспекция за град Казанлък и околността ще бъдат представени в обобщен вариант колекциите и фондовете, които съхраняват информация по този въпрос и съответно отделни документи – подредени по тема и хронология. Прави уговорката, че това не е инвентарен опис на архивните материали за Казанлък и околността, които се съхраняват в НБКМ. В статията не е възможно да бъдат приложени анотации на самите източници, които са значителен брой – поне няколкостотин. Ще бъде направено само първоначалното обобщение за документацията, за нейните силни и слаби страни, предимства и недостатъци.

Накратко за историята на града и околността

Казанлък е основан от османците при завоеванието на Балканския полуостров. Населеното място се споменава за първи път в документ от 20 януари 1421 г. По-

² Грозданова, Елена. Османотурски документи за Карнобат и Карнобатско в Ориенталския отдел на Народна библиотека „Кирил и Методий“. – В: *Векове*, 1975, кн. 3, с. 58–67; Грозданова, Елена. Документи за Елхово и Елховския край в Ориенталския отдел на Народната библиотека „Кирил и Методий“. – В: *Векове*, 1977, кн. 6, с. 73–78.

³ Калицин, Мария. Османотурски документи за Плевен и Плевенско в Ориенталския отдел на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. – В: *Векове*, 1973, кн. 4, с. 55–59; Същата. Османотурски документи за Габрово и Габровско в Ориенталския отдел на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. – В: *Векове*, 1975, кн. 1, с. 111–112; Същата. Османотурски документи за Ловеч и Ловчанско в Ориенталския отдел на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. – В: *Векове*, 1975, кн. 6, с. 63–70.

⁴ Силянова, Емилия. Османотурски документи от XIX в. за Белоградчишката каза и Белоградчик в Ориенталския отдел на НБКМ. – В: *Известия на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“*, 1996, т. 22 (28), с. 587–594.

⁵ Андреев, Стефан, Грозданова, Елена. Османотурски документи за южното българско Черноморие и прилежащия му район (във фонд „Поморие“ на Ориенталския отдел на НБКМ). – В: *Векове*, 1980, кн. 6, с. 80–89.

⁶ Добрева, Маргарита. Свиленград и неговият хинтерланд според османските документи, съхранявани в Ориенталския отдел на НБ „Св. св. Кирил и Методий“. – В: *Сборник с доклади от първата общинска научна конференция „Свиленград и регионът от древността до новото време“*, 3.10.2011 г. съст. К. Пеева, Е. Митева. В. Търново, 2013, с. 51–85.

степенно селището добива статута на град и става център на нахия (*nahiye*, т.е. община)⁷.

Табл. 1. Населението на град Казанлък (в домакинства) през периода 1466–1594 г.⁸

Година	1466	1515	1530	1541	1594
Брой домакинства	55	158	192	236	443

От Табл. 1 става ясно, че населението на Казанлък през XV–XVI в. непрекъснато се увеличава. През 1594 г. в източниците са регистрирани 443 домакинства, което прави около 2215 души⁹. Следващите столетия градът продължава да се разраства и благоустройва. Това е видно от описанието в Пътеписа на Евлия Челеби, който за 1622 г. пише следното:

„Това е една каза¹⁰ с 150 акчета, управлява се от войвода и се намира в територията на санджака¹¹ Чирмен [дн. с. Орменион, Гърция] в Румелийския еялет.¹² [...] Градът е център на извънредно плодородна и широка каза. Има седем молитвени места, но прочути са джамията Саруджа паша и джамията на Искендер бей, син на Али. Има седем махали, мюсюлманите са много, а християните малко. Жителите му са юруци. Има 1060 едноетажни къщи. [...] В чаршията има един уреден хан и триста дюкяна, като папукчийските дюкяни са извънредно много. Кафенетата и бръснарниците му са благоустроени. Твърде много и прочути са сочното грозде, ябълките и белите му хлябове“.¹³

Вън от интересните факти за благоустройството на града и плодородието на земите около него от описанието става ясно, че Казанлък спада към санджака Чирмен. Освен като каза (*kaza*, т.е. околия), в източниците от 30-те и 40-те години на XIX в. градът е записван и като център на нахия (*nahiye*, т.е. община), като в случая според мен двата термина следва да се възприемат за еднозначни. Така например в един документ за владееие на приходи (*zabtname*) от 1834 г. е записано, че някой си Мехмед Решид трябва да получава приходи от село Акматлъ(?), спадащо към нахията Казанлък, прилежаща на санджака Чирмен.¹⁴ В друг подобен документ (от 14 юни 1842 г.) е отбелязано, че Хуршид, син на Абдуллах, получава приход от тимар, включващ село Доймушлер (дн. село Осетеново, община Па-

⁷ Кауаринар, Levent. The Economic Growth of the Kazanlık in the 15th and 16th centuries. — В: Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания. Разнообразието в българското стопанско-историческо развитие, 2017, т. 2, с. 231.

⁸ Пак там, с. 235.

⁹ Пак там.

¹⁰ Каза (*kaza*) — т.е. околия.

¹¹ Санджак (*sancak*) — т.е. знаме. Административна единица.

¹² Еялет (*eyelet*) — по-голяма административна единица.

¹³ Челеби, Евлия. Пътепис. прев. от османотур., състав. и ред. Страшимир Димитров. София, 1972, с. 49–50.

¹⁴ НБКМ, Ориенталски сбирки, ф. 91, а.е. 30, л. 1.

вел Баня), което е към нахията Казанлък, която спада към санджака Чирмен.¹⁵ В разписка (*sened*) от 1846–1847 г. пък Мехмед Емин, син на Йомер от Казанлък, декларира, че е получил сума от тимара¹⁶ си в село Мусиджилер (неуст.), спадашо към нахия Казанлък, санджак Чирмен.¹⁷

Интересно е, че в един султански диплом (*berat*) от 27 юни 1835 г. нахията Казанлък е придадена към санджака Кърк Килисе (т.е. дн. Лозенград, Турция). От документа става ясно, че Ибрахим Едхем, син на Салих, е бил владеец на тимар от село Деирменлю (вер. дн. Воденичарово, община Стара Загора). На същия, вече като пенсионер, се отпуска част от тимара до края на живота му.¹⁸ Тук ще се въздържа от категорични коментари, защото е трудно да се прецени дали не става дума за неточност в самия документ, или действително, поне за кратко, Казанлъшката околност е придадена към друг санджак.

Това, което със сигурност може да се твърди, е, че през 60-те и 70-те години на XIX в. Казанлък е център на каза и е подведомствен на Пловдивския санджак. Като такъв го намираме в османските статистически годишници (*salname*) от този период.¹⁹

В Табл. 2 са подбрани сведенията за демографската картина на казата за периода от 1871–1872 г. до 1877–1878 г. Като цяло данните се повтарят за отделните години, т.е. цифрите са препечатвани от един годишник в друг, но могат да ни дадат някаква обща представа. На първо време очевидно в околията са включени около 47–50 населени места. Броят на мюсюлманите и немюсюлманите (тук се включват предимно българи) е приблизително равен. Вече от 1873–1874 г. в годишниците са отбелязвани и цигани. Някаква съществена разлика има само в данните от последния годишник (1877–1878 г.), но като цяло не е сигурно дали това е следствие на естествен прираст, или поради факта, че към казата, изглежда, са добавени административно три нови села (само в това салнаме са записани 50 селища, в другите те са 47).

Ретроспекцията показва, че Казанлък за кратко време след основаването си се налага като водещ градски център в района и става „столица“ на нахия и/или каза. В същото време населението в града и околните села е смесено – българи, турци, цигани, евреи²⁰ и т.н. Това разнообразие се запазва за целия период на османската власт в региона.

¹⁵ Пак там, а.е. 32, л. 1.

¹⁶ Тимар (*timar*) – възнаграждение, данъчна отбивка, получавана за изпълнение на служебни задължения.

¹⁷ НБКМ, Ориенталски сбирки, ф. 91, а.е. 68, л. 1.

¹⁸ Пак там, ф. 91, а.е. 60, л. 1.

¹⁹ За този тип източници и информацията от тях вж: Георгиева, Гергана. Структура на градовете в българските земи през 70-те години на XIX в. по данни от османските статистически годишници (салнамета). – В: *Известия на държавните архиви*, 2016, кн. 106, с. 136–191.

²⁰ За еврейската диаспора в Казанлък вж Керен, Цви. Съдбата на еврейските общности в Казанлък и Стара Загора по време на Руско-турската война от 1877–1878 г. – В:

Табл. 2. Населението на каза Казанлък (мъже, къщи (hane) и села (kura)²¹

Година/ брой	Села	Къщи			Мъжко население			
		Немюс.	Мюсюл.	Всичко	Цигани	Немюс.	Мюсюл.	Всичко
1870–1871 г. (1287 г.)	47	3512	4153	7665		12 871	12 921	25 792 ¹
1871–1872 г. (1288 г.)	47	3512	4153	7665		12 871	12 921	25 792
1873–1874 г. (1290 г.)	47	3512	4153	7665	1304	11 854	10 921	24 081 ²
1874–1875 г. (1291 г.)	47	3512	4153	7665	1304	11 856	10 921	24 081
1875–1876 г. (1292 г.)	47	3512	4153	7665	1304	11 856	10 921	24 081
1877–1878 г. (1294 г.)	50			12 845				29 271

Колекциите в Отдел „Ориенталски сбирки“ към Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и Казанлък и неговата околност

Ориенталската колекция на НБКМ е изключително обемна и разнообразна. Тук само ще бъдат споменати сбирките с ценни арабографични ръкописи – редки книги на арабски, персийски и османотурски, както и обширната колекция с печатни издания: периодика и книги, отпечатани на арабица.²²

Другият голям масив се формира от архивните документи, които са разпределени в колекции и фондове. На първо място, това са колекциите „Сиджили“²³,

Историческо бъдеще, 2007, год. 11, № 1–2, с. 202–218.

²¹ Salname-i Vilayet-i Edirne, 1287 sene [1870/71 г.], defa 1; Salname-i Vilayet-i Edirne, 1288 sene [1871/72 г.], defa 2; Salname-i [Vilayet-i Edirne], 1290 sene [1873/74 г.], defa 4; Salname-i Vilayet-i Edirne, 1291 sene [1874/75 г.], defa 5; Salname-i Vilayet-i Edirne, 1292 sene [1875/76 г.], defa 6; Salname [i Vilayet-i] Edirne, 27 safer 1294 sene [13 март 1877 г.], 1 mart 1293 sene, defa 8.

²² **Иванова**, Светлана. Комплектуване, формиране и разкриване на сбирките на Ориенталския отдел на НБКМ (към Пътеводител на Ориенталския отдел на НБКМ). – В: *Известия на държавните архиви*, 2002, бр. 79, с. 23–28.

²³ За нея вж **Велков**, Аспарух. Колекция „Сиджили“ от Националната библиотека в София като исторически извор. – В: *Из практиката на османската канцелария*. сб. материали от международната конференция „Османските регистри – извор за историята на Балканите“, София, 23 октомври 2009, съст. и науч. ред. Румен Ковачев. София, 2011, с. 13–65; **Иванова**, Светлана. Османските кадийски дефтери. Наблюдения върху колекция „Сиджили“ в Националната библиотека в София. – В: *Из практиката на*

„Дефтери“²⁴, ОАК (първоначално „Ориенталска архива – каса“, а по-късно „Ориенталска архивна колекция“)²⁵, която включва 8604 архивни единици (а.е.)²⁶ и НПТА или Новопридобити турски архиви²⁷ – общо 4130 а.е.²⁸ Другите документи са обособени в „Селищни фондове“, които могат да съдържат: основен фонд, А-фонд и предфонд (общо 329 160 а.е.)²⁹. Към тях следва да се прибавят записите на арабски език, при които към цифровата сигнатура е добавено означението „Ар“. В перспектива предстои да бъде създаден и масив „Б“ с класирани документи.³⁰ Освен това е оформена и колекция с копия на документи, получени в рамките на обмен с турските архиви.³¹

Част от тези колекции и фондове бяха прегледани, за да се подберат документите, които се отнасят до Казанлък и околността му. Известно е, че в т.нар. регистри колекции – „Сиджили“ и „Дефтери“ – не са запазени цели корпуси за този град и регион. Поради това усилията се насочиха към архивните масиви, които съхраняват предимно единични документи. В тях обаче също бяха открити регистри – частични или напълно запазени, дори един подвързан.

Така бяха изследвани документите от колекциите ОАК и НПТА, в които се съхраняват източници по темата. Освен това бяха прегледани и принципно класираните в поселищен фонд „Казанлък“ източници. Това са: Фонд № 91 – основен фонд, съдържащ 135 а.е.; от същия фонд, но масив „А“ (или Фонд № 91А) – общо 111 а.е. За града има и обособен предфонд (сигнатура Кз 1/1-3), който съдържа ксерокопия на няколко документа. Поради близостта на Казанлък със Стара Загора бе прегледан и фонд № 93 (с 212 а.е.), № 93А (с 229 а.е.) и предфонда за Стара Загора (Сз 5/1-19, Сз 6/1-8 и Сз 7/1-7). Освен това, както се видя, каза Казанлък е спадала за определен период към санджаците Пловдив и Чирмен. Това наложи да бъдат проучени и фондовете (основни и „А“) и предфонда на селищата: а именно фонда на Пловдив – № 88 (1 805 а.е.), № 88А (1 394 а.е.) и предфонд (Пд 1/1-89; Пд

османската канцелария. сб. материали от международната конференция „Османските регистри – извор за историята на Балканите“, София, 23 октомври 2009. съст., науч. ред. Румен Ковачев. София, 2011, с. 85–105.

²⁴ Али, Севдийе. Проблеми на разкриването на дефтерите от фонда на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. – В: Библиотека, 2016, кн. 6, с. 132–149.

²⁵ Иванова, Светлана. Комплектуване, формиране и разкриване..., с. 29–30.

²⁶ Сайт на НБКМ [прегледан 25.08.2019] http://www.nationallibrary.bg/wp/?page_id=258

²⁷ Иванова, Светлана. Комплектуване, формиране и разкриване..., с. 30–31.

²⁸ Сайт на НБКМ [прегледан 25.08.2019] http://www.nationallibrary.bg/wp/?page_id=258

²⁹ Пак там.

³⁰ Иванова, Светлана. Комплектуване, формиране и разкриване..., с. 36–41.

³¹ За тях вж Радусhev, Евгений, Ковачев, Румен, Андреев, Стефан. Опис на регистри от Истанбулския османски архив към Генералната дирекция на държавните архиви на Република Турция. София, 1996. Също и: Кендерова, Стоянка, Добрева, Маргарита. Документи за историята на Илинденско-Преображенското въстание, съхранявани в Истанбулския османски архив на Генералната дирекция на държавните архиви на Република Турция. – В: Известия на държавните архиви, 2003, т. 85–86, с. 276–385.

2/1-118; Пд 13/1-18; Пд 14/1-31; Пд 15/1-37; Пд 16/1-12 и Пд 17/1-43), също за санджака Чирмен – фонд № 87 (77 а.е.) и № 87А (288 а.е.)³².

Именно част от тези документални масиви ще се представи в опит да се покаже информационното богатство и потенциал, които те съхраняват по отношение на Казанлък и неговата околност. Ще се споменат и някои документи, които са особено важни за осветляването на един или друг въпрос от политическата, икономическата или културната история на града и региона. Отново ще направя уговорката, че обзорът има предварителен характер – не за всички документи е изготвена анотация, някои ще бъдат представени или анализирани в бъдеще. Поради това част от фактите са по-скоро условни и могат да бъдат коригирани след пълната обработка на архивните записи. Несъмнено обаче и на този етап може да се постигне обективна обобщена представа за османската документация, съхранявана в отдел „Ориенталски сбирки“ на НБКМ, хвърляща светлина върху историята на Казанлъшко.

Хронология на източниците

Като цяло, документите по отношение на Казанлък и околността му, съхранявани в НБКМ, не са ранни. Те са след т.нар. „класически период“ на османската държава, който известният османист Халил Иналджък определя да бъде между 1300 и 1600 г.³³ Така като най-ранен документ може да бъде посочен един берат (*berat*) за получаване на сумата от седем акчета дневно на османски служител от 1 януари 1626 г.³⁴ Друг стар документ е ферман (*ferman*) до кадията на Казанлък за събирането на джизията от спадащите към каза Казанлък села Кечи дере (дн. с. Енина) и Шипке (дн. гр. Шипка) за 1639–1640 г.³⁵ Най-късните документи са съответно от времето след Освобождението на България (1878), когато градът и регионът са включени в създадената съгласно Берлинския конгрес автономна област – Източна Румелия, която съществува до 1885 г.

Политическа история – кърджалийско време, военно дело

Много интересни документи са налични относно действията на кърджалийските главатари в Казанлъшко по време на размириците в Османската империя³⁶. Например в едно писмо (*mektub*) от 18 октомври 1781 г. на висш османски служител до кримския хан Селим Герай хан се описват действията на синовете на Канлъ Ахмед – Хюсейн и Еюб, както и на Кору Хасан, които разбойничествали из Казанлъшко³⁷. Също и доклад от 11.IX.1791 г. на куриера (*tatar*) Ибрахим до румелийския валия относно действията на разбойници в казите Казанлък, Чир-

³² По отношение Чирмен не е оформян предфонд.

³³ Вж **Inalcik**, Halil. The Ottoman Empire: The Classical Age 1300–1600. Translated by Norman Itzkowitz and Colin Imber. The Trinity Press, Worcester, and London.

³⁴ **НБКМ**, Ориенталски сбирки, ф. 91, а.е. 10, л. 1.

³⁵ **Пак там**, а.е. 8, л. 1.

³⁶ За този период вж **Мутафчиева**, Вера. Кърджалийско време. София: БАН, 1993.

³⁷ **НБКМ**, Ориенталски сбирки, ф. 91, а.е. 78, л. 1.

пан, Стара Загора, Нова Загора и Ямбол, който съобщава, че срещу тях е изпратен Токачъклията Сюлейман ага с 3000 души пехота и 500 конници.³⁸

В друго донесение (*arz*) от 24 октомври 1785 г. на кадията на Казанлък Кетхюдазаде Мустафа до великия везир също се описват действията на казанлъшкия разбойник Куру Хасан, за Хаджи Ибрахимоглу и други кърджалийски главатарии.³⁹ Куру Хасан е и обект на други два документа с автори – кадията на Пловдив⁴⁰ и наиба на Стара Загора⁴¹, които също през октомври 1875 г. докладват на османските власти за неговите действия. Следва да се отбележи и още едно донесение, в случая от аянина⁴² на Високата порта Ессеид Мустафа от Казанлък до височайши османски сановници, относно кърджалийските главатарии Кара Фейзи, Дженкчиоглу и Исаоглу (документът е от 26.X.1800 г.).⁴³ Също и един доклад (12.IV.1810 г.) на Ахмед Джелиаледдин паша до султана, описващ настъплението на разбойника Бекирли Мустафа към Пловдивско и по-сетне бягството му към Казанлъшката каза.⁴⁴

Тук е мястото да се спомене и изложение (*arz*) от 11.I.1825 г. до чирменския мю-тесаръф и други османски служители, в което са описани оплакванията на жителите на с. Шипка, спадащо към каза Казанлък, които недоволстват от действията на аянина капуджибаши Хюсейн ага.⁴⁵ Интересен е и един дефтер (регистър) от 7.VIII.1799 г., включващ имената на аяните в различни кази и броя на подчинените им войници. По отношение на града е списано: „Каза Акче Казанлък, аянин – Мустафа ага, войници – 300 [души]“.⁴⁶

Във фондовете се съдържат и голям брой документи за рекрутиране на войници, дезертьори от османската армия, събиране на доставки за войската и т.н. Например в изложение (1791–1792 г.) от аянина Мехмед Кючюк до султана се говори за рекрутиране на 100 души от каза Казанлък и поставянето им под командването на военачалника Дервиш бей.⁴⁷ В писмо на османски военен до главното командване (от 1853 г.) се съобщава, че са заловените дезертирали войници от казанлъшките села, които извършили убийство и грабеж, и съответно ще бъдат съдени.⁴⁸

³⁸ Пак там, Сз 6/7, л. 1.

³⁹ Пак там, ф. 91, а.е. 26, л. 1.

⁴⁰ Пак там, ф. 88, а.е. 378, л. 1.

⁴¹ Пак там, ф. 93, а.е. 57, л. 1.

⁴² За аяните вж Shusharova, Maria. A Local View over the War. War Service Functions of the Rumelian Ayans in the Ottoman Empire – the end of 17-th and during the 18-th Centuries. – В: *Empires and Peninsulas. Southeastern Europe between Katlovitz and the Peace of Adrianople, 1699–1829*. Eds. Ivan Parvev, Plamen Mitev, Maria Baramova, Vania Racheva. Berlin: Lit Verlag – Muenster, 2010, с. 231–242.

⁴³ НБКМ, Ориенталски сбирки, ф. 91, а.е. 4, л. 1.

⁴⁴ Пак там, Пд 16/11, л. 2.

⁴⁵ Пак там, ф. 91, а.е. 2, л. 1.

⁴⁶ Пак там, ф. 93А, а.е. 170, л. 1.

⁴⁷ Пак там, ф. 91, а.е. 3, л. 1.

⁴⁸ Пак там, НПТА XIX 19/88, л. 1.

Данъци, икономика, население, социален статус, духовност

Както може да се очаква, градът и околността му са напълно инкорпорирани в османската данъчна система и съответно жителите им са заплащали данъците си към държавата съобразно религиозната си принадлежност и социалния статус. Така например в един султански ферман (*ferman*) до кадията на Казанлък се регламентира събирането на джизие⁴⁹ от спадащите към каза Казанлък села Кечи дере (дн. с. Енина) и Шипке (дн. гр. Шипка) за 1049 г. (1639/40 г.).⁵⁰ Особено важна е молба (*arzuhal*) от 15 март 1694 г. на жителите на село Шипка до султана, с която те искат да бъдат освободени от някои данъци, понеже имали задължения като дервентджии (т.е. пазители на планинските проходи).⁵¹ В друг данъчен регистър от 20 юли 1833 г. са записани плащанията на жителите на Казанлък – мюсюлмани, немюсюлмани и цигани, към османските власти.⁵²

Градът и селищата около него са включени и в системата за покупки на провизии за османската държава и армия. Интерес в това отношение представлява съдебен протокол (*hüccet*) от 24 ноември 1670 г., с който първенци от селища от каза Казанлък: от село Синитли (вер. дн. Морозово или Горно Черковище) – коджа⁵³ Осман, син на Мехмед; от село Ешекли (дн. Николаево) – Йомер беше, син на Зулфикар; от село Салтъкам (дн. Копринка) – коджа Али, син на Ибрахим; от село Сехини (?) – Хатиб Халил ефенди; от село Кечи дере (дн. Енина) – Зайхими Мустафа Челеби; от село Мусиджам (?) – спахията Ахмед Челеби декларират, че са получили от Осман ага сумата от 250 гроша за 500 килета⁵⁴ пшеница, закупена за еничарите в Одрин.⁵⁵ От следващата година е заповедта за доставки, които следва да бъдат получени от казите Казанлък, Султан йери (каза в Родопите), Бунар Хисар (дн. гр. Пънархисар, Турция), Кърк Килисе (дн. гр. Къркларели, Турция) и т.н.⁵⁶ В предфонда на Пловдив пък има регистър (1845/46 г.), включващ имената на българи джелепи, които снабдяват с дребен рогат добитък османската армия. Добитъкът е доставен от различни кази – Сливен, Стара Загора, Казанлък и т.н.⁵⁷

Във фондовете и колекциите на НБКМ се съхраняват и османски документи за розопроизводството в Казанлък и в района – традиционен местен отрасъл.⁵⁸ Из-

⁴⁹ Данък, събиран само от немюсюлмани.

⁵⁰ НБКМ, Ориенталски сборки, ф. 91, а.е. 8, л. 1.

⁵¹ Пак там, а.е. 76, л. 1.

⁵² Пак там, ф. 91, а.е. 47, л. 1.

⁵³ Коджа (*koca*) – букв. „възрастен“, „стар“, в случая „старейшина“.

⁵⁴ Марка за обем, която варира за различните региони и периоди. Обикновено се има предвид цариградското киле, което е равно на 37 литра. Вж Веков, Манчо. Метричната система в България: Метрични реформи и метрологична дейност XVIII–XIX в. По: Дигитална библиотека по архивистика и документалистика. [онлайн]. [прегледан 25.08.2019]. http://electronic-library.org/books/Book_0057.html

⁵⁵ НБКМ, Ориенталски сборки, ф. 91, а.е. 13, л. 1.

⁵⁶ Пак там, а.е. 16, л. 1–2.

⁵⁷ Пак там, Пд 17/23, л. 1.

⁵⁸ Вж Пенчев, Пенчо. Казанлъшкият край през Възраждането. София: АИ „Проф. Марин

вестни са например писма от 1858 г., в които са споменати митата, които следва да се съберат от търговците – закупчици на розовото масло, произвеждано в Казанлък и околията.⁵⁹ В периода след Кримската война започва и по-бързото развитие на града, като през него преминава и телеграф. Така в преписка от 1867 г. се споменава, че ще бъде удължена телеграфната линия от Стара Загора, през Чирпан за Казанлък, като за нужните материали за построяване за линията е набавена и определена сума.⁶⁰

От 30-те години на XIX в. е и един, по изразу на Махиел Кил, „*регистър на молбите за възстановяване на църкви в империята*“, в който е записана молба за възстановяване на църквата в Казанлък и други селища от България.⁶¹ Известни са и два документа⁶² от 1867 г. за разходи за бедни лица от махали в Казанлък, както и за покупки на хляб и други храни за затворници от Пловдивския санджак, включително и за такива от Казанлъшко.⁶³

Както във всеки град, така и в Казанлък са функционирали различни благотворителни фондации (вакъфи). В предфонда на Пловдив например има запазени квитанции на вакъфа на Зелиха ханъм, развиващ своята дейност в касаба (т.е. град) Казанлък. Бележките са общо единадесет и са от 9 август 1874 г.⁶⁴

Особено важен е един регистър (*defter*), съхраняван в предфонда на Стара Загора, съдържащ списък с имена на жители от каза Казанлък. Става дума само за християни от селата Кечи дере (дн. с. Енина), Шипка, Ак баш (дн. с. Габарево) и т.н. Общо, по рекапитулация на писаря, са записани 2402 души. За съжаление регистърът е без дата и не става ясно по каква причина е бил създаден, но пък е ценен източник за именния фонд на жителите на казата през османското владичество.⁶⁵

Други

Много интересни са и документите, даващи информация за микроисторията на града и региона. Така може да се добият данни за отделни лица, които са пътували за други части на империята. В пътен документ (*murur tezkeresi*) от 6 март 1869 г. се вижда, че някой си Мехмед, син на Исмаил, от село Шекерали (дн. с.

Дринов“, 2005, с. 19–103; Зарев, Косъо. История на българското розопроизводство. Пловдив: Вион, 1996.

⁵⁹ НБКМ, Ориенталски сборки, НПТА XIX 25/49.

⁶⁰ Пак там, НПТА XIX 26/1.

⁶¹ Пак там, ОАК 45/22. Анотация на документа може да бъде видяна в: Кил, Махиел. Изкуство и общество в България през турския период: Преглед на икономическите, юридическите и художествените предпоставки за българското поствизантийско изкуство и неговото място в развитието на изкуството на християнските Балкани, 1360/70–1700 г. нова интерпретация. прев. от англ. Росица Градева. София: Любумъдрие–Хроника, 2002, с. 145.

⁶² Пак там, ф. 88, а.е. 558, л. 1.

⁶³ Пак там, а.е. 612, л. 1.

⁶⁴ Пак там, Пд 13/10, л. 1–11.

⁶⁵ Пак там, Сз 6/3, 36 л.

Хаджидимитрово, община Казанлък), ще пътува през Казанлък за Цариград.⁶⁶ В друг подобен документ от 1872 г. е записано, че Шино, син на Ранко, от село Шипка, ще пътува за Добридж (вер. се има предвид Добруджа).⁶⁷ Тук ще спомена и един списък⁶⁸ на колари (арабаджии) от Казанлъшко, Старозагорско, Чирпанско и т.н. от 15 януари 1856 г., както и квитанции на талигаджии (колари), че са получили суми за превози от Казанлък до Пловдив.⁶⁹

В наследствен опис (*tereke defter*), вероятно от XIX в., е изброено и оценено имуществото на починалия в сливенската болница казанлъчанин – Мустафа, син на Исмаил от Чаршъ махала, където са включени предмети от бита и т.н.⁷⁰ От свидетелство (*tezkere*) от 4.II.1844 г. разбираме, че някой си казанлъчанин Йорги, син на Яни, служи като чирак в еснафа на арабаджиите (т.е. коларите).⁷¹

Сред фонда има налични документи и за криминални прояви на жители на села от Казанлъшко. Така например в телеграма (II.XI.1875 г.) от Търново до каймакама на Казанлък се съобщава, че е заловен Хаджи Мехмед от село Исова (вер. дн. с. Долно Изворово). Въпросното лице било изпратено за Казанлък, но в село Дебалче (дн. гр. Дебелец, община Велико Търново) успяло да избяга.⁷²

Във фонда на санджака Чирмен са запазени и две разписки от 1856–1857 г. за получена сума в размер на 225 гроша от Главното счетоводство за тимар в село Хамурсуз (дн. с. Ръжена), спадащо към нахия Казанлък, към санджак Чирмен.⁷³

Заклучение

Можем да приложим десетки други примери за османски документи, които да ни дадат детайли от историята на Казанлък и околността, но това едва ли е необходимо. Представените дотук са достатъчно, за да създадат ясна представа. Очевидно в течение на времето населението на региона се увеличава. Жителите на града и селата в околността са етнически разнородни – българи, турци, цигани и евреи, които съставят една мултикултурна и мултирелигиозна среда, характерна за Балканите през целия период на османското владичество.

Документацията оформя типичен османски регион – обложен с обичайните за периода даждия (джизие, десятъци и т.н.), като очевидно някои от селищата около града, като Шипка например, в качеството си на дервентжии, са имали известни данъчни облекчения – нещо крайно типично за подобен род населени места. На същите привилегии прочее са се радвали жителите на село Калофер.⁷⁴

⁶⁶ Пак там, ф. 91, а.е. 39, л. 1.

⁶⁷ Пак там, а.е. 40, л. 1.

⁶⁸ Пак там, ф. 93А, а.е. 7А, л. 3.

⁶⁹ Бележка от 23.IX.1862 г. и друга от 26.V.1871 г. Вж **НБКМ**, Ориенталски сбирки, ф. 88, а.е. 1013, 1 л.–гръб; и съответно: ф. 88А, а.е. 683, 1 л.

⁷⁰ **НБКМ**, Ориенталски сбирки, ф. 91, а.е. 42, л. 1.

⁷¹ Пак там, а.е. 48, л. 1.

⁷² Пак там, а.е. 52, л. 1.

⁷³ Пак там, ф. 87А, а.е. 24, п. 2.

⁷⁴ Вж **Начов**, Никола. Калофер в миналото. Ч. 1: Фототип. изд. на кн. от 1927 г. София,

Като недостатък на документалния масив може да се посочи неговата разнородност. Той включва най-разнообразни типове източници, изготвени от османската администрация на различно ниво – от администратори в султанския дворец, през служители на съда на местно ниво, до локални финансови и други чиновници.

Важно е да се спомене, че общо погледнато документите не са регистрирани и трудно може да се добие по-обща представа за региона за определен момент. В това отношение може би следва да се потърси допълнителна информация в османските архиви в Истанбул и Анкара, която да добави стойност на наличната в София.

Въпреки тези недостатъци, фондовете и колекциите с османски документи, съхранявани в НБКМ, дори сами по себе си са повече от полезни за обогатяване на историческото знание за Казанлък и региона – това е вън от съмнение. Остава да се опишат съгласно модерната архивна метода и да се направят достъпни за историци и граждани. Трудна задача, но пък усилието ще бъде повече от ползотворно за всички интересувачи се.

1990; Йорданов, Кръстьо. Дервентджийството в района на Стара планина и Предбалкана през XVI в. – В: *Известия на Регионален исторически музей – Габрово*, 2015, т. 2, с. 174–193.

Живот, посветен на книгите

120 години от рождението на проф. Тодор Боров

Юлия КАРАДАЧКА-СИМЕОНОВА

A life devoted to books
120th anniversary of Prof. Todor Borov's birth
Julia Karadachka-Simeonova

Summary

An article about the exhibition on the occasion of the 120th anniversary of Prof. Todor Borov's birth – founder of the modern Bulgarian bibliography and the Bulgarian Bibliographic Institute. As a Director of the National Library in Sofia, Borov led the construction of the present-day building. He was a prominent bibliographer, scholar, public figure, journalist, author. He contributed considerably to Bulgarian literature as an editor of collected works by Hristo Smirnenski, Elin Pelin and Alexandar Balabanov.

Key-words: Prof. Todor Borov, exhibition, “St. St. Cyril and Methodius” National Library.

„Моя милост е роден на 30 януари 1901...“. Така в своята автобиографична книга „Стъпки по пътя на един дълголетник, 1901–1991“ започва разказът за детските си години Тодор Боров, големият български библиограф и книговед, чиято 120-годишнина от рождението отбелязваме през 2021 г. През месец май т.г. Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, в която се съхранява архива на проф. Тодор Боров, съдържащ около 40 300 документа, ще организира голяма изложба. Сега, през януари, в поредицата „БЪЛГАРСКИ БИБЛИОГРАФИ И БИБЛИОТЕКАРИ“ представяме експозиция, посветена на дейността на Тодор Боров като библиограф и библиотекар.

Разказът в експозицията започва със спомените му за детството в Лом, за ученическите години в Русе. На една от снимките виждаме младия Боров вече като студент в София. Две семейни фотографии представят най-близките му хора – на първата с баща си Цветан Тодоров, с майка си, с братята и сестрите, а на другата Тодор Боров е сред семейството на своята съпру-

Тодор Боров, 20-те години на XX в.

Кръгът „Развигор“: Тодор Боров, Елин Пелин, проф. Ал. Балабанов, Д. Б. Митов (от ляво на дясно), 1921 г.

РАЗВИГОРЪ

ИЗДАВА ЕДИНЪ
ПЛАТЪ
ВЪСХОДНАТА
КОМПАНИЯ ЗА
2 РУСИИ 24 №
ЕДИНЪ ВРОД Д ЛЕВА
ТЕЛЕФОНЪ 727
АДРЕСИТЕ: - УЛ. РАВНОЕ 16

ЛИТЕРАТУРЕНЪ ЛИСТЪ

Редакторъ Д. БАЛАБАНОВЪ

6 януари 1921-2

Нашите задачи

Началото на българския свободен живот, бѣ
вѣлно съ епископа, тоестъ съ органи изкуствата,
на изкуствѣ, на поезиѣта. Манасти, дребни, неопи-
турни, блѣдни и дѣлни бѣха тѣзи списаниѣ. Главното
нѣмъ занѣтие бѣ да прѣвѣждатъ и да прѣвѣждатъ
къмъ по-нѣдѣтъ въ чуждѣта наднаме. И така тѣ се
четѣха отъ младѣтъ за просвѣта наши хора. Тѣ
не бѣха да прѣвѣждатъ за глѣтуване, за прѣвѣждане
на душоу на пошѣтъ, а бѣха глѣду католически
за прочѣтъ. Сѣбѣ, тѣхъ, добѣла мѣдион други и
истинно епископа, тѣ искаха да, конѣтъ само-
стойно, тѣ да казватъ глѣду, а не да прѣвѣждатъ
чужди мѣдион за работѣ, които ни бѣха още по-
чужди. Но нашѣтъ хора още не бѣха готови да се
радѣтъ и да се борѣтъ за свои мѣдион, не се и
гравитѣ дѣли отъ свои мѣдион, не разбираха зна-
чѣнието на тѣхъ мѣдион епископа, истѣна мѣсто съ-
сѣтъ епископа и прѣвѣждатъ и суетни, мѣдион
ласъ, сериозни и съ "хубави" панѣвѣнѣ. Просто
нѣмѣха нѣмѣха отъ глѣд, или, по-вѣрно, списаниѣта
нѣмѣха на мѣсто да глѣвѣтъ. И затѣмъ тѣ нѣмѣха

отъ тѣхѣтъ резултатѣ е цѣлата своя работѣ той
трѣбѣ да знае и да мѣдион само нѣмѣтъ глѣвѣтъ, за
да се, изѣмѣтъ тѣхъ до-мѣдион и по-вѣрно, за да
бѣха, вѣрно, мѣдион тѣхъ, мѣдион на, истѣна, нѣмѣтъ
нѣмѣтъ важѣтъ, нѣмѣтъ мѣдион и мѣдион мѣдион съ
своѣтъ свободни мѣдион, за битѣ и глѣвѣтъ, съ
своѣтъ творѣство, съ своѣтъ изобрѣтѣниѣ.

За да се зѣмѣтъ мѣдион, трѣбѣ да нѣмѣ
едѣтъ нѣмѣтъ епископа. Защо нѣмѣтъ нѣмѣтъ
нѣмѣтъ нѣмѣтъ, истѣна, нѣмѣтъ, вѣстѣнѣтъ, по-
нѣмѣтъ нѣмѣтъ, едѣтъ се нѣмѣтъ нѣмѣтъ отъ душоу
нѣмѣтъ въ странѣта и въ глѣвѣтъ, Литературѣта,
наука, изкуствѣта, културѣтъ проблемѣ той за-
сѣтъ само на, едѣтъ, за разнообразѣе или просто
по-мѣдион.

Ето защѣтъ азъ се радѣмѣтъ, да направѣ тоѣ
опѣтъ съ, единъ листъ, който ще се зѣмѣтъ само
съ тѣхъ мѣдион прочѣтъ на мѣдионѣта.

Не само по-мѣдион, но и по-мѣдион. Развѣ
гѣтъ не иска да бѣха епископа, нѣмѣтъ нѣмѣтъ
дѣмѣтъ, нѣмѣтъ мѣдион епископа, а само единъ сво-
бодѣтъ листъ на българѣта мѣдион. Всѣмъ мѣдион

Защо не ми се ходи въ Народния театъръ

Често пакъ, въ разговорѣ, интелегентни хора,
литераторѣ, хора, които се интересуватъ отъ
изкуствѣта, като ставѣтъ дѣмѣтъ за Народѣта театъръ,
сѣмѣтъ рѣмѣтъ и казватъ: „Не зѣмѣтъ защѣтъ не ми
се ходѣтъ въ театъръ. Ако отъ вѣрно не вѣрно отѣ-
вѣтъ, то е да вѣмѣтъ нѣмѣтъ нѣмѣтъ — не играѣтъ
е епископа нѣмѣтъ“.

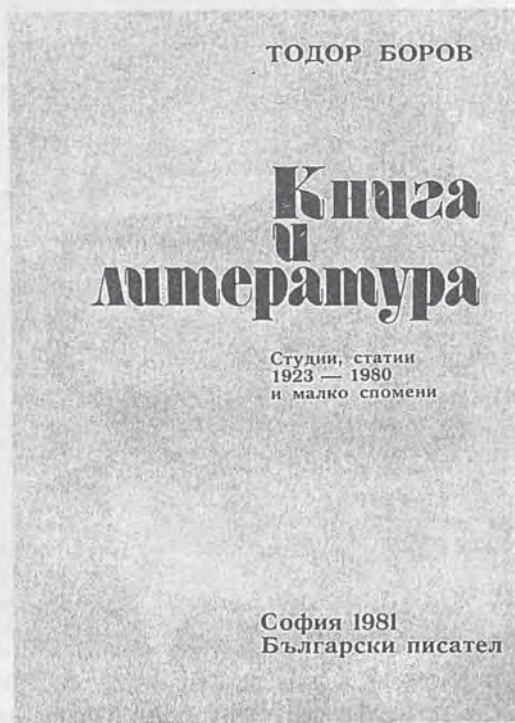
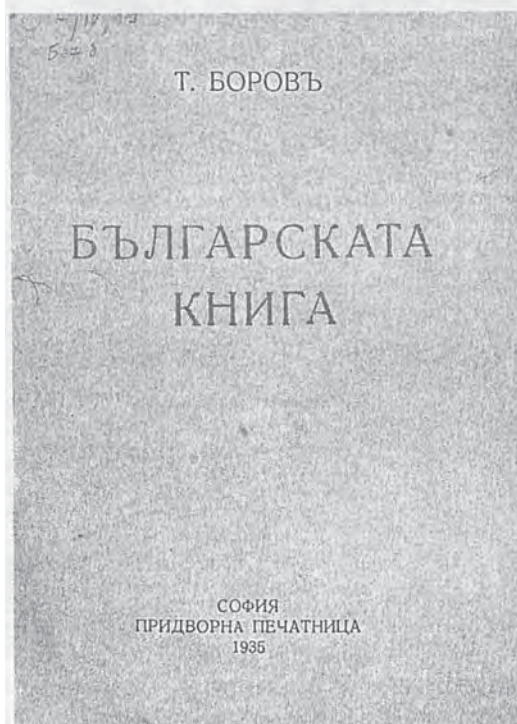
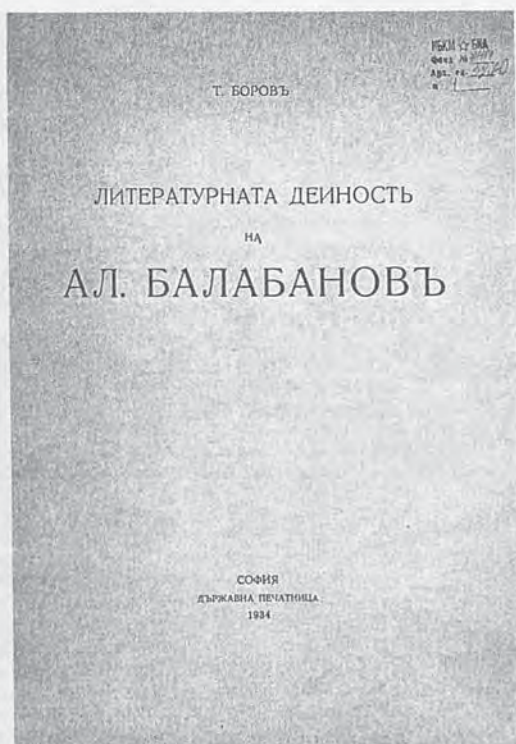
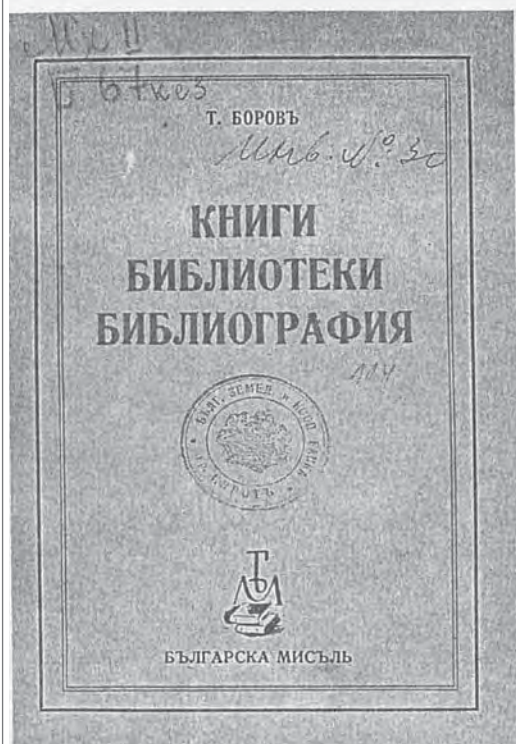
И истѣна, отъ нѣмѣтъ вѣрно нѣмѣтъ за пи-
шѣтъ, бѣмѣтъ и за по-интелегентѣтъ сѣмѣтъ, за
хорѣта, които нѣмѣтъ нѣмѣтъ нѣмѣтъ да отѣмѣтъ
въ театъръ, Народѣта театъръ, е сѣмѣтъ нѣмѣтъ.
Нѣмѣтъ нѣмѣтъ, които бѣмѣтъ нѣмѣтъ да се зѣмѣтъ
тѣхъ нѣмѣтъ театъръ, но сѣмѣтъ нѣмѣтъ. Душоу нѣмѣтъ
обѣмѣтъ на тѣхъ глѣмѣтъ страѣтъ е утѣмѣтъ. Нѣмѣтъ
фигура нѣмѣтъ нѣмѣтъ, ли е нѣмѣтъ нѣмѣтъ нѣмѣтъ му.
И тѣхъ, сѣмѣтъ глѣмѣтъ, безѣмѣтъ нѣмѣтъ бѣмѣтъ сѣмѣтъ
линиѣ и топлина. Живѣтъ, който се утѣмѣтъ въ нѣмѣтъ,
е мѣдион, тѣмѣтъ е мѣдион на червѣтъ, които по-
мѣдион тѣмѣтъ безѣмѣтъ нѣмѣтъ.

Поборѣтъ бѣмѣтъ да глѣмѣтъ, защѣтъ тоѣ е тѣмѣтъ.
Отъ разговорѣ съ нѣмѣтъ хора — и тѣмѣтъ на които
е мѣдион, на тоѣ е тѣмѣтъ, и тѣмѣтъ на които вѣмѣтъ

Брой първи на в. „Развигор“, 1921 г.

Тодор Боров (първият вляво, втори ред) сред останалите членове на
Управителния съвет на сп. „Подслон“, 1936 г.

С о ф и я , 29. IX. 1973 г.

НБКМ
Фонд № 849
Арх. к. 232
л. 6

Драги Тодор Боров,

Получих твоята книга "ЖИВОТ С КНИГИ", която ме много радостно изненада.

Този том, който "засяга такъв широк обхват от въпроси и мисли", който не е "книга за четене", отдавна чакам като компас, с който се плува по море.

Който се е заемал веднъж да работи с книги, знае къде е това море, но още по-добре знае, както обясняваш със свои думи в предговора на книгата, как се сяда в лодка и как се тръгва без компас по него.

Благодаря ти от все сърце! Ти си написал и съставил тази книга за такива като мене!

В рецензията за моите три книги "П Р И М Е Р И", -от Левски до Шипка, -изготвена по поръчка на Писателския съюз, главният рецензент покойният г. Д и м и т ъ р Т а л е в, е установил моя непосилен труд за едно тридесетилетие, литературно да документирам епохата на ВЪЗРАЖДАНЕТО.

Отначало, около десетилетие и половина, се движих с лодката си в строго определената водна зона на Възраждането. Но с откриването на тия и ония документи, започна да се налага сравнението и любопитството към други подобни лица, народи, епохи...

И тъй пред самотния в лодката пътник, се явява онова страшно нещо, от което той, както казваш и ти, не може вече да се отърве. Бръщане назад няма. Няма обаче и уредите, сигурността, компаса.

И, ето че един такъв самотен пътник у нас, се сдобива с толкова необходимия нему, нужен и полезен уред.

Ти си първият! Не спирай! Ти трябва да дадеш още много полезни уреди и пособия, за да може сигурно и далеч да се плува и у нас за доброто и славата на България!

Още веднъж ти благодаря не само за сърдечното и топло посвещение, а и за този за мене много скъп и полезен подарък!

С много добре оформения, избран и коментиран I т о м от съчиненията на Ал. Балабанов, ти ~~не~~ ми направиш по-малко добро.

Видял си с очите си, знаем моите големи усилия двадесет години вече да издирвам, да установявам, да събирам, да преписвам на ръка дълги полуживични коли от разпъкналото книжовно наследство на нашия учител.

В летен пек, а срещал си ме и в най-жесток януарски мраз в Народната библиотека, до късна вечер, дълги години заета с тази голяма гриза, следвана като сянка по петите от завещанието на нашия учител, което повелително изискваше от мене събирането и съставянето на, обозначените в него, тридесет книги.

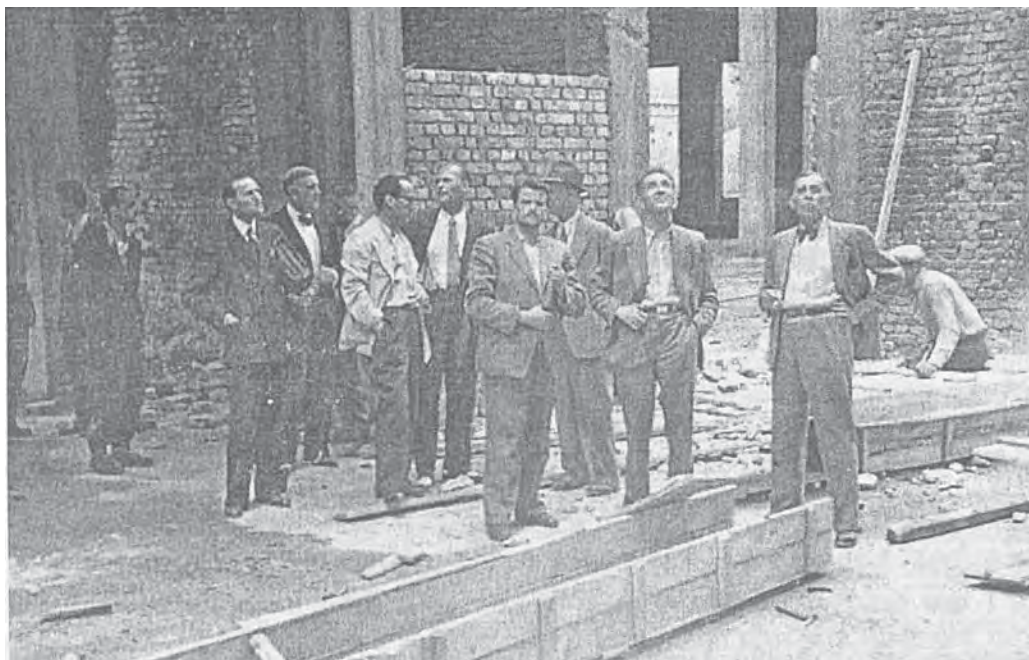
Видял си това неумолимо повеление, което двадесет години ме е изпълвало с усилена работа и непосилен страх, че няма да ни стигнат време и сили, да бъде изпълнено.

Сега, когато гледам пред себе си, събирания огромен материал, към който ти си се отнесъл с такава топла благодарност в книгата си, и като гледам твоя I т о м на избраните съчинения на Ал. Балабанов, въпреки, че както и ти казваш, материалът не е могъл да бъде подреден според "Списъка на завета", аз се чувствавам тъй, сякаш ти сваля един огромен товар от моите плещи.

Едва сега си отдъхвам от презивното напрежение и страхове, прекарани през тези 20 години и въпреки нетърпението, което изпитвам, с по-леко сърце очаквам в т о р и л и с л е д в а щ и т е т о м о в е.

Сигурно си прочел вече в книгата на ПЕТКО ТИХОЛОВ "СРЕЩА С ТРИ ПОКОЛЕНИЯ", която излезе също тия дни, неговото интервю с п р о ф. Б а л а б а н о в и на какво се дължи голямото му приятелство с Елин Пелин.

Последното писмо на писателката Яна Язова до проф. Тодор Боров, 1973 г.

Проф. Тодор Боров на строежа на сградата на Народната библиотека.

Посещение на генералния директор на ЮНЕСКО. На снимката: Лутер Евънс, Иван Панайотов, Тодор Боров и др., 1956 г.

га Харитина, дъщеря на Иван Пеев-Плачков (1864–1942), министър на народното просвещение и редактор на в. „Мир“.

Следват студентските години в София и изстраването му под крилото на проф. Александър Балабанов. „Срещата ми с Александър Балабанов в Софийския университет бе за мен съдбовна – за цял живот!“, пише той. Много скоро проф. Ал. Балабанов забелязва това „чалъшкѣн момченце“, както самия той нарича своя трудолюбив и упорит студент, и го привлича заедно с Д. Б. Митов към кръга „Развигор“ и списването на този първи литературен вестник у нас. Именно тогава е „прекръстен“ от проф. Балабанов и Елин Пелин от Тодор Тодоров на Тодор Боров. На страниците на този „свободен лист на българската мисъл“, както го определя проф. Балабанов, Тодор Боров има свободата да пише своите критически отзиви и рецензии за издаваните в България писатели, поети, книги, литературни списания. В редица броеве на „Развигор“ студентът втора година по славянска филология не просто прави библиографски преглед на литературата, но задълбочено анализира и представя рецепцията на западноевропейски автори, сред които са Верлен и Гьоте, у нас.

Години по-късно, в „Стъпки по пътя на един дълголетник, 1901–1991“, проф. Т. Боров разкрива разковничето за успеха на това начинание: „Какво задържа още интереса към този пръв литературен вестник в България, в какво се състои неговата живучост за разлика от многото негови подражатели и продължители? Разбира се, ядката е в неразделната двойка Балабанов–Елин Пелин, но и ние, младците, бяхме изковани в Балабановата студентска дружба „Бяло море“. В нея Балабанов ни инжектираше и продължаваше да подклажда огъня на т.н. от него весела свобода в науката. И ние, а и други като нас, въпреки че бяхме още съвсем зелени или тъкмо поради това, бяхме истински запалени от желание да ѝ служим. И то тъкмо в необичайното ново начинание – седмичен литературен лист“. И съвсем естествено е тук да споменем, че през януари 2021 г. отбелязваме и 100 години от излизането на първия брой на „Развигор“.

Докато следва в Германия източноевропейска история, литература, библиотекознание и библиография (1924–1927), Тодор Боров е в редакцията, а по-късно и отговорен редактор на списанието на Съюза на българското народно студентство в чужбина „Нарстуд“. Той сътрудничи и на редица други списания и вестници, сред които „Пролом“, „Подслон“, „Мир“ и др., броеве от които също са представени в експозицията. През 1930 г. Боров иницира и редактира знаменитото списание за библиография, библиотекознание и книгознание „Българска книга“. В стремежа си то да се списва с висок професионализъм, той привлича за сътрудници утвърдени специалисти, както и писатели и интелектуалци.

Любовта към книгите води Тодор Боров „до библиотекарството, до ръководството на библиотеки, на Българския библиографски институт, до първата в България професура по библиотечно дело, библиография, книгознание, накрай – и по информатика и наукознание“, както той пише в „Живот с книги: 1942–1972“. В няколко от изложбените витрини са експонирани само малка част от ръкописите му върху библиографията и библиотечното дело, бележки, библиографски опи-

сания, фиши, които разкриват неговата убеденост, че „нашата библиография изисква моралско търпение, че за библиографията е нужен педант, а не фантазия“. Тези архивни материали и фотографии се представят за първи път пред широката публика.

Мисията, която проф. Тодор Боров следва през целия си професионален живот, е да просветлява чрез библиографията, защото „библиографията е длъжна да служи на човека, да го подпомага да се ориентира по-леко и по-бързо сред необозримия свят на печатното слово“. Чрез своите трудове и научни изследвания той се стреми да даде на читателя „преди всичко представа за този бурен поток от напечатана хартия, който се изсипва върху ни непрекъснато, и за споменатия вече безбрежен океан от книги, който е образуван досега“¹.

Акценти в изложбата са ръкописи, коректури и първи издания на подбрани негови трудове в областта на библиографията, сред които: „Българска книга“, „Книги, библиотеки, библиография“, „100 години българска библиография“, „Книга и библиотека“ и др.

Специално място е отделено на дейността му като литературен критик и редактор на съчиненията на именити български творци като Александър Балабанов, Елин Пелин, Христо Смирненски.

Извървял своя житейски и професионален път на читател–библиофил–библиотекар–библиограф–книговед, проф. Тодор Боров остава пленен за цял живот от книгите. И не случайно, както отбелязва неговият син, философът и литературовед Цветан Тодоров, думата КНИГА присъства в почти всяко заглавие от трудовете на Тодор Боров. А неговите книги не са просто книги за четене, те „служат като компас, с който се плува по море“, както пише в писмото си до него писателката Яна Язова.

Съвсем логично като финал на експозицията са подредени автобиографичните книги на Тодор Боров: „Стъпки по пътя на един дълголетник, 1901–1991“, „Живот с книги“, „Моят университет“.

„Дали този малък набор от работи, писани и в голямата си част публикувани през последните 25–30 години, може да отрази вярно всички страни на един свързан винаги с книги живот – оставям на читателя да съди.“ В отговор на съмнението му, вярваме, че времето и читателите днес отдавна вече са отсъдили заслуженото място на Тодор Боров в историята на българската книга и библиография.

¹ Вж Боров, Тодор. Пътя към книгите: Увод в библиографията, 1942 г.

Изследване на опита на българските библиотеки в създаването на персонални библиографски указатели

ВАНЯ АВРАМОВА

Research of the experience of Bulgarian libraries in the creation of "Personal bibliographic indexes"

Vanya Avramova

Summary

The publication reflects the results of a survey on "Personal bibliographic indexes", conducted in the period from 02/01/2019 to 08/31/2019. The questions to the respondents are aimed at obtaining information about their library software, the standards for bibliographic description they use in the preparation of personal bibliographic indexes, the type, form, access and information enrichment of the indexes, information about bibliographic databases, etc. The results of the survey outline conclusions and provide guidelines for future decisions regarding the creation, organization, presentation and access to bibliographic resources, in particular personal bibliographic indexes.

Key words: bibliography, personal bibliographic indexes, bibliographic description, bibliographic resources, library software.

Въведение

Промените в информационната среда водят до промени в дълбочината, разбирането, важността и основополагащата роля на библиографията днес и оказват влияние върху всички процеси, свързани с библиографската дейност, по отношение на търсенето и осигуряването на оригинална информация и знание, проверена за пълнота и адекватност. Динамиката на развитие на новите форми на публикуване, нарастващият брой и разнообразието от документи, увеличаващите се потребители на информация и нуждата от ориентация в съвременната информационна среда, налагат промени в организацията на библиографската информация. Като ценен компонент от развитието на културата, изкуството, науката и образованието в съвременното общество, библиографската информация е повлияна от тези промени и това се отразява върху нейната мисия, визия, обхват, модел на създаване и използване. Въпросите за същността на библиографията и в частност на библиографската информация, за нейната роля и място в системата за социална информация, са от съществено значение за развитието на библиографската теория и практика.

Персоналните библиографски указатели представляват пълен обзор на цялостното творчество на определена личност, комбинирайки библиографска и биографска информация за публикационната му активност, отразявайки неговата обществена и научна дейност, творческа индивидуалност с цел постигането на максимална информативност. Всеки указател е уникален, което произтича от включения в него материал, а също така е и значим и надежден източник на информация в синхрон със съвременната информационна среда.

Изследване на опита на българските библиотеки в създаването на персонални библиографски указатели

Същност, методика и анкетен инструментариум

Проучването на тема „Персонални библиографски указатели“ бе проведено в периода от I.ІІ.2019–31.VІІІ.2019 г.¹ За нуждите на настоящия анализ бе избрана следната работна класификация за включените библиотеки: Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, Народна библиотека „Иван Вазов“, 27 регионални библиотеки; Централна библиотека на Българската академия на науките; университетски библиотеки, читалищни библиотеки. Използваните източници бяха: списъци от библиотеки членки на Българската библиотечно-информационна асоциация (ББИА), Асоциацията на университетските библиотеки (АУБ), Българският информационен консорциум (БИК), Фондация „Национална академична библиотечно-информационна система (НАБИС), сайтът „Библиотеките в България“, списък на библиотеките-потребители на библиотечния софтуер „Автоматизирана библиотека“, списъци, предоставени от методисти и други.

За изготвянето на анкетата бе използвана форма от Google forms и попълването ѝ бе осъществено онлайн. Анкетният инструментариум, използван за изследването, бе въпросник, включващ 11 въпроса, формулирани с цел да се получи ясна и обективна оценка на база най-често срещани отговори и преобладаващо мнение на потребителите за библиографските продукти и в частност на персоналните библиографски указатели. За разпространение на проучването бяха използвани два подхода:

- изпращане на електронни писма по предварително подготвен мейл лист, който съдържаеше адреси на над 345 библиотеки²;
- изпращане на анкетна карта чрез фейсбук до съответните групи от библиотеки, налични в социалната мрежа.

¹ Анкетното проучване е част от дисертационния труд, защитен в УниБит: Аврамова, Ваня. Библиографски ресурси в съвременната информационна среда: дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“, докторска програма „Книгознание, библиотекознание и библиография“ в професионално направление 3.5 „Обществени комуникации и информационни науки“. науч. ръководител Таня Тодорова; рец.: Румелина Василева, Калина Иванова. София, 2019. 310 с.

² Преобладаващите адреси бяха на читалищни библиотеки, регистрирани с лична поща. Голяма част от e-mail адресите на библиотеки не бяха актуални и около 100 бр. бяха върнати като несъществуващи.

Поставени бяха следните изследователски въпроси:

- Какви стратегии за изготвяне на персонални библиографски указатели прилагат българските библиотеки?
- Какви подходи за информационно обогатяване на персоналните библиографски указатели използват във връзка с тяхното предоставяне?
- Какви собствени библиографски бази от данни поддържат библиотеките?
- Какъв е достъпът до персоналните библиографски указатели?

Респондентите бяха запитани за библиотечния софтуер, който притежават, стандартите, които използват за библиографско описание при изготвянето на персонални библиографски указатели, вида, формата, достъпа и информационното обогатяване на указателите, информация за библиографски бази данни, и др. Анкетното изследване се стремеше да достигне до обобщение на прилаганите стратегии за създаването, организирането, представянето и достъпа до библиографски ресурси, в частност персоналните библиографски указатели.

Методика на изследването

Изследването на прилаганите стратегии за създаването, организирането, представянето и достъпа до библиографски ресурси, в частност персоналните библиографски указатели, не бе осъществявано към момента в България. Избраните библиотеки бяха възприети като специализирани организации, работещи с библиографска информация, и от тази гледна точка бяха интерпретирани като основни навигатори в новата информационна среда при създаването, организирането, предоставянето и достъпа до библиографски ресурси. Поканата за включване в изследването бе разпространена два пъти – на 1 март и на 10 юни 2019 г. Всеки респондент получи електронно съобщение, обясняващо целта, и даващо връзка към въпросник, достъпен чрез онлайн базирания инструмент за анкетни изследвания. Проучването бе затворено на 31 август 2019 г. През този период 76 респонденти се включиха в изследването, от които средно 66 отговориха на всички въпроси, а 10 – не попълниха цялото изследване. В *Табл. 1* е представена съпоставка относно броя на поканените и броя на отзовалите се респонденти по тип институция.

Табл. 1. Разпределение на изследваните библиотеки – брой поканени и брой отговорили на анкетното проучване

Библиотека	Поканени респонденти	Отговорили респонденти
Национална	1	1
Регионална	27	24
Общинска	14	6
Читалищна	259	24
Университетска	24	15
Научна	5	4
Специална	15	2
Общо	345	76

Преобладаващият брой на попълнителите цялото анкетно проучване респонденти е Националната библиотека, регионалните библиотеки, университетските и читалищни библиотеки. По-слабо участие регистрират представителите на общинските и специалните библиотеки.

Съдържание на анкетната карта

Анкетната карта съдържаше 11 въпроса, като всеки въпрос имаше отговори от затворен тип, които анкетируваният може да избере. Към пет от въпросите на анкетата, освен предложените отговори от затворен тип, бе предоставена възможност и за отговор от отворен тип – с цел да се осигури достатъчна възможност на всеки да изрази най-точно позицията си. Резултатите от тези отговори са оценени и изведени като констатации към настоящия анализ.

Резултати и анализ на постъпилите отговори

Анализът на резултатите от анкетното проучване „Персонални библиографски указатели“ даде възможност да се установят важни констатации и обобщения по отношение на прилаганите стратегии за създаването, организирането, представянето и достъпа до библиографски ресурси, в частност персоналните библиографски указатели.

Въпрос № 1: Какъв е видът на Вашата библиотека?

Този въпрос е свързан с определянето на профила на библиотеките, попълнили анкетата. Изследваните библиотеки са разнородни не само по вид, но и по възможности. Основните разлики са свързани с достъпа до ресурси, заетия персонал, предлаганите услуги и др. Като обединяващ признак при подбора на библиотеки, обхванати от изследването, бяха следните критерии:

- извършване на справочно-библиографско обслужване;
- традиции в създаването на персонални библиографски указатели;
- поддържане на собствени библиографски бази данни, базирайки се на съществуваща предишна практика.

Преобладаващата група от включилите се в анкетното проучване респонденти са представители на регионалните (32 %), читалищните (32 %) и университетските библиотеки (20 %). Участват и общински библиотеки (8 %), научни (4 %) и Националната библиотека (2,7 %). Въпреки големия брой поканени библиотеки резултатите отчитат изключително нисък процент на включване в анкетното проучване.

Въпрос № 2. Притежавате ли библиотечен софтуер?

Този въпрос е свързан с установяване на софтуерната осигуреност на респондентите, във връзка с организацията на библиографската информация. Библиотеките, които притежават библиотечен софтуер са 61 (79,2 %), а тези, които не притежават, са 15 (20,8 %). 42 от респондентите са уточнили вида на притежавания софтуер. Относно уточняването на въпроса какъв е софтуерът, с който работят, при някои от отговорите се забелязват най-разнообразни формулировки, като на-

пример: вместо наименованието на библиотечния софтуер е указвано името на фирмата производител, преобладават отговорите „бази данни, разработени от библиотечните специалисти, библиотечен софтуер – собствена разработка“ и т.н.

На допълнителния въпрос, при който трябва да се уточни вида на софтуера, са получени следните отговори: автоматизирана (45,2 %), СофтЛиб (35,7 %), Алеф 500 (7,1 %), библиотечен (4,8 %), Virtua (2,4 %), LibGuides (2,4 %), Mendeley (2,4 %). Озадачаващи са и отговорите за вида софтуер като: Mendeley, LibGuides, Virtua. Притеснителна е и констатацията, че някои от анкетирания не са посочили, че притежават библиотечен софтуер, което може да е в резултат или на неразбиране на въпроса, или да нямат информация за наличието и спецификата на такъв продукт. Нещо повече, отсъствието или непознаването на автоматизирания библиотечни процеси ще има сериозни последствия, свързани с бъдещото създаване и поддържането на онлайн библиографски бази данни, изготвянето и предоставянето на персонални библиографски указатели в онлайн вариант, обмен на библиографска информация в електронен формат, както и включването в международните библиотечни мрежи.

Въпрос № 3. Вашата библиотека изготвя ли персонални библиографски указатели?

Въпросът цели да се установи дали анкетирания библиотеки изготвят персонални библиографски указатели. Респондентите отговорили на този въпрос са 75, като процентът на библиотеките, които изготвят персонални библиографски указатели е 52, а тези, които не изготвят – 48. Това може да се обясни с факта, че регионалните библиотеки и Националната библиотека, които са с голям процент от изследваните библиотеки, изготвят значителен брой такива издания.

Въпрос № 4. Как изготвяте персоналните библиографски указатели?

Въпросът е свързан с установяване на подходите, прилагани от респондентите при създаването на такъв вид издания. Отговориха 54 респондента. По отношение на начините, свързани с изготвянето на персоналните библиографски указатели, 32-ма от тях са посочили като метод за изготвяне традиционния, 22-ма посредством библиотечен софтуер, 8 по традиционен начин и с библиотечен софтуер, а 13 не изготвят. Обобщението на отговорите е: по традиционния начин (61,5 %), посредством библиотечен софтуер (38,5 %).

Въпрос № 5. Какъв стандарт за библиографско описание използвате при изготвянето на персоналните библиографски указатели?

Този въпрос е свързан с установяването на процесите, свързани със стандартизацията при изготвянето на персоналните библиографски указатели. Повечето от библиотеките посочват използването на БДС 15419-1982 – Библиографско описание на книгите и БДС 17264-1991 – Библиографско описание аналитично, Описание на съставни части от публикации в книжни материали, БДС ISO 690:2011 – Информация и документация, Ръководство за библиографски позовавания и

цитиране на информационни ресурси, в който е посочено, че се прилага за библиографски позовавания и цитиране, ISBD международен стандарт за библиографско описание. Една библиотека е посочила стил за писане и цитиране в областта на икономиката, администрацията и управлението – APA Style (American Psychological Association), а друга системата за цитиране в научния текст – Харвард (Harvard). Някои от респондентите са отбелязали, че използват формат за обмен на информация за библиографски данни в машинно четим вид – MARC 21, а три от библиотеките не използват стандарти при изготвянето на персонални библиографски указатели.

Въпрос № 6. Какъв е форматът на библиографските указатели?

Наблюдават се промени в структурата и формите на проявление и разпространение на библиографската информация в новата информационна среда. Интересно е да се проследят видовете указатели, които се изготвят в анкетирани библиотеки. Отговорите на респондентите сочат, че преобладаващият формат, в който изготвят персоналните библиографски указатели, е традиционен (хартиен носител) – 37, електронен еквивалент на печатния указател – 17, електронни, създадени посредством библиотечен софтуер – 19, създадени само като електронно издание (PDF, DOC, HTML, TXT и др.) – 7, хибриден (определени думи или изрази са хипервръзки) – 4. Ясно се откроява тенденцията за изготвянето на персоналните библиографски указатели в традиционния вид, но като цяло се забелязва и преход и на библиографските продукти в електронен вид. Процентите на традиционния „хартиен“ вид са 46,8.

Въпрос № 7. Имате ли закупен модул „Персонали“?

Възможностите, които предоставят съвременните библиотечни софтуери, безспорно улесняват дейностите на библиотеките, свързани със създаването, организирането и предоставянето на библиографски ресурси. Въпросът има за цел да проучи съществуващите модули „Персонали“ на библиотечни софтуери, с които работят библиотеките у нас. Получени бяха 61 отговора, според които 17 библиотеки са купили такъв модул (25 %), а 52 – не (75 %). От получените данни се налага заключението, че анкетирани библиотеки не използват софтуер при изготвянето на персонални библиографски указатели. Това се потвърждава и от резултатите от отговорите на *Въпрос № 3* и *Въпрос № 4*.

Въпрос № 8. Какъв е достъпът до персоналните библиографски указатели?

Основната цел на библиотеките днес е да осигуряват адекватен и надежден достъп до информация и знание и да спомагат за изграждането на грамотни и информирани общества.

Достъпът до персоналиите е от ключово значение в анкетното ни изследване. Преобладаващите отговори на респондентите са:

- на място в библиотеката – 41 отговора (54,7 %);
- от сайта на библиотеката – 19 (25,3 %);

- свободно в интернет – 4 (5,3 %);
- от локална база данни – 6 (8 %);
- от дигитална библиотека – 5 (6,7 %).

Отговорите потвърждават някои от направените изводи в хода на изследването, че достъпът до персоналните библиографски указатели е затруднен. В контекста на новата информационна среда ползването на място на библиографски ресурси се отразява негативно върху библиотеките като достъпни източници на систематизирана информация. Очертава се необходимостта от нов подход по отношение на създаването, организирането и предоставянето на библиографски ресурси, чрез който да се удовлетворяват информационните нужди и да се осъществява важната връзка между библиографията и потребителя в глобалната информационна среда.

Информатизацията на библиотечно-информационните дейности оказва съществено влияние във формирането на иновативни подходи при предоставянето на библиографските ресурси. Един от важните въпроси в анкетата е свързан с информационното обогатяване на персоналния библиографски указател чрез хипервръзки. На този въпрос са отговорили изключително малък брой от анкетираните библиотеки – 24. Отговорите им, във връзка с информационното обогатяване на персоналния библиографски указател, са:

- връзка към пълен текст на произведение – 13 (38,2 %);
- връзка към повече информация за автора и др. – 12 (35,3 %);
- връзка от електронния каталог към указателя – 9 (26,5 %).

Отговорите потвърждават, че въпреки наличието на информационно-комуникационни технологии в библиотеките не се използва оптимално възможността за информационното обогатяване на персоналния библиографски указател посредством пълни текстове, мултимедия и др. Също така много малко от тях имат връзка с библиографските описания в електронния каталог.

Въпрос № 10. Поддържате ли библиографска база данни?

Неслучайно в анкетата е зададен именно такъв въпрос, от една страна, целящ да се установи разбирането на библиотечните специалисти по отношение на понятието „библиографски бази данни“³, а от друга, да се проучат съществуващите и поддържани библиотечни библиографски бази данни. 45 от анкетираните отговориха, че не поддържат библиографски бази данни (52,3 %), 23 потвърдиха, че притежават такива (22,2 %), а 8 не отговориха. Преобладаващи отговори относно вида на базите данни са: БД „Статии“ – аналитично описани статии от периодични издания и части от книги (5,8 %); БД „Книги“ – книги, получени в библиотеката

³ Библиографските бази данни съдържат библиографски записи с препратки към публикувана литература. Различават се от библиотечните каталози, които обикновено съдържат само библиографските описания на документите. Тези бази данни обикновено се фокусират върху определена област на знанието и съдържат различни видове публикации: книги, списания, вестници, доклади и други. [онлайн]. [прегледан 15.09.2020]. https://en.wikipedia.org/wiki/Bibliographic_database

след 1994 г. (5,8 %); БД „Периодика“ – всички притежавани периодични издания (4,7 %); БД „Ноти“ – нотни издания след 1993 г. (3,5 %). Малък е процентът на следните бази данни: БД „Некнижни носители“ – след 1993 г., информационни бюлетени „Нови книги“ и „Нови статии“, фактографска информация „Персоналии“, библиографска база данни на научните публикации на преподавателите в съответния университет.

В изследването на проф. Оля Харизанова „Информационно и комуникационно развитие на библиотеките“ са проучени българските библиотеки като активен участник в информационното мрежово общество (ИМО). На въпроса дали в библиотеката се поддържат специализирани (тематични, отраслови, краеведски и др.) библиографски БД са отговорили положително: 17 регионални библиотеки от общо 18, 16 обществени от общо 42, 144 читалищни от общо 1151, 14 университетски от общо 35, 4 специални от общо 21.⁴

Сравнено с отговорите на анкетираните библиотеки 12 години по-късно, можем да отбележим, че се наблюдава тенденцията все по-малко библиотеки да създават собствени библиографски бази данни, а те са основен информационен продукт, който осигурява справочно-информационната им дейност.

Въпрос № 11. Какво количество персонални библиографски указатели сте изготвили за периода 1989–2018 г.?

Създаването на персонални библиографски указатели е основна част от справочно-информационното обслужване на всяка модерна библиотека. Въпросът е от изключителна важност за проучването в хода на дисертационното изследване, защото ще установи какъв процент от тези уникални справочни издания са изготвени от анкетираните библиотеки за един немалък период от време. Във връзка със съвременните тенденции в организацията на справочно-библиографския апарат и по-специално библиографските ресурси, в публикацията „Управление на електронните ресурси в библиотеките“ Р. Василева, изтъква важността на „готовата библиографска продукция“, създаването на собствени ресурси и качествени БД като „...ефективно преимущество във всяка библиотека“.⁵

Отговорилите респонденти, запитани за количеството на персонални библиографски указатели, изготвени за периода 1989–2018 г., са 42. Не са отговорили 34. Най-голямото количество, посочено от анкетираните, е 30 бр. В случай, че приемем тази бройка, средно е бил изготвян по 1 бр. указател годишно. Налага се обобщението, че респондентите са слабо запознати със спецификата и структурата на персоналните библиографски указатели. Повечето от тях ги свързват с библиографски списъци, препоръчителни био-библиографски справки, библиографски списъци на публикациите на преподавателите, частични справки, други нямат яснота по въпроса.

⁴ Харизанова, Оля. Информационно и комуникационно развитие на библиотеките: Система от индикатори. София: Унив. изд. Св. Кл. Охридски, 2010, с. 195.

⁵ Василева, Румелина. Управление на електронните ресурси в библиотеките: Учебно помагало. [науч. ред. Камелия Нушева]. София: За буквите – О писменехъ, 2014, с. 54.

Обобщение

Резултатите от анкетното проучване са ценни за изводи и за очертаването на бъдещи решения относно създаването, организирането, представянето и достъпа до библиографски ресурси, в частност персоналните библиографски указатели. В обобщение се открояват следните основни изводи:

- въпреки възможността да се съставят персонални библиографски указатели и библиографски ресурси с автоматизиран софтуер, те се изготвят основно в традиционен вид, което ограничава тяхното използване;

- налице е съществена разлика между разбирането за съдържанието, структурата и информационните възможности на персоналните библиографски указатели;

- въпреки наличието на информационно-комуникационни технологии в библиотеките не се използва оптимално възможността за информационното обогатяване на персоналния библиографски указател с връзки към пълни текстове, мултимедия, и др.;

- налице е тенденцията все по-малко библиотеки да създават собствени библиографски бази данни;

- драстично намалява изготвянето на персонални библиографски указатели от библиотеките;

- достъпът до персоналните библиографски указатели е ограничен на място в библиотеката.

Заклучение

Безспорен факт е, че персоналните библиографски указатели са уникални по съдържание, представят публикационната дейност на дадена личност, позиционират приносите ѝ в съответната изследователска област, както и позволяват тяхното открояване в цялостния научен процес. Представеното анкетно изследване се стреми да достигне до обобщение на прилаганите стратегии за създаването, организирането, представянето и достъпа до библиографски ресурси, в частност персоналните библиографски указатели. В условията на съвременната информационна среда важно значение в българската библиографска теория и практика придобива прилагането на иновативни решения за добавено съдържание и надградена функционалност при предоставянето на библиографски ресурси и за тяхното популяризиране пред потребителските публики.

„Най-народният мъж българин“: Георги Ст. Раковски във възрожденското публично пространство (1868–1878)

ВЕРА БОНЕВА

**“The most popular Bulgarian man”:
Georgi St. Rakovski in the Revival public space (1868–1878)**

Vera Boneva

Summary

Georgi Stoykov Rakovski (1821–1867) is the undisputed leader of the Bulgarian national liberation movement during the decade between the years 1857 and 1867. This magnetic politician and journalist sets the pattern of radical political thinking and action in which the movement for national independence will continue over the next decade between the years 1868 and 1878. The article provides historical evidences for the “presence” of Rakovski – as an idea, a message, an image – in the political initiatives of the Bulgarian emigration until the Liberation from Ottoman rule. The text convincingly shows that in the first years after his death the personality of Georgi Stoykov Rakovski has a strong impact on the ideologies and actions of the national liberation movement leaders. This fact is an important proof of the continuity in the nation's struggle for political sovereignty. It also shows the key role of Georgi Stoykov Rakovski in the overall historical development of Bulgaria.

Key-words: Georgi Stoykov Rakovski, Revival epoch, political myths, national leaders.

В памет на доц. д-р Стоян Танев (1935–2021)

Не ще и съмнение, че Георги Стойков Раковски (1821–1867) е сред деятелите на политическото ни възраждане, получили високо признание от съвременниците си още приживе. Това обстоятелство е запечатано еднозначно в писмата на сътрудниците на вестник „Дунавски лебед“ до именития му редактор. С дата 17.VIII.1860 г. Йосиф Дайнелов пише на Раковски следното:

„Почестта и уважението, които, както всяка българска душа, тъй и аз, храня към Вас, дават ми дързостта да Ви пиша и днес вторично. [...] Господине, Вий, да, Вий сте самий, с когото може да се гордее цял български народ; Вам принадлежи да се изплете венец за бъдущността на отечеството ни. Ах, що немахме още няколко подобни Вам!“¹

¹ **Архив** на Георги Ст. Раковски: Т. 2, Писма до Раковски 1841–1860. София: БАН, 1957, с. 532–533.

Редица общественици и интелектуалци от неговото и от следващото поколение пазят ярки спомени за въздействието на словото и на личността на Раковски, и в частност на поемата „Горски пътник“, върху формирането им като национално осъзнати и национално ангажирани фигури. В групата на споменатите личности се открояват Григор Начович, Константин Величков, Иван Вазов, Иван Шишманов.² Особено отчетлив е споменът на бъдещия редовен член на Българската академия на науките Атанас Илиев, който споделя в мемоарите си³, че в ученическата си възраст през 60-те години на XIX в. е знаел наизуст големи части от поемата „Горски пътник“:

„И досега аз помня всичкия предговор [на поемата] и мога да го декламувам; толкоз силно е запечатан в паметта ми силният патриотичен позив, излязъл из перото на великия патриот“.

Предмет на настоящия кратък обзор са отзвучите за делото на Георги Стойков Раковски във възрожденското общество през първото десетилетие след смъртта му. Позовавайки се на едни от най-представителните (но не на всички достъпни) източници по темата, формулирам становище, че още в предосвобожденския период „невъзможният“⁴ образ на революционера се е превърнал не само в символ на радикалната борба за политическо освобождение от османска власт, но и в метафорично средище на (общо)българската представа за национална идентичност, формираща се около представите за самостоеен език, историческа приемственост, фолклорна древност, православна самобитност и държавно творчески способности.

Една от първите посмъртни оценки на делото на Раковски в национален план идва от общественик, който остро го е критикувал в предходните години – Петко Р. Славейков. На страниците на вестник „Македония“⁵ Славейков публикува некролог, представящ накратко приносите на котленеца към националното ни развитие. Без да пропусне да подчертае някои от езиковедските и фолклористичните му крайности, влиятелният публицист дава висока цялостна оценка на делото на покойника:

„Телеграфическа депеша от Букурещ на 11 октомври до някои от сръбските вестници известява смъртта на съотечественика ни Сава Стойков, известният под името Георги Раковский. Като писател покойният има големи заслуги в народната ни книжнина и това, което ни прави да желайме повече е, че политическите му убеждения купно и заблуждения изложиха животът му на злострадания, които съкратиха дните му и тъй рано ни лишиха таланта му и от ползата на книжовните му трудове. Бог да го прости“.

² Арнаудов, М. Г. С. Раковски пред потомството. – В: *Годишник на Софийския университет. Историко-филологически факултет*, т. 38 (1942), с. 32–33.

³ Илиев, Ат. Спомени с план на Стара Загора и 80 образа в текста. София, 1926, с. 57.

⁴ Метафората принадлежи на Иван Вазов, който в поемата „Раковски“ (1882) ослосесява образа на Раковски така: „Мечтател безумен, образ невъзможен, на тъмна епоха син бодър, тревожен...“.

⁵ *Македония*, год. 1, бр. 47 (21.10.1867).

Както споменава Петко Р. Славеиков, първите съобщения за смъртта на Раковски и първите обзори на делата му идват именно от чужбина. Некролози за покойника публикуват южноруският „Одесский вестник“, новосадското списание „Данница“, белградският вестник „Световид“.⁶ Особено проникновени са съжденията на редактора на „Данница“, който очевидно познава лично подвизавалия се в Нови сад български революционер:

„В ревността и родолюбието си [Раковски] е бил много пъти и краен, но това не може да му се вмени в грях; толкова голям е бил контрастът между съществуващото положение и неговите желания и родолюбиви видения; а всъщност, не е съвсем грешно и да малко да бъде човек краен. Дано да даде Бог да се срещат сред българите повече такива чисти родолюбци!“⁷

Година след смъртта на Раковски българската емиграция в Румъния повдига въпроса за издигане паметник на гроба му, намиращ се в гробището Шербан вода в Букурещ. По този повод списваният от Добри Войников и печатан в Браила български емигрантски вестник излиза със статия „Паметник на покойния Г. С. Раковски“. В нея редакторът пледира за събиране на средства с цел издигане паметник върху гроба на дееца, определен като „най-народний мъж българин“ – „отличен политик и един от първите и върховни наши патриоти“. Припомняйки факта, че Раковски жертва богатството, младостта и целия си живот за отечеството, Добри Войников го нарича „възродител на българския национален и българския военен дух“ и го сравнява с двама от най-популярните в Европа тогавашни политици: Камило Бенсо ди Кавур и Джузепе Гарибалди – обединители и първостроители на модерна Италия. „Г. С. Раковски [...] заслужава именуването за Кавур-Гарибалди българский, защото, както казахме, в мирно време с перото, а в размирие с оръжие в ръка, той [до]принесе за отечеството изведнъж две извънредни добри неща, сиреч политическата и военната част, две безценни в същото време качества, които покойният Раковски съединяваше.“⁸

По всичко личи, че година след смъртта на видния революционер в българското общество вече присъства една не само адекватна, но и доста сложна по характера си представа за реалното участие на котленеца в политическото и културното развитие на нацията през 50-те и 60-те години на XIX в.

Любопитен момент от разширяването на светския култ към Раковски всред революционната ни емиграция е връзката между създаването на картината „Раковски в Балкана“ от италианския емигрант в Браила Андреа Сако и опитите да се съберат средства за каменно надгробие на именития покойник. През август 1869 и януари 1870 г. в емигрантския ни печат трикратно се появява съобщение, че живописното платно на Сако, изобразяващо Раковски с развяно знаме на каменист връх в Балкана, сред кървава битка, е обект на лотария с цел събиране на средства

за паметник на революционера.⁹ За съжаление, събраните пари се оказват недостатъчни и до момента на пренасянето на костите на възрожденеца в столицата на Княжество България (1885)¹⁰ надгробieto на страдалеца за националното ни освобождение в букурещкото гробище остава без паметен знак.¹¹ Художественият знак от тази кампания обаче остава. Картината на Андрея Сако след Освобождението е пренесена в България и днес е част от фонда на Националния военноисторически музей в София.

Както е добре известно, въздействието на идеите и делата на Георги Ст. Раковски върху останалите радикални дейци е пряко и силно. Това е валидно с особена тежест за Васил Левски, който е „школувал“ и възгледите, и практиките си на конспиративна работа при Раковски още по време на Първата българска легия (1862).¹² След смъртта на своя учител по революция Васил Левски продължава да питае към него подobaващ респект и ведно с това да следва заветите му. Споменатата приемственост е отразена в кореспонденцията на Апостола. В писмо от 18.IV.1871 г. до Филип Тотю Левски споделя, че четите от 1867 и 1868 г. са дали на народа „знак за революция“ – сигнал за готовност за последващи действия. Самопожертвованиято на момчетата от тези чети не само не е напразно, счита Апостола, а е пример за следване от други „умни хора“. В обобщение, настоявайки да не се подценява инспирираната основно от Раковски четническа кампания, Апостола свидетелства¹³:

„Като им се даде знак за революция, да бъдат всички готови. Това, брате Филипе, ако си забравил да им кажеш на горните господиновци [от емиграцията], то аз имам и законът [за народните горски чети] в пазвата си от [18]67-мо лято. А и всичките войводи изпълниха ли както им налагаше законът?“

Очевидно е, че и във времето, когато създава Вътрешната революционна организация Васил Левски пряко ползва постановленията на „Закона за народните горски чети от 1867-мо лято“, създаден от Раковски. Косвено свидетелство в споменатата насока е и текстът на съставения от Апостола документ „Нареда на работниците за освобождението на българския народ“ (1871), която е силно по-

⁹ *Дунавска зора*, год. 2, бр. 35 (3.08.1869); бр. 36 (10.08.1869); *Свобода*, год. 1, бр. 10 (8.01.1870).

¹⁰ **Мирчева**, Кета. Пренасянето на тленните останки на Г. С. Раковски от Букурещ в София през 1885 г.: Към началото на създаването на националния пантеон. – В: *Литературна мисъл*, 2018, кн. 1, с. 51–67.

¹¹ Мотивът за липсата на подobaващо надгробие над тленните останки на Раковски присъства и в цитираната по-горе Вазова поема, писана преди пренасянето на костите на дееца в София: „Раковски, ти дремеш под бурена гъст, из който поглежда полусчупен кръст“.

¹² Повече вж **Трайков**, Веселин. Георги Раковски и Васил Левски. – В: *Българско възраждане: Идеи – личности – събития*, кн. 2, 1999, с. 133–141.

¹³ **Васил Левски**: Документално наследство. юб. изд. по случай 100 г. от гибелта му. София, 1973, с. 82.

влияна от устройствените документи на националноосвободителното движение, прокламирани от Георги Раковски.

В практическа успоредача с цитираните думи на Васил Левски се появява и една от първите стихотворни творби, посветени на починалия на 9.X.1867 г. възрожденски лидер. Автор на стихотворението „Песен на Раковски“ е Любен Каравелов.¹⁴ Без да притежава високите поетически свойства на появилата се десетилетие по-късно Иван-Вазова поема „Раковски“, стихотворният опит на редактора на вестник „Свобода“ задава ключови параметри за осмисляне на многосказателния исторически образ. Издържано в монологична форма, от името на Георги Раковски, стихотворението настоява, че котленецът от младенческа възраст е изповядвал само един девиз: „Свобода, свобода!“. Дори и от гроба революционерът призовава сънародниците си да се събудят от вековния сън и да приемат присърце това свято слово: „Свобода, свобода!“. Класическите народнопесенни метафори за юнашкото сърце, за завързаните от поробителя ръце, за оплакващия робската съдба на сънародниците си пророк Йеремиа са съчетани с директни политически внушения. Време е – декларира авторът от името на своя лирически герой, да се откажем от пасивната позиция и да заработим всички с ентусиазма на Раковски за постигането на националното освобождение. Макар и останало в сянката на други по-изящни литературни произведения на Любен Каравелов, стихотворението „Песен на Раковски“ поставя убедително началото на литературната интерпретация на този магнетичен исторически образ, съживяван периодично през следващия век и половина чрез словото и на други български поети и писатели.

Без да е работил в пряко взаимодействие с Георги Раковски, Христо Ботев също оценява високо приносите му за политическите движения на българите през последните две десетилетия от жизнения му път. В самото навечерие на Източната криза редакторът на вестник „Знаме“ публикува уводна статия на 28.VI.1875 г.¹⁵ В нея той прокламира, че е време за „разбиването на безчовечния турски ярем и съсипването на ръждясалите петвековни окови“, с които са приковани българите. С оглед на революционната перспектива младият публицист припомня част от въоръжените инициативи от последните 10–15 години, които по думите му са ознаменувани от дейността на Раковски. Котленският възрожденец е определен като предначертател на политическата програма на българите и като безкористен деятел за национално освобождение. Отправени са критики към доверчивостта на революционния лидер спрямо съседните страни – Сърбия, Румъния, Черна гора, но е посочено, че без Раковски българският национален въпрос би бил на много по-ниско равнище – и в политически, и в практически план. В контрапункт, но и с приемственост спрямо Раковски, Христо Ботев заключава, „че свещената борба за нашата свобода се заключава в силата на нашите собствени мишци“. Очевидно, духът на „българския Кавур – Гарибалди“ продължава да витае в революционните среди – дори и без детайлно разработена от негова страна конкретна платформа за масово всенародно въстание.

¹⁴ *Свобода*, год. 2, бр. 7 (13.02.1871).

¹⁵ *Знаме*, год. 1, бр. 20 (29.06.1875).

Споменатото обстоятелство е валидно и за периода на Априлското въстание, когато идеите на Раковски придобиват житейска реализация и практическо изражение в масовите въоръжени прояви срещу османската власт. В хода на въстанието хайдушките образи от „Горски пътник“, както и отправените от автора на поемата призови за разправа с вековния потисник, възпламеняват, уповават и напътстват въоръжените бунтовници. В сборната книга „Жален спомен за лютите рани на България през годината 1876“¹⁶ са включени публицистични и поетически текстове, свързани пряко с хода на Априлското въстание, създадени по това време или отразяващи настроенятия в обществото през пролетта и лятото на паметната 1876 г. Важно място в изданието намира стихотворението „И Раковски вика из гроба“.¹⁷ В шест монологични строфи от името на бунтовническия лидер отново е отправен призив за надмогване на „скотското търпение“ и за „смърт в юнашка борба“. В духа на романтичния историзъм настойникът на революционните духове на България настоява:

*Славно славянско име носим!
Праотци наши юнаци били,
много са в старост те прославили,
име сие с мечом добили.*

Сигурен в подкрепа на светото начинание от страна на Бога, Раковски декларира, че е дошло време да освободим отечеството си. Цитираното стихотворение не е обозначено с авторство, но то вероятно е свързано с някой от публицистите на революционната ни емиграция, издавали вестници и брошури през 1876–1877 г. То не притежава високи художествени качества, но е изтъкано от устойчиви и важни за трудния исторически момент идеологии и радикални призови.

По аналогични причини е съживен образът на непокорния Раковски и по време на Руско-турската война 1877–1878 г. Едва ли е случаен фактът, че първата системна биография на Георги Ст. Раковски се появява на 12.II.1878 г. – седмица преди сключването на Санстефанския прелиминарен договор между Русия и Турция (19.II.1878 г., ст. ст.). Биографичната статия е съставена от редактора на сп. „Славянско братство“ Рашко Блъсков и е публикувана в трета книжка на ведно с кратък очерк за село Котел – родното място на възрожденеца. В статията, озаглавена „Георги Стойков Раковски“¹⁸, са представени данни за детството и учението на дееца и за специалната роля на княз Стефан Богориди в приобщаването му към високата елинска образованост в столицата на Османската империя. Мигрантските митарства и участието в Браилските бунтове са само маркирани и то с доста неточности. Изрично са подчертани успехите му като търговец, които общественикът бързо загърбва в името на отечеството, като „подбуждал българите на

¹⁶ Блъсков, Илия. Жален спомен за лютите рани на България през годината 1876. Букурещ, 1878.

¹⁷ Пак там, с. 19–20.

¹⁸ Блъсков, Рашко. Георги Стойков Раковски. – В: *Славянско братство*, год. 1, кн. 3, с. 30–32.

въстание“. Споменати са книжовните и публицистични начинания на автора на „Горски пътник“, както и ролята му за популяризиране на историята и езика на нацията. Статията завършва с ценни данни за ръкописите на Раковски, които по това време все още се намират в Букурещ и според автора има риск „да станат храна на мишките и молците“. За щастие, българската емиграция в румънската столица спасява по-голямата част от архива на Раковски и при пренасяне на костите му през 1885 г. материалите са предадени на правителствените власти в новоосвободената държава.

Не се сбъдва и опасението на Рашко Блъсков, че делата на видния възрожденец ще останат в забвение. Напротив, от първата биографична статия през 1878 г. до наши дни, за Георги Раковски са написани хиляди страници научна, популярна и художествена литература. Публикуван е архивът му. Трудовете му са достъпни в съвременни книги и в дигитални копия, представени от българските библиотеки. Така, пророчеството на Добри Войников от 1868 г. за подлежащото на безсмъртие дело на „най-народният мъж българин“ се оказва не само основателно, но живо и днес.

Първата дигитална колекция „Български библиографи и библиотекари“

МАРИЯ БРАНКОВА

The first digital collection “Bulgarian bibliographers and librarians”

Maria Brankova

Summary

In the “Library Science, Bibliography, Book Science and Scientific Information” sector of the “Special Collections” Department, the creation of a digital collection “Bulgarian Bibliographers and Librarians” began. It will include valuable works by the most famous authors such as: Stoyan Argirov, Tsenko Tsvetanov, Boris Desev, Dimitar Ivanchev, Hristo Trenkov, Kremena Zotova, Todor Borov.

Key-words: “St. St. Cyril and Methodius” National Library, “Library Science, Bibliography, Book Science and Scientific Information” sector, digitalization, bibliographic heritage.

В проследяване на историческите обстоятелства в България и в културно-обществения живот на България след Освобождението се наблюдават редица трудности по пътя към преодоляване на вековната изолация на страната и почти замрелия културен прогрес.

Укрепването и възрождането на културния и книжовен живот започва с усилия за създаване и поддържане на училищни и читалищни библиотеки. Въпреки скромния бюджет за култура, читалищният живот, съвместно с читалищните библиотеки, се активизира. Основават се Народните библиотеки в град София и Пловдив, както и Университетска библиотека в София.

В края на XIX в. в библиотекознанието като наука се очертават приносите на първите професионални личности-библиотековеди като Стоян Аргиров и Тодор Боров.

Те установяват тесни връзки между библиотекознанието заедно с книгознанието и библиографията, както и възможностите за взаимното им обогатяване.

Зараждат се нови библиотековедски дисциплини, свързани с библиотечните сгради, архитектурата и опазването на книжовния фонд. Разработва се концепция за развитие на училищните и читалищни библиотеки, чието главно предназначение е да работят за подема на образованието и културата на народа.

Първите библиотековеди са личностите, които развиват библиотечната наука не само от теоретичната и страна, но и създават реална практическа насоченост на библиотеките като социален институт и като стимулатор на духовния и културен живот на страната.

През 1957 г. излиза нормативен акт за задачите и устройството на Народната библиотека в София, според който ѝ се възлагат редица функции, свързани с оказване на методична помощ на различните видове библиотеки в страната. Като предпоставка за изпълнението на тази задача към създадения тогава Научно-методичен кабинет се създава специализирана читалня с библиотековедска литература. През следващите години се осигурява постоянен приток на текущи публикации на библиотеки и библиотечни институции, чрез книгообмен, покупки и абонаменти системно се набавят книги и периодични издания.

До 1993 г. Читалнята е част от Научно-методическия център към Националната библиотека, а от 2007 г. е самостоятелен сектор към отдел „Специални колекции“ и днес функционира като важно информационно звено в областта на библиотечното дело.

Сега в сектор „Библиотекознание, библиография, книгознание и научна информация“ се съхранява уникална колекция, съдържаща над 18 000 тома монографични издания и ценни справочници, над 100 заглавия специализирани периодични издания в областта на библиотекознанието, библиографията, книгознанието, издателското дело и научната информация. Към колекцията принадлежат също така и:

- стандарти по библиотечно дело;
- материали на международни библиотечни организации (IFLA и др.);
- материали от библиотечни форуми и конференции и др.

В последните години се наблюдава повишен читателският интерес (от студенти, докторанти, колеги-библиотекари и други библиотечни специалисти) към специализираната колекция с литература по библиотечна и научна информация. Появява се необходимост от цифровизиране на тази колекция с оглед нейното опазване и създаване на възможности за разширено обслужване на потребителите. Разнообразното визуализиране на съдържанието, както и реализиране на заявки за услуги през интернет страницата на Националната библиотека ще обогатят опита и повишат удобството на потребителите.

В рамките на разширяване на специалните дигитални колекции в Националната библиотека се предвижда дигитализиране на трудове на най-изявените и с особен принос към българската библиографска и библиотечна наука автори.

За България началото на дигитализацията е положено в Националната библиотека през 2005 г., когато се създава специален Дигитален център. Приоритетно е заложена дигитализацията на ръкописи, редки и ценни книги, архивни документи с оглед срочната необходимост от тяхното опазване. Водещ мотив за успешно реализираните проекти по дигитализация е спасяването на редки и ценни издания и колекции, включително и тяхната частична дигитализация.

През юли 2020 г. в сектор „Библиотекознание, библиография, книгознание и научна информация“ на отдел „Специални колекции“ започна процесът на създаване на дигитална колекция „Български библиографи и библиотекари“.

Дигиталната колекция включва ценни произведения на най-известни автори като:

- Стоян Аргиров (1870–1939) – филолог, преводач, основоположник на българската библиотечарска наука;

- Ценко Цветанов (1904–1960) – библиограф, педагог, писател, литературен критик;

- Борис Десев (1910–1979) – филолог, библиотечар, педагог;

- Димитър Иванчев (1910–1990) – философ, библиограф, краевед;

- Христо Тренков (1912–1971) – библиограф, секретар на Българската национална комисия по библиография към ЮНЕСКО;

- Кремена Зотова (1928–2015) – философ, библиограф, учен;

- проф. Тодор Боров (1901–1993) – библиограф, основател на Българския библиотечарски институт, директор на Народната библиотека (1944–1949). През 2021 г. се навършиха 140 години от рождението му.

Досега са дигитализирани трудовете на български библиографи и библиотечари – над 35 автори, с особен принос към библиотечните науки в България. Тази специална дигитална колекция дава възможност за:

- създаване на възможности за използването на фонда за научни и изследователски цели под формата на дигитални копия, без опасност за оригиналите;

- съхраняване на част от културно-историческото наследство, намиращо се в библиотековедската читалня на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“;

- да се усъвършенства достъпа на потребителите до архивния фонд на тази колекция.

Дигитализираните файлове са над 9000, а сканираните документи – над 110 броя.

Изданията на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ през 2022 г.

**The publications of the National Library „St. St. Cyril and Methodius“
in 2022**

Summary

In 2022, the National Library published four titles of bibliophile and bibliographic value.

Key-words: Angel Karaliychev, Mecho, Tapchilestov, Mihov, Kumanova, Palangurski.

Издателската дейност на Националната библиотеката през 2022 г. се характеризира с реализацията на няколко издания с библиофилска и библиографска ценност.

В началото на изминалата година Издателският център реализира фототипното издание „Христо П. Тъпчилещов – живот и неговата обществена дейност“, което е публикувано за първи път през 1935 г. като издание на Калоферската благотворителна дружба. Автор на книгата е акад. Никола Начов. Той написва книгата благодарение на съхранения архив на Христо Тъпчилещов.

Настоящото ново издание е посветено на 150-годишнината на Първия църковно-народен събор в Цариград. Предговорът на новото издание, написан от проф. Милко Палангурски, завършва с важно обобщение за личността на Тъпчилещов: „Той не е от хората, чиито портрети ще бъдат поставени по стените в училищните стаи, но онези, които ще получат тази привилегия, нямаше да я имат, ако ги нямаше личности като Христо Тъпчилещов“. Премиерата беше на 13 юли в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. За книгата и за нейния автор акад. Никола Начов, също калоферец като Христо Тъпчилещов, говори проф. Вера Бонева. Тя разказа за огромния принос на Тъпчилещов като меценат и важна фигура сред цариградските българи. Дарител на средствата за отпечатването на фототипното издание е Константин Чипев, наследник на Христо П. Тъпчилещов. Той също взе участие в представянето заедно с друг родственик – гл. ас. д-р Стефан Марков, наследник на Никола Тъпчилещов.

По повод 120-годишния юбилей на писателя Ангел Каралийчев беше фототипно издадено библиофилско номерирано издание на първата му книга за деца – „Мечо“, с оригиналните рисунки на Илия Бешков. Специално за книгата беше написан и литературно-исторически текст, който обглежда историята и редактирането на разказите. На 31 май Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ представи книгата. За събитието беше поканена да говори гл. ас. Надежда Стоянова, преподавател в Софийския университет „Св. Климент Охридски“, която акцентира върху културно-историческата стойност на произведението, което не е само за деца, но и за възрастни, поради екзистенциалните проблеми, които засяга. Спомени от първо лице за Каралийчев и Бешков сподели журналистката Савка Чолакова, снаха на Илия Бешков. С „Мечо“ Националната библиотека все участие и в културната програма на Базара на книгата пред НДК. Там д-р Ваня Аврамова, заместник-директор на Националната библиотека, и д-р Яница Радева представиха изданието пред детска аудитория. Техните родители и възрастни роднини си припомниха своите детски срещи с творчеството на Ангел Каралийчев.

Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, съвместно с Дружеството за история и култура „Матица Черноморска“, реализира фототипното луксозно издание „Празничен миней“, издадено от Божидар Вукович през 1538 г. във Венеция. Това е първото печатно издание на кирилица на химнографския състав на песнопенията за неподвижния календар. Това издание е било разпространено в по-големи манастири и църкви на Балканите и дълго време се употребява за богослужебни цели. Съдържа 32 гравюри, които се използват по-късно от първия български печатар Яков Крайков в неговия „Часослов“ от 1566 г. В архива на Националната библиотека се съхраняват пет оригинални екземпляра от „Празничния миней“.

Фототипното издание имаше премиера в Черна гора на 5 май 2022 г., а в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ на 7 юли.

Изданието не е предназначено за продажба.

През 2022 г. Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ издаде като фотопипно пълноцветно издание, с лимитиран тираж от 200 номерирани екземпляра, Аджарското четириевангелие от 1652 г. То се съхранява в Библиотеката от края на 70-те или началото на 80-те години на XX в. и е сред най-ценните документи на Националната библиотека. Изработено е в период, който изследователите все по-често наричат „трети Златен век“ на българската литература. Двуетичният следговор към него е на проф. Елисавета Мусакова. В текста си тя се спира обстойно на изработката на евангелието, хартията, подвързията на изданието и всички важни елементи по него. Задълбочен анализ е направен и на приписките по него, огледани са с вещо око и личностните на книжовниците.

Изданието беше реализирано по случай празника на Националната библиотека на 10 декември 2022 г. и беше представено в празничния ден. На 31 януари 2023 г. в Централното фоайе на Библиотеката беше организирано ново представяне, за да се запознае по-широк кръг от читатели с ценното издание.

В края на календарната година излезе от печат библиографският указател „Никола Михов – биобиблиография“. Той е първото самостоятелно издание за задълбочената дейност на Никола Михов. Реализирано е съвместно с Регионална библиотека „Априлов-Палалужов“, Габрово. Верни на завещаното от бившия поддиректор на Народната библиотека в София, който работи всеотдайно с директора й Пенчо Славейков, съставителите доц. Красимира Александрова, д-р Ваня Аврамова и Савина Цонева изготвиха изданието в чест на 145-годишнината на акад. Никола Михов. Предговорът е на проф. Александра Куманова, а обяснителните бележки – на Юлия Карадачка-Симеонова.